

Viața românească

Revista a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România

REVISTA
FILI
1951

1967
OCTOMBRIE

10

Anul XX

Cuprins

Semicentenarul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie

P. CONSTANTINESCU-IAȘI : Importanța internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	3
MARIA BANUȘ : Mișcătorul album	11
ION NICOLESCU : De natura aurorae ; Lenin ; Inima veșnică	13
RODICA IULIAN : Toast	15
TATIANA NICOLESCU : Ilya Ehrenburg	16
ILYA EHRENBURG : Viața nu-i o bibliotecă (fragment din cartea a III-a „Oameni, ani, viață”) (în rom. de Tatiana Nicolescu)	17
LEONID LEONOV : „Boierul” (fragment din romanul „Hoțul”) (în rom. de D. Manu și T. Berindei)	26
MIHAIL BULGAKOV : O vizită cu urmări (fragment din ro- manul „Meșterul și Margareta”) (în rom. de Stroe Melic)	41

Din lirica sovietică

VL. MAIAKOVSKI : Secretul tinereții (în rom. de Cicerone Theodorescu)	49
STEPAN SCIPACIOV : Palma (în rom. de V. Kernbach)	50
ESENIN : Căpitanul pământului	51
VALERI BRIUSOV : Octombrie 1917 (în rom. de Igor Block)	53
ALEXANDR BLOK : xxx ; xxx (în rom. de Victor Tulbure)	53
SEMION BOTVINNIK : Focul revoluției (în rom. de Igor Block)	55
BORIS PASTERNAK : Mi-e dor în toate...	55
MARINA TVETAEVA : Soarele-i unul	56
ANNA AHMATOVA : Multe lucruri	57
OSIP MANDELSTAM : Singele meu nu e de lup	57
VELEMIR HLEBNIKOV : Neînduplecatele mulțimi (în rom. de V. Kernbach)	58
HARALAMB ZINCĂ : Amintiri din Uzbekistan (fragmente)	59
MIRON CONSTANTINESCU : 1917 în România și Marea Re- voluție Socialistă din Octombrie	77

Texte și documente

NICOLAE LIU : Scriitorii români și Revoluția din Octombrie	87
--	----

Actualitatea literară

RADU BOUREANU : Patru poeți sovietici	98
M. NOVICOV : Umanismul literaturii sovietice	105
LEONIDA TEODORESCU : Lirica lui Boris Pasternak	113
★	
VALTER ROMAN : Pe pământul Spaniei (fragmente)	119
RADU BOUREANU : Mare ipotetică ; Poem	133
VIKTOR SIVETIDIS : Diamantul (în rom. de Florența Albu)	135
DAMIAN NECULA : Sf. Gheorghe (schită)	136

B. 21. 285

Scriitori și curente

MIHAI GAFIȚA : Finalul unei traiectorii literare (Duiliu Zamfirescu, I) 141

Scriitori români contemporani

DUMITRU BĂLĂEȚ : Sub semnul cunoașterii de sine (Marginalii la „11 elegii” de Nichita Stănescu) 153

Cronica literară

OV. S. CROHMĂLNICEANU : „Moromeții”, vol. II (roman) de Marin Preda 163

Cronica ideilor

HENRI WALD : Dispare și gândirea ? 172

Miscellanea

Inedite în literatura sovietică de război (I. P.) — Scriitorul Mihai Carș (Demostene Botez) — Un început pe chipul unui oraș frumos (Remus Luca) — O încăpățănare de drum (Florența Albu) — Întilniri internaționale de poezie (R. B.) 177

Cărți noi

TEOHAR MIHADAS : „Tărâna serilor” (Adrian Marino) — ION PASCADI : „Idealul și valoarea estetică” (Sanda Radian) — ȘTEFAN IUREȘ : „Numai un flaut” (M. Florea) — HĂRALAMBIE ȚUGUI : „Poezii” (Ion Budescu) — MARIA ROVAN : „Suită” (Eugenia Tudor) — GH. BUZOIANU : „O seară pentru mai târziu” (Șerban Cionoff) — ALEXANDRU D. LUNGU : „Cristal” (Nicolae Buliga) — AUREL DEBOVEANU : „Miss '65” (H. Zalis) — NICOLAE IOANA : „Templu sub apă” (Gh. Anca) — GEORGE MAGHERU : „Poezii antipoetice” (Liviu H. Oprescu) 184

Revista revistelor

— din țară —
„Gazeta literară” nr. 679/1967 (P. G.) — „Contemporanul” nr. 1086/1967 (G. P.) — „Igaz szó”, iulie 1967 (R. L.) — „Magazin istoric” nr. 1—4/1967 (E. T.) — „Tribuna”, iulie 1967 (N. T.) 199

Director : DEMOSTENE BOTEZ

Colegiul redacțional : ALEXANDRU BALACI (membru corespondent al Academiei R. S. România), AUREL BARANGA (redactor-șef adjunct), Acad. MIHAI BENIUC, Acad. GEO BOGZA, RADU BOUREANU (redactor-șef), ȘERBĂN CIOCULESCU (membru corespondent al Academiei R. S. România), LUCIA DEMETRIUS, PAUL GEORGESCU (redactor-șef adjunct), Acad. IORGU IORDAN, Acad. ATHANASE JOJA, Acad. AL. PHILIPPIDE, Acad. ZAHARIA STANCU, D. I. SUCIANU

Redacția : Bd. Ana Ipătescu nr. 15, telefon 11.88.85—Raion
„30 Decembrie”—București

50 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie

Importanța internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie

de P. Constantinescu-Iași

Uniunea Sovietică și toate țările lagărului socialist, ca și întreaga lume muncitoare și progresistă, întâmpină cea de a 50-a aniversare a victoriei Revoluției Socialiste, împlinită la 25 octombrie (7 noiembrie) 1917, cu toată cinstirea cuvenită celui mai important fapt din întreaga istorie a omenirii. Locul Marelui Octombrie în istoria universală este astăzi bine determinat. Nici una din teoriile burgheze, nici una din încercările de a-i minimaliza sau restringe rolul său nu mai au valabilitate. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie pune începuturile unei noi ere în istoria omenirii, epoca contemporană. Ea înseamnă apariția unei noi orânduiri, care schimbă fundamental raporturile dintre oameni: societatea socialistă, desființându-se pentru totdeauna exploatarea omului de către om.

În cuvântarea sa cu prilejul aniversării a 45 de ani de la înființarea P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretarul general al P.C.R., a precizat: „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, făurirea primului stat socialist din lume, a deschis în istoria omenirii epoca revoluțiilor proletare, epoca trecerii de la capitalism la socialism. Victoria proletariatului din Rusia, condus de Partidul Comunist făurit de Lenin, ideile lui Octombrie au stimulat spiritul revoluționar al clasei muncitoare, al maselor largi populare de pe toate meridianele globului, răsunînd ca un îndemn înflăcărat la lupta pentru realizarea aspirațiilor lor de libertate și progres, pentru eliberarea socială și națională“¹⁾.

Cuceririle Marii Revoluții Socialiste servesc drept bază puternică pentru transformări revoluționare în toate părțile lumii. Astăzi, cu atît mai mult trezirea tuturor popoarelor la o viață nouă, liberă, spre dezvoltarea forțelor proprii creatoare, este însuflețită de pilda Marelui Octombrie și a sistemului socialist realizat pe plan mondial. „Socialismul înseamnă astăzi sute de milioane de persoane și viitorul întregii omeniri“ — se spune în una din tezele fixate de plenary Comitetului Central al P.C.U.S. din penultima săptămînă a lunii iunie 1967, cu pri-

¹⁾ Nicolae Ceaușescu, „Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România“, Ed. Politică, 1966, pp. 21—22.

vire la aniversarea semicentenarului Revoluției din Octombrie, teze publicate de întreaga presă sovietică din ziua de 25 iunie 1967. Progresul omenirii astăzi nu este posibil decât prin dezvoltarea socialistă a societății.

Spre deosebire de revoluțiile burgheze care au instaurat noul regim al orînduirii capitaliste prin distrugerea orînduirii feudale, mărginindu-se prin aceasta să înlocuiască un sistem de exploatare prin altul, Revoluția Socialistă din Octombrie a realizat, pentru întâia oară în istoria omenirii, desființarea claselor exploatare. Ea a deschis posibilități mari tuturor celor ce muncesc, la țară și la orașe, să-și dezvolte inițiativa și să-și arate capacitatea de organizare și dezvoltare a forțelor de producție.

Revoluția din Octombrie a scindat lumea în două sisteme, trăgînd o demarcație adîncă între vechea orînduire, bazată pe exploatarea claselor producătoare de către clasa dominantă capitalistă, și orînduirea nouă, al cărei scop suprem este eliberarea omului de orice exploatare și asuprire, introducerea unor raporturi de pașnică conviețuire între oameni.

Spre deosebire de revoluțiile anterioare cunoscute în istorie, Revoluția din Octombrie este o revoluție populară, făuritorii ei, proletariatul, punîndu-se în fruntea tuturor luptătorilor pentru mai bine. Proletară ca conținut ea devine profund populară, prin unirea luptei clasei muncitoare cu cele mai largi tendințe ale mișcării democratice a tuturor păturilor sociale.

Marea Revoluție Socialistă a apărut în Rusia în condițiile crizei provocate de primul război mondial, care a dus la ascuțirea contradicțiilor economice, sociale și politice ale societății burgheze — factor obiectiv. Existența partidului comunist, făurit și condus de genialul Lenin, a constituit cel de al doilea factor determinant al luptei, asigurînd victoria Revoluției Socialiste. Din februarie — izbucnirea revoluției democrat-burgheze — și pînă în octombrie 1917, partidul bolșevic s-a pus în fruntea tuturor mișcărilor maselor și a pregătit calea spre instaurarea puterii proletariatului prin adîncirea revoluției democrat-burgheze într-un stat cu puternice raporturi feudale.

Datorită geniului lui Lenin și spiritului marxist-leninist al conducătorilor și activiștilor partidului comunist, s-a ales și momentul cel mai potrivit pentru declanșarea revoluției, prin cucerirea puterii în stat cu ajutorul Sovietelor. Scriitorul american John Reed a descris viu și veridic „Cele zece zile care au zguduit omenirea“, luptele maselor conduse de bolșevici la Petrograd, unde era concentrată rezistența burgheziei susținută de socialiștii revoluționari și menșevici, sub conducerea lui Kerensky, rezistență doborîtă numai prin hotărîrea și clarviziunea conducătorilor bolșevici. Mersul vertiginos al Revoluției este încă unul din marile exemple aduse omenirii luptătoare de către Revoluția din Octombrie.

În mai puțin de patru luni — de la 25 octombrie 1917 și pînă în februarie 1918 — revoluția socialistă s-a întins pe întreg teritoriul imens al Rusiei cu o repeziciune uimitoare, pentru că masele trecuseră în acest răstimp prin întreaga experiență a politicii de conciliere cu burghezia — cum preciza Lenin — pentru că masele erau dornice de schimbări fundamentale, pe care bolșevicii le-au expus în toate colțurile țării.

Un rol uriaș în extinderea puterii sovietice l-au jucat: activitatea organizatorică a comuniștilor, spiritul de luptă al maselor revoluționare, decretele istorice — pentru pace, pentru pămînt, pentru suprimarea oprîmării naționale — ale celui de al II-lea Congres al Sovietelor.

Mai ușor și mai repede s-a întins revoluția socialistă în Rusia veche — de la Petrograd la Vladivostok — unde exista aceeași populație rusă. În regiunile naționale neruse lupta pentru instaurarea Puterii Sovietice s-a desfășurat în

împrejurări dificile, cu un caracter deosebit și complex, datorită situației înapoiate în genere a populațiilor locale din punct de vedere economic, social, politic, cultural. Au existat formațiuni politice reacționare, care au germinat guverne locale contrarevoluționare, ce-au susținut pe intervenționiștii străini: englezi, japonezi, americani.

La 2 noiembrie 1917 Consiliul Comisarilor Poporului — noul guvern — adoptă „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia“, care pune capăt politicii de oprimare a naționalităților de pe vremea țarismului. Se acordă popoarelor drepturi egale, libertate deplină, autodeterminare pînă la despărțirea de statul rus. Privilegiile naționale și național-religioase sînt desființate, asigurîndu-se păstrarea convingerilor religioase și a obiceiurilor practicate, pentru oricine. În regiunile din Caucaz, Siberia, Extremul Orient și Nordic au trebuit mai bine de doi ani de luptă cu formațiunile reacționare pînă ce Puterea Sovietică s-a instaurat definitiv.

Apare acum o nouă formă de stat, Statul Sovietelor oamenilor muncii, prin care marea majoritate a poporului ia puterea în miinile sale, scăpînd de exploatarea și asuprirea unei minorități. Se introduce pe a șasea parte a globului o nouă formă de guvernămînt, dictatura proletariatului, ca instrument al apărării și dezvoltării cuceririlor socialiste. În fața formelor vechi de administrare a treburilor publice, cum erau zemstvele cu reprezentanță inegală a păturilor sociale; în fața Dumei vechi și a Adunării Constituante, care voia să reprezinte schimbările noi aduse de revoluția burghezo-democrată — de fapt păstrînd aceeași inegalitate socială — apar Sovietele, sfaturile muncitorești, țărănești și soldățești, expresia adevărată a maselor muncitoare. De fapt, Sovietele apăruseră încă de pe vremea revoluției din 1905—1907.

S-a dus o luptă uriașă pentru sfărîmarea vechiului aparat de stat, nu în totalitatea sa, ci numai a acelor organe ale puterii care îndeplineau funcții de represiune și oprimare a oamenilor muncii: armata, poliția, jandarmeria.

Proletariatul a trebuit totuși să stăpînească și să-și subordoneze organele economice, asistență socială și medicală, învățămînt, comunicații, relații externe etc. ce se găseau în mina burgheziei, după revoluția din februarie, susținută de socialiștii revoluționari — puternici la țară — și de menșevici.

Congresul al II-lea al Sovietelor a constituit Consiliul Comisarilor Poporului, primul guvern muncitoresc și țărănesc din istoria omenirii și Comitetul Executiv Central al Sovietelor, care însemna un nou tip de democrație, democrația celor ce muncesc. Puterea Sovietică a moștenit o situație extrem de grea din toate punctele de vedere, de aceea preluarea conducerii diferitelor departamente a fost plină de dificultăți, foștii deținători, burghezii sau menșevicii, sabotînd prin agenții lor orice încercare de înlocuire. A fost nevoie de mijloace forte, destituirii, arestări, pentru ca aparatul de stat să funcționeze, recurgîndu-se la muncitorii mai pregătiți, deoarece o parte a intelectualității era ostilă. Pentru apărarea sa Puterea Sovietică a înlocuit complet vechea poliție chiar din primele zile ale instaurării noului guvern, hotărînd înființarea unei miliții din muncitori și țărani. Peste cîteva zile se adoptă decretul cu privire la justiție, lichidîndu-se vechiul sistem complicat și înlocuindu-se cu judecători aleși din mase, pentru o justiție populară. Pentru cazurile de sabotaj și acțiuni contrarevoluționare s-au înființat tribunalele revoluționare și o Comisie extraordinară.

O altă serie de decrete din cursul lunii decembrie au adus mari transformări în armată, pe baza principiului eligibilității și al egalității de drepturi; conducerea trece în miinile comitetelor de soldați și ale Sovietelor respective. S-a început organizarea unei armate noi, populare, Armata Roșie, care-și face botezul focului în ziua de 23 februarie 1918 în lupta cu armatele germane ce încercaseră să cucerească Petrogradul. S-au lichidat de asemenea vechile organe de autoadministrare — dumele orașenești și zemstvele — întărîndu-se organele locale de stat sovie-

tice — Sovietele și Comitetele lor executive. S-au unificat Sovietele de muncitori cu acele ale țăranilor, care la începutul revoluției funcționau separat.

Revoluția din Octombrie a avut un puternic efect asupra unei alte probleme, aceea a pământului, care interesa milioane de țărani din Rusia, ca și din numeroase alte țări, îndeosebi acele cu profil agrar. Unul din primele decrete ale Puterii Sovietice, emanat de Congresul al II-lea al Sovietelor, a fost „Decretul asupra pământului“, care anunța confiscarea fără despăgubiri a tuturor pământurilor moșierești și trecerea lor în stăpînirea poporului. Prin lichidarea moșierimii ca clasă puternică din punct de vedere economic, s-a distrus unul din stîlpii reacțiunii, dîndu-se un avînt fără precedent luptei maselor țărănești, care-și vedeau împlinindu-se visele lor de veacuri. Prin sprijinul acordat țăranilor de către clasa muncitoare de la oraș, s-au pus începuturile unei lupte comune a muncitorilor industriali și țărani, alianței între cele două categorii de oameni ai muncii.

Făuritorii Marelui Octombrie au înfăptuit cu înțelepciune și mult tact reforma agrară, astfel ca atunci cînd se va trece la introducerea metodelor de lucru din industrie, adică la colectivizarea agriculturii, dificultățile să fie cît mai mici, să fie mai ușor lichidate. Rezolvarea problemei pământului pe baza alianței dintre muncitorimea de la orașe și țăranime, a fost folosită de toate statele socialiste, care au apărut după cel de-al II-lea război mondial, păstrîndu-se specificul național al fiecărei țări. În țările de curînd eliberate — din Africa îndeosebi — problema pământului preocupă pe noii conducători și cei mai mulți se îndreaptă către exemplul rezolvării ei în U.R.S.S. sau țările din lagărul socialist. Deși nu sînt comuniști, ei își dau seama că numai această cale — înfăptuirea reformei agrare prin diminuarea proprietății moșierești în favoarea țăranimii, sprijinită de stat prin înzestrarea tehnică realizată în industria etatizată și cu sprijinul muncitorimii de la orașe — este singura posibilă pentru a întări regimul nou introdus în republicile eliberate de sub juguri străine. Lupta este grea, dar e condusă cu cerbicie de formațiunile politice cu tendințe antiimperialiste (R.A.U., Siria, Algeria). Un program similar îl au partidele comuniste și democrat-revoluționare din toate statele Americii Latine, unde problema pământului este extrem de acută, lupta țăranimii pentru pămînt mergînd pînă la răscoale și lupte de guerilla.

O altă problemă fundamental rezolvată de Marea Revoluție din Octombrie a fost problema națională, raporturile dintre națiuni și popoare. Problema națională și național-colonială a căpătat soluții noi, care înseamnă o răscruce în dezvoltarea mișcării de eliberare națională. La 2 noiembrie noul guvern sovietic emite „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia“, care proclamă egalitatea și suveranitatea popoarelor din vechea Rusie țaristă, principiul dreptului de liberă autodeterminare pînă la despărțire și formarea de state independente. În același timp se asigură libera dezvoltare a minorităților naționale. Aceste principii marxist-leniniste în problema națională s-au aplicat pe întreg întinsul Rusiei țariste, observîndu-se respectarea particularităților concrete ale fiecărei națiuni; îndeosebi s-a urmat o politică adecvată stării înapoiate a unor popoare de pe teritoriul asiatic al Rusiei; amînarea chiar a transformărilor sociale în unele republici cu un trecut înapoiat din punct de vedere economico-cultural. Și în unele republici socialiste create mai tîrziu — Mongolia de pildă — respectarea specificului a dus la salturi enorme de la orînduirea prezentă la orînduirea socialistă.

Aspirațiile spre independență națională însuflețesc astăzi încă milioane de oameni, după ce în cursul anilor din urmă sute de milioane de oameni s-au eliberat de sub jugul colonialismului și luptă pentru apărarea independenței față de tendințele imperialiste ale neocolonialismului. Numinai în răstimpul de după cel de-al doilea război mondial, peste 60 de popoare și-au obținut independența politică, unele purtînd steagul unei independențe economice. Ele luptă împotriva politicii imperialiste de subjugare a popoarelor mici și slab dezvoltate, de amestec

în treburile interne ale țărilor mici. Una din urmările acestei politici de respectare a entităților naționale, proclamată de Marele Octombrie, s-a văzut cu prilejul dezagregării Imperiului multinațional habsburgic. Mișcările națiunilor asuprite din Austro-Ungaria, în plină ascensiune încă de la sfârșitul veacului anterior, iau o dezvoltare nouă, revoluționară, care duc la apariția unor state naționale independente, la desăvârșirea unității naționale a unor popoare, cum a fost cazul și cu poporul român.

Concepția nouă asupra respectului față de fiecare stat sau popor, mare sau mic din punct de vedere numeric, dreptul la egalitate, înlăturându-se toate discriminările, a pus capăt politicii diversioniste, armă în mâinile imperialiștilor. Se văd și astăzi practicile în vigoare direct sau ca urmare a politicii de diversione de pe vremea stăpînirii coloniale a marilor puteri capitaliste. Rasismul a fost arma fasciștilor și a lui Hitler, care a dus la milioane de jefte omenești. Rasismul mai dăinuie și astăzi în câteva state, cu pretenții de civilizație — Africa de sud și Rhodesia — sub forma cea mai sălbatică. O adevărată rușine a civilizației de astăzi o constituie discriminarea rasială cu privire la zecile de milioane de negri din S.U.A., sub oblăduirea administrației de stat a celui mai de frunte reprezentant al capitalismului imperialist.

Revoluția din Octombrie a pus bazele unei politici de bună înțelegere între popoare și state, a pus în practică principiile leniniste ale conviețuirii pașnice între state cu forme deosebite de organizare social-economică. Primul proiect emanat de noul guvern ce preluase puterea în Rusia, proiect redactat și prezentat de Lenin a fost „Decretul asupra păcii”. Prin decret se propunea popoarelor beligerante și guvernelor ambelor tabere să înceapă neîntârziat tratative pentru încheierea unei păci generale, drepte și democratice, în condiții de echitate pentru toate popoarele. Sînt proclamate principii noi în relațiile internaționale, condamnarea războiului și rezolvarea problemelor litigioase prin alte mijloace, de înțelegere reciprocă — principii care pînă astăzi stau la baza politicii externe a tuturor țărilor din lagărul socialist. Se pun bazele unei noi diplomații, care înlătură și concepția „războiul este continuarea tratativelor diplomatice” — și practicile raporturilor dintre state, principii și practici ce stăpîniseră întreg trecutul istoric al omenirii.

Politica expansionistă a tuturor regimurilor bazate pe exploatarea celui mai slab și preponderența celui mai bine înarmat, a dus la numeroase războaie în trecut, în epoca mai nouă de cele două războaie mondiale, care au costat viața a peste 60 de milioane de oameni. Astăzi încă mai persistă primejdia războiului — războiul rece continuă și „războiul cald” durează în Vietnam de mai bine de doi ani. Astăzi mai mult ca oricînd este necesară lupta împotriva concepției imperialismului agresiv, susținută de „ultra” americani sau din alte țări, astăzi cu atît mai mult este necesară unirea tuturor popoarelor și statelor pentru apărarea păcii prin aplicarea principiilor emenate de Marea Revoluție din Octombrie.

Marea Revoluție din Octombrie a pus bazele democrației socialiste, cea mai largă și mai reprezentativă pe care a cunoscut-o istoria prin folosirea căilor libere ale Sfaturilor — Sovietelor. Puterea sovietică a dat posibilitate exprimării și participării la rezolvarea problemelor obștești tuturor oamenilor muncii prin miile și sutele de mii de deputați, membri ai sovietelor locale, regionale, republicane pînă la Sovietul Suprem. S-a aplicat astfel efectiv principiul „poporul și-a luat soarta în propriile sale mâini”.

Prin chemarea maselor la conducerea treburilor obștești s-a simțit nevoia ridicării de numeroase cadre pregătite, de ridicare a nivelului cultural al oamenilor muncii. Prin introducerea industrializării masive și înlocuirea sistemului de producție individuală, prin colectivizarea agriculturii, s-a simțit nevoia dezvoltării tehnicii și pregătirea cadrelor calificate necesare. Uniunea Sovietică devine astfel,

pe baza liniei trasate de Marele Octombrie, una din cele mai înaintate țări din lume în domeniul culturii, educației, științei și tehnicii. În unele domenii ale științei și tehnicii Uniunea Sovietică stă în fruntea omenirii, cum ar fi marile cuceriri ale Cosmosului, în care domeniu americanii îi urmează pe sovietici tot la un pas.

Marea Revoluție din Octombrie a exercitat o influență revoluționară asupra popoarelor lumii, îndeosebi asupra mișcării muncitorești, clarificând procesul maturizării ideologice. „Unele trăsături fundamentale ale revoluției noastre — a spus Lenin — au o însemnătate nu locală, nu specific națională, nu numai rusă, ci una internațională... exemplul rus arată tuturor țărilor câte ceva, dar nu tot esențialul — din viitorul inevitabil și apropiat. Muncitorii înaintați din toate țările au înțeles de mult acest lucru și de cele mai multe ori nu atât l-au înțeles, ci l-au sesizat, l-au simțit cu instinctul lor de clasă revoluționară“¹).

Valul revoluționar care a urmat imediat în condițiile create de primul război mondial, s-a concretizat prin aplicarea principiilor și tacticii de luptă declanșate de Marele Octombrie, pe baza învățurii leniniste. Experiența partidului bolșevic care a pregătit și condus Marea Revoluție Socialistă a fost folosită în fiecare țară, prin transformarea vechilor partide social-democrate în partide comuniste, proces care s-a desfășurat în timp și după specificul fiecărei țări.

În unele locuri — puține e drept — s-a încercat chiar înființarea de republici ale sovietelor. La 21 martie 1919, în urma incapacității guvernului burghez democrat instaurat în Ungaria — stat rupt din fosta monarhie habsburgică destrămată — s-a proclamat Republica ungară a Sfaturilor, care n-a dăinuit decât trei luni și jumătate, neputînd rezista intervenției armatelor străine conduse de Antantă și acțiunilor contrarevoluționare interne. Pentru scurtă vreme — doar câteva zile — partidul comunist german format recent a proclamat o republică socialistă în Bavaria, la începutul lui 1919, care a căzut repede ca și încercarea din Slovacia.

Crearea de partide comuniste într-o serie de țări capitaliste în anii imediat după victoria Revoluției din Octombrie — Ungaria, Germania, Cehoslovacia, Iugoslavia, Bulgaria, Polonia, Spania, Anglia, Franța, Italia, Austria, Statele Unite ale Americii, Australia și câteva din țările Americii Latine — a făcut posibilă înfăptuirea unei noi Internaționale, Internaționala a III-a comunistă, în luna martie 1919. Constituirea Internaționalei a III-a, ca urmare firească a acțiunii formațiunilor de stînga din cuprinsul Internaționalei a II-a în frunte cu partidul bolșevic în anii primului război mondial, a însemnat o uriașă victorie a marxism-leninismului asupra reformismului din mișcarea muncitorească, asupra iluziilor democrat-burgeze. Chiar dacă au existat și unele manifestări negative în practica Internaționalei a III-a, ele n-au micșorat însemnătatea înființării ei. Pe baza experienței revoluției socialiste victorioasă în Rusia, ca și a mișcării mondiale de eliberare socială și națională, era nevoie de stringerea legăturilor între partidele de tip nou, partidele comuniste, în lupta comună spre înfăptuirea aceluiași țel.

În țările Americii Latine, deși nu participaseră la război, situația muncitorimii și țărănimii era foarte grea. Vestea Revoluției din Octombrie trezește conștiința unor muncitori mai ridicați și intelectuali progresiști, care publică o întreagă literatură de propagare a ideilor leniniste. Grevele cresc ca număr și intensitate, mai ales în unele țări ca: Argentina, Brazilia, Chile, Peru, Uruguay, Mexic, Cuba. În sinul mișcării revoluționare iau ființă partide comuniste.

Intensificarea mișcării de eliberare națională se resimte puternic în mai multe țări din Asia: China, India, Indonezia, Mongolia, Coreea. Sun-Iat-Sen, con-

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 31, E.S.P.L.P., 1956, p. 5—6.

ducătorul mișcării revoluționar-democrate, prieten al lui Lenin, afirmă că revoluția rusă este o mare speranță pentru omenire. Încercările imperialiștilor americani și japonezi, de a atrage China în campania antisovietică au dat greș. Desfășurarea luptei național-revoluționare a poporului chinez a pregătit condițiile pentru crearea unui puternic partid comunist chinez. Afganistanul, printr-un război național împotriva imperialiștilor englezi, câștigă independența. În India, în centrele industriale începe o serie de greve, contribuind la lupta antiimperialistă. În țările arabe din Orientul Apropiat, unde Anglia pune stăpînire pe o serie de țări smulse Imperiului otoman, învins în război, apar frământări amenințătoare pentru noii stăpîni.

Evenimentele Marelui Octombrie s-au împletit și cu schimbările fundamentale care s-au petrecut în aceeași vreme în istoria patriei noastre. Poporul român realizează la 1 decembrie 1918 unitatea națională prin unirea Transilvaniei cu vechea țară, înfăptuindu-se un vis, care însuflețise generații de-a rîndul trăitoare de-o parte și alta a Carpaților. Prin dezmembrarea împărăției habsburgice, datorită luptei naționalităților subjgate, datorită crizei provocate de primul război mondial și avîntului revoluționar insuflat de Revoluția rusă, populația română din Transilvania, sub conducerea celor mai conștienți fii ai săi, organizați în toamna lui 1918 într-un Consiliu Național Român, și-a hotărît soarta prin actul încheiat la marea adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Hotărîrea a fost luată după ce în sate și orașe se formaseră gărzi și comitete, care alungă pe reprezentanții vechii administrații asuprașite și și aleg alți conducători dintre elementele de încredere. La Alba Iulia se votează o declarație, care cuprindea largi principii democratice, corespunzătoare nevoilor poporului român de peste tot.

În anul 1917 vechea țară era împărțită în două părți: una liberă, unde se concentrase rezistența celor ce luptaseră alături de Antantă și partea ocupată de Armatele Puterilor centrale. Atît în Moldova cit și în Muntenia situația maseilor era foarte grea; suferințele provoacă o stare de nemulțumire și de frământări. În sînul clasei muncitoare, care luptase în cadrele vechiului partid social-democrat pentru revindicări economice și politice, îndeosebi împotriva războiului, se formează grupe revoluționare, care salută cu entuziasm victoria Marii Revoluții din Octombrie. În același timp o parte a muncitorimii române susține deschis noua Putere Sovietică, prin formarea de detașamente luptătoare alături de formațiunile sovietice. Erau muncitorii din întreprinderile evacuate în sudul Rusiei la ocuparea Munteniei de armatele străine, conduși de un „Comitet de acțiune social-democrat român“, erau marinarii de pe vasele românești aflate la Odesa și în alte porturi rusești. La apărarea Revoluției socialiste au mai participat și detașamentele de prizonieri, foști soldați ai armatei austro-ungare, care s-au organizat în diferite centre din Rusia. Aceste detașamente aveau și presă românească: „Lupta“ la Odesa, „Foaia Țăranului“ la Omsc, organe care propovăduiau principiile elaborate de Marea Revoluție Socialistă.

După alungarea ocupanților din Muntenia și unirea cu teritoriile eliberate de sub jugul austro-ungar, în România mișcarea muncitorească ia un avînt puternic, datorită și situației grele în care se găseau masele muncitoare pe urma războiului. În cursul lunii noiembrie la București și în principalele orașe și centre muncitorești un val puternic de acțiuni, greve, demonstrații cuprinde țara, așa cum nu se mai cunoscuse pînă atunci. Muncitorimea se îndreaptă către sindicate, partidul social-democrat își vede numărul membrilor mereu în creștere, în noiembrie apare și ziarul „Socialismul“, organul central al partidului.

La începutul lunii decembrie conducerea Partidului Social-democrat a fost silită să adopte o „Declarație de principii“, care înseamnă o cotitură importantă în procesul de clarificare în sînul mișcării muncitorești din România. Partidul

se declară pentru cucerirea puterii politice, pentru dictatura proletariatului și republica socialistă; Declarația își exprimă solidaritatea cu Revoluția Socialistă din Octombrie.

Progresele rapide ale muncitorimii române și manifestațiile continue pentru satisfacerea revendicărilor economice și politice au speriat burghezia, care a trecut la singeroasa reprimare de la 13 decembrie 1918, urmată de un regim de teroare cumplită, cu nădejdea zăgăzuirii valului revoluționar. Nădejde zadarnică. Partidul Socialist — cum își spunea acum partidul vechi social-democrat — se reface tot atât de repede, ca în anii 1919 și 1920 să ajungă la sute de mii de membri, la acțiuni continue, la greve pînă la marea grevă generală din octombrie 1920, care, cu toate neajunsurile ei, a avut darul să lămurească și mai mult drumul adevărat al clasei muncitoare și al partidului ei. Succesele electorale din noiembrie 1919 și mai ales din mai 1920 arată că partidul socialist cuprinsese și alte părți decît muncitorimea industrială.

Ecoul Marii Revoluții Socialiste pătrunde și în sinul clasei muncitoare din România, întărind curentul revoluționar care se formase înainte de primul război mondial și îndeosebi în cei doi ani de luptă împotriva războiului dusă de partidul social-democrat român. Partidul se situase la stînga Internaționalei a II-a și-și trimite delegații săi la cele două conferințe de la Zimmerwald (1915) și Kienthal (1916). În cursul anilor 1919 și 1920 se formează o aripă de stînga în sinul Partidului Socialist, care cuprinde marea majoritate a secțiilor sale. Crește curentul pentru adoptarea principiilor și tacticii leniniste, pentru transformarea partidului în partid comunist, și aderarea la Internaționala a III-a. După frămîntări, discuții și agitații din partea celor mai conștienți membri ai partidului și ai sindicatelor, rezervele oportuniștilor din conducerea Partidului Socialist sînt înfrînte, punîndu-se capăt repetatelor aminări ale congresului, care se întrunește în zilele de 8—12 mai 1921, la București.

Dintre punctele cele mai importante la ordinea de zi, problema transformării partidului în partid comunist dă naștere la largi discuții, luîndu-se hotărîrea istorică, înființarea Partidului Comunist Român. Se realizează astfel unitatea de luptă conștientă a tuturor forțelor revoluționare din țara noastră, a tuturor oamenilor muncii de la orașe și sate, de orice naționalitate. În istoria României partidul clasei muncitoare, — cu toată prigoana din partea tuturor guvernelor burghezo-moșieresti, cu toate greutățile celor 20 de ani de activitate în adîncă ilegalitate — joacă un rol politic de frunte. Partidul Comunist Român reușește să atragă în jurul său toate forțele democratice naționale și să salveze țara de la pieire prin marele act revoluționar de la 23 August 1944.

De atunci P.C.R. stă la cirna destinelor țării, adîncind revoluția burghezo-democratică, pe baza tradițiilor celor mai înaintate din trecutul poporului român, trecînd apoi la construirea socialismului în patria noastră, mereu mai înfloritoare, mereu în transformare, factor cu rol important în contemporaneitatea mondială.

Maria Banuș

Mișcătorul album

Tunel și febră.

Nu, nu întuneric — combustie, da.

Dar goana,

nu uita goana

celor o mie de sori

hăituiți, mișcați de himere,

tablou futurist,

asurzitorul vacarm al celor o mie de sori

ciocniți, sfărâmați,

un vagon de butelii,

de aștri,

de policandre de bal sfărîmate,

suveniruri de ceară și de tango

pe parchetul mînjit, scrijilat,

pictat cu cheaguri de sînge.

Și apoi ?

Carbonizatul portal prin care bîntuie luna, liliiecii.

A fost și va fi, totul va fi.

Dar cum ?

Acum nimic decît marșul și noaptea,

marșul celor o mie de sori sfărîmați,

ciocniți, încolonați, înainte ! —

în golul ce-și cască apoteoza, departe,

prin poarta scrumită.

Un cataclism ?

Un cosmogonic vacarm ?

O Soldatescă ?

Nu, un fel de cîntec de leagăn,

un fel de nu-mă-uita

sfișietor de naiiv

presat în albumul Pămîntului,

lozinci ale Micului, Marelui Dor :

— Inima celuiilalt, umărul celuiilalt, —

— Uită de tine. Scapă din tine —

— Aruncă-te-n valuri —

— Piei sau renaște,
încă și încă o dată renaște —

Pămîntule,
adolescentule,
neîmpăcatule,
Somn al rațiunii,
Grad al rațiunii,
adolescență
îngenuncheată, strivită
și statuară,
frunte-n țărînă, —
frunte crăpată,
fără prihană os,
os sfărîmat,
os mucenic,
os care fierbe,
os prin care curg sorii mirifici,
noapte de noapte,
albie-n care
Pămîntul visează și curge.

Ion Nicolescu

De natura aurorae *)

*Cînd am pornit cu drumul răspicat
Și romantismul scos fugar din teacă
Istorii grave-au sîngerat
În rînd cu oamenii să treacă.*

*Am început lumina grea, zemoasă
Precum fîntînile cele dintîi : cu sapa.
Era departe în belciugi, stîncosă,
Mai sus, mai încleștată decît apa.*

*Dar viscolea subțire. Ne-a pătruns ;
Că sîngele nu mai putea să tacă
Cînd romantismul nu era de-ajuns.
Și-am scos, arzînd, și sîngele din teacă.*

L e n i n

*Izbea o lipsă de culoare cînd porni
diametral prin Petrograd mulțimea
și o confuzie de drumuri risipea
mulțimea roșie.*

*Venea o clipă dintr-acelea rare
cînd lucrurile-și deschid deodată ochii
și devin roșii.*

*O, două inimi se făcea că am :
una-n mulțimi bătea atît de tare
că geamăna din piept îi răspundea
rotită ca planetele — de lumină.*

*) Din ciclul : „Planeta roșie“.

*Nu se vedeau, dar se-ntîlneau ades
în echinoxuri roșii.*

*Venea o viață dintr-acelea roșii
cînd prelungite, mîinile, prin revoluție
devin.*

Inima veșnică

*Anunță iar frunzele toamnă
și vînturi în fața căroră plîngi.
Se-ntorc pescarii din marea lui Behring
cu nemaivăzute tricouri în dungi.*

*Pretutindeni e un vînt răsucit
stă calm și ascultă cărțile ;
steaguri venind, steaguri urcînd,
aplaudat frenetic din toate părțile.*

*Nemărginîta pace coboară în trupuri,
înoată-n sentimente pînă la briu
pregătind de octombrie Rusia
și grîul să nască alt grîu.*

*În palme țîn ora-mpărțită felii,
de emoție țara din jur luminează.
Fecundă, la catargul pulsului său
inima veșnică, veșnic de pază,*

*întoarce din marea lui Behring pescarii
în nemaivăzute tricouri în dungi,
cînd frunzele-anunță teribila toamnă
cu vînturi în fața căroră plîngi.*

Rodica Iulian

T o a s t

*Auzi-mă acum și du-mă-n vinul
Paharelor de toamnă aburinde.
Și osîndește-ți la tăcere glasul
Ce-ar tulbura odihna din morminte*

*E ceas de liniști unde ne ajung,
Adie încă fumurile steag
Și roadele își rup din lanțuri firea
Ca unul-pentru-toți, de unul drag.*

*Auzi-mă, că te-am cîntat prin toamne
Cu orice bard s-a nimerit să știe
Culoarea vinului de sînge, liber,
Cu care legea pe pămînt se scrie.*

*Auzi și soarbe vinul și izbînda
Din fiecare zi asupra ta.
În via lumii e un singur strugur
Pe care, dintre toamne,-l voi cînta.*

*Rupt, și roind și plin din vița veche
Și desfătat de soarele a toate.
Tu picură-l, îndătinînd pămîntul,
Căutătorilor de libertate.*

Ilya Ehrenburg

Mi-l amintesc într-o zi din toamna lui 1945, vorbind la Ateneul Român în fața intelectualilor bucureșteni. Părea încă tânăr, deși, după cum scrisese atunci Mihail Sadoveanu, „în înfățișarea lui... am văzut suferința anilor crânceni“. Era unul dintre primii scriitori sovietici care ne vizita țara. Pentru majoritatea celor ce veniseră să-l asculte era un nume bine cunoscut. În periodicele noastre progresiste, precum Era nouă, Cuvântul liber, Reporter, apăruseră prin 1930 o serie de însemnări și articole despre romanul lui Pe nerăsuflăte, mai apoi se publicaseră și câteva dintre reportajele lui din Spania. În anii dinaintea celui de-al doilea război mondial Ehrenburg fusese unul dintre scriitorii sovietici cei mai cunoscuți în străinătate. Contribuiseră la aceasta călătoriile întreprinse în multe țări ale Europei, prietenii cu mulți oameni de cultură ai vremii, dintre cei mai renumiți, dar mai ales participarea lui activă la lupta intelectualității progresiste împotriva fascismului, culminând cu prezența sa în timpul războiului civil din Spania. Încă de atunci se manifestase ca un scriitor cu o înaltă conștiință cetățenească pentru care nu era ideal mai scump decât pacea și fericirea omenirii. Și o dovedise deopotrivă vorbind de la tribuna Congresului întru apărarea culturii și scriind reportajele din Spania și creindu-și romanele și a fost ziua a doua sau Căderea Parisului.

Dar pentru cei veniți să-l asculte atunci, în 1945, la București, în sala Ateneului Român, vechile merite ale lui Ilya Ehrenburg păleau în fața altora mai recente. La câteva luni de la încheierea războiului, de la victoria împotriva fascismului, el era mai ales scriitorul care timp de cinci ani îmbărbătase, sădise în inimi încrederea că barbaria nu va putea triumfa, că civilizația nu va putea fi distrusă. Glasul lui răsunind la radio, slovele lui citite în paginile ziarelor și ale revistelor, erau familiare tuturor. Glasul lui Ehrenburg răsunase în anii aceia negri, cu vigoarea și amploarea cu care altădată înfierase Tolstoi reacțiunea stolipinistă, cu care Romain Rolland și Gorki se ridicaseră întru apărarea culturii, întru apărarea omenirii, în fața primejdiei fascismului născînd. Ehrenburg îi urma, ducea mai departe ștafeta lor, le continua lupta. Nimeni nu știa ca el să dezvăluie adevărata față a fascismului, să arate pericolul pe care-l reprezintă pentru omenire, pentru arta, pentru cultura ei. Reportajele, articolele lui Ehrenburg din anii războiului sînt cel mai teribil, mai cutremurător, mai complet act de acuzare a fascismului. Anii de război au sporit imens prestigiul moral al lui Ilya Ehrenburg și au arătat în toată strălucirea arta lui de publicist, provenind dintr-o îmbinare fericită, armonioasă, între verva de polemist, cultura vastă și solidă a unui autentic intelectual, talentul original și neîndoielnic.

Ehrenburg avea și are în țara noastră numeroși prieteni și admiratori. O trainică și reală simpatie și prețuire reciprocă l-a legat de Mihail Sadoveanu. Întîlnirile cu oamenii din popor în timpul vizitei în România i-au prilejuit o experiență de care își amintește cu căldură în memoriile sale.

Cu moartea lui Ilya Ehrenburg literatura sovietică și omenirea secolului 20 au pierdut o personalitate dintre cele mai remarcabile. Era neîndoielnic o figură deosebită, de mare valoare. Îl distingea polivalența intelectuală, vastitatea orizontului cugetărilor sale, varietatea preocupărilor, setea de a ști, de a afla și de a înțelege. De a înțelege epoca, istoria, destinele omenirii, ale contemporanilor săi încercați de multe suferințe. Această sete i-a dictat paginile de satiră incisivă din Julio Jurenito, ca și cele de patos din Pe nerăsuflăte, l-a ajutat să pătrundă și să înfățișeze drama Franței în Căderea Parisului sau imaginea cuprinzătoare a ultimului război mondial în Furtuna, ea l-a îndemnat să scrie și Al nouălea val și Dezghețul.

Viața și opera lui Ehrenburg se înpletesc, se întretaie cu a multor scriitori, artiști, oameni de cultură ai secolului 20. Ca într-o picătură de apă vezi reflectîndu-se în ea evenimente, fapte, momente, oameni. Și, ca o sinteză a întregii sale activități și experiențe de o jumătate de veac, scriitorul ne-a dăruit o ultimă creație, opera sa memorialistică Oameni, ani, viață. O sinteză strălucită, demnă de viața autorului ce a fost totdeauna insufletită de idealul umanismului și pusă în slujba fericirii oamenilor.

TATIANA NICOLESCU

Viața nu-i o bibliotecă^{*)}

de Ilya Ehrenburg

La începutul acestei cărți spusesem că vreau să scriu o confesiune. Probabil că am făgăduit mai mult decît voi putea îndeplini. În bisericile catolice, confesionalul este închis cu niște perdele, pentru ca preotul să nu-l vadă pe cel ce-i mărturisește secretele. Se spune că biografia unui scriitor poate fi aflată din cărțile sale. Așa este. Totuși, cînd autorul împrumută trăsăturile sale unor eroi pe care i-a inventat imaginația sa, el îmbracă o mască, caută să șteargă urmele. În afară de cărți, orice scriitor își are viața lui personală: dragoste, bucurii, pierderi. Atît timp cît m-am referit la copilărie, la primii ani ai tinereții, am dat la o parte nu o dată perdeaua spovedaniei. Ajungînd la anii maturi am început să trec multe lucruri sub tăcere și, cu cît înaintez mai mult, cu atît mă simt nevoit să ocolesc o serie de evenimente din viața mea, despre care mi-ar fi greu să vorbesc chiar unui prieten intim.

Și totuși cartea de față este o confesiune. După cum am mai spus, sînt calificat adesea drept sceptic. În 1925 a apărut la Leningrad o carte intitulată „I. Ehrenburg — un nihilist al epocii noastre“, de I. Tereschenko. (Turgheniev, care lansase termenul „nihilist“, scria: „Am folosit acest cuvînt nu ca o împutare și nici ca o jignire, ci pentru a exprima

*) Fragment din cartea a treia de memorialistică „Oameni, ani, viață“.

exact și în chip potrivit, un fenomen istoric ce se manifestase în viață. Acest cuvânt o devenit o armă de denunțare, de condamnare fără apel, aproape o etichetă infamantă"). Vreau să lămuresc aici cât era de îndreptățită eticheta care mi-a fost nu o dată aplicată.

Din copilărie am trăit cu îndoiala că adevărurile pe care le auzeam rostite de părinți, profesori, de oamenii adulți din jurul meu, ar fi absolute. Și mai târziu a fost la fel; credința oarbă mi s-a părut uneori minunată, altele respingătoare, dar mi-a fost totdeauna străină. Uneori, în tinerețe, am încercat să mă birui pe mine însumi, dar ajungând la vîrsta pe care Dante o numise „amiaza vieții“ am înțeles că-ți poți schimba părerile, dar nu și firea.

...Am amintit nu odată în această carte despre natura îndoielilor mele. De-aș fi fost un sociolog sau fizician, astronom sau om politic, probabil că mi-ar fi fost mult mai ușor, fără să spun prin asta că drumul oamenilor politici sau al savanților este presărat cu trandafiri; dar, după insuccese vremelnice sau înfrîngerii, oamenii aceștia văd triumfînd rațiunea. Eu însă am devenit scriitor, adică un om a cărui muncă, prin specificul ei, îl făcea să se intereseze nu numai de felul cum este organizată societatea, dar și de lumea lăuntrică a indivizilor, nu numai de destinele omenirii, dar și de destinul indivizilor luați în parte.

În zilele noastre auzi spunîndu-se adesea că literatura și arta și-au pierdut din strălucire, că „fizicienii“ i-au depășit pe „lirici“. În 1892 Cehov scria: „Oare opera lui Korolenko, a lui Nadson și a tuturor dramaturgilor de astăzi nu este limonadă? Oare tablourile lui Repin și ale lui Șişkin vă fac să vă pierdeți capul? Sînt lucruri drăguțe, talentate. Vă entuziasmați și totuși nu puteți uita nici o clipă că aveți poftă de-o țigară. Știința și tehnica străbat o marea epocă de înflorire, pe cînd noi, oamenii de artă, străbatem o perioadă amorfă, plicticoasă, acră, noi înșine sîntem plicticoși și acri, zămislim niște păpuși de gutapercă și numai Stasov nu vede aceasta, căci pe el natura l-a înzestrat cu o rară capacitate de a se ameți cu apă rece“. Uneori, privind trecutul, simți că-ți recapeți calmul: cînd Anton Pavlovici scria scrisoarea mai înainte citată, el nu știa că propriul lui drum este în ascensiune, că un ziar din Tiflis publicase prima nuvelă a lui Maxim Gorki, că un băiețel, Sașa Blok, la data aceea de doisprezece ani, va deveni un mare poet, că poezia rusă este în ajunul unei epoci de mare efervescență. Fluxul alternează întotdeauna cu refluxul. Uneori fluxul durează mai mult decît e normal. Impresioniștii francezi apar pe scenă pe la 1870. Mulți dintre ei mai erau încă în floarea talentului lor cînd a apărut schimbul: Cézanne, Gauguin, Van Gogh, Toulouse-Lautrec; la începutul veacului nostru și-au expus primele lor lucrări Bonnard, Matisse, Marquet, Picasso, Bracque, Léger. Refluxul a venit de-abia peste un sfert de veac. Literatura americană de astăzi este creată de scriitori născuți în preajma anului 1900: Hemingway, Faulkner, Steinbeck, Caldwell. Li se spunea „generația pierdută“, dar de fapt nu ei, ci generația următoare lor a fost cea care s-a rătăcit. Între moartea lui Nekrasov și primul volum de versuri al lui Alexandr Blok este o distanță de aproape treizeci de ani.

În viața mea am avut prilejul să văd apărînd scriitori mari, oameni de artă talentați și n-aș putea să mă plîng că am trăit într-o perioadă de reflux a istoriei artei. Alta ar fi povara de care m-aș putea plînge: am trăit într-o epocă de neobișnuită înălțare, dar și de tot atît de neobișnuită cădere a omului, într-o epocă de discrepanță între progresul rapid al științelor naturii, dezvoltarea tehnicii, victoriile ideilor drepte ale

socialismului și decrepitudinea spirituală a milioane de ființe umane. Prea des am avut prilejul să văd mașini neobișnuit de complicate și oameni neobișnuit de primitivi, oameni cu prejudecăți, cu sentimente ca din epoca de piatră.

Am povestit în altă parte cum arăta Moscova copilăriei mele : un oraș îmbicsit de ignoranță, în care apăreau ziare ca „Foița Moscovei“, cu snobi care trăiau numai cu gândul la Paris, cu muncitori analfabeți și cu prăvălii în care se vindeau mărfuri străine. Pe vremea aceea în Apus se vorbea rar despre Rusia : țara knutului, cazaci viteji, grîu mult, blănuri, țara atentatelor și a spînzurătorilor. Astăzi e de ajuns să-ți arunci privirea în orice ziar, din orice țară ar fi el, ca să vezi cît de mult se scrie despre noi. Toată lumea privește spre Moscova, unii cu speranță, alții cu teamă. Orașul adormit și verde al copilăriei mele a devenit într-adevăr o capitală. S-a născut o Chină Nouă. India și-a cucerit independența. S-a pornit furtuna și, una după alta, țările Asiei și ale Africii își scutură domnia „albă“. Da, totul s-a schimbat. Oare mi-aș fi putut închipui în copilărie că voi trece în zbor în câteva ceasuri peste Ocean, că va apare radio-ul și televiziunea, că omul va pleca în cosmos ? Minuni, pași uriași de mii de leghe !

Dar oare în aceiași ani ai adolescenței mi-aș fi putut imagina că ne stă înainte Auschwitz-ul și Hiroșima ? Am fost educat de cărțile veacului XIX și cunoșteam două poluri opuse : progresul și barbaria, lumina și ignoranța. În secolul XX multe lucruri s-au încurcat. Mi-amîntesc cum în 1943 am citit pe front jurnalul de însemnări al unui ofițer german. Autorul lui era student, îi cita pe Hegel și pe Nietzsche, pe Goethe și pe Ștefan Georg, îl preocupau perspectivele de dezvoltare ale fizicii moderne. Dar tot același om scrisese și această însemnare : „Astăzi am lichidat la Kölz patru pui de evrei, se ascuseseră în pivniță și noi am rîs după aceea că știam să stîrpic șobolani...“ Nu de mult am văzut cum a fost torturat Patrice Lumumba. Reporterii au fotografiat torturile și trebuie să recunosc că aparatele lor erau excelente.

Barbaria asociată cu ignoranța e ușor de conceput ; e mai greu de înțeles barbaria la oameni instruiți, uneori chiar talentați. Viitorii SS-iști, au învățat în școlile acelei Germanii pe care o cunoscusem și eu. Auziseră din copilărie că filozoful Kant a scris *Critica rațiunii pure*, că Goethe a exclamat murind : „Mai multă lumină !“ Ceea ce nu i-a împiedicat zece ani mai tîrziu să arunce copiii ruși în fîntîni. Ni se va replica : „Idei nebune ale unui maniac“. Desigur, dar pe mine nu m-a cutremurat apariția lui Hitler în arena istoriei, ci faptul că înfățișarea societății germane s-a putut schimba atît de repede. Oameni cu studii superioare s-au transformat în canibali. Frînele civilizației s-au dovedit a fi șubrede și au cedat la prima încercare.

Ce să mai vorbim de fasciști ! Am văzut într-o societate înaintată unii oameni care păreau a fi însuflețiți de idei nobile, săvîrșind fapte josnice ; în numele bunei lor stări sau al propriei salvări își trădau tovarășii, prietenii ; soțiile se deziceau de soți ; cîte un fiu grăbit îl împroșca cu noroi pe părintele său, aflat în nenorocire.

Nu știu dacă explicația ar trebui căutată în lupta aprigă pentru construirea unei societăți noi, o luptă uneori sîngeroasă, în care adversarii nu disprețuiau nici un mijloc, sau în faptul că în cîteva ani trebuiau recuperate lacune ce dăinuiau de veacuri, dar mulți oameni s-au dezvoltat unilateral. Autorul cărții mai înainte amintite, „Un nihilist al epocii noastre“, îmi imputa între altele „cultul iubirii“, pe care îl numea „filis-

tinism“ : „În unele cazuri, cînd e vorba de oameni slabi sau înapoiți, iubirea sexuală mai poate juca rolul unui motor, dar cu condiția ca această iubire să fie ținută la respect...“ Mi-aminteam de Petrarca, de Lermontov, de Heine și mi se părea că acest acuzator al meu este el însuși un „om slab și înapoiat“ și că, deși se consideră comunist, felul lui de a înțelege iubirea „ținută la respect“ este o apologie a filistinismului.

Sînt cu adevărat un sceptic, un cinic, un nihilist? Mi-arunc ochii în trecut. Am vrut să înțeleg eu însumi multe lucruri, să le controlez și, nu o dată, am greșit. Dar știam totdeauna ferm că, oricît m-ar fi amărit sau m-ar fi indignat diferite lucruri, niciodată nu m-aș fi dezis de poporul care, primul, a avut curajul să pună capăt lumii pe care o uram, lume venală, fățarnică, de exclusivism rasial sau național. Cred că un sceptic ar fi stat tot timpul vieții sale cu un zimbet amar undeva, într-un colțisor neutru, iar cinicul ar fi scris numai ceea ce ar fi fost pe placul celor mai „exigenți“ critici.

Sartre mi-a spus cîndva că determinismul este o greșeală, că oamenii au totdeauna libertatea de-a alege. Gîndindu-mă astăzi la drumul lui de viață îmi dau seama încă o dată cît sîntem de legați, în alegerea noastră, de condițiile istorice, de mediul înconjurător, de sentimentul de răspundere pentru alții, de atmosfera socială care poate amplifica nefiresc glasul omului sau, dimpotrivă, îl poate atenua, poate schimba toate proporțiile. !

Există epoci cînd, alegîndu-ți un loc „deasupra bătăliilor“, poți păstra nestînsă iubirea față de oameni, omenia; există și epoci cînd oamenii independenți, din punct de vedere spiritual, devin cinici, iar butoiul lui Diogene devine un refugiu al neimixtîunii. Omul poate alege în alte domenii, dar nu-și poate alege epoca.

Atunci, unde anume au avut dreptate criticii, în ceea ce mă privește? Au dreptate cînd spun că, prin firea mea, sînt înclinat să văd nu numai lucrurile bune, dar și lucrurile rele. Au dreptate și în sensul că sînt înclinat spre ironie. Cu cît sînt mai emoționat, cu atît îmi scot mai puternic acele, țepii. E un fenomen destul de răspîndit, acesta. Altădată a existat chiar un termen literar pentru a-l defini: „ironia romantică“.

În cărțile mele de tinerețe predomina filonul satiric: pe avanscena lor apăreau adesea oameni venali, mici burghezi, ticăloși, fățarnici. Mai tîrziu mi-am dat seama că, adeseori, binele și răul conviețuiesc în același om. Atunci am scris „Și a fost ziua a doua“. Totuși, eticheta a persistat. A. N. Finoghenov, pe care l-am cunoscut pe la 1930, a notat în jurnalul său: „Ehrenburg privește cu un aer sceptic tot ce se petrece în jurul nostru...“ Aceste cuvînte le-a scris un om care mi-era prieten, dar în observația lui se simte inerția unui renume deja stabilit. Și, de altfel, de ce să vorbim despre lucruri de-acum un sfert de veac? În 1953 am scris „Dezghetul“; titlul cărții arăta, s-ar părea, destul de limpede, încrederea autorului în epocă și în oameni; dar criticii au fost indignați că am prezentat un director de uzină drept un om rău, hain la suflet.

Există scriitori care par a vedea în jurul lor numai binele. Nu este vorba de bunătatea personală a respectivului autor. Am impresia că, în viața de toate zilele, Cehov era mai blînd, mai tolerant, mai bun decît Tolstoi. Dar Cehov scria pe bună dreptate: „Mă trezesc în fiecare noapte și citesc *Război și Pace*, citesc cu atîta curiozitate și cu atîta mirare

naivă, de parcă n-aș mai fi citit-o niciodată. E extraordinar de frumos. Doar pasagiile în care apare Napoleon nu-mi plac. De îndată ce se ivește Napoleon simți o încordare și tot felul de jonglerii pentru a ți se dovedi că a fost mai prost decât în realitate. Tot ce fac și spun Pierre, cneazul Andrei sau Nicolai Rostov, un om prin nimic remarcabil, este frumos, inteligent, firesc și emoționant“... Tolstoi a făcut din Nicolai Rostov un om fermecător, dar pe Napoleon n-a știut să-l descrie. În ce privește pe Cehov, el i-a înfățișat foarte bine pe oamenii care-i asupresc pe alții, dar și cei asupriți sînt departe de a fi niște îngeri în schițele lui.

De ce au oare nevoie oamenii mai mult : de dezvăluirea viciilor, a tarelor spirituale, a plăgilor sociale, sau de afirmarea nobleței, a frumuseții, a armoniei ? După părerea mea, această întrebare e inutilă : oamenii au nevoie de tot. Derjavin și Fonvizin au trăit în aceeași epocă, de-a lungul veacurilor au rămas deopotrivă și poezia lui Derjavin : „Clopot al vremurilor ! Sunet de metal !“, și piesa lui Fonvizin : „Neisprăvitul“. Niciodată n-a existat, nu există și e greu de presupus că va exista vreodată o societate liberă de orice păcate ; datoria unui scriitor care simte o chemare în acest sens este să vorbească despre ele fără să se teamă că cineva îl va trece în rîndul scepticilor sau al cinicilor.

Îl iubesc pe Belinski și pentru înflăcărarea lui cetățenească și pentru pasiunea lui față de artă și pentru cinstea lui profundă. Mi-amințesc adesea de cuvintele lui : „...cînd întilnim în roman tipuri reușite numai de ticăloși și tipuri nereușite numai de oameni cumsecade, e evident că autorul s-a apucat de-o treabă la care nu se pricepe, adică și-a depășit puterile, marginile talentului său și, în consecință, a păcătuit împotriva legilor fundamentale ale artei, adică a inventat, a compus și a falsificat în mod retoric acolo unde trebuia să creeze sau, că, fără nici un fel de necesitate, în ciuda sensului intim al operei, urmînd numai cerințele exterioare ale moralei, a introdus aceste personaje în romanul său și, în consecință, a păcătuit din nou împotriva legilor de bază ale artei“.

Uneori am păcătuit împotriva legilor artei ; uneori am greșit pur și simplu în aprecierea evenimentelor și a oamenilor. De un singur lucru nu m-am făcut vinovat niciodată : de indiferență.

Opiniile mele pot semăna mai curînd a polemică literară. Promisesem o confesiune și, cînd colo, îi citez la fiecare pas pe Belinski, Tolstoi, Turgheniev, Cehov. Dar mă simțeam dator să vorbesc despre ochi și inimă, despre respectarea adevărului epocii care se plătește și cu nopți de insomnie și cu cărți nereușite...

...În anii la care mă refer am călătorit mult prin Europa. Am văzut Franța, Germania, Anglia, Cehoslovacia, Polonia, Suedia, Norvegia, Danemarca. Am trecut prin Austria, Elveția, Belgia. Din 1932 devenisem corespondentul ziarului „Izvestia“ și, măcar în parte, multe călătorii au fost legate de activitatea mea de ziarist...

Cu timpul, în jurul fiecăruia dintre noi se formează un grup de oameni de care ne leagă interese comune, aceeași profesiune. De tine însuși nu poți fugi, dar poți evada pentru un timp din cercul cunoștințelor obișnuite. Bineînțeles, și în țările străine prin care am călătorit adeseori m-am aflat totuși în mijlocul scriitorilor, al oamenilor de cultură : am făcut cunoștință cu Maierova, cu Novomeschi, cu Antonii Slonimski, cu Bronevski, cu Anderson Nexö, cu Nordal Grieg, cu Josef Roth.

Întîmplător, vizitînd o insulă daneză, am întîlnit-o pe Karin Mihaelis. Ea m-a dus la țară, în case de țărani, mi-a arătat ferme model ; toți o cunoșteau, toți o respectau. În tîneretea mea toată generația noastră citise în Rusia romanul ei „Vîrsta primejdieasă“. Credeam că este preocupată de tainele inimii feminine, cînd colo se gîdea la altele : la catastrofa ce se apropia iminent, îmi spunea că fermierii danezi nu au vrut să vină în ajutorul copiilor germani înfometaji, că oamenii întorc capul cînd ea începe să vorbească despre fascism, despre amenințarea unui nou război, era îngrozită de această stare de apatie, de indiferență, de sațietate. (Opt ani mai tîrziu, la congresul scriitorilor ce se ținea la Madrid în zgomotul exploziilor de obuze, cineva a citit salutul trimis de Karin Mihaelis, care era bolnavă, și mi-am adus aminte de discuția pe care o purtasem într-o fermă liniștită, înconjurată de pomi..).

Impresiile mele de călătorie din anii aceia le-am descris în cartea de reportaje publicată sub titlul : „Viza vremii“. E lesne de înțeles că, pentru un cetățean care posedă un pașaport sovietic și căruia i se năzărise să călătorească în vremurile acelea, viza era o noțiune magică. Totuși, alegînd acest titlu pentru volumul meu, nu mă gîndeam atît la consuli plicticoși, cît mai ales la veacul nostru. Voiam să verific ce impresii anume vor căpăta viza vremii. Călătoriile m-au ajutat să mă eliberez de numeroase lucruri convenționale mai vechi și mai noi, să văd viața așa cum este în realitate. Discutînd cu fermierii din Danemarca încercam să înțeleg drumul ce trebuie urmat de un scriitor sovietic.

M. M. Litvinov, pe vremea aceea reprezentantul Uniunii Sovietice la Liga Națiunilor, i-a uimit pe toți cu formula sa laconică : „Pacea este de neîmpărțit“. Cutreierînd țări străine, am înțeles că lumea, ca și pacea, nu pot fi împărțite în felii. Am înțeles de asemenea că popoarele, ca și oamenii, își au fiecare specificul lor unic, nerepetabil... Niciodată n-am crezut că „sufletul“ unui popor e legat de sîngele lui. Am cunoscut multe boli, dar niciodată n-am fost bolnav de rasism. Sufletul unui popor, cu alte cuvinte, caracterul lui, se formează de-a lungul veacurilor și trăsăturile acestui caracter național sînt influențate de geografie, de specificul dezvoltării sociale, de cotiturile istoriei. Mai tîrziu, după cel de-al doilea război mondial, am văzut și alte continente. Totuși, și în anii la care mă refer, puteam face unele comparații. Îmi dădeam bineînțeles seama că muncitorul suedez discută altfel decît bancherul Wallemberg, dar asta nu m-a împiedicat să remarc că firea muncitorului suedez diferă de caracterul unui muncitor italian. Nu era vorba de nici un fel de idealism la mijloc, nici nu veneam în contradicție cu lupta de clasă, nici cu principiile internaționalismului.

După ce ai vizitat Anglia poți oare să nu observi că englezilor le place într-o anumită măsură izolarea, că ei preferă căsuțele mici, reci, neconfortabile, cu scărițe înguste, unor apartamente în case moderne cu multe etaje și că, spre deosebire de francezi, nu-și duc viața în stradă și nu se cufundă cu plăcere în mulțimea de pe stradă?... Burghezia din diferite țări își petrece orele de răgaz în mod diferit. Orice burghez din Anglia este neapărat membru al unui club ; de altfel în alegerea clubului contează arareori simpatiile politice. Cluburile au totdeauna bibliotecă și fotolii comode, în care gentlemanii dorm, unii în liniște, alții sforăind. Și spaniolilor le plac cluburile, dar nu stau în săli cufundate în semi-întuneric, ci pe stradă sau în vitrine și privesc trecătorii. De se ivește o femeie mai mult sau mai puțin tînără, plescăiesc cu plăcere din buze. Burghezul german adoră noutățile savante și exotice. Într-un restaurant

din Berlin am văzut indicate într-un menu niște cifre. Era vorba de kaloriile pe care le conținea fiecare fel de mâncare (moda vitaminelor a venit mai târziu). Într-un alt restaurant vizitatorii se odihneau în hamacuri și deasupra lor zburau tot felul de păsări tropicale. Acest lucru nu i-ar fi plăcut în nici un caz unui francez, care nu înțelege să cheltuiască bani pentru decoruri, ci preferă să mănânce bine într-un mic bistro... /

Am avut prilejul de-a lungul vieții mele să constat că felul de viață al oamenilor este foarte deosebit, dar aceste forme diferite nu mi-au ascuns lucrul ce-i unește pe toți, omenia, și aceasta mi-a îngăduit să cred în unitatea lumii. Bineînțeles, suedezii mi s-au părut cam bățoși (astăzi ei au renunțat la multe din lucrurile convenționale). Nu puteai să bei cu ei pur și simplu, pentru asta trebuia respectat un ritual complicat. Suedezii păreau a fi oameni reci, închiși în ei. Dar am făcut cunoștință cu Axel Klausonn, fost atașat militar la Petersburg. Știind limba rusă, după ce a ieșit la pensie a început să se ocupe de traduceri. Era un suedez în adevăratul înțeles al cuvântului. Îi plăcea să cineze la lumina lumînărilor, ducea paharul de vin în dreptul inimii și niciodată nu uita să-și aducă aminte ce bine petrecusem împreună seara, chiar dacă această seară fusese cu doi ani în urmă. Când ne-am împrietenit, s-a dovedit a fi un om cu inima bună, un prieten din cei mai devotați, cu care puteai vorbi, dar care știa să și tacă, lucru cu mult mai greu decât primul.

La început Slovacia mi s-a părut o țară dintr-un trecut îndepărtat : țărăncile purtau costume pestrițe, frumoase, din epoca barocului, în unele districte țaranii erau îmbrăcați cu șorturi, la cimitir crucile erau colorate ca niște jucării vesele. Apoi mi-am dat seama că scriitorii slovaci sînt preocupați de aceleași probleme ca și mine și am găsit acolo mulți prieteni buni, pe Klementis, pe poetul Novomeski și pe alții.

Englezii păreau ființe coborîte din alte planete și la orice întrebare îți răspundeau cu „aveți un gust continental“ sau „la noi nu e așa, așa e pe continent“. În curînd însă mi-am dat seama că intelectualii lor sînt niște oameni triști, cărora le place Cehov. Când se dădeau spectacole cu piesa „Trei surori“, oamenii plîngeau în sală. Și am înțeles că pot vorbi cu mulți englezi de la suflet la suflet...

Pretutindeni mă simțeam însoțit de gîndurile și îndoielile mele. Gînduri și îndoieli născute de mult, din anii primului război mondial, cînd mă deprinsesem să cuget în mod independent. Cînd vedeam această uriașă mașină de război care creștea, cînd vedeam oameni care renunțau la dreptul de a gîndi, cînd vedeam mecanizarea iubirii, a morții, a uciderii, îmi ziceam că însăși noțiunea de om este în primejdie. În preajma lui 1930 nu existau încă aplauze la comandă, nici mașini capabile să compună versuri, nici statistica Auschwitzului, nici bomba cu hidrogen. Iar eu mă gîndeam mereu, mă gîndeam chinuitor, și nu atît la trăsăturile caracteristice ale diferitelor popoare, cît la trăsăturile caracteristice ale epocii...

Astăzi înțeleg mai bine ce anume mă apăsa în anii aceia. Era încă înainte de criza mondială. Hitler făcea zgomot prin diferite berării, dar oamenii credeau, nu se știe de ce, că Müller sau Brüning sînt puternici, că romanul lui Remarque „Pe frontul de vest nimic nou“ exprimă dorința de pace a oamenilor de rînd din Germania. Sub ochii mei se reconstruia Reims și Arras. Oamenii începuseră să uite de război. Cei ce aveau treizeci de ani tratau povestirile despre Somme sau Verdun ca o istorie

antică, de care se plictisiseră. Mi-amintesc că cineva spusese odată : „A mai existat și un război al Troiei“... Pacea părea traică, dar în realitate era iluzorie. Orașele erau reconstruite, dar viața nu.

Până în 1914 se păstrasera anumite noțiuni, norme, idealuri. Anatole France, cu scepticismul său, cu acel cult al frumuseții, cu umanismul lui puțin rece, se încadra perfect în 1909 în peisajul parizian. În 1929 Paul Valéry părea un anacronism. Vechile reprezentări despre bine și rău, despre frumos și urât, fuseseră distruse și oamenii nu reușiseră încă să făurească altele noi.

Se spune de obicei că influența pe care a jucat-o America a fost determinată de puterea ei economică. Acest unchi bogat și energic devenise un mentor pentru nepoții lui sărăciți, nepricepuți. Dar americanismul pe care-l remarcam pretutindeni în anii aceia nu era legat numai de economie. După primul război mondial s-a schimbat psihologia oamenilor. Ei se simțeau cucerii de atracțiile ieftine de pe Broadway, de cele mai proaste filme americane, de romanele detectiv. Procesul de complicare al tehnicii mergea mână în mână cu simplificarea lumii lăuntrice a omului. Toate evenimentele ce au urmat au fost pregătite în acei ani. Treptat dispărea puterea de rezistență. Se apropiau niște ani negri, în care în diferite țări demnitatea omului a fost călcată în picioare, în care cultul forței a devenit firesc, se apropia o epocă de naționalism și rasism, de torturi și procese îngrozitoare, de lozinci simpliste și lagăre de concentrare perfecționate, de portrete ale dictatorilor și epidemii ale denunțurilor, de creștere a unei înarmări de prima clasă și de acumulare a unei sălbăticii cu adevărat primitive. Fără să-ți dai seama, anii de după război s-au transformat în ani dinainte de război.

...Se prea poate ca în trecut să fi fost epoci în care omul de artă să fi putut apăra demnitatea omenească fără să se despartă nici un moment de artă. Epoca noastră cerea însă fiecărui om nu o forță înflăcărată, ci sacrificii de fiecare zi și renunțări. ...Până la patruzeci de ani nu m-am putut găsi pe mine însumi, m-am zbatut, am mers pe un drum sinuos.

Probabil că nu am dreptate punând totul pe socoteala epocii, căci mi-a fost dat să întilnesc scriitori care reușiseră să-și exprime în cărți totul : gândurile, năzuințele, pasiunile. De pildă Thomas Mann, Joyce, Veaceslav Ivanov, Valéry. Desigur, și ei au avut multe pasiuni, au cunoscut multe renunțări în viață, dar uneltele lor de acțiune au fost romanele sau versurile. Așa era și Balzac, deși năzuia să devină deputat, scria pamflete politice, elabora proiecte de operații financiare ca să scape de veșnicele-i datorii. Dar toate acestea rămăneau la suprafață. Balzac se înflăcăra cu adevărat numai când vorbea despre romanele sale. Dimpotrivă, pentru contemporanul său Stendhal literatura era una dintre formele posibile de participare la viață. El lupta, făcea politică, se îndrăgostea cu pasiune, trăia nu pentru a cunoaște mai bine pasiunile altora, ci numai pentru a trăi.

Nu numai scriitorii mari, dar și cei mici sînt croiți după tipare diferite. După *Julio Jurenito*, am devenit scriitor de meserie. Scriam mult. De curînd am făcut un calcul și parcă mă și jenez să mărturisesc : din 1922 pînă în 1933 am scris 19 cărți. Graba cu care lucram nu era dictată de ambiții, ci de frămîntarea mea lăuntrică ; cheltuind hîrtie, parcă îmi revărsam focul lăuntric.

Niciodată nu m-a satisfăcut contemplarea. Nu-mi plăcea să cuget numai la destinele unor personaje imaginare, voiam eu însumi să semăn cu ele...

Poate că aceste îndelungi căutări se explică prin faptul că am trăit în două lumi diferite. Tinerețea mi-o petrecusem la Paris și atunci când a izbucnit revoluția aveam gusturi, prieteni, repulsii oarecum formate. Poate că de vină e și firea mea. Simțeam totdeauna necesitatea să verific ceea ce altora putea să le pară drept o tablă a înmulțirii.

Bineînțeles, dacă ar fi să vorbim de drumul meu ca scriitor, schimbarea nu s-a produs într-un singur an. În *Julio Jurenito* îmi băteam joc în mod sincer de clericali și radicali, de fanaticii comunismului și de socialiștii domesticiți, de burghezii francezi și de intelectualii ruși, cu procesele lor de conștiință. Dar treptat treptat am început să renunț la această atitudine față de oameni. Probabil că era și o consecință a vârstei. Dispăruse asprimea, intoleranța specifică tinereții. Îmi venea tot mai greu să trăiesc numai din negare. Voiam să găsesc dincolo de prostiile sau faptele rele ale oamenilor ceva adevărat, ceva uman. Totuși lucrul cel mai important pentru mine, în 1931, nu erau personajele romanelor. Mă gândeam arareori cum să scriu o nouă carte, mă întrebam mereu cum să trăiesc mai departe pentru ca anii să nu fie însemnări pe marginea vieții, ci viața însăși...

Mă gândeam mult, mai ales noaptea, la umanism, ca scop în viață, la mijloacele pentru a-l atinge. Nu eram într-atât preocupat de operele de artă slabe; în genere, arta părea a fi numai o părțică din enigmatul zilei de mâine, nu era vorba de artă, de orientarea ei, ci de destinul omului. Poți să nu iei din bibliotecă o carte care nu-ți place, poți s-o iei din greșeală, și s-o pui la loc fără s-o citești. Dar viața nu-i o bibliotecă... În 1931 am înțeles că soarta unui soldat nu poate fi cea a unui visător și că trebuie să-mi ocup locul în linia de luptă.

Traducere de TATIANA NICOLESCU

„Boierul”

de Leonid Leonov

P

aharul dintii fu din nou oferit lui Mitka. Dar acesta clătină negativ din cap și Nikolka, zîmbind, vărsă berea refuzată sub falsul palmier. Cineva murmură, un altul rîse; contracțiile frenetice ale obrazului lui Nikolka se domoliseră cu totul.

— Hei, voi de colo... luați și beți! Alioșa, prietene, ia cheamă-l tu pe dumnealui, scriitorul, să se mai încălzească și el pe banii lui Zavarihin... Își mișcase doar puțin buzele arse, dar deodată își îndreptă umerii și-și rezezi tot corpul înainte. Beți, n-auziți?!... repetă el rostogolindu-și în cap ochii deodată întunecați. Beți, fir-ați voi ai dracului de meseriași!

— Pe ce chestie ? se puse în gardă Nikolka, verificînd printr-o neobservată mișcare a trupului dacă banii ce-i avea cusuți la brîu mai sînt la locul lor.

— Nu te zgîrci, negustorul ! Nu ți-a cerut mare lucru și ai să vezi că boierul ăsta al nostru știe să spuie tot felul de povești de pe vremea țarului... Uneori mori de rîs ! îi șopti la ureche lui Nikolka un flăcău necunoscut cu o figură parcă ușor turtită. E fost moșier... Maniukin îl cheamă... Boier mare, firește. Pricepi ? Nu sărăcești dacă-i dai o juma de rublă, lua-te-ar dracu de țaran ! se burzului el, ca să fie mai convingător.

Urmă o tăcere penibilă, în care timp Maniukin, după ce bătu de cîteva ori darabana cu degetele pe masă, încercă să-și lege mai elegant cravata cu pistrui. Nikolka, încruntat, aștepta, neputîndu-se hotărî să facă această cheltuială cu totul fără rost, după părerea lui.

— Șezi mai bine și bea cu noi, îl pofti el cam în silă, ocolind pentru orice eventualitate privirea boierului.

— Iertat să-mi fie, dar nu obișnuiesc să beau în timpul lucrului. Trebuie să-mi cîștig existența, îl refuză delicat, dar hotărît Maniukin. Stomacul își cere dreptul zi de zi, trebuiesc bani de chirie... Și-apoi, impozitele : sînt impozabil ! Dar nu vă temeți, nu vă cer decît o juma de rublă ! Își înclină ușor capul spre umăr, cu o expresie de răbdare și totală dispoziție de a fi de folos, pe măsura posibilităților sale.

— Asta-i meseria lui, înțelege, om cu mintea scurtă ! se auzi ecoul vocilor supărate la împotrivirea lui Nikolka. Ba unul mai cu osebire nerăbdător, sugeră cu glas scăzut celor aflați mai pe-aproape să-i tragă vreo două negustorului, ca să-și bage mințile în cap. Nu sărăcești de-i

miinile lingușitoare și nădragii ponosiți ai boierului. Tare mi-s dragi caii... mărturisi el cu o voce deodată schimbată, și necunoscutul Mițka îi aruncă o privire fugară, cîntărindu-l parcă.

— Fie și asta... dacă doriți! Ce-i drept, nu-i o poveste prea lungă, dar era să mă coste viața, îl preveni Maniukin, așezîndu-se pe un scaun împins de cineva și rătăcindu-și, ca să se inspire, ochii prin încăpere.

Se întoarse înciudat spre un colț unde se vorbea, ceea ce-l împiedica să se concentreze, și cei de-acolo se potoliră pe dată. Refuză de asemenea cu un gest o țigară ce i se oferise dintr-o parte.

— Nu notați nimic, nu dau voie să se ia însemnări!... strigă peste capetele tuturor Maniukin, adresîndu-se scriitorului, care tocmai se așezase cu hîrțile lui la o măsuță vecină. Nu vă este rușine să-i luați unui sârman bucățica de piine de la gură?! Tăcu din nou. După felul cum își freca tîmplele și chelia ca să-și improspăteze memoria, sau cum își netezea genunchiul cîrpit al pantalonului ba într-un sens, ba într-altul, se vedea ce efort extraordinar trebuia să depună ca să-și urnească din loc ruginita mașină a memoriei. Va să zică așa... asta s-a întîmplat prea supusei dumneavoastră slugi pe vremuri, acum vreo patruzeci și mai bine de ani, cînd nici unul dintre domniile-voastre nu era măcar venit pe lumea asta...



Piinea neagră a vieții sale fără noimă, boierul Maniukin și-o cîștiga prin minciuni sau, mai bine zis, prin povestirea unor năzdrăvănii scornite, asemenea celor mai autentice episoade și chiar celor mai scumpe amintiri pe care, la bătrînețe, mai cu seamă după prăbușiri amare în viața particulară sau politică, nici cei în cauză nu le mai cred. Seară de seară, Maniukin apărea cu o nedezmîntită punctualitate aici, în această hrubă, în căutarea chefliilor dispuși să-i ofere o jumătate de rublă pentru vreuna din năstrușnicele-i povestiri. Cei mai credincioși clienți și-i recruta din rîndul drojdiei sociale a capitalei, din rîndul celor lunecați pe fundul vieții: funcționari ce chefuiau pe banii statului, meșteșugarii care nu se trezeau din beție pînă nu dădeau de fundul chimirelor, ori vreun hoț ce petrecea în așteptarea condamnării următoare. Maniukin mîntea, mîntea mereu, cînd cu deznădejdea omului aflat la ananghie, cînd — dată fiind trecerea anilor — cu înflăcărarea unei mirări naive: lui, omului care cu chiu, cu vai, ajunsese la mal, străbătînd riul de foc al revoluției, trecutul îi apărea fantastic, întocmai așa cum povestea. Nu căuta să se potrivească gusturilor vulgare ale celor ce-î făceau comanda și puțini puteau prețui la justa lor valoare perlele și înfloriturile inspirației lui Maniukin; ascultîndu-l cu interes, naivii se inițiau în viciile, în tainele și-n sardanapalica viață luxoasă a unei clase străine lor, zugrăvită chiar de un martor și părtaș, atît de bine informat. Cînd vreun chefliu prevenit nu cruța demnitatea lui Maniukin, toată această adunătură murmura și făcea zid în apărarea — nu a artistului, nici a boierului, nici măcar a omului, ci a durerii pe care această epavă de om o purta în suflet.

— Așadar, eram odată în trecere pe la un vechi prieten al meu, Balamut-Potoțki, la moșia lui de pe malul Dunării. Mi-amintesc că era o zăpușală tropicală și vremea amenința a furtună. Maniukin trase aer în piept și întreaga asistență strînse și mai mult cercul în jurul

lui, căutînd să prindă cît mai bine — cu auzul, cu vîzul, cu vreo atîngere întîmplătoare — aventura povestită. Intru la el și-l vîd... mamădoamne! Ședea pe terasă plîns, prăpădit... Cu o mîină își dădea pasiență... cea de se cheamă „Alungarea mobișilor!“... iar cu cealaltă se îndopa cu spumă de dulceată. În jur, puzderie de muște! Era cît o butie de gras, ar fi meritat un premiu pentru obezitatea lui; a murit în ultimul război: s-a înscris în armată soldat prost, dar cum nu încăpea în tranșee, a fost nevoit să tot umble pe-afară și, natural, l-au împușcat...

— În plin, cu alte cuvinte? îl aștîră glasuri.

— Harcea-parcea, praf l-a făcut! hîrii Maniukin și scaunul scîrții sub greutatea lui. Ne-am pupat noi... m-a umplut de dulceată. „Înălțimea-ta, îl întreb nedumerit, ce ai de-arăți așa prost? Ești cam vînat la față!“ „O nenorocire! îmi răspunde. Auzi, frate dragă, am cum-părat și eu o iapă din herghelia lui Koribut-Đașkevici: culmea perfecțiunii, aur curat la culoare, copite — o frumusețe, ușoară ca vîntul... O sută treisprezece verste pe oră!...“ „Cum îi zice?“ îl întreb neîncrezător, că doar cunoșteam pe de rost toate pedigriurile și de-așa ceva n-auzisem. „Gribundi!“ exclamă el și iar pun-te pe plîns! Mi-aduc aminte și-acum că mi-a udat de tot umărul. Leoarcă mi l-a făcut. „Se trage din vestitul armăsar chirghiz Bukei, zice. Ți-amîntești? Ți-a care a alergat la Expoziția internațională de la Londra! Regele Eduard — minunat om!, suflet curat... — încîntat de cum alerga, i-a dăruit un portret... Un portret emailat, cu nouăsprezece rubine albastre...“ „Explică-te!“ i-am strigat în cele din urmă. Nu mai puteam să rabd. „Iată, îmi răspunde, sînt șase săptămîni de cînd ne luptăm s-o îmblînzim. Degeaba! A sfîșiat pînă acuma cu dinții trei friie. Grăjdarului Andokutea, coreeanul, i-a sfîșiat burta, iar lui Vaska Efetov... îl mai ții tu mîinte pe uriașul acela de la cai? Ei bine, lui Vaska i-a rupt... asta... tot ceva din cavitatea abdominală!“ Ascuit eu — Maniukin se propti cu mîinile în șolduri — pufnesc în rîs și-l mîngîi pe Balamut al meu pe obraz. „Mare pezevenghi mai ești, dragă conte, zic. Mare pezevenghi! Eu am pierdut așeară la cărți jumătate din America de sud... cu toți mustangii și cu toți cactușii de-acolo, și uite, nu plîng! Iar tu?!...“

— Cum ai putut s-o pierzi? îngăimă neîncrezător Nikolka, ștergîndu-și fața de nădușeală și strecurînd priviri bănuitoare spre ceilalți ascultători.

— Foarte simplu, la bacara poloneză! Pac, pac, pac. Eu aveam o damă, el un as! Poftim, zic, a dumneavoastră e America. Drept să-ți spun, o lună-n cap mi-a trebuit s-o pierd toată, că-i mare a dracului! ripostă Maniukin și porni în galop mai departe, nebunește. „Iar tu, pezevenghiule, bocești pentru o iapă? Ia nu te mai smiorcăi! Ești membru al clubului cavalerilor de Malta, faci parte din Consiliul de Stat și din cîte altele și verși lacrimi ca dintr-o saca!“ Trebuie să vă mărturisesc un secret, și anume că, de la vîrsta de unsprezece ani, toată ziua bună ziua eram pe hipodrom, la cursele de galop; jocheii, geambașii, țiganii — toți mi-erai prieteni... prieteni buni, din copilărie! Ador caii frumoși și... femeile focoase. Noi aștia, neamul Maniukinilor, sîntem cu toții dați dracului. Bunicul meu, Anton, în anii tinereții, făcea la Paris niște trăsnaî, de înghețau apele! Într-o zi a înhamat la landoul lui patruzeci de țărani iobagi, a instalat în landou un sicriu în carouri ecosez, iar el, călare pe sicriu, cu joben în cap, cu fundă de crep, s-a plimbat așa prin oraș patru zile și patru nopți. În față cazacii, un detașament întreg, de prin părțile Iaițkului, ziceau de zor din triște,

iar în spate, să vedeți, opt indieni, d-ăi vărğați. Prefectul de-acolo, bineînțeles, făcea pume la gură...

— Sînt din ăia vărğați ? întrebă Nikolka, bănuind că toți potlogarii ăștia s-au vorbit să-și bată joc de el...

— Îi comandase special pentru asta din Republica Dominicană. Patru au murit pe drum, în cala vaporului, de meningită ecuatorială autentică... Ei, tare s-a mai înfuriat atunci afurisitul de prefect Zice : „Măi Antoane, îți bați joc nu numai de ospitalitatea noastră franțuzească, dar și de sentimentele religioase universale, pentru care faptă sînt obligat să te trimit la muncă silnică pe viață!” Bunicul rîdea, rîdea!... Doar fusese favoritul împărătesei Ecaterina, îi ținea locul lui Potemkin, cînd avea liber. „O să pun, l-a amenințat el, pe Montblancul vostru tîmpit un trio-cvadro-bilion de ocale de praf de pușcă și-am să-i dau foc. să bubuie întru slava firii noastre rusești!” A trebuit să aranjeze bătrîna lucrurile, prin mijlocirea papei de la Roma: cît pe ce să izbucnească războiul...

— Dar cu iapa cum a fost ? întrebă Nikolka, trecîndu-și limba peste buze. Începuse să prindă gust de ascultat povestea.

— Cînd am auzit eu de iapa aceea, am și luat foc : nimic nu-mi place mai mult decît să îmblinzesc monștrii dintr-ăștia infernali ! „Adu-l încoace, strig, pe ducipalul tău... I-arăt eu lui, să mă țină minte !” Maniukin își roti ochii în cap cu o expresie sălbatică, prefăcîndu-se că, într-adevăr, își sufleacă mînele. Lui Balamut al meu nu-i venea să-și creadă ochilor. O chemă pe nevastă-sa : „Mașa, îi șoptește, uită-te bine la neghiobul ăsta... Nemaipomenit ! Vrea, auzi, s-o îmblinzească pe Gribundi !” Și-unde începe nevastă-sa să se roage de mine să renunț... Trebuie să vă spun că era cea mai deșteaptă femeie din Europa, de o bunătate îngerească ; atît doar că la înfățișare, ca să zic așa, nu era din cale-afară de frumoasă.

— Am avut și eu fericirea s-o întîlnesc pe această doamnă la Petersburg... interveni glumeț Firsov, nădăjduind să cîștige astfel bună-voința povestitorului.

— Cheltuia mult cu binefacerile. Avea totdeauna la scară o droaie de scriitorăși d-ăi proști, în carouri... ripostă pe loc Maniukin în rîsetele asistenței, iar lui Firsov îi rămase vorba în gît... Și se rugau, cum zic, Mașa și cu bărbatu-său de mine, în genunchi mă rugau să renunț : „Fie-ți milă de patria noastră, scumpule !”... În mine parcă intraseră toți dracii : „Aduceți-mi o șa, zbieram, și vă arăt eu vouă cea de a opta minune a lumii !” Mi-am făcut loc prin mulțime, pentru că trebuie să vă spun că se adunase acolo o omenire întregă, au venit în galop chiar din județul vecin ! Ploua cu găleata, dar cine avea ochi să observe ploaia ? Deodată aud un zgomot surd, ca din străfundul pămîntului... Șaispe inși, toți unul și unul, așa, cît casa, o aduc pe Gribundi în ham de fier și legată peste ochi cu trei rînduri de saci ; dar tot m-a simțit, jivina, încă de departe, și necheza atît de jalnic. „Întorceți-o cu botul spre mine !” le-am arătat din ochi slugilor. Au întors-o ! „Scoateți-i sacii de pe ochi, voi, care sînteți mai aproape !” I-au scos. Mi-am făcut semnul crucii... Și-odată-l văd, pe cine credeți ? pe Andokutea, coreeanul. Se uita la mine de după pom ticălosul ! Abia ieșit din spital, pansat la burtă, dar rînjea la mine ! Mi-am luat în gînd rămas bun de la prieteni, de la sfîntul soare — și, dintr-o săritură, zdup în șa !... Am făcut chiar „foarfeca”, mi-amintesc : o vechi obicei de cavalerist. Dau eu pinteni, nimic : se scutură ca un măgar

bătrîn! Balamut al meu se făcuse galben de spaimă și stătea în fața mea ca îmbrăcat în giulgiu. Eu, dimpotrivă... Așa-s eu, fire curioasă: cu cât e mai mare primejdia, cu atât mă simt mai liniștit în sinea mea. Deodată se așterne în mine, fraților, o liniște rece, încît pînă și ploaia îngheată și se rostogolește de pe umerii mei ca mazăricea, ca alicele numărul șapte. Și deodată... Maniukin își trase foarte pitoresc capul între umeri. Deodată Gribundi a mea sare, și de șapte ori se dă peste cap în aer! Șaua îi ajunsese pe burtă, spuma curgea ca din sticla aia de bere și sălta mereu din spinare... „Doamne, Dumnezeuule! mă gîndeam ca prin ceață. Cine dracu m-a pus să umblu după gloria asta?“ O croiesc mereu cu harapnicul și strîng frîul atît de tare înfășurat pe mînă, încît curgea dohotul pe mînușile albe; nimic! Strîngea și ea, a naibii iapă, zăbala între dinți, își culca urechile pe spate și zbură, cu ochii dați peste cap, drept spre prăpastie, un hău înspăimîntător, adînc de o sută patruzeci și trei de stînji! Venea de-acolo ca o adiere de neființă, în zare Dunărea albastră, la orizont gurile ei, vedeai chiar cum pătrundeau în ele corăbiile de pe mare... Și deodată mi-a făcut vînt!... Maniukin înceală degetele, cu un geamăt, pe marginea fotografiului și rămase în această poziție cîteva clipe ca să demonstreze cum s-au petrecut lucrurile. Mai tîrziu s-a văzut că m-am lovit în cădere de-o stîncă, mi-a zburat jumătatea din tîgvă, dar la început nici nu mi-am dat seama. Mi-aduc aminte numai de niște căței verzui care se tot roteau în mintea mea întunecată. Noroc că am căzut într-un cuib de vulturi! Cînd mi-am venit în fire, ce să văd: soții Pototki coboară spre mine pe o frînghie ca alpinistii. „Mai trăiești, îmi strigă, scumpul nostru prieten? Ai scăpat cu viață, Serioja?!“ „În viață, răspund cu glas stîns. Cam nărăvașă iapa, dar la galop, ai dreptate, e minunată!...“ Ei, bine, au adunat ei ce mai lipsea din mîne, au turnat peste ele niște colodiu, ca să se lipească totul la loc...

Maniukin se opri puțin, să-și tragă sufletul, și, pentru a mări impresia produsă, se pipăi în fugă, vrînd parcă să se convingă că-i întreg, apoi își șterse năduseala de pe frunte și-și plimbă pe furis privirea peste chipurile ascultătorilor săi, ce exprimau mai curînd jenă decît simpatie. Nu degeaba Alexei cel plin de pete îi soptise la ureche lui Firsov că acum o jumătate de an povestirile lui Maniukin erau dacă nu mai acătării, în orice caz parcă mai adevărate. Nimeni nu se mai uita în ochii artistului, iar acesta își dădea el însuși seama că, pe zi ce trece, acest cîștig al lui aduce tot mai mult a pomană. Numai Nikolka dădu să ridă de pățania îmblînzitorului ghinionist, dar se opri scurt, uimit de tăcerea ce se așternuse.

— Depinde peste ce cal dai, oftă unul din ascultători, numai și numai ca să-i vină în ajutor povestitorului. Uneori nu te adună nici cu fârașul! N-ai ce pune în sicriu!

— Ca să-l domolești, trebuie să-i arzi un pumn între urechi, spuse sfătos Nikolka și toți ceilalți îi aruncară priviri ciudat de atente. Mî s-a întîmplat și mie o dată un caz cam la fel, și cînd i-am ars un pumn calului, a căzut pe picioarele dinainte...

— Tu ești croit altfel, ești mai voinic. Și-apoi boierul își cam pregătește catrafusele pentru lumea cealaltă, pe cînd tu, dimpotrivă, ai să trăiești mult și bine, pîn' te-o pîndi vreun tîlhar ciupit de vărsat pe sub vreo podișcă, să-ți facă de petrecanie... spuse cu alintare și ură în glas hoțul cu fața turtită, adăugînd încă o vorbă neînțeleasă, pe care

ceilalți o întâmpinară cu o nestăpînită explozie de veselie. Și-acum, negustorule, de despărțire, ia să-i mai dăruiești boierului o rublă din mărinimia ta, să-i fie de îmbărbătare. Apoi, dă-i drumul, că-i bătrîior și-i timpul să meargă la culcare...

Acest îndemn, deși rostit încet de tot, suna mai degrabă a poruncă. Nikolka, încrîncenîndu-se, se grăbi să treacă pe poziții de apărare.

— Nu, n-am nevoie, lăsați... refuză Maniukin, apărîndu-se de peste tot cu palmele.

— Ho, boierule, nu te mai agita atîta că te descleiezi, îl întrerupse cel ce-și asumase rolul de staroste scandalagiu. E vorba de tine, dar nu tu ești cu pricina. Hai, negustorule, nu ne mai ține în loc. Fă mătă-luță așa cum cere societatea !

— Ce nevoie are caraghiosul ăsta ? Las-că-i ajunge și-o juma de rublă, că tot o bea... Dacă ar fi să arunci banii chiar așa, în vînt, unde ajungi ? răspunse arțăgos Nikolka.

Cele două părți se enervau acum reciproc : una din ele nu mai putea suferi expresia neclintitei puteri țărănești și-a prosperității ce părea blasfematorie în acele timpuri de restrîște ; pe Nikolka, dimpotrivă, îl înfuriau deprinderile orașenilor, încă o dată manifestate, de-a dispune de munca și averea lui. Numai Maniukin, rămas între ei, îi mai împiedica pe cei doi să se încaiere.

— Nu știi ce te-a supărat, cetățene, de mă faci caraghios... începuse acesta cu locvacitatea-i de bătrîn sensibil, apăsîndu-și buza cu degetul, să nu-i mai tremure ; se vedea că nu-i încă îndeajuns de bine deprins cu noul său rol, de măscărici al statului rusesc... Chiar dacă, de nevoie, am ajuns să-mi scot la mezat biografia, continuă el, credeți-mă că nu m-am vîndut dumneavoastră cu măruntaie cu tot ; eu comanda v-am îndeplinit-o întocmai după cum mi-ați poruncit. Și care-i principalul ? Să fie marfa curată ! Și este ! Tot ce v-am spus, întocmai așa s-a întîmplat... iar dacă nu vi s-a părut îndeajuns de hazliu, apoi nici în realitate n-a fost mai hazliu de-atîta. Dar, mă rog, nu-i nici o supărare... nu v-a plăcut, luați-vă pomana înapoi...

Ca să scoată bănuții dați de Nikolka, își ridică pulpana hainei și începuse să-și deșerte buzunarul, plin doldora cu toate cele. Scoase mai întîi ceva ce-a fost o dată o batistă, o bucată de pește în aspic învelită în ziar umed, șparlîtă de undeva... Dar în aceeași clipă Firsov, care-și făcuse loc prin mulțime, îl scutură de umăr.

— Încetează ! Nu te mai umili în fața acestui bătăran, îi șopti el poruncitor la ureche. Ține-ți banii, cîștigați prin muncă cinstită, și pleacă pînă nu se-ntîmplă cine știe ce. Ia lăsați-ne să trecem !

Îl trase pe Maniukin afară din cercul de oameni, îi îndesă pe cap căciula, culeasă de pe jos de Alexei cel pătat, îl înfășură pe bătrîn la gît cu propriul său fular și, avînd anumite intenții cu el, îl tîri pe scară în sus, spre ieșire. Cei rămași îl petrecură pe scriitor cu o ironică bunăvoință, care-i prinse cît se poate de bine mai tîrziu, în activitatea lui viitoare.

Îndată după plecarea lor izbucni scandalul.

— Și-așa, negustorule, te pricepi de minune să dai la cap celui înfrînt !... Mă mir că nu l-ai călcat pe bătrîn în picioare ! observă provocator un alt flăcău cu părul înele și privirea pătrunzătoare, arătîndu-și dintr-o sclipire un dînte de aur, semn de supremă eleganță după

moda delicvenților de drept comun. Se vede treaba că ai putere prea multă, de nici nu știi la ce s-o folosești.

Pînă în clipa aceea, necunoscutul Mitka nu se amestecase nicidecum în schimburile injurioase de cuvinte; după cum trăgea cu coada ochiului spre ușă și se uita mereu la ceasu-i scump, ca și blana, se vede bine că aștepta pe cineva. Ultimele cuvinte ale cîrlionțatului însă, care sunară ca un semnal, reluat în cor de celelalte voci, îl treziră din amorțea.

— Într-adevăr, prietene, de ce l-ai jignit pe boier? strecură el printre dinți uitîndu-se undeva în gîtul lui Nikolka, la guierul brodat al cămășii. Dacă a păcătuit el prin cîte ceva, apoi și-a primit osînda cu vîrf și-ndesat. Gata socoteala. Iar tu trebuie să rîzi de plînsul altuia?

— Ia nu-i mai lua apărarea! se răsti Nikolka, jignit de tonul moralizator al celui alt. Ori ai fi și tu tot d-ăia! Ai uitat că boierii ne-au supt sîngele, apărătorule?

— Ce sînge ar putea să sugă cineva dintr-un porc ca tine? chicoti careva mai într-o parte. S-ar îneca!

— Se vede treaba că nu ții la sănătatea ta, dacă vii într-un loc ca ăsta să faci scandal, zîmbi Mitka drept răspuns la obrăznicia țărânului. Crezi poate că, dacă ai crescut atît de mare, nu-ți poate veni nimeni de hac?

— Ia vezi că nici eu nu-s dus la biserică! rînji Nikolka, mișcîndu-și umărul amorțit de încordare. Pe mine mă poți gîdila de patru ori, a cincea oară să nu-ncerci, că te gîdil eu de nici muma care te-a făcut nu te mai cunoaște! De mine să nu te legi, auzi!?

Desigur nu numai țacănitul de Maniukin stîrnise furtuna. N-ar fi ajuns ei pînă aici, dacă n-ar fi existat celelalte motive, ascunse, de ceartă. Fapt este că, în cercul oamenilor dați la o parte să facă loc, doi inși se și înfruntau acum, ochi în ochi și carne împotriva fierului. Părea că se mai întîlniseră ei, nu o dată, că pe Mitka îl măgulește gîndul că-i va fi dat să doboare la pămînt un asemenea uriaș, și se părea, de asemenea, că pe Nikolka măreția amenințătoare a adversarului său îl îmboldea la această luptă corp la corp. De data aceasta, doar o remarcă disprețuitoare a lui Alexei cel plin de pete mai amină puțin începutul încăierării:

— O fi vîndut în piață vreunui de-ai noștri o căruță de cartofi putrezi și-acu face pe grozavul! Cică se simte-n bani! I s-a făcut de palme cetățeanului... mormăi el în spatele tuturor, scuturînd în neștire cu șervetul masa rămasă neocupată după plecarea lui Firsov. Halal chefliu, Doamne iartă-mă... La o rublă se zgîrcește, cînd e vorba de o faptă creștinească...

Aluzia făcută în treacăt și de sus cu privire la nimicnicia banilor țărănești îl făcu pe Nikolka să sară ca ars, iar o bucată de piine călcată în picioare i se păru întruchiparea pîngăririi cu tot dinadinsul a muncii sale cinstite. Simțînd că s-a încins, se descheie la cojoc și, pregătînd parcă terenul pentru încăierare, împinse masa mai la o parte, astfel încît o parte din vase și paharele aflate mai la margine căzură pe rumegușul bătătorit de picioare.

— Veniți încoace, voi ăștia, dacă vă dă mîna! zbieră Nikolka, și pe fața lui, deodată suptă parcă de toată puterea concentrată în el, se așternu o paloare. Cîți pîrpirii din ăștia, care se vînd la kilogram, vor

să-mi țină piept mie, lui Nikolka Zavarihin, hai? Vreți să-mi scoateți rubla aceea pe nas! Hei, tu! uită-te-ncoace, că doar cu tine vorbesc! i se adresează el lui Mitka, fluturându-și mâna prin fața lui ca să-i atragă atenția. Să nu batjocorești banii noștri țărănești, că-s munciiți, miros a sudoarea noastră! Cirlionțatul de colo, uite la el! are un dinte în gură de arde ca soarele... Iar la noi, cu aurul acela un sat întreg ar petrece la nuntă și-ar rămîne și pe-a doua ca să se dreagă! Habar n-aveți voi cum se scoate pîinea! Să vă văd cum ardeți cărbuni cu cincisprezece ruble șazeci de metri cubi, treisprezece nopți și treisprezece zile fără să închideți ochii, sau să mînuieți toporul în pădure, și-atunci să vă aud. N-ai fost nici tăietor la pădure, nu-i așa? Cu toporul ori cu fierăstrăul!... N-ai lucrat la traverse plătit cu cîte douăzeci de copeici pe schimb! Ia să vii la noi, la pădure, tovarășe, să cîștigi și tu rubla ca mine, și pe urmă să-mi ții mie predici! Șnapani ce sînteți!...

Se așternu o liniște amenințătoare, ca pe-o paște, cînd vijelia trece fosnind peste iarba necesită. Se uitau toți țintă, dar nu la Zavarihin, a cărui soartă în linii mari cam fusese hotărîtă; furișau priviri de minie spre Mitka, așteptînd nu un semnal, ar fi fost prea mult, ci doar un semn din sprînceană, să-l sfirtece cu o duzină de cuțite pe intrusul care-i jignise. Dar Mitka zăbovea, ascultînd îngrijorat, de parcă s-ar fi îndoit de ceva care mai ieri pentru el era încă neîndoielnic. Și totuși, n-ar fi avut parte Pcihov să-și mai vadă în seara aceea nepotul, întîrziat la chef, de n-ar fi intervenit în învîlmășeala acelei seri o persoană, cea din urmă înainte de închiderea localului. Sosirea ei nu putea fi asemuită decît cu o adiere binefăcătoare a zefirului în zăpușeala întunecată a unei hrube... Deodată, parcă nici n-ar fi fost ceartă. Uimit ca sălbaticii în fața unei minuni, cu un cap mai înalt decît cei din jur, cu pumnii strînși, Nikolka își aținti privirile asupra fetei care abia coborîse din stradă, pesemne tocmai aceea pe care o aștepta adversarul său. La vederea lui Mitka, un zîmbet lumină chipul ei drăgălaș, puțin cam tras de oboseală; iar după felul în care se lumină și el la față, își dădură cu toții seama că fata e chiar sora lui. Numai sosirea unei surori te poate bucura astfel, doar din ochi. Altfel, la prima vedere, n-aveau nimic comun ca înfățișare: fata părea o muncitoare. Paltonul ei, modest, era oarecum înfrumusețat de-o blană scumpă, pufoasă chiar și pe-o vreme rea ca aceasta, iar privirea ochilor așezați puțin pieziș și plini de-o copilărească lumină albastră, o privire parcă un pic vinovată, care-ți merge la inimă, dădea întregii ei făpturi o fermecătoare căldură. Nu era frumoasă, dar cîștiga mult la o cercetare mai atentă; îți tresărea și mai puternic inima cînd observai sprîncenele ei negre, îmbinate la rădăcina nasului, în care străluceau acum fulgii topiți de zăpadă.

— Uite, am venit și eu... Mă așteptați de mult, Mitea? întrebă ea cu o voce limpede, deschisă.

Simplă în purtări, vorbea tare, de parcă n-ar fi fost nimeni în jurul ei; astfel toată lumea află într-o clipă că scăpase de-o oră de la circ, dar rătăcise îndelung prin Blagușa și probabil că nici n-ar fi nimerit drumul pe viscolul ăsta, dacă Stasik nu s-ar fi oferit s-o conducă; o aștepta acolo sus, în stradă. Luîndu-l pe Mitka de braț, se grăbi să iasă cu el și, după felul ușor și degajat în care se mișca, se văzu din nou că, contrar fratelui ei, n-avea absolut nimic de ascuns oamenilor. N-apucă să se risipească tăcerea respectuoasă ce le însoțise plecarea, cînd Nikolka, plătindu-i în fugă lui Alexei cel plin de pete, se și repezi

în urma lor ; părea că însăși soarta îi făcuse în treacăt semn s-o urmeze. Și tocmai această grabă suspectă, chemînd batjocuri, îl scăpă de „chel-făneala“ pe care ceilalți i-o pregătiseră.

Îi găsi pe cei trei sus, în fața circiumii, și rămase un timp deoparte, cu capul descoperit, neputîndu-și lua ochii de la sora lui Mitka. Deodată, ascultînd de aceeași persistentă chemare lăuntrică, făcu un pas înainte.

— Nikolai Zaharihin... se prezentă el încet și fata păru să înțeleagă că o făcuse numai și numai de dragul ei.

Toți trei, inclusiv Stasik, înalt și puternic, zîmbiră fără să vrea la vederea acestei îndrăzneli de flăcău cu chef, năzdrăvane și totuși atrăgătoare.

— Ei, lasă, lasă. Te-ai cam afumat, flăcăule... Se mai întîmplă, rosti Mitka sever, stăpînindu-se în fața surorii sale, și-l îmbrînci ușor în umăr. Altă dată să nu te mai joci cu moartea... Du-te și te culcă !

Cei trei plecară, iar Zavarihin rămase locului, plin de-o admirație neîncrezătoare față de cea care plecase. Abia atunci cînd felinarul de la intrarea tavernei se stinse, tresări și se dezmetici puțin din beție. Era timpul să-și ia tălpășița, pînă nu vor prinde de veste cunoștințele lui trecătoare că-i singur în strada pustie. De altfel și lapovița, transformată într-o ticăloasă zloată de iarnă, ca și picurul tot mai insistent de pe acoperișul ruginit il mînară spre casă. Porni spre atelierul unchiului din mahalaua Blagușei, pășind pe caldarîm de-a dreptul prin zăpada topită, și pîslarii lui pătrunși de apă al naibii mai pleoscăiau prin întuneric. Purta în minte imaginile celor două femei : cea de dimineață se lupta cu cea văzută seara. Prima îi fusese apropiată fiindcă o văzuse plîngînd, cealaltă pentru zîmbetul ei. Uneori se contopeau într-una singură, ca două jumătăți ale unui măr tăiat. Se simțea într-o captivitate dulce și de nădejde... Era gata să se întoarcă fără părere de rău la el, la țară, ca după ce va prinde acolo puteri noi, să pornească iarăși asaltul fortăreței mult rîvnite.



Domnul Maniukin își avea cămăruța sus, la etajul patru al clădirii în subsolul căreia se afla taverna. Ca să treacă în fugă de la o intrare la alta, nu merita nici să-și pună paltonul. De altfel, Maniukin nici n-avea palton. Ceea ce numea el palton era o scurtă vătuită de soldat, rămasă din anii războiului civil ; spunea în glumă că paltonul lui e captușit cu blană de purice, ceea ce corespundea întocmai întregului stil de viață al lui Maniukin. Ora fiind înaintată, nici una din ferestre nu mai era luminată și, oricît s-ar fi chiorît Firsov, n-ar fi reușit să distingă pe fața lui Maniukin nimic deosebit, care să merite a fi însemnat în carnetelul lui.

— Numai o clipă am să vă răpesc ! îi șopti rugător, ațînîndu-i calea. Înălțîndu-și capul acoperit de căciula cu clape, bătrînul aștepta nedumerit pe loc. N-am să vă rețin... Dați-mi voie să mă prezint : Firsov... Nu mi-ați întîlnit numele în ziare ? întrebă el, abia după ce își dădu seama că auzul acestui nume n-a produs nici o impresie asupra interlocutorului. După cîte știu, aici locuiți, la numărul patruzeci și șase. O împrejurare cît se poate de importantă pentru problema ce mă preocupă ! Numai să nu credeți că am cine știe ce intenții... sau vreun gînd ascuns... Ca să-i alunge lui Maniukin îndoielile, rispea pumni de

asigurări, din care reieșea că, deși literat, este totuși un om cît se poate de cumsecade și n-are să înșele pentru nimic în lume pe cel ce-i acordă încredere !

— Cam suflă vîntul, iar eu sînt bătrîn... ridică Maniukin înfuriat din umeri, acoperindu-și gîtul cu palma. Pe un timp ca acesta tocmai bine poți prinde o congestie. Dumneavoastră... stimabile, spuneți, vă rog, mai repede ce doriți !

— Ei, nu, asta nu se poate așa, deodată !... Ce-ar fi să urcăm... știți... în casă ? arată Firsov cu degetul în întunericul scării, de unde veneau adieri umede de piatră rece. Am putea sta puțin împreună, să golim o sticlută de vin bun : mi-a mai rămas una în buzunar. Și, repet, să nu credeți că-s unul din ăia... Hotărîți-vă ! Alegem un colțșor discret și vorbim de la om la om, știți, cum obișnuim noi, rușii. E momentul cel mai potrivit pentru o convorbire interesantă : miez de noapte... străvechii piloni ai civilizației scîrție în bătaia apelor ce cresc și simți nevoia să te apropii de cineva, să te încălzești și să-l încălzești...

— Eu să încălzesc ? Pe dracu !... De fapt n-aș avea nimic împotriva, numai că nu se poate. Facem gălăgie. Vedeți, colocatarul meu... începui Maniukin, gata-gata să cedeze ispitei.

— Ce-i cu el ? E bolnav, nervos, ori o fi vreunul din cei care mențin ordinea ? se interesă Firsov, deși cunoștea prea bine dinainte, fiecare locșor ocupat de locatari în imobilul cu pricina.

— Da de unde !... dădu din mîna Maniukin. E cel mai mare ticălos al vremurilor noastre. Dacă-i administrator al casei, se crede dîtămăi luptătorul pentru dreptatea universală și mai știu eu ce prieten al omenirii... O anecdotă mai așa dacă-i spui și-i place, se duce la closet să rîdă... și trage apa să n-audă cineva, să nu-l surprindă cu ceva omenesc. Trebuie să te ferești de el ca de dracu ! Fostul boier tăcu, în așteptarea efectului produs asupra celuilalt, dar Firsov, de parcă n-ar fi auzit nimic, continuă să insiste pînă ce Maniukin înclină docil din cap. Să mergem atunci... Ce-aveți acolo în sticlută ?

— D-âl roșu, niște vestigii ale imperiului. Se vinde pe sub mîna. Dintr-o pivniță princiară... Și-i arată o sticlă învelită în hirtie.

— Bun... Dați-mi-o s-o duc eu. Doamne ferește, să n-o spargeți cumva pe întuneric. Scara e cam paradită, iar administratorul face economii la becuri, zice să nu se fure cumva...

În liniștea deplină a nopții și-a somnului altora, suiră prin întunericul rece și umed al scării. Mirosea a var proaspăt și-a ud de ciine. Printr-un geam spart pătrundea suflarea vremuielii de-afară, lui Firsov i s-a părut o clipă că o stea s-a tremurat, apoi s-a ascuns. Și cu toate că n-a fost nici o stea, nici n-avea de unde fi, o ținu minte și-o strînse ca un pumn, deoarece pentru o stea avea un loc pregătit dinainte în povestirea-i încă nescrisă.

— Cu voia dumneavoastră, să-mi trag puțin sufletul ! se opri Maniukin pe palierul etajului al treilea, și gîfîind se rezemă de balustradă. Ce prăpastie neagră !... Parcă te tot atrage. Jos de tot e mai fără primejdie : n-ai unde să mai cazii ! Întunericul predispunea la confidențe.

— Locuiți cam sus ! îi ținu Firsov isonul, cu simpatie.

— Mai avem un etaj... îi comunică în șoaptă Maniukin, și pasul lui potcniător se auzi iarăși hîrșîind pe trepte.

În întunericul de pe ultimul coridor, Firsov își șterse ochelarii, căutînd să prindă cu urechea foșnetele bizare produse de gazda care se oprise la doi pași de el, în beznă.

— Mă descalt... explică Maniukin, prevenitor. Am o înțelegere cu colocatarul.

— Să mă descalt și eu ? întrebă musafirul.

— Nu-i nevoie, aveți galoși !

Maniukin își lăsă oaspetele pe întuneric într-o odaie din fund, vecină cu a lui și neocupată încă, după reparațiile făcute, apoi aduse două scaune simple, fără rezemătoare, și o lămpiță de gaz. La lumina fumegîndă ce răzbătea cu greu prin sticla afumată se putu vedea că făcuse rost și de ceștile necesare pentru tratația făgăduită.

— M-am lăsat ispitit de vinul dumnavaostră... Ce să-i faci ? Am început să abuzez de acest mijloc de uitare de sine... mărturisii el deschis, așezîndu-se pe un colț al unui scaun și așternînd un ziar peste celălalt, pe care-l oferi vizitatorului. Despre ce doriți să vorbim ? Despre Rusia cred că s-a spus cam tot ce era de spus ! Firsov examinează din ochi odaia goală, un cub cu două ferestruici, proaspăt văruiat, pustiu ca o piață noaptea ; mirosea a clei, băltoace albe de var se uscau pe podea. Prin oberlihtul deschis pătrundea umezeala de-afară, prevestind răceli, pe perete se înălțau și coborau mereu două umbre caraghioase : lampa fusese pusă de-a dreptul pe podea. În timp ce vizitatorul, deschizîndu-și cu pocnet ușor portțigaretul, se apleca spre lămpă să-și aprindă țigara, Maniukin îl cercetă pe furis. Capul lui Firsov părea să fie totul numai fruntea, atîta dîrzenie se ghicea în ea ; de sub streășina sprîncenelor priveau niște ochi ușor bulbucați ,nu prea binevoitori ,care te dezbrăcau parcă. Firsov se scărpină sub bărbie, pe gîtul acoperit de o barbă creată, și suflă un prim fum de țigară.

— După cum ați avut prilejul să ghiciți încă de jos, de la restaurant, mă ocup cu descrierea, într-o formă pe cît posibil mai artistică a oamenilor, a obiceiurilor și-a vieții lor... precum și toate celelalte ce se îngăduie a fi descrise. Scuzați-mă, să închid numai gaura aceasta spre neființă. Se îndreptă spre fereastră și-n clipa următoare trase o înjurătură : Uf, după ce că-i sus, de n-ajungi la ea, nici geam n-are, fir-ar a dracului ! Reușind totuși s-o astupe cu un ziar, se așază iarăși. Așadar, sînt scriitor... Mă se reproșează că privesc prea stăruitor, în sensul că umblu să aflu rădăcinile ascunse ale omului, să cunosc deșeurile istoriei și comorile toate, nu numai cele ce-s păstrate în vitrine, pentru expoziții, ci și cele de găsit numai în tănuitele cămări ale civilizației și culturii. Pentru mine, orice om își are un neguleț al său personal și intim, prin care se deosebește de ceilalți, și tocmai acest neguleț nu-l lasă să se contopească într-o singură plămădă, ca să zic așa, mișcătoare... Asta mă interesează pe mine ,negulețele. Și cum negii se văd îndeosebi cînd omul e în pielea goală, de omul despuiat mă ocup eu, prea stimată... stimată...

— Cîndva lumea îmi zicea Serghei Ammonici... tresări Maniukin, oprindu-se din turnat în cești vinul adus de musafir. De omul despuiat... Aveți dreptate, și eu sînt un om despuiat...

Obosit cum era, se ghemuise pe scaun, parcă lepădat aclo, la întimplare ; lumina gălbuie a lămpii îi sublinia crud toate cutele obrazului, răboj de nedezmîntit al pătimirii lui și-al lipsurilor îndurate. Dar pe Firsov nu-l interesa decît cea mai recentă din aceste cute, unilaterală și adînc săpată ca o tăietură ; coborînd de la rădăcina nasului spre colțul gurii, această linie a supremei dezamăgiri omenești părea să le anihileze pe toate celelalte.

— Nu știu cum să vă explic mai bine gândul meu... Omul nu se prezintă niciodată în forma sa inițială și pură, ci întotdeauna sub un anumit aspect ornamental, ca să zic așa... Firsov căută stăruitor cuvântul potrivit, metafora cea mai potrivită... Așa, un fel de perdeluță pentru acoperirea amănuntelor innăscute... Și-această perdeluță citeodată-i făcută din stambă simplă, alteori cusută-n fir de aur, firește în sensul tradițiilor, al obiceiurilor, în sfârșit, al ideilor. Iar omul acesta despuiat este tocmai omul lipsit de orice artificiu, de orice adaos. Uite, vezi, de-aceea e revoluția noastră cea mai binefăcătoare dintre toate, fiindcă a smuls de pe noi acest artificiu, acest ornament învechit și care nu mai e bun de nimic, o zdreanță, care nu mai ținea nimănui de cald... Mai cu seamă în nopțile înstelate! De aceea, aș vrea să aleg un om, de probă, și să-l compar cu el însuși peste vreo treizeci de anișori! Să-l văd atunci ce ornamente noi va purta. Ați dori să obiectați ceva?

— Nu, n-am nimic de obiectat, îl liniști Maniukin. Voiam numai să vă rog să nu vorbiți așa de tare, că se trezește colocatarul! Făcu un semn cu capul spre peretele de scinduri din spatele lui, acoperit cu un strat gros de ziare.

— Încă de pe-acum lucrurile au început să se orînduiască după tipicul vieții de toate zilele, urmă Firsov, coborîndu-și glasul și privind în profunzimea densă, întunecată a vinului. Viața părea că s-a zdruncinat ireversibil, dar uite că a început să se reîntoarcă pe cuvenitul făgaș al civilizației: funcționarii scîrție din penițe, instalatorul înșurubează și deșurubează, soțiile de diplomați își fac unghiile... și nu invers! Organismul se îmbracă într-o piele nouă, căci să trăiești fără piele nu-i igienic, ba dimpotrivă, și-ar fi neplăcut și ai îngheța. Tare mi-ar place să urmăresc în ce măsură portul mai mult decît milenar al unui anumit vestmînt a putut influența structura sufletească, morală, a omului. Omul dezbrăcat iese treptat din uzul zilnic, astfel încît în căutarea lui ești uneori nevoit să cobori pînă la fund... Mă tem că n-am fost destul de explicit. Scuzați-mă, v-am dat scrum pe genunchi...

— N-are nimic, acum puteți scutura orice pe mine... Tresărind, Maniukin vărsă puțin vin din ceașca prea plină. Într-adevăr, n-am înțeles: nu cumva vreți să mă descrieți pe mine? Sînt gol într-adevăr... despuiat, neajutorat și cît se poate de ușor de descris. Și cînd te gîndești că mi-am făcut studiile la Heidelberg, am învățat cite ceva chiar și despre servitute, iar astăzi, din toată istoria romană nu mi-a mai rămas în minte decît un singur cuvînt: *Publius*... Ce ridicol! mărturisi el amar. Am pierdut tot, absolut tot, de parcă nici n-aș fi avut vreodată ceva! Și-am avut! Ba încă ce-am avut! Cărțile rămase de la strămoși, tot felul de incunabule, cu șapte camioane le-au cărat de la moșia noastră, în timpul revoluției. Da, da, am avut cu adevărat. Întocmai așa s-a întîmplat... Dar ce, parcă plîng? De ce zîmbiți?

— Fiindcă adineaori, cînd povesteți despre Gribundi, ați folosit aceeași expresie... În treacăt, bineînțeles! Nu, de fapt nu v-am vizat pe dumneavoastră. În orice caz nu direct... Spuneți-mi, vă rog: Vekșin... Dumitru Vekșin mi se pare că-l cheamă... locuște tot în acest apartament? Vă mărturisesc că de el am nevoie, iar pe dumneavoastră atît vă rog, să-mi îngăduiți să mai trec din cînd în cînd pe-aici! Aș vrea să cuprînd, să prînd sub condei această frîntură de viață încă singe-rîndă, acum, cît timp nu a slăbit, nu s-a anihilat de tot încordarea ei mușchiulară. În scopul acesta am să descriu tot ce se întîmplă în apar-

tament. Și pe locatari am să-i descriu, inclusiv pe dumneavoastră... bineînțeles dacă-mi veți îngădui!

Dorind să-l domesticească din timp pe acest om oarecum sălbăticit, scriitorul îi expuse destul de amănunțit planurile sale profesionale, ascunzându-i doar liniile principale ale subiectului. Atinse chiar și arhitectonica viitoarei opere, izbutind în cele din urmă să trezească în sufletul lui Maniukin ispititorul gând că ar putea să se consolideze post-mortem într-o operă literară, și încă într-o decentă zugrăvire tragică, adică asigurându-și păstrarea demnității personale.

— Ei, din moment ce se asigură păstrarea demnității, poftiți, vă stau la dispoziție... glumi pe gânduri gazda și, golindu-și ceașca trecut, oarecum fără să vrea la fereastră. Firsov micșoră fitilul lămpii, care și-așa dădea să se stingă, și-l urmă.

Zorile veneau tîrîș. Pătrunzînd prin ziarul umezit, vîntulețul sprinten de dimineață năvălea pe oberliht, încurcînd și împletînd laolaltă cele două fumuri de țigară... Fulgi mari de zăpadă împeștrău văzduhul tremurător și vînat de dincolo de fereastră, iar băltoacele de pe caldarîm apucaseră să prindă o pojghiță de omăt. În ceasul acesta se întipăreau deosebit de clar în minte, umplînd de nostalgie inima, șubrezimea vechilor cocioabe ce se pitulau colo jos și pustiul mahalalei în care orice suflare părea să fi murit.

— Nu vă e somn ? întrebă Firsov.

— Mi-a trecut... oftă Maniukin. Nu, nu mă plîng : m-am deprins și cu frigul și cu jignirile, dar mai cu seamă m-am deprins cu mine însumi. Nu mă plîng de faptul că o buruiană oarecare, lungă și timpită — făcu un semn spre vîrfurile unicele plopșor cuprins în spațiul limitat de cerceveaua ferestrei — speră în ceva și pe ger, așteptînd sosirea primăverii, în timp ce eu, un om, am înghețat pe vecie. Nu mai aștept nimic ! Se vede treaba că rostul și semnificația unui lucru se justifică prin însăși existența lui. Nimic nu contrazice în ziua de azi concepția mea despre viață, dragul meu. M-am învățat să înțeleg tot ciclul acesta burlesc !

— Iar mie-mi place cînd ninge, răspunse fără rost Firsov. Cît de frumos este orașul înzăpezit !... De altfel, este lucrul cel mai important pe care omul l-a născocit spre propria lui nenorocire...

fragment din romanul „Hoțul“, în românește de D. MANU și T. BERINDEI

MIHAIL BULGAKOV

Născut în 1891, la Kiev, unde și-a făcut și studiile, Bulgakov a fost de profesie medic. De profesie — e un fel de a spune, pentru că Bulgakov n-a lucrat ca medic decît doi ani, după care s-a dedicat în exclusivitate literaturii, pentru care a nutrit o pasiune constantă, chiar dramatică, deși despre propriile sale opere se referea cu destulă ironie, iar despre producțiile sale din tinerețe chiar cu sarcasm.

În timpul vieții, Bulgakov a fost cunoscut mai ales ca autor dramatic, pe de o parte pentru că încercările în proză — „Diavoliada” (1925) și „Ouăle fatale” (1925) n-au fost prea bine primite de critică și nici prea bine înțelese (Gorki a fost printre primii și puținii care a remarcat și salutat talentul lui Bulgakov.), iar pe de altă parte pentru că Bulgakov a și lucrat în teatru ca asistent de regie (la Teatrul de Artă din Moscova) și a participat la realizarea a o serie de spectacole după „Suflete moarte” și „Don Quijote”, care s-au bucurat de un mare succes.

Lucrările lui Bulgakov au avut un destin diferit. Unele dintre ele nici n-au cunoscut lumina tiparului sau a scenei, altele s-au bucurat de succes și, în sfîrșit, unele au fost primite cu destulă ostilitate de critică.

Doă dintre cele mai bune lucrări ale lui Mihail Bulgakov au fost tipărite recent — „Romanul teatral” în 1965 în revista „Novii Mir”, iar romanul „Meșterul și Margareta” în revista „Moskva” la sfîrșitul anului trecut și la începutul anului acesta.

Romanul „Meșterul și Margareta”, scris în ultimii ani ai vieții scriitorului (Bulgakov a murit în 1940, la Moscova), este de o factură deosebit de complicată. Conceput ca o întretăiere de planuri — prezentul real (care conține mai ales istoria Meșterului), trecutul real (istoria relațiilor spirituale dintre Isus și Pilat) și prezentul fantastic (aparitiile cînd grotești, cînd dramatice, cînd tulburătoare prin ineditul lor ale Satanei), „Meșterul și Margareta” reprezintă nu numai o dezbatere etică, dar și o încercare de a pătrunde sensul destinului uman și istoric.

Romanul conține, evident, elemente autobiografice (mai ales istoria Meșterului) și aluzii la situații concrete, ca și „Romanul teatral” de altfel. O cercetare amănunțită le-ar putea defini, probabil, destul de exact, deși nu sîntem convinși că această operație ar elucida cît de cît sensurile etice, estetice și filozofice ale cărții.

Romanul conține, în concepție, o anume contradicție între stil și conținut, proprie și altor producții literare ale lui Bulgakov. Contradicția este vizibil premeditată și este un mod subtil de a cenzura sensurile grave ale cărții. Autoironia și autodetașarea nu sînt atribute doar ale scriitorului Bulgakov, ci și ale omului care a creat scriitorul și cu care cîntorul român intră într-un prim contact.

O vizită cu urmări *)

de Mihail Bulgakov

Bătrînul pipernicit, cu fața neobișnuit de tristă, îmbrăcat într-un costum uzat de alpaca și cu o pălărie rotundă de paie se opri în fața apartamentului 50. Ușa se deschise imediat ce sună, dar vizitatorul tresări, făcu un pas îndărăt și se codi să intre. Era și firesc. Ușa i-o deschise o tânără îmbrăcată doar cu un șortuleț de dantelă și o bonetă albă pe cap. În picioare avea, de altfel, pantofiori de aur. Figura îi era ireproșabilă, avea un singur defect: o cicatrice purpurie pe gît.

— Intrați, din moment ce ați sunat, îl invită fata, examinîndu-l pe bufetier cu niște ochi verzi, deloc neprihăniți.

Andrei Fokici oftă, clipi des din ochi și păși în antreu, după ce își scoase șapca. Chiar în momentul acela se auzi sunînd telefonul. Camerista nerușinată își cocotă un picior pe scaun, ridică receptorul și spuse:

— Alo!

Bufetierul nu știu încotro să-și arunce privirea, se sprijini cînd pe un picior, cînd pe altul, gîndind: „Halal cameristă mai are și străinul ăsta! Mamă, ce mai paľachină!“ Și, ca să nu intre în păcat, își pironi privirea într-un colț.

Antreul mare și întunecat era plin de obiecte neobișnuite și de haine. Pe speteaza unui scaun atîrna o pelerină neagră căptușită cu o stofă de culoare purpurie, pe măsuta cu oglindă era culcată o sabie lungă, cu mînerul de aur strălucitor. Alte trei săbii cu minerele de argint erau rezemate într-un colț, ca și cum ar fi fost niște umbrele sau bastoane. De cuierele strunjite din coarne de cerb atîrnau cîteva berete cu pene de vultur.

— Da, vorbi camerista la telefon. Cine? Baronul Meigel? Vă ascult! Da. Domnul artist este astăzi acasă. Da, va fi bucuros să vă vadă. Da, oaspeți... Frac, sau costum negru. Ce? La orele 12 noaptea. Terminînd, camerista atîrnă receptorul și se adresă bufetierului: Ce dorești d-ta?

— Vreau să-l văd pe domnul artist.

— Cum asta? Chiar pe el în persoană?

— Da, pe el, răspunse trist bufetierul.

— O să întreb, spuse cu oarecare șovăială camerista și deschizînd o ușă raportă: — Cavaliere, ni s-a prezentat un bătrînel, care spune că vrea să-l vadă pe messir.

— N-are decît să intre, se grăbi să răspundă, cu vocea lui spartă, asistentul magicianului Koroviev.

— Intrați în salon, invită fata cu un gest simplu, ca și cum ar fi fost îmbrăcată omenește, întredeschise ușa salonului, apoi dispăru.

Intrînd unde fusese invitat și rămînînd uimit de cele văzute acolo bufetierul uită ceea ce îl adusese aici. Prin ferestrele mari, colorate (instalate din dorința vechii proprietărese, soția dispărută a unui fost

* Fragment din romanul „Meșterul și Margareta“.

giuvaergiu) se filtra o lumină neobișnuită, de biserică. În uriașul cămin de modă veche, chiar în această zi caldă de primăvară, ardea focul. Cu toate acestea, în cameră nu era cald, dimpotrivă, intrînd în ea, te cuprindea o umezeală de pivniță. Pe blana de tigru din fața căminului stătea un cogeamite cotoi, privind printre gene la vilvătaia din cămin. Se mai afla o masă, pe care, văzînd-o, cucernicul bufetier se cutremură: era acoperită de o cuvertură bisericească brodată cu fir. Pe ea erau așezate fel de fel de clondire — acoperite cu mucegai, prăfuite, și o farfurie lucie din aur curat. Lîngă cămin, un roșcovan mărunțel, cu cuțitul înfipt în cingătoare, frigea bucăți de carne înfipte într-o sabie. Mirosul cărnii se amesteca cu cel al parfumurilor tari și al tămîii.

Bufetierul uluit auzi o voce groasă de bas:

— Cu ce vă pot fi de folos?

Bufetieru-l văzu atunci în umbră pe omul pe care-l căuta.

Magicianul era întins pe un divan ce părea nesfîrșit de lung și cu multe perne împrăștiate pe el. Bufetierului i se părea că lenjeria lui e neagră, ca și pantofii cu virfuri ascuțite.

— Sînt directorul bufetului de la Teatrul „Varieté“... îngăimă în neștire bufetierul.

Artistul întinse spre el o mîină pe ale cărei degete sclipeau pietre scumpe, ca și cum ar fi acoperit cu ea spusele bufetierului, și-i răspunse pe un ton răstit:

— Ajunge, ajunge! Nici un cuvînt în plus! În nici un caz, nici-odată! N-am să gust nimic de la bufetul d-tale! Am trecut, stimabile, aseară pe lîngă tejgheaua d-tale și văd că nu pot încă uita nisetrul și brînză. Scumpule! Brînză n-are culoare verde, te-a amăgit, probabil, cineva. Se cuvine să fie albă. Iar ceaiul de acolo? Curat zoaie! Am văzut cu ochii mei cum o fată cam nespălată vărsa dintr-o găleată, în samovarul d-tale uriaș, apă nefiartă, în timp ce continuai să umpli paharele. Nu, drăguțule, asta-i cu neputință!

— Scuzați-mă, interveni Andrei Fokici, uluit de această acuzare neașteptată, dar am venit pentru altceva. Și-apoi nisetrul n-are ce căuta aici...

— Cum n-are, cînd era stricat?!

— Mi-au trimis nisetru proaspăt de gradul doi, raportă bufetierul.

— Suflețelule, e absurd!

— De ce absurd?

— Gradul doi — e absurd. Proaspăt poate fi numai într-un fel — întii, primul și ultimul. Nisetru de gradul doi, înseamnă că era împutit.

— Scuzați-mă, încep din nou bufetierul, neștiind cum să-l împace pe artistul nemulțumit.

— Nu încape scuza, răspunse ferm acesta.

— N-am venit pentru asta, mormăi aproape iritat, bufetierul.

— Nu pentru asta? se miră magicianul. Ce altceva putea să vă aducă la mine? Dacă nu mă-nșel, din persoanele cu această profesie, am cunoscut numai o neguțătoare, dar asta de mult, pe cînd d-ta nu erai încă pe lume. De altfel, mă bucur. Azazello! Dă-i un scaun domnului director al bufetului!

Cel ce frigea carnea se întoarse, îngrozindu-l pe vizitator cu colții săi, și-i dădu sprinten unul dintre scaunele de stejar negru. Toate erau, în această încăpere, la fel.

Bufetierul abia putu răspunde :

— Mii de mulțumiri, și căzu pe scaun. Piciorul dindărăt al acestuia se rupse și bufetierul se prăbuși oftînd de-o durere din spate. Căzînd, mai trase cu piciorul un alt scaun din fața lui, astfel că vinul roșu din cupa de pe scaun i se vărsă pe pantaloni.

Artistul se interesă :

— Nu ți-ai scrîntit nimic ?

Azazello îl ajută pe bufetier să se ridice, îi dădu un alt scaun. Cu o voce suferindă, bufetierul refuză propunerea gazdei, de a-și scoate pantalonii și a-i usca în fața căminului. Cu toată stînjeneala pe care o simțea din cauza hainelor și rufelor ude, se așeză, nu fără oarecare temere, pe scaun.

— Îmi plac divanele sau scaunele joase, începu artistul, nu-i mare pericol să cazi de pe ele. Așadar, vorbeam despre nisetru. Porumbelule, proaspăt, proaspăt și iar proaspăt ! asta trebuie să fie lozinca oricărui bufetier.

— Vă rog, nu doriți să încercați...

În lumina roșie a căminului sclipi pentru o clipă sabia și Azazello depuse pe fărfulia de aur carnea sfîrîndă, stearse pe ea lămîie și îi oferî o furculiță de aur cu doi dinți.

— Vă rog, vă rog, abia am...

— Nu, nu, încercați !

Bufetierul, luă o bucățică în gură, mai mult de politețe, și simți imediat că mănîncă ceva într-adevăr foarte proaspăt și, mai ales, deosebit de gustos. Dar mestecînd carnea aromată și succulentă, bufetierul cîț pe ce să se înece cu ea, simțînd că se răstoarnă. Din camera vecină zbură o pasăre mare, neagră, care atinse ușor cu aripa chelia bufetierului. După ce se opri într-o firidă a căminului, văzu că este o bufniță. „Doamne, dumnezeule, se gîndi Andrei Fokici, nervos ca toți bufetierii. Halal casă !“

— O cupă cu vin ? Alb sau roșu ? Vinul din care țară vă place la ora asta ?

— Stimabile, eu nu beau...

— Păcat ! Poate doriți o partidă de zaruri ? Sau preferați alt joc ? Domino, cărți ?

— Nu joc, răspunse obosit, bufetierul.

— Regretabil, constată gazda. Cum doriți, dar ce poate fi mai detestabil decît bărbatul care evită vinul, societatea femeilor frumoase, discuțiile la o masă cu prietenii ? Oamenii ăștia sînt ori grav bolnavi, ori își urăsc în taină semenii. Există, e drept, și excepții. Printre oamenii cu care am stat alături la ospățuri, se nimereau cîteodată și canalii înspăimîntătoare ! Așadar, vă ascult.

— Ieri, ați făcut cîteva scamatorii.

— Eu ? se minună magicianul. Să fiu iertat ! Nu prea se potrivește cu mine !

— Pardon, se grăbi să răspundă mirat bufetierul. Dar spectacolul de magie neagră...

— Ah, da, desigur ! Ce v-a adus la mine după acest spectacol ?

— Vedeți, printre altele, ați făcut să cadă din plafon bancnote... Bufetierul vorbea cu voce joasă, privind timid de jur împrejur. Spectatorii le-au strîns pînă la una. Vine la mine la bufet un tînăr și-mi plătește consumația cu un cervonet, la care i-am dat rest 8 ruble și jumătate... Apoi... un altul...

— Tot tânăr ?

— Nu, mai în vîrstă, Al treilea, al patrulea... Am tot dat rest. Astăzi, am făcut casa și, cînd colo, în loc de bani am găsit hîrtie tăiată. Bufetul are lipsă o sută și nouă ruble.

— Vai de mine — exclamă artistul. Cum a putut oare publicul să gîndească că a avut de-a face cu bancnote adevărate ? Nu-mi vine a crede că a făcut-o în mod conștient.

Bufetierul se uită strîmb și trist, dar tăcu.

— Escroci ? — întrebă alarmat magicianul. Să fie oare printre moscoviți escroci ?

Zîmbetul bufetierului era atît de amar, încît risipi toate îndoielile : da, printre moscoviți se aflau și escroci.

— Ce ticăloșie ! — se indignă Woland. La un nevoiaș ca d-ta... Așa e că ești nevoiaș ?

Capul bufetierului se înșurubă în umeri cu un gest care spunea clar — da, sînt nevoiaș.

— Ai ceva economii ?

Întrebarea fu adresată cu un ton de compasiune, dar oricum, era o întrebare nedelicată. Bufetierul tăcu incurcat.

— Două sute nouă mii ruble la cinci case de economii, răspunse din camera vecină omul cu vocea spartă, iar acasă, sub dușumea, două sute de monede de aur de cîte zece ruble.

Bufetierul se făcu una cu scaunul pe care ședea.

— Ei, nu e cine știe ce sumă, spuse condescendent Woland, deși nici de ea n-aveți nevoie. Cît o să mai trăiți ?

Bufetierul se indignă.

— Asta nu știe nimeni și nu privește pe nimeni.

— Ba bine că nu ! se auzi din nou vocea neplăcută din cabinetul alăturat. Doar n-o fi binomul lui Newton. O să moară peste nouă luni, în februarie viitor, de cancer la ficat și în clinica Universității de stat din Moscova, în camera nr. 4.

Bufetierul se îngălbeni.

— Nouă luni... socoti în gînd Woland.

— Două sute patruzeci și nouă mii, adică aproximativ douăzeci și șapte de mii pe lună... e cam puțin, dar pentru o viață modestă ajunge... Dacă mai adaugi însă aurul...

— Aurul n-o să-l poată realiza, interveni din nou vocea, care-l îngheța pe bufetier. După moartea lui Andrei Fomici casa va fi imediat demolată, iar aurul va fi trimis la Banca de Stat.

— De altfel, nu v-aș sfătui să vă internați în clinică, continuă artistul. N-are nici un rost. Să mori, auzind cum alături gem și horcăie bolnavi iremediabil condamnați. N-ar fi mai bine să pui la cale cîte un ospăț cu astea douăzeci și șapte de mii și la urmă otravă, să te muți pe cealaltă lume în sunet de gitară, în brațele frumoaselor ameteite de vin și ai convivilor isteți ?

Bufetierul stătea neclintit, brusc îmbătrînit. În jurul ochilor îi apărură cercuri vinete, obrații se scofilciră, maxilarul îi atîrnă.

— Ajunge, visăm ! exclamă gazda. La lucru ! Să vedem hîrțiile d-tale tăiate.

Emoționat, bufetierul scoase pachetul din buzunar, îl desfăcu și se făcu stacojiu : în ziar se aflau bancnote.

— Dragul meu, într-adevăr, nu ți-e bine! spuse Woland, ridicînd din umeri.

Zîmbind triumfător, bufetierul se ridică de pe scaun :

— Dd... se bilbii el, dar dacă din nou... astea...

— Hm!... făcu gînditor artistul, în cazul acesta, reveniți. Mă rog, bucuroși de cunoștință...

În același moment apăru din cabinet Koroviev, apucă mîna bufetierului, o scutură, îl rugă pe Andrei Fokici să transmită tuturor salutul său. Bufetierul se ridică în neștire și porni spre ieșire.

— Hella, condu-l! strigă Koroviev.

În antreu îl aștepta iar roșcovana goală. Bufetierul se strecură pe ușă și îi spuse cu o voce pîrpirie : „La revedere“, după care ieși, clătîndu-se. Începu să coboare, apoi se opri, se așeză pe trepte, scoase pachetul și-l desfăcu, — bancnotele erau intacte. Din apartamentul din față ieși o femeie cu o coșniță verde. Văzîndu-l pe omul care ședea pe trepte și se uita pierdut la bancnote, zîmbi și-i spuse într-o doară :

— Ce mai casă!... Și asta s-a îmbătat de dimineață... Iar au spart o fereastră pe scară!

Uitîndu-se mai atent la bufetier, adăugă :

— Văd că ai bani berechet, cetățene! Ce-ar fi să-i împarți cu mine, a?

— Lasă-mă în pace, pentru Dumnezeu! se sperie bufetierul și strînse repede banii.

Femeia se hlizi.

— Luate-ar dracu, zgripturoiule! Nu știi de glumă!... și cobori.

Bufetierul se ridică încet, căutînd să-și îndrepte cu mîna pălăria și se convinse că n-o are. N-ar fi vrut în nici un chip să se întoarcă, dar era păcat de pălărie. Șovăi o clipă, apoi urcă și sună.

— Ce mai doriți? — îl întrebă din nou nemernica Hella.

— Am uitat pălăriuța... șopti bufetierul, bătîndu-și cu palma chelia. Hella se răsuci. Bufetierul scuipe în gînd și închise ochii. Cînd îi re-deschise, Hella îi întindea pălăria și o sabie cu mînerul negru.

— Nu-i a mea... șopti din nou bufetierul, respinse sabia și își puse repede pălăria.

— N-ați venit cu sabia? — se miră Hella.

Bufetierul mormăi ceva și începu să coboare repede. Nu-și simțea capul la locul lui, pălăria îl încălzea prea tare. O scoase și încremeni de frică, aproape țipă : avea în mîna o bereică de catifea cu o pană ciufulită de cocoș. Bufetierul își făcu cruce. Atunci bereta mieună, se prefăcu într-un cotoiaș negru și sări din nou pe capul lui Andrei Fokici, înfigîndu-i-se cu toate ghearele în chelie. Disperat, bufetierul se repezi pe trepte, așa încît cotoiul căzu și o zbughi în sus pe scară.

Ieșind în curte, bufetierul o luă la trap spre poartă și se despărți pentru totdeauna de casa dracului cu nr. 302 bis.

Se știe bine ce i s-a întîmplat mai departe. După ce se îndepărtă repede de poartă, bufetierul se uită împrejur, ca și cum ar fi căutat ceva. Un minut mai tîrziu traversă strada și intră într-o farmacie. Apucă să spună :

— Spuneți-mi, vă rog... cînd femeia căreia i se adresă, țipă :

— Cetățene, vi-e tot capul zgîriat!

Cinci minute mai tîrziu, bufetierul era bandajat, află că cei mai

buni specialiști în boli de ficat sînt profesorii Bernadski și Kuzmin, întrebă care din ei locuiește mai aproape, se bucură auzind că Kuzmin stă chiar alături, într-o mică vilă albă și, peste două minute, intră în ea.

Clădirea era veche, dar foarte, foarte confortabilă. Bufetierului îi ieși în întîmpinare o bătrînă, care dorea să-i ia pălăria, dar cum el nu avea nici o pălărie, femeia se îndepărtă, mestecînd în gol.

Apoi, lingă oglindă și poate sub o arcadă, găsi o femeie de vîrstă mijlocie, care-i spuse că se poate înscrie pentru vizita din ziua de 19, în nici un caz mai devreme. Bufetierul ghici dintr-odată ce-ar fi de făcut. Aruncînd o privire pierdută înspre arcada sub care trebuia să fi fost un antreu cu trei oameni care așteptau, șopti :

— Grav...

Femeia se uită curioasă la capul bandajat al bufetierului, șovăi, dar spuse :

— În cazul acesta... și-l lăsa să treacă sub arcadă.

Chiar în momentul acela se deschise ușa și el văzu sclipind sticla unor ochelari cu ramă de aur. Femeia în halat spuse :

— Cetățeni, ăsta e grav.

Bufetierul se trezi imediat în cabinetul profesorului Kuzmin. Camera aceasta dreptunghiulară nu avea nimic înfricoșător, oficial sau sanatorial.

— Ce aveți ? întrebă cu o voce plăcută profesorul Kuzmin și, puțin alarmat, îi examinează capul bandajat.

— Am aflat chiar acum din sursă sigură, răspunse bufetierul, privind distrat la fotografia înrămată a unui grup, că în februarie anul viitor voi muri de un cancer al ficatului. Vă implor să-l împiedicați.

Profesorului Kuzmin nu-i rămase decît să se sprijine de speteaza înaltă a fotoliului gotic, de piele.

— Pardon, nu vă înțeleg... Cum... ați fost la medic ? De ce aveți capul bandajat ?

— De unde medic... Ar fi trebuit să vedeți ce mai medic, răspunse bufetierul după care începu să tremure. — Nu vă îngrijiți de cap, n-are nimic de-a face... Lăsați capul în pace, dați-l dracului... Cancer la ficat, vă rog opriți-l !

— Dați-mi voie, cine v-a spus-o ?!

— Puteți să-l credeți, imploră bufetierul. Se pricepe la așa ceva !

— Nu înțeleg nimic, spuse profesorul ridicînd din umeri și dînd să se ridice de pe fotoliu. De unde poate ști cînd o să muriți ? Cu atît mai mult, cu cît nici nu e medic !

— În camera nr. 4 — adăugă bufetierul.

Profesorul se uită din nou la pacientul său, la capul lui bandajat, la pantalonii uzi și-i spuse : „Ăsta-mi mai lipsea, un nebun...” Îl întrebă :

— Vodcă beți ?

— Nici nu ma-tîng de ea — răspunse bufetierul.

Peste un minut se afla dezbrăcat pe mușamaua rece a canapelei și profesorul îi palpa stomacul. Merită să spunem că asta-l înveseli brusc pe bufetier. Profesorul îi declară în mod categoric că, deocamdată, cel puțin în momentul de față, nu observă la bufetier nici un simptom de cancer, dar dacă-i așa... dacă se teme și vreun șarlatan l-a speriat, atunci să-și facă toate analizele.

Profesorul scrisese în grabă cîteva fișuici, îi explică ce și unde să se ducă. Adăugă și o recomandăție către profesorul neuropatolog Bourre, spunîndu-i bufetierului că nervii îi sînt complet deranjați.

— Cît am de plătit, profesore ? întrebă cu voce dulce și tremurătoare bufetierul, scoțînd un portofel umflat.

— Cît doriți, răspunse scurt și sec, profesorul.

Bufetierul scoase treizeci de ruble, le puse pe masă și apoi, cu o mișcare abilă, ca și cum ar fi operat cu o labă de pisică, puse deasupra bancnotelor un fișic sunător, învelit în hîrtie de ziar.

— Ce-i asta ? întrebă Kuzmin, răsucindu-și mustața.

— Nu refuzați, domnule profesor, șopti bufetierul, vă implor, opriți cancerul !

— Luați-vă imediat aurul, spuse profesorul, mîndru. Mai bine v-ați căuta de nervi. Mîine să vă dați urina la analiză, nu abuzați de ceai și excludeți complet sarea din mîncare.

— Nici supa să n-o sărez ? întrebă bufetierul.

— Nimic, ordonă profesorul.

— Vai ! exclamă trist bufetierul, privind galeș la profesor și, ridicînd monedele de aur de pe masă, se retrase cu spatele spre ușă.

În seara aceea profesorul n-avea mulți pacienți, ultimul plecă înainte de asfințit. Scoțîndu-și halatul, profesorul se uită spre masa unde bufetierul depusese bancnotele, dar în locul lor văzu doar trei etichete de sticle de vin „Abran-Dürsso“.

— Ce dracu o mai fi și asta ! murmură Kuzmin, tîrîndu-și halatul pe podea și pipăind hîrțiile. Tipul nu e numai schizofrenic, dar și escroc ! Habar n-am ce-a căutat la mine. Poate bonul de analiză al urinei ? Să știi că mi-a furat paltonul ! Și profesorul alergă pe coridor, uitînd să-și mai dezbrace halatul. Xenia Nikiticina ! strigă el asurzitor, în pragul coridorului. Vezi dacă n-au dispărut paltoanele !

Paltoanele erau însă la locul lor. Cînd profesorul ajunsese din nou lingă masă, după ce izbuti să-și scoată halatul, rămase împietrit. Pe locul unde lăsase etichetele ședea singuratic un motănel negru cu o mutră nenorocită, care mieuna lingă o farfurie cu lapte.

— Cine și-a mai permis și asta ? Asta-i prea mult... Și Kuzmin simți că-l cuprind fiorii.

Strigătul slab și plîngăreț al profesorului o aduse în grabă pe Xenia Nikiticina, care îl liniști imediat, spunîndu-i că, desigur, motănelul o fi fost lăsat de către unul din pacienți, cum i se mai întîmplase cîteodată profesorului.

— O duc greu, probabil, explică Xenia Nikiticina, iar nouă, desigur...

Încercară să ghicească cine ar fi putut s-o facă. Căzura în cele din urmă de acord că era bătrîna cu ulcer stomacal.

— Ea, firește, spuse Xenia Nikiticina, s-o fi gîndit așa : oricum o să mor, păcat de motănel !

— Pardon, protestă Kuzmin. Ce-i atunci cu laptele ? E tot de la ea ? Dar farfurioara ?

— L-a adus în sticlută, aici l-a vărsat în farfurioară, continuă să explice Xenia Nikiticina.

— În tot cazul, nu vreau să văd aici nici motan, nici farfurioară, mai spuse Kuzmin, însoțind-o apoi pe Xenia Nikiticina pînă la ușă. Înapoindu-se, observă altceva.

În timp ce-și atirna halatul în cuier, profesorul auzi rîsete în curte. Uitîndu-se pe fereastră, își pierdu iar cumpătul. Tocmai traversa curtea în fugă, o femeie îmbrăcată numai într-o cămășuță. Profesorul

știa chiar cum o cheamă — era Maria Alexandrovna. Băiatul din vecini ridea de se prăpădea.

— Asta ce-o mai fi ? se întreabă plictisit Kuzmin.

Alături, în camera fiicei profesorului, patefonul începu să cînte, pe neașteptate, foxtrotul „Aleluia“. Kuzmin mai auzi în spatele lui cîrripit de vrabie. Profesorul se întoarse și văzu pe masa lui o vrabie mare, sărînd grăbită.

— Stai ! căută să se calmeze profesorul. A zburat în odaie pe fereastră chiar acum, cînd am ieșit. E normal ! își zise profesorul, știind bine că totul este complet anormal, mai ales apariția vrabiei. Uitîndu-se mai atent la ea, Kuzmin se convinse că-i o pasăre neobișnuită. Ticăloasa de vrabie schiopăta de piciorul stîng, ba chiar se maimuțărea bătîndu-l într-un anumit ritm, ce mai încolo, încoace, dansa în ritmul foxtrotului care se auzea la patefon, ca un bețiv în fața tejghelii, ba se mai și uita arțăgos, cu nerușinare, la profesor.

Kuzmin dădu să apuce receptorul, să-l ridice și să-l cheme pe Bourre, colegul lui de promoție, să-l întrebe ce-o fi însemnînd cînd la șazecei de ani ți se năzare o vrabie și te apucă subit ametelele ?

Între timp, vrabia se așeză pe călimara primită cîndva cadou, își făcu necuviincios nevoile în ea (nu glumesc), apoi zbură, pluti o clipă și în sfîrșit își repezi cu toată puterea ciocul — devenit dintr-o dată tare ca oțelul — în sticla fotografiei care înfățișa promoția universitară a anului 1894, o prefăcu în țandări și ieși pe fereastră.

Profesorul făcu alt număr de telefon și, în loc să-l sune pe Bourre, chemă biroul de lipitori și, în numele profesorului Kuzmin, comandă imediat lipitori la domiciliu. Lăsînd receptorul în furcă, profesorul își aruncă privirea spre masă, ceea ce îl făcu iar să țipe. Pe scaun stătea o femeie purtînd pe cap o bonetă de soră de caritate, iar în mîină un coș cu inscripția „lipitori“. Profesorul gemu și cînd se uită la fața ei : femeia avea o gură de bărbat, strîmbă, lungă pînă la urechi, cu un singur clonț în ea. Ochii ei erau fără viață.

— Bănuții îi culeg eu, spuse sora cu un glas bărbătesc, ce să se tăvălească aici ?

Apucă cu o labă de pasăre etichetele și se volatiliză în aer. Două ore mai tîrziu, profesorul Kuzmin stătea în pat, cu lipitorile atîrnate de tîmplă, de urechi, de gît. La picioarele lui, pe plapuma de mătase în pătrate, ședea căruntul profesor Bourre și, căutînd să-l consoleze, afirma mereu că ce-i povestea e absurd. Între timp se făcuse noapte.

În românește de STROE MELIC

Vladimir Maiakovski

Secretul tinereții

„Tineretul“
nu-nseamnă cei care
prin poiene dosite
socot că
rostul lor e
— în urlete asurzitoare —
să-și clătească
gîtlejul
cu votcă.

„Tineretul“
nu-nseamnă cei care
vor
pocite veșminte
să poarte,
primăvara,
în nopțile clare,
bătînd bulevarde...
Nu,
nu-nseamnă că-s tineri acești
mămuțoi
care-n zori roșcovane —
tot ce clocoță-n
vinele lor tinerești
irosesc
în amor, după toane.
Tinerețe
e asta ?

...Pospai !
Că ai optsprezece-ani ?
Poți să ai.

Tineretul
sînt cei
care astăzi
— la luptă venindu-le rîndul —
le vor spune
acelor

ce-au căzut pentru ei :
„Noi
schimba-vom pământul !...“
Tinerețe !
Ești numele,
harul
luptătorilor lumii,
gata-n front să se-adune,
aprinzând
viitorului
farul
unor zile
mai bune.

1928

În românește de Cicerone Theodorescu

Stepan Scipaciov

Palma

Iată, în curgerea luminii
această palmă de bărbat.
Ca drumuri ale sorții, linii
distincte, aspre,
o străbat.

Amprentă a vieții, în palma mea
tot șirul anilor încape,
și cerul tot — de peruzea,
palma căuș îl ia din ape.

E lată ; degetele — cinci.
Și dacă înoți, ea taie valuri.
În front, când te luptai să-nvingi,
ea se-ncorda pe lănci
de flamuri.

Ea e făcută să-ngrijească
cu dragoste, un prunc frumos.
Dar și sonor să palmuiască
obrazul unui ticălos.

Rotund ca o planetă călmă
stă-n ea un măr, poate-un îndemn.
Și fie deci această palmă,
în lumea toată, cinstei semn.

În românește de Victor Kernbach

Serghei Esenin

Căpitanul pământului

Încă n-a fost,
Și versu-mi n-a cîntat
Un om
Al lumii-ntregi cîrmuitor.
El cel dintii,
Cu brațul ridicat
A-nchipuit
Unirea tuturor.

Nu imnuri voi
Eroului să-i fac,
Și vinele-mi
Nu freamătă de fel.
Ci-s fericit
Că-n cumpăna din veac
Eu am simțit
Aidoma ca el.

Nu numai noi,
Care-l purtăm în gînd,
Se minunează elefanții
Chiar
De băiețașul din Simbirsk,
Plăpînd,
Ajuns cîrmaci al țării
Temerar.

În vuietul
Talazurilor crunte,
Puțin sever
Nespus de blind într-una,
Gîndea adînc marxist
Înalta-i frunte
La fapta
Leninistă-ntotdeauna.

Cutezător,
Cu multă chibzuință,
El cîrma
Doar o atingea ușor,
Și lunecînd pe val
Cu iscusință,
Corabia
Se avînta în zbor

Cîrmaci
Și căpitan mult încercat,
Cu el
Cum s-ar putea să-ți fie teamă,
Cînd în partidul lui
S-au adunat
De pretutîndeni
Marinari de seamă ?

N-ai frică, deci,
Cu marea te deprinde !
Că ei,
Gîndind la lumea viitoare.
Ajunși la țarm,
Îndată vor aprinde
Lumini și stele
Călăuzitoare.

Și-atunci un alt poet
Cu alt destin,
Nu eu, nu eu,
Ci unul dintre voi,
Vă va cînta
Un cîntec mai deplin :
Cînstire luptei
În cuvinte noi,

Va zice el :
„E-un bun navigator
Acela ce
Cu sufletul ne-nfrînt,
Va fi descoperit,
Cutezător,
Un nou și încă nevăzut
Pămînt“.

1925

Valeri Briusov

Octombrie 1917

Sînt luni pe care le-a-nsemnat Destinul
În calendarul veacurilor. Cinc
Ar șterge de pe table-acele ide
Din martie, cînd un roman năprasnic
Și-a împlîntat pumnalul în tiran ?
Cum oare s-ar putea să uiți acel
Decembrie în paisprezece zile,
Cînd au răzbit prin foc cutezătorii ?
Pe valurile Marii Revoluții
Își desfășoară flămurile-n singe
Un miez de iunie, un zece august
Și ziua-aceea tristă-a lui brumar.
În două rînduri Franța s-a aprins —
În februar și-n iulie apoi —
Iscînd atunci deopotrivă noul.
Dar mai presus de-aceste sacre date,
De-acel decembre nouă sute cinci,
De-al secolului nostru februar,
Ai izbucnit în bezna lumii tu,
Octombrie, scînteietoare stea,
Tu care ai făcut din sumbra toamnă
Cea mai nestăvilită primăvară,
Tu care ai aprins o nouă zi
În vlăguita viață-a omenirii,
Și fulgerînd biruitor în veac,
Ne-ai luminat cu dărnicie drumul.

1920

În românește de Igor Block

Alexandr Blok

* * *

Mergeam, și-n urma mea veneau și ei —
Cuprinși de frenezie, niște oameni,
Cu păr vilvoi sub lună, îngroziți,
Scrișnind din dinți, lovindu-se în piepturi,
Cu sufletele sfișiate-adînc...
Și scrișnetul li se-auzea departe.

Mergeam, și-n urmă-mi se tirau și ei, —
Și gânditori și palizi, niște oameni.
Uitaseră fatala groază. Inspirau
În piepturile lor aroma nopții.
Și brațele lor triste, pieptul supt
Li se-mpletea olaltă, vlăguite.

Mergea în fața mea un stilp de foc —
Și numărînd mulțimi nenumărate,
Eu, pașii lor și scrișnetele lor,
Nemărginit le contemplam, în fericire.

1 ianuarie 1902

* * *

„Și Duhul și Mireasa
spun : vino !“

(Apocalipsul)

Mă-nered în proorocitul Soare,
Văd zorile în depărtare,
Aștept lumina lumii, clară,
Din gliile în primăvară.

De spaimă fuge-n văgăună
Tot ce respiră a minciună.
Și-n față-mi n-am nici un coclaur
Nici drum, ci numai hat de aur.

Trec prin păduri de crini brumate,
Ale poruncilor lăsate
Și-asupra-mi, clătîndu-mi cerul
Din aripi filiiie-adevărul.

Dînd licăriri neînțelese,
O rază-ntr-alta se-ntrețese
Și Soarele promis se vede.
Văd ochii Tăi ! În ei voi crede !

22 februarie 1902

În românește de Victor Tulbure

Semion Botvinnik

Focul revoluției

Pîlpiind ca lumina-n sfeșnic,
De neliniști crîncen frămîntat,
Focul Revoluției e veșnic ;
Noi așa de mici l-am apucat.

A trecut prin încercări cumplite :
De pe fața lumii smuls de vînt,
Bintuit de vifore smintite
Și strivit adesea de pămînt...

Știe și prietenos să fie,
Și minia aprig și-o arată,
Și de-aceea, veșnică făclie,
Are ei vîpaia tremurată.

Focu-acesta a-l stinge nu se poate,
Focul Revoluției se-ntinde,
Vrăjmășite vînturi de l-or bate,
El mai tare încă s-o aprinde.

În românește de Igor Bloch

Boris Pasternak

Mi-e dor în toate ...

Mi-e dor în toate să răzbat
Pînă la miezuri,
Căi căutînd, un gînd surpat,
Sau poate crezuri ;

La miezul zilei ce s-a dus
Și la semințe,
La temelii, și mai presus,
La năzuințe.

Urmînd mereu același fir
De sorți și fapte,
Trăiesc, simt, cuget, mă resfir
În zi și-n noapte.

O, dacă-aș ști cumva că pot,
Măcar în datini,
Aș scrie versuri numai opt
Și despre patimi,

Păcate, goane, fărdelegi
Și câte toate,
Greșeli furișe, inimi reci,
Palme și coate.

Aș incropi o lege-a lor,
Le-aș roade fala,
Le-aș repeta la toate-n cor
Inițiala.

Sădind poemul ca un parc,
L-aș pune-n soare,
Și s-ar întinde șiruri, larg,
De tei în floare.

Mireasma rozelor, în vers
Să se rezume,
Fin, luncă, ierbi, și-un univers
De ploii cu spume.

Cîndva în muzică Chopin
La fel strînsese
Mormint și parc și un eden
De cringuri dese.

Triumful jocului atins
Poate-n durere
E coarda arcului întins
Din răspuțere.

Marina Țvetaeva

Soarele-i unul...

Soarele-i unul, dar umblă prin atîtea cetăți.
Al meu e tot soarele. N-am să-l împart în bucăți.

Pentru nici un ceas, nici o rază, nici o privire. Niciicînd.
Nimănuî.
Chiar de se-neacă cetățile în bezna absenței lui.

În mîini am să-l iau! Să nu mai tot umble-n crugul
vechii măsuri.

Mîinile, buzele, inima să-mi stea în arsuri.

De-ar fi să dispară în veșnica noapte, după el am să fug...
Nimănui nu te dau, soarele meu, scumpul meu rug!

1919

Anna Ahmatova

Multe lucruri

Multe lucruri stau să mai irupă
În alt cîntec, din același glas :
Ceea ce mai clocotește-n cupă,
Roade cremeni, fulgeră de după
Faldul fumului ce-a mai rămas.

Încă n-am aflat întreaga soartă
Pentru apă, flacără și vînt.
Iată de ce visul îmi arată,
Dînd subit în lături marea poartă,
Steaua pentru care mă-nfierbînt !

Osip Mandelstam

Sîngele meu nu e de lup

Pentru curajul vremii viitoare
și intru slava veșnică a lumii
eu, la ospățul părintesc gloriificat,
nu mai am loc de cinste.

Iar veacul îmi asmută lupii în spinare
deși sîngele meu nu e de lup.
Și mai degrabă-mi vîr căciula-n mîneca
cojocului lucios al stepei siberiene,

să nu văd lași, nici mlaștini noroioase,
nici oase-nsingerate printre roși,
fiindcă toată noaptea strălucesc
Vulpile Albastre în prima frumusețe.

Mă duc prin noaptea-n care Ieniseiu-l
se scurge printre pinii ce-ating aurora,
căci sîngele acesta al meu nu e de lup
iar semenul meu va rămîne singur.

Velemir Hlebnikov

Neînduplecatele mulțimi

Dar libertatea vine goală
Și-aruncă-n inimă cu flori.
Pășind pe urma ei reală,
O tutuim adeseori.

Sintem oșteni, alt vînt adie.
Izbită pavază, te pleci...
Numai poporul domn să fie
Și pretutindeni și în veci !

La geam ne vor cînta fecioare
Că ne-am sculat să-ndreptățim,
Supuse numai către Soare,
Ne-nduplecatele mulțimi.

1917

În românește de V. Kernbach

Haralamb Zincă

Amintiri din Uzbekistan

fragmente

Cum am devenit uzbek

Eram pe atunci un adolescent neastîmpărat. Stirnit de îndemnurile gorkiene, pornisem la drum să descopăr lumea cu ochii visători ai adolescentului. Dar m-au ajuns din urmă flăcările războiului. Și, într-o zi de octombrie, trenul în care mă aflam, a oprit într-o gară cu o rezonanță ciudată — Zirabulak.

Împreună cu un prieten de drumetrie, pre nume Hun, am coborît din tren. Am privit cerul : era adînc și curat, fără pic de nori, ca la noi, vara, în Bărăgan. Un soare de foc dogorea fără milă, ignorînd calendarul, anotimpul. Am ieșit din gară, prin fața noastră trecea, în pas încet și legănat, o caravană de cămile încărcate cu baloturi grele de bumbac. În capul caravanei, mergea un om, care nu ședea cocoțat între cocoșele cămilei, ci călărea un catir. Tabloul, prin noutatea sa, m-a uluit. Omul cînta încet, ademenind parcă prin tainice cuvinte șirul de cămile. Am urmărit caravana, pînă ce-am văzut-o pierzîndu-se în zare, învăluită într-un nor gros de praf. Universul pe care-l aflam mă atrăgea ca un magnet puternic. Am pășit cu îndrăzneală înainte. Tot ce întîlneam în cale mă uimea și mă cucerea ; căruțele înguste și înalte așezate pe două roți uriașe ; uzbecii bărboși, îmbrăcați în caftane vătuite, multicolore și cu capetele înfășurate în niște turbane albe și ușoare ; ceainăriile de stradă unde, pe niște podiumuri acoperite cu covoare, oamenii ședeau turcește și sorbeau, în bătaia soarelui, ceai fierbinte ; casele scunde, pătrate, ca niște cuburi de pămînt văruiți nu de mult... La fiecare pas mă opream, încercînd ca dintr-o singură privire să surprind și să înțeleg totul.

Nu mă întrebam nici o clipă cum aveam să mă descurc pe meleagurile acelea înSORITE ale Asiei. Și s-ar fi cuvenit să mă întreb. Nu știam pe atunci nici limba rusă, nici pe cea uzbekă. În clipele acelea nu m-a mai interesat nimic altceva decît tainele acestui univers, pe care viața mi le dezvăluise cu atîta generozitate.

În aceeași zi am fost repartizați colhozului „Lenin“ din satul Tatkent. Un colhoznic tînăr și simpatice venise să ne ia. Venise cu una

din căruțele acelea înalte, pe două roți. Căruțașul vorbea repede și ridea într-una prietenește. Nu înțelegeam o iotă din ce spunea, dar râsul lui trăda un om bun, inimos. Ne-a făcut semn să urcăm în căruța colbuită. L-am ascultat, a dat bici calului. Porneam mai departe în necunoscut. Mă simțeam, din pricina impresiilor, în al nouălea cer. Trăiam o bucurie intensă, de parcă eu aș fi fost cel care descopeream Uzbekistanul secolului XX. Mă uitam într-una la uzbekul care ținea moale hățurile. Iar el, în răstimpuri, își întorcea capul spre noi și ne zîmbea.

Soarele începuse să asfințească, totuși continua să ardă cu aceeași tărie. Undeva, în adâncuri, cerul luase foc și se mistuia cuprins de flăcări nevăzute.

Am ieșit din Zirabulak. Înaintea noastră se deschidea acum un drum destul de arid, dar pe care eu mi-l închipuiam plin de mistere. Departe, departe, ca un hotar al stepei sălbatice, se contura un lanț de munți cenușii. Nu-mi putui stăpîni uimirea și exclamai în românește :

— Uite munții !

Uzbekul îmi răspunse :

— Bilmaiman ! (nu înțeleg).

— Ce-i aia ? întrebai eu tot în românește.

— Lasă-l în pace ! mă sfătui Hun care moțâia toropit de soare.

— Bilmaiman !

— Munții ! mă încapățînai eu. Uite munții, acolo !

— Bilmaiman !

„Bilmaiman !!! Bilmaiman !!! Ce-o mai fi însemnînd și vorba asta ?“ mă întrebam eu nemulțumit de faptul că încercarea mea de-a înnoda o discuție a dat greș.

O altă bucată de drum am străbătut-o într-o tăcere deplină. Apoi, colhoznicul a spart tăcerea, prinzînd să cînte încet și tărăgănat. Am tresărit. Cîntecul părea mai curînd să fie o rugă adresată unor zei... poate unor zei ai stepei ! Am ascultat înfiorat. De data asta nu aveam senzația, ci certitudinea că pătrundeam într-o lume fantastică, de basm. Și am închis ochii.

Cînd i-am deschis, am descoperit un alt peisaj. Căruța lăsase în urmă stepa și străbătea acum un drum îngust și șerpuitor. În calea noastră apăreau primele cătune, alcătuite din căsuțe de lut galben, tare ca piatra. De pretutindeni răsăreau copaci semeți cu frunze și fructe necunoscute prin părțile noastre. Apoi începură să mi se dezvăluie „grădinile“ de bumbac cu flori albe, bogate, și incremenite parcă în bătaia soarelui ce asfințea. Iar tot ce aflam de la un kilometru la altul întregea și mai mult imaginea irealului. Cînd și cînd, ne ieșea în drum cîte un uzbek. Se saluta prietenește cu căruțașul, se interesa — bănuiam eu — de sufletele noastre, după care, își vedea de ale lui. Oho, cum mai doream în clipele acelea să știu uzbeka, să am și eu un halat înflorat sau vîrgat în culorile curcubeului și să umblu cu mijlocul încins cu un batic albastru de care să atîrnie în teacă un cuțit înfricoșător !

Cîte întrebări nu mi-au murit atunci pe buze !

Într-un tîrziu, am intrat în Tatkent. Căruța opri în dreptul unor căsuțe vîruite în alb și rînduite parcă anume într-un dreptunghi. În centrul dreptunghiului descoperii un mic lac artificial, străjuit de copaci bătrîni și frunzoși. De acolo adia o boare plăcută și răcoroasă. Căruțașul ne făcu semn să coborîm. Curioșii se strînseseră de îndată în jurul căruței. Căruțașul nu mai prididea dînd explicații. Vedeam cum, ascu-

tîndu-l, fețele lor deveneau grave, compătimitoare. Se apropie de noi și un bărbat înalt, voinic, îmbrăcat altfel decît ceilalți, adică orășenește. Era tovarășul Muratov, președintele colhozului. Ni se adresează în uzbekă, însă, constatînd că nu-l înțelegem, ne luă de mînă și ne duse la marginea lacului. Acolo, sub aripile unui copac, se afla un pat înalt, de lemn și acoperit cu un covor.

Președintele se așează pe pat turcește și ne făcu semn să-i urmăm pilda. Ni se aduse de îndată ceai, stafide în loc de zahăr, lipii calde și ademenitoare. Flămînzi cum eram, ne apucarăm imediat de lucru : ceaiul verde mi se păru teribil de gustos și răcoritor, stafidele le găsi dulci și aromate, iar bucățile de lipie, mi se topeau în gură. În timpul ospățului curioșii făcuseră roată în jurul președintelui și-i ascultau lămuririle. Faptul că eu veneam tocmai din îndepărtata Românie îi făcea să fie și mai curioși. Președintele ne vorbea prin semne : ne înțelegeam sau nu, n-aș putea să spun. Știu însă că graiul semnelor ne înveselea deopotrivă, dar, mai cu seamă îi înveselea pe cei din jurul nostru.

Amintindu-mi astăzi de discuția aceea, îmi dau seamă că președintele colhozului înțelesese esențialul și anume : singurătatea unor adolescenți hoinari, pripășiți din pricina războiului pe meleagurile Asiei Centrale. Înțelesese că trebuia să facă totul ca acești flăcăi, încă necopti, să se simtă în colhoz ca în propria lor familie.

Așa s-au născut însemnările, din care îmi îngădui să public cîteva secvențe și pe care le-am intitulat „Cum am devenit uzbek“.

Și a fost ziua a doua...

Ni s-a dat o cameră la un pas de sediul colhozului. Era o cameră îngustă, înaltă, cu pereții cîndva albi. Un pat de lemn, încrustat cu motive uzbece, ocupa aproape toată suprafața încăperii. Drept așternut am primit două plăpumi. Erau frumoase plăpumile cu floricele roșii și albe. Una dintre ele am transformat-o în saltea. Odaia avea și o fereastră, dar fără geamuri, pe unde lumina zilei și praful pătrundeau din belșug. Eram, totuși, mulțumit. Hun la fel. Știam că în condițiile refugiului era foarte greu să capeți o locuință. Iar noi o căpătaserăm și nu undeva la marginea satului, ci chiar în „centru“. Închipuiți-vă ! În dreapta noastră, doar la un pas, sediul colhozului. În stînga, sala de ședințe, magazia de alimente, fosta moschee, transformată într-un depozit de pepeni. Tot la un pas se afla și șoseaua „asfaltată“ cu un strat de praf gros de vreo treizeci de centimetri. Ce mai, de cum ieșai din cameră, te loveai de instituțiile principale ale satului : ospătăria, magazinul mixt, școala, poșta. Cîteva zile am fost lăsați de capul nostru. E un fel de a spune. Președintele colhozului, Muratov-aca*, stabili dintr-o căutătură că drumul refugiului ne-a cam slăbit și obosit (ceea ce era foarte adevărat, noi, însă, nu voiam să recunoaștem). În consecință, dădu cîteva dispoziții : timp de trei zile să zburdăm și să ne bucurăm de soarele și livezile satului ; să mîncăm în contul colhozului la ospătăria din sat tot ceea ce ne pofteste sufletelul. Și sufletelul nostru poftea... afurisit mai poftea.

* Omul acesta mare, voinic, pre numele său, Muratov, mă impresionă mereu cu bunătatea sa. Îl văd : umbla îmbrăcat într-o haină de croială europeană ; cu pantalonii însă băgați în niște cizme moi și ușoare. Străbătea drumurile colhozului călare pe un roib frumos și zvelt. Călărea

*) Frate.

drept, bărbătește, așa spune ca un cazac. Era război, avea multe treburi pe cap, totuși, găsea vreme să se intereseze de soarta noastră. Iar când la întrebările lui, noi îi răspundeam că ar trebui să ni se dea de lucru, el, surizînd, hotărînd pronunțînd stîlcit în rusește : „Guliai nada... Guliai nada !“ Adică : „Plimbare trebuie !... Plimbare trebuie“.

Ne-am plimbat. Eu mai mult, Hun mai puțin. Mă stăpînea o curiozitate fără margini. Mă atrăgea tot ceea ce anii de hoinăreală îmi dezvăluiau cu atîta dărnicie : oameni, obiceiuri, peisajul, natura și multe altele.

Bărbații și femeile îmi atrăgeau de-o potrivă luarea-ăminte prin cîntecul lor. Uzbekii sînt un popor de oameni frumoși. Ochii migdalați, negri și pătimași, le dau un farmec aparte. Bărbații mă impresionau cu chipurile lor smeade, încadrate de niște bărbi negre ca pana corbului, sau albe ca neaua. Ținuta lor voinicească îmi amintea de Timur și de temerarii săi ostași.

Mă uimea îmbrăcămintea colhoznicilor. Sub nelipsitul caftan multicolor, vătuit cu bumbac, purtau o cămașă și o pereche de nădragi dintr-o pînză albă și groasă, asemănătoare cu pînză de „americă“ românească. Capul și-l înfășurau în niște turbane albe, interminabile ca lungime. Iar de umblat, umblau în galoși sau papuci. Ne aflam la începutul lunii octombrie și căldurile continuau să fie toride. De aceea, mie mi se părea că sub caftanul vătuit cu bumbac, uzbekului trebuie să-i fie și mai cald. Mă înșelam însă. Mult mai tîrziu aveam să aflu că tocmai caftanul îi apăra de arșița nemiloasă a soarelui.

Femeile mi se păreau nespuse de grațioase. Pe sub caftanele croite nu fără cochetărie, bănuiam ușor trupuri mlădioase, ademenitoare. Umblau în șalvari și în rochii largi și lungi pînă la glezne, cusute dintr-o mătase care, prin culorile sale, amintea curcubeul — fenomen rar pe aceste meleaguri. Se îmbrobodeau cu șaluri cînd albe, cînd înflorate, dar deopotrivă de plăcute privirilor. Părul neted, negru și lucios și-l împleteau în trei-patru cozi lungi și groase. În schimb, fetele și-l împleteau în codițe subțiri, subțiri, și dacă îți dădeau voie să le numeri, le aflai anii. Dar nu-ți dădeau voie. În zile de sărbătoare, salbe străvechi le împodobeau grumazul. Păcat însă că nu izbuteam să le văd chipurile. Cum mă apropiam, își acopereau fața cu anticul ciadjan. Sau se fereau, uitîndu-se în altă parte. Obiceiul le învăluia în mister și le făcea și mai atrăgătoare.

Zilele acelea, am tot umblat. Mă luam după caravane, numărăm cămilele, mă uitam la pomii încărcăți de rod, ascultam amuzat răgetul caraghios al catîrilor, îmi potoleam setea cu apa ce șerpuia prin canalele de irigație. Îmi umpleam sufletul cu imaginile unui univers enigmatic.

Cu Hun mă întilneam acasă și la ospătărie. Mîncam în tăcere, de parcă officiam o slujbă divină. Hun mîncă mult. Deși nu-i era foame, mai cerea cîte ceva, iar eu îl întrebam :

— Hun, de ce mînci atît de mult ?

— Să am putere, îmi răspundea dînd din fălci. Ne așteaptă încercări grele.

— De unde știi ce ne așteaptă ?

— Am eu semnele mele...

Seara ne băgam sub plapumă. N-aveam lampă de gaz. Ne vedeam chipurile la pîlpîirea stelelor. Priveam stelele și ne aminteam de ai noștri. Îmi era dor de casă, de București, de părinți. Cînd mă uitam mai atent la cîte o stea, mă minunam de gîndurile mele năstrușnice. Îmi ziceam : ce-ar fi dacă în aceeași clipă și mama ar ieși în curtea casei și

ar fixa aceeași stea? Cu siguranță, ar vedea atunci ochii mei, iar eu pe-ai ei. Nu știu dacă mama ieșea noaptea din casă ca să mă caute printre stele. Știu însă, că de multe ori, eu îi vedeam chipul în fiecare astru. Și adormeam cu gândul la cei din țară.

În cea de-a patra zi, Muratov-aca ne chemă în biroul lui. Se mai aflau acolo un tânăr profesor uzbek care știa rusește și un colhoznic cu o față ovală, ca un ou. „Oul“, nu știu de ce, ne cîntărea într-una din priviri. Profesorul îi traduse lui Hun în rusește hotărîrea președintelui, iar Hun îmi traduse mie în românește. Așa aflai că fusesem amîndoi repartizați să lucrăm într-o brigadă la culesul bumbacului. Mă bucurai. Hun se posomori. „Iar presimte ceva!“ gîndii eu. Profesorul ne prezentă celuiilalt colhoznic care de fapt era șeful brigăzii unde urma să lucrăm. Muratov-aca ne zîmbi încurajator. În ziua aceea, conduși de șeful brigăzii, ieșirăm la culesul bumbacului. Pe drum, Hun îmi vorbi:

— Ascultă, bucureșteanule, te bucuri, de ce? Mă, tu știi care-i norma zilnică la bumbac? Nu știi! Păi vezi? Te bucuri de parcă te-ai duce la nuntă? Află că norma e de 40 de kilograme pe zi...

— Ei și? Cîmpul e plin de bumbac...

Nu știam ce înseamnă să culegi patruzeci de kilograme de bumbac. Nici nu voiam să știu. Cerul era curat și de o transparentă fermecătoare. Dacă-l scrutai, puteai să vezi în adîncurile sale barba lui Alali. Jur-împrejur mirosea a toamnă românească, a poame coapte, iar eu pluteam peste toate ca o fărîmă de nor. Auzeam cîntecul colhoznicului care-mi suna în urechi ca o rugă. Hun tăcea. Eu mă simțeam bine și-mi spuneam că, în fond, asta se și numește romantism, adolescență, vagabondaj gorkian.

Parcelele de bumbac se întindeau chiar din spatele școlii. Ne oprirăm acolo unde brigada clădea munți din bumbacul cules. Șeful brigăzii ne explică în uzbekă ce aveam de făcut. Nu înțelegeam o iotă. Ne explică apoi prin mișcări și pricepurăm cîte ceva. Pe degeaba, Hun ascultase încruntat, treaba era simplă. Nu ne rămînea decît să străbatem în linie dreaptă aleea cu tufe de bumbac și să smulgem din cutiuțele plantei vata albă și pufoasă. Șeful de brigadă ne dădu apoi cîte un șorț pe care ni-l legarăm de mijloc. Șorțul era prevăzut cu un buzunar mare și adînc: acolo urma să înmagazinăm bumbacul.

— Vezi că dracu' nu e chiar atît de negru! îl apostrofai eu pe Hun.

— Lasă, să vedem cum o să culegi tu 40 de kilograme...

Și pornirăm la treabă. Mergeam paralel. Înaintam la pas printr-o alee cu flori albe de vată, smulgeam bumbacul și-l aruncam în buzunarul șorțului. Copăceii de bumbac erau înalți cît noi, cu crengi uscate și subțiri.

— Vezi că merge? îi strigai eu lui Hun.

Nu-mi răspunde. Culegea în tăcere. După un timp, auzii un cîntec de femeie. Îmi ridicai privirile. Văzui în depărtare basmalele culegătoarelor de bumbac. Una dintre colhoznice cînta. Care dintre ele, nu izbutii să ghicesc. Vedeam doar basmalele mișcîndu-se aproape ritmic. Din nou, mă simții în largul meu.

— Vezi, Hun, dacă vrei, poți și să cînti...

— N-ai decît! îmi răspunde el.

Începui să cînt o melodie care, nu știu de ce, se cînta mai des prin Fundătura Făurari : „N-am o scară să mă sui ! Zumbalai, zumbalai, meștere ! Pînă-n fundul cerului ! Zumbalai, zumbalai, meștere !“

N-aveam voce. Știam acest lucru. Așa că nu mă mirai cînd Hun îmi strigă poruncitor să tac. N-am vrut. Ceva mai tîrziu, tăcui și fără porunca lui Hun. Mai întii, începură să mă doară încheieturile degetelor... Pînă la amorțire începură să mă doară. Vata ușoară ca un fulg îmi cădea din mîini. Pierdeam cîte puțin din siguranța mișcărilor. Mă oprii de cîteva ori, ferindu-mă însă de privirile lui Hun. În clipele acelea, încercam niște exerciții : strîngeam degetele în pumni și le desfăceam brusc, întinzîndu-le cît mai mult. Îl văzui pe Hun făcînd la fel.

— Te dor ? îl întrebai eu.

— Mă dor ! recunosc eu.

— O să ne treacă, o să vezi tu...

— Desigur c-o să ne treacă, mă aprobă el cu înțelepciune.

Pe urmă, începui să simt soarele. Îl simțeam în ceafă. Își înfîgea razele ca niște gheare de foc. Prin ceafă, dogoarea îmi pătrundea în tot corpul. Și pe măsură ce timpul se scurgea, constatam cu groază că buzunarul șorțului se umplea tot mai greu. Ceva, însă, mă îndirjea : era cîntecul femeii, cîntecul culegătoarei. Muncea și cînta în ciuda soarelui. Apoi, o durere din ce în ce mai ascuțită mi se fixă în șale.

— E greu ! murmură Hun.

— Strașnic de greu ! încuviințai eu.

Înaintam din ce în ce mai anevoios. Mi se părea că pămîntul îmi fuge de sub picioare, că bulgărele de foc, rupînd o bucată de cer, se va prăbuși peste noi și vom fi mistuiți în flăcări și dureri. Totuși, ceva din adîncul inimii mă îndemna să nu mă dau bătut. Mă mai îndemna și cîntecul cu rezonanțe parcă mistice al colhoznicei. Mă țiram mai mult decît mergeam și nu știu cum s-ar fi încheiat îndrăzneala noastră, dacă șeful brigăzii nu ne-ar fi strigat. Striga și făcea niște semne : arăta soarele, ne amenința, și ne chema la dînsul. Ne îndreptarăm într-acolo împleticindu-ne. Nu ne mai țineau picioarele sau ne împiedicam de șorțurile încărcate cu bumbac, nu mai știu, nu mai țin minte.

Ne pomenirăm în umbra răcoroasă a unor caiși, alături de cele zece colhoznice. Cînd ne văzură, femeile își acoperiră repede fețele. Ne așezarăm mai la o parte, pe iarbă, în tăcere. Ochii lui Hun mi se părură sîngerii. Pesemne și ai mei erau la fel. Simțirăm imediat binefacerile umbrei. Închisei ochii și mă întinsei ostenit pe spate. Mă dureau oasele, iar în ceafă mai simțeam dogoarea soarelui. Totuși, în ciuda osteneții, eram atent la ceea ce se întîmpla în juru-mi : șaptele femeilor, rîsetele lor scurte și parcă timide, murmurul *arikului* din apropiere. În răstimpuri, deschideam ochii și vedeam azurul cerului prin broderia verde a frunzelor și aveam simțămîntul că descopăr desene aeriene necunoscute încă de om.

— Mi-e sete, mă trezi Hun din zborurile mele romantice.

Deodată, simții și eu cît de crăpate îmi erau buzele. Șoptii :

— Să bem, Hun, apa e aproape.

Nici el, nici eu nu avurăm putere să ne ridicăm. Colhoznicele ne auziră vorbind și, pesemne, că limba noastră trebuia să li se fi părut hazlie, căci izbucniră din nou în ris. Mă uitai la ele : ședeau turcește și-și întindeau pe pămînt ștergarele : se pregăteau să bea ceai ori să mănînce.

Şeful de brigadă veni iar la noi. Ținea în brațe un pepene uriaș. Rîdea uzbekul. De ce oare? Se lăsă pe vine în fața noastră și ne spuse în rusește :

— Kuşai ! Kuşai ! *)

Puse pepenele jos și scoase din teaca de la cingătoare un cuțit de bucătărie. Înțelesei că ne așteaptă un ospăț ca în basme. Crezui că uzbekul o să taie pepenele ca la noi, în felii. Mă înșelai. Dintr-o lovitură îl tăie în două jumătăți. Când văzui miezul roșu ca para focului, îmi amintii fulgerător de casa părintească, de copilărie, de zilele cînd laolaltă cu ceilalți copii din cartier umblam prin piața Vitanului și furam din căruțele țăranilor pepeni mici și gustoși. Îi mîncam pe bordura trotuarului. N-aveam cuțite și spărgeam pepenii de pietroaie.

Observai din capul locului, că pepenele se taie pe aici altfel decît pe la noi. Cele două jumătăți fură transformate în două cupe. Cuțitul uzbekului tăie miezul în cuburi mai mult sau mai puțin egale. Mai întii croi un strat de cuburi, apoi altul... Începurăm să înfulecăm... Miezul roșu era dulce, răcoritor, aromat. Şeful brigăzii nu se atinse de pepene. Se uită surizător la noi. Hun mîncă dintr-o jumătate, iar eu din cealaltă. Ne potoleam setea și ne umpleam burțile. Cu fiecare „cup“ de pepene, cu fiecare înghițitură, simțeam cum îmi revin puterile, optimismul, încrederea. Nici fața lui Hun nu mai trăda dezolare. Cîrînd ajunsei la ultima bucătică de pepene. Constatai atunci că în fundul cupei se adunase un suc roșietic. Uzbekul ne arată că trebuie să ducem cupele la gură și să bem pînă la fund lichidul dulce. Îl ascultarăm. Cînd terminarăm, observarăm că femeile ne pîndeau și chicoteau într-una. Chicotea și uzbekul. Îmi făcea plăcere să le aud chicotînd. Nu însă și lui Hun. De mai multe ori, în peregrinările noastre, mi-a dat să înțeleg că ținea la demnitatea lui de bărbat. Și acum se încruntă și se uită la mine dojenitor.

Uzbekul ne făcu semn să ne culcăm. Crezurăm că-și bate joc de noi. (Mult mai tîrziu, am înțeles că din pricina soarelui arzător, colhoznicii uzbeki își iau, la anumite ore, cîte o pauză destul de mare). Nu avurăm încotro. Adormirăm de îndată. Căzurăm într-un somn adînc, fără vise. Am dormit neîntorși mai bine de două ore. Ne trezi tot şeful brigăzii. Ne înghiontea și rîdea. Eu uitasem unde mă aflu și-l priveam pe uzbek cu uimire.

— Rabota ! Rabota ! ne îndemna el prietenește.

Reluarăm lucrul. Soarele nu mai ardea. Văzduhul însă era încins și sufocant. Oare cit bumbac izbutisem să culeg ? Abia spre seară aflai. Hun culesese patru kilograme, iar eu trei și jumătate. Cum asta ? mă revoltai în sinea mea. Aveam convingerea că culesesem mult mai mult. Mă cuprinse o tristețe dureroasă. Cu atît mai dureroasă, cu cît două femei din brigadă culeseseră cîte două norme, cîte optzeci de kilograme. De necrezut. Cîntarul însă și muntele de bumbac al celor două colhoznice nu mințeau.

Amăriți o pornirăm spre casă. Ne băgarăm în pat și adormirăm tun. În zori, ne scularăm hotărîți să batem recordul. Seara, cîntarul arăta : opt kilograme Hun, opt kilograme eu.

— Dacă avansăm în ritmul ăsta, calculă Hun, s-ar putea ca în zece zile să izbutim să ne facem norma. Tu ce crezi ?

*) Mînîncă ! Mînîncă !

— Zece zile ! Nu-i rău. Numai că peste zece zile n-o să mai avem ce culege.

În cea de-a treia zi, culeseserăm împreună douăzeci și patru de kilograme. Eram amîndoi foarte mulțumiți. În drum spre casă, ne oprirăm în dreptul unui arîk și ne scaldărăm ca doi copii fără căpătii. Cînd ieșirăm din apă, Hun îmi zise :

— Astăzi simt și eu că n-am mîncat pe degeaba piine uzbekă.

Acasă, ne băgarăm repede sub plapumă. Trebuia să dormim cît mai mult, să avem puteri, să culegem treizeci și două de kilograme. Cineva însă deschise ușa. Era profesorul care știa rusește. Ne spuse că președintele Muratov-aca ne cheamă la o ședință. Ne îmbrăcarăm pe întuneric, nu fără neliniște. „Ce o fi vrînd de la noi?“, mă întrebă Hun în șoaptă ca și cînd celălalt ar fi putut să înțeleagă românește. Ce să-i răspund ? N-aveam ce !

Profesorul ne conduse în sala de ședințe. Se adunase acolo tot colhozul. Cîteva lămpi de petrol luminau sala. La lumina lor anemică și tremurătoare văzui adunarea. Nu existau scaune, bănci, ci două podiumuri, despărțite de un coridor. Pe podiumul din stînga, ședeau turcește femeile, cu fețele acoperite și cu spatele la scena unde se afla prezidiul ; în dreapta, ședeau bărbații, cu fața însă spre vorbitor. Nimerirăm, bineînțeles, între bărbați. Simțirăm zeci de priviri ațintite spre noi. Pînă și femeile se uitau la noi, pe furis, cu o timiditate vizibilă.

Vorbea președintele. Se adresa adunării, de parcă s-ar fi certat cu cei din sală. Rumorea ascultătorilor mă tulbură. Nu pricepeam nimic. Cînd și cînd Muratov-aca cerea cite unui colhoznic să se ridice în picioare ; se vedea că-l ocăra cu vorbe usturătoare, căci adunarea rîdea. Ridică așa vreo zece oameni. Noi ne plictiseam de moarte. Căscam fără conținere. Pe neașteptate, profesorul ne spuse să ne ridicăm în picioare. „Ne-a venit și nou rîndul!“ îmi zise Hun. „Cu critica și autocritica nu te joci, e o armă de îndreptare sufletească. Să ne ridicăm și să ne îndreptăm sufletele!“ Mi se făcuse inima cît un purice. Acum adunarea o să înceapă să rîdă. Nimeni însă nu îndrăzni să rîdă, deși Muratov-aca arăta cu mîna spre noi. Ba dimpotrivă, adunarea aplaudă. Profesorul ne spuse că am fost lăudați, că sînt unii colhoznici care nu culeg pe zi nici douăsprezece kilograme de bumbac. Muratov-aca strigă ceva. Îl văzui pe responsabilul cu magazia colhozului venind spre noi cu două cești în mînă. Una mi-o întinse mie, cealaltă lui Hun. Simții aroma usturătoare a votcii. Profesorul ne traduse :

— Muratov-aca vă felicită pentru munca voastră exemplară și vă roagă să vă cinstiți cu o ceașcă de votcă. Beți ! ne îndemnă profesorul.

Hun se uită deznădăjduit la mine. „Ce facem?“ Cineva din adunare ne strigă în rusește : „Beți!“ De la masa prezidiului Muratov-aca ne făcu și el un semn.

— Bagă de seamă, ținu Hun să mă avertizeze, e votcă... Se bea dintr-o înghițitură.

Băurăm bărbătește dintr-o înghițitură. Izbucniră din nou aplauze :

— Damoi ! *) ne strigă Muratov mulțumit, pesemne, de noi.

Ne trimitea acasă. Părăsirăm sala. Îmi ardea gura, măruntaiele. Afară, simții brusc că pămîntul se învîrtește. Mă sprijinii de zid. Hun se sprijini de mine. Rîdea. Rîdea prosteste și mă enervai. Cu greu nimerirăm în cameră, în pat. Hun ridea, și spunea : „Sîntem evidențiați ! Fruntași ! Mîine culegem tot bumbacul din Uzbekistan. Te prinzi?“

*) Acasă !

Știam că sînt beat! Spre surprinderea mea, mă dedublasem : mă vedeam pe mine însumi cum mă clatin, cum spun prostii, voiam să-l opresc pe celălalt, dar celălalt îmi scăpa mereu. Patul se clătina asemenea unui vapor în plină furtună. Hun mă lăuda :

— Tu ești un mare culegător de bumbac... Spune drept : unde ai învățat ? Nu-i așa că tat-tu are în București plantații de bumbac ?

— Are !... Păi, la noi, Fundătura Făurari e plină de bumbac...

În cele din urmă, adormirăm îmbrățișați, jurîndu-ne prietenie veșnică.

Ne trezirăm tîrziu. Și poate că ne-am fi trezit și mai tîrziu, dacă n-ar fi venit profesorul să ne trezească. Doamne, numai de nu i-ar trece din nou prin cap să ne mai evidențieze ! Nu ne evidenție. Ne vorbi, zîmbindu-ne. Profesorul îi traduse lui Hun. Hun mie, în românește.

— Tovarășul Muratov vă întreabă dacă v-ați bucurat că ați primit cite o sută de grame de votcă ? traduse profesorul în rusește.

— Te-ai bucurat ? mă întrebă Hun în românește.

— M-am bucurat ! zisei eu, simțind o durere ascuțită în cap.

— Ne-am bucurat ! zise Hun în rusește.

Cei de față rîseră.

— Tovarășul Muratov vă trimite acum să lucrați la fermă. Acolo unde o să lucrați o să aveți lapte, smîntînă, unt... N-o să vă lipsească nimic.

Se apropie de noi un uzbek, dacă avea patruzeci de ani. Era Abdurasul Djuraev. Mă simții de îndată atras de omul ăsta frumos, voinic, cu priviri cutezătoare. În timp ce președintele îi vorbea, el ne iscodea cu luare aminte, mîngîindu-și barba neagră, tunsă scurt.

— Ho ! aprobă el în uzbekă, ceea ce, știam de acum, însemna : Da !

Pe urmă, Abdurasul-aca, responsabilul fermei zootehnice ne zise în rusește :

— Paidiom, tovarășci ! *)

Îl urmarăm. Ne ducea în cîmp, unde se afla cireada colhozului. Hun mă întrebă :

— Crezi că am fost ridicați în muncă ?

— Sînt convîns... E ceva să fii ajutor de văcar !

— Cum vine asta ?

— Nu știu... Însă am fost ridicați în muncă.

— Paidiom ! interveni uzbekul în discuția noastră. Și părea să fie foarte încîntat de felul cum vorbea rusește.

Ridicați în muncă...

De cum îl văzui, îmi amintii de Don Quijote. La strigătul lui Abdurasul Djuraev el răsări ca din pămînt călare pe un catir. La prima vedere părea de-a dreptul crescut din spinarea urechiatului. Călărea stînd drept, semeț, gata parcă de luptă. Acel „gata de luptă“ se datora unei bîte ciobănești pe care o ținea pe genunchi ca pe o sulită medie-vală. Aș fi pufnit în rîs, dacă nu l-aș fi găsit, totuși, fioros. Barba, mai cu seamă, îl făcea fioros. Pe Abdurasul Djuraev îl ascultă neclintit, însă cu un aer superior.

*) Să mergem, tovarăși !

— Ho ! scoase Don Quijote un sunet și eu pricepei că și dumnealui era de acord să-i devenim ajutoare.

Descălecă și atunci observai că, de fapt, avea statura lui Sancho Panza : mic, îndesat, crăcănat. Scoase cuțitul din teacă — un adevărat pumnal — și ne făcu rost de două bîte — unelte de bază ale păstorului. Ni le înmîină ca pe niște arme, ținînd un scurt discurs în limba uzbecă. După asta, Abdurasul Djuraev ne părăsi. Don Quijote încălecă catîrul, ne scrută pe sub borul pălăriei „tricorn“ și pornirăm să luăm cu „asalt“ cireada.

Pe unde umbla însă cireada ? Și apoi ce fel de pășune mai era și asta ? În fața noastră se întindea un crîng, și nu o pășune. Un crîng cu copăcei scunzi cît un stat de om, dar ghimpoși. Copăcei cu crengi ca sîrma ghimpată. Nu zăream iarba, nu zăream vitele. Don Quijote ne vorbea, ne explica : noi, bineînțeles, nu pricepeam nimic. Dădu pinteni catîrului și ne făcu semn să venim după dînsul. Nu, nu greșeam. Ținuta văcarului în șa avea ceva de luptător medieval. O luă printre copăceii aceia scunzi, uscați și ghimpoși. Așa descoperirăm vitele. Afurisitele, se băgau printre crengi, căutînd la rădăcina copăceilor iarbă verde și gustoasă.

Ah, ziua asta ! N-am s-o uit nici dincolo de mormînt ! O zi plină de bucurii și amărăciuni, de haz și de tristețe. Don Quijote ne dădu un „ordin de luptă“, iar noi pricepurăm că trebuie să ne băgăm printre ramurile copăceilor și să adunăm vitele. Hun într-o parte striga : „Hăis !“ Eu în cealaltă strigam : „Cea !“ Intrarăm însă în „sîrma ghimpată“ a crengilor. Și fu vai de mama noastră ! Ghimpii se înfîgeau fără milă în straiete, apoi în carnea noastră. Vitele se furișau dintr-un loc într-altul. Începu să plîng, să injur, să blestem. În vremea asta, Don Quijote striga cînd dintr-o parte a pășunii, cînd dintr-alta, unul și același cuvînt : „Marusia !“ Îl auzeam, dar nu-l vedeam. „Marusia în sus, Marusia în jos !“ (De fapt, mult mai tîrziu am aflat că „comandantul“ nu știa decît un singur cuvînt rusesc : „Marusia“. Mai știa că e un nume. Așa se face că Hun și cu mine căpătaserăm aceeași poreclă : „Marusia“. Cînd striga Marusia, voia să spună o mulțime de lucruri : să ne băgăm printre ghimpi, să gonim vitele strigîndu-le într-un fel anume. Ehei, dac-am fi priceput !)

Ah, ziua asta ! Prima zi de văcărit !

Către asfințit, vitele — și fără ajutorul nostru — ieșiră de prin crînguri și se îndreptară spre țarc. În drum se opriră la un arik și se adăpară. Noi eram zgîriați, însîngerăți, hainele — acum zdrențe — curgeau de pe noi.

— Marusia ! Marusia ! se văita Don Quijote uitîndu-se la noi.

Căzurăm istoviți chiar la gura țarcului. Urmărirăm cu ochi dușmănoși cum vitele intrau, indiferente la suferințele noastre, în țarc.

Ah, ziua asta ! Îi spusei lui Hun :

— Hun, eu mă sinucid !

— Cum ? mă întrebă el curios să afle în ce fel voiam eu să-mi pun capăt vieții.

— Vezi pumnalul din teaca lui Don Quijote ?

— Îl văd !

— Îl smulg și mi-l împlint în inimă.

— Trebuie să fie tare dureros, observă Hun cu toată seriozitatea. Nu, te rog, să nu faci una ca asta.

Hun începu să-mi țină o predică, explicându-mi cu răbdare de ce n-ar fi tocmai potrivit să mă sinucid :

— În primul rînd, e dureros. În al doilea rînd : ce o să gîndească oamenii ăștia despre noi ? În al treilea rînd : în prima zi e greu — și e greu nimic de spus — apoi o să ne fie mai ușor. În al patrulea rînd : ia spune tu de cînd n-ai mai pus în gură puțin unt, smîntînă, iaurt ? De mult, nu-i așa ? Aici, la fermă, o să avem parte de toate bunătățile. Muratov-aca ne-a făgăduit. Să renunți atît de ușor la toate produsele astea lactate ? Iartă-mă, nu văd rațiunea pentru care ți-ai împlînta pumnalul lui Don Quijote în inimă.

— Bine, bine, încuviințai eu, căci mi se făcuse foame și nu voiam să mor flămînd. Să mîncăm, o să mă sinucid pe urmă...

— Și te rog, nu cu pumnalul lui... Nu-ți dai seama în ce situație îl pui ?

Hun vorbea serios. Nu prea știa de glume. Zău, avea dreptate. După cîteva zile ne simțeam amîndoi ca niște văcari de cînd lumea și pămîntul și visam să avem cîte un catîr, pumnale și, bineînțeles, să-i semănăm lui Don Quijote.

Marea taină a nopților de toamnă

Către sfîrșitul lui octombrie, trecurăm pe un alt imaș. Nu era prea mare și aducea cu un colțisor de rai. Imașul era împrejmuțit cu pomi fructiferi : caiși, duzi, gidă. Ferma se afla chiar la marginea imașului. Ferma ?! Exagerez. Ferma nu era decît un șopron. Seara, vacile, puține la număr, erau aduse în fața șopronului și priponite. Apoi, cele două femei, Solpia și Rahima începeau să le mulgă. Sub șopron se aflau adăpostite cele trebuincioase : vase, bidoane. Tot aici dormeau și cele două mulgătoare. Noi, însă, dormeam pe acoperișul de lut al șopronului. Așa ne ceruse Abdurasul-aca, peste noapte să rămînem și noi acolo. Ne adusesem plăpumile și ne făcurăm un mic culcuș. Era o toamnă tîrzie, călduroasă. Dormeam sub cerul potopit de stele... dormeam parcă pe apele unui ocean negru ca tăciunele și neobișnuit de liniștit.

Totul în zilele și nopțile acelea mi se părea învăluit într-o taină de nepătruns. Șopronul mi se părea anume izolat de sat... căci noi nu eram decît niște braconieri. Simțămintele astea neobișnuite mă cuprindeau, mai cu seamă, odată cu căderea nopții. Misteriosul Don Quijote despărțea cireada. Vacile de muls le lăsa în fața șopronului, iar el dispărea cu restul cirezii undeva în noapte. Dispărea în tăcere...

Întunericul devenea dens, înfricoșător. Simțeam cum fiori mă furnică pe șira spinării. Aveam brusc senzația că sub ochii mei cele două mulgătoare se metamorfozează luînd înfățișarea unor vrăjitoare. Mă grăbeam atunci să mă furișez sus pe acoperiș, la adăpost. Hun mă întreba ce am ? Îi făceam semn să tacă. Mă băgam sub plapumă și de acolo urmăream ce se petrece jos, în fața șopronului. Mai întîi izbucneau din întuneric cîteva limbi de foc : vrăjitoarele ațîțau focul sub un ceanur mare cit un cazan. Vedeam cum flăcările prind să se joace cu întunericul aruncînd jur-împrejur umbre fantastice. Întunericul tremura... copacii din preajmă apăreau și dispăreau ca niște arătări ireale. Priponite, vacile așteptau nemișcate clipa cînd vor fi mulse. Flăcările se jucau și cu ele : cînd le scoteau din beznă și le luminau ; cînd le aruncau din nou în beznă.

Apoi, mulgătoarele începeau să se miște ușor ca niște umbre. Cea mai vrăjitoare dintre ele mi se părea Solpia-apa *). O vedeam cum se lasă pe vine lângă ugerul vacii și se apuca să facă farnece. Masă ugerul și înghina o melodie stranie... un descîntec. Și ca prin minune, ugerul prindea să dea lapte. Auzeam firul de lapte lovind căldarea, înghinarea descîntecului și mă înfioram și mai rău. Căutam un sprijin, dar mă loveam de liniștea și bezna nopții. Flăcările se înălțau tremurătoare spre cer, ca apoi, speriate și ele, să se ascundă sub ceaun...

Apoi mulsul se termina. Mulțumite sau poate fermecate, vacile se așezau și adormeau rumegînd. Mulgătoarele se culcau. Flăcările se retrăgeau în tăciuni, iar tăciunii în cenușă. Bezna devenea de neclintit. Mi-era teamă să adorm ca nu cumva a doua zi să mă trezesc prefăcut în stană de piatră sau în cine știe ce dihanie.

— De ce tremuri ? mă întreba Hun.

— Nu știu.

— Ți-e teamă...

— Da.

— Și mie...

Noaptea era bîntuită de tot felul de zvonuri : cînd un țipăt de cucuvea, cînd unul de bufniță, cînd un urlet de șacal. Închideam repede ochii, cînd îi deschideam aflam deasupra mea cerul. Era aproape. Era strălucitor ! Era liniștitor ! Urmăream țesătura de aur a stelelor și nu mai auzeam zvonurile nopții. Urcam în carul mare și o porneam la drum. Săream de pe un astru pe celălalt, la alegere. Rătăceam pe calea lăptoasă a robilor și-mi spuneam că dacă aș ține-o drept aș ajunge acasă, pe cheiul Dîmboviței.

Noapte de noapte îmi era dat să trăiesc aceleași senzații. În cea de-a treia sau a patra noapte, auzirăm bătăile unei tobe. Bătea încet, apoi din ce în ce mai tare. Tresărirăm speriați. Bătăile răsunau în noapte ca niște tainice chemări. Bum ! Bum ! Bum ! Chemările îmi amintiră de filmele care prezentau viața din junglele Africii. Triburile războinice băteau tam-tam-urile... Chemau la luptă sau la niște dansuri sălbatice... Undeva, aproape de noi, cineva bătea tam-tam-ul... Hun se băgă în mine.

— Auzi ?

— Bate tam-tam-ul !

— De ce ?

— Nu știu...

— Eu zic să plecăm de aici...

— Unde ?

— La Bombay.

— Ce să facem acolo ?

— Să cărăm bagajele milionarilor americani...

— Taci odată !

Un timp ascultarăm cu inima la gură chemările înfricoșătoare ale tobei.

— Dacă o să fim mîncăți ? mă întrebă Hun mereu îngrijorat.

Din noaptea aceea, atmosfera de mister și de groază deveni și mai apăsătoare. Tobele se înmulțiră și-și vorbeau între ele cu glasul tainic al tam-tam-urilor. Ascultam amîndoi înfiorați. Inimile noastre băteau și ele niște tam-tam-uri înfricoșătoare. Adormeam îmbrățișați.

*) Soră în limba uzbekă.

Într-o noapte, în timp ce bătăile tobelor umpleau văzduhul, Hun îmi vorbi :

— Cred că sînt niște triburi ! Triburi răscolate sau care se pregătesc să se răscoale.

— De unde știi ?

— Nu e greu să înțelegi treaba asta... Da, da, cred că se pregătește ceva... Un complot !

— Un complot ?

Ne găseam în primul an de război. Hitleriștii înaintau pe toate fronturile. Se aflau în fața Moscovei, Leningradului, Rostovului. Retragerea Armatei Roșii oamenii n-o prea înțelegeau. Circulau tot felul de zvonuri. Și dintr-o dată Hun descoperea un complot... un complot chiar aici sub nasul nostru.

— Auzi, îmi atrase Hun atenția... Mai întâi a răsunat toba aceea. I-a răspuns cealaltă... acum, ascult-o și pe a treia, și pe a patra... Sînt sunete convenționale... un fel de morse al lor... Se pregătesc !

Hun nu glumea. Nu știa să glumească. Constatările lui mă înspăimîntau. Dar oare numai noi doi auzeam tam-tam-urile răsunînd în noapte ? La nedumerirea mea, Hun răspunse :

— Nu, nu numai noi... Însă noi înțelegem despre ce e vorba... Mîine anunțăm miliția. Vii și tu ?

— Cum să nu !

Adormirăm ca doi viitori eroi. În zori, însă, ne pomenirăm la fermă cu Muratov-aca. Venea călare de departe și se oprise la noi să bea un ceai. Cînd îl văzurăm, ne bucurarăm și ne repezirăm la dînsul. Hun îi vorbea în rusește, îi tot vorbea de o răscoală care se pregătește și de niște semnale convenționale. Eu îi vorbeam în românește. Omul nu pricepea nimic și se uita la noi ca la doi adolescenți ce și-au ieșit din minți. „Vrăjitoarele“ stăteau de-o parte și zimbeau diabolic. Cel puțin așa mi se părea mie. În cele din urmă, judecînd, pesemne, după mutrele noastre speriate, Muratov-aca trimise după talmaci. Profesorul veni destul de repede. Se așeză turcește lîngă președintele colhozului și după ce-l ascultă pe Hun, izbucni într-un hohot de rîs. Rîdea și se pleznea cu palmele peste genunchi. Nu izbutea să se potolească. Hun îmi șopti în românește :

— Să știi că și el e amestecat...

Printre hohote se apucă să-i explice lui Muratov-aca ce descoperisem noi în noapte. Președintele izbucni și el într-o explozie de rîs. Hun se uita la mine întrebător...

— N-ar fi mai bine să plecăm la Bombay ?

Se vedea că președintele n-a mai rîs de mult cu atita poftă. Se stăpîni cu greu, iar cînd se stăpîni, începu să ne explice. Profesorul ne traducea.

— E toamnă ! Bumbacul a fost strîns. Încep nunțile. În ciuda războiului, tinerii se căsătoresc... Tam-tam-urile le auziți din chislak-urile satului... și din colhozurile vecine... Tam-tam-urile sînt invitații la nuntă, la petreceri. Oricine poate să se ducă... Chiar și necunoscuți... Oricine aude tam-tam-ul și vrea să se ospăteze, poate să descalece de pe catîr, să se spele pe mîini și să se așeze la masă... Ați înțeles ?

Dacă am înțeles ? În noaptea aceleiași zile, întunericul nu mi s-a mai părut atît de dens ; nici vrăjitoarele nu mai păreau vrăjitoare, ci două harnice mulgătoare. Iar cînd izbucniră tam-tam-urile, eu îmi reluai, în ritmul lor, călătoriile mele printre aștrii strălucitori ai cerului uzbek.

Cum am devenit ghicitor

Nu știu, zău, nu știu dacă am făcut bine sau rău. Dacă am făcut rău, să fiu iertat. Nu eram decît un adolescent cu capul plin de vise romantice. Dacă am făcut bine, să rămînă întîmplarea o amintire caldă, ca multe alte amintiri din perioada mea de... uzbek...

Trecuseră cîteva luni de cînd ne aflam în satul Tatkent. Ne obișnuiserăm. Și uzbecii se obișnuiseră cu noi. Satul devenea din ce în ce mai pustiu. Unul cîte unul, flăcăii plecau la război. Plecau flăcăii... Se întorceau invalizii. Și unde nu se mai întorcea nimeni, venea cîte o înștiințare. Prin casele celor mai mulți colhoznici dăinuia durerea și doliul.

Și totul a pornit dintr-o șagă.

Mă aflam la Ota, acasă. Ședeam turcește și sorbeam ceai verde dintr-o ceașcă pictată cu flori. Nu singur, ci cu Șarip-aca. Ardea o lampă de gaz. Ina trebăluia ceva prin încăpere. Șarip povestea o întîmplare cu un catîr. Eu o rupeam de-acum bine pe uzbecă și istorioara mă amuza. Într-un tirziu, Ina s-a așezat și ea lîngă noi. Am zărit în mîinile ei un pachet de cărți de joc. Curios, i le-am cerut să mă uit la ele. Nu m-a refuzat. Le-am luat ca pe niște jucării.

— Știi să ghicești ? m-a întreat Ina.

— Știu, am răspuns eu într-o doară, nebănuind nimic din ceea ce avea să urmeze. Știu, dar ca la noi...

Ina a făcut ochii mari :

— Hai, ghicește-mi și mie !

M-am apărat într-un fel, dar prea slab. Pe urmă am mărturisit adevărul. N-am fost crezut. Și-apoi Ina m-a rugat cu atîta căldură, încît am fost obligat să-i ghicesc în cărți. Nu cunoșteam bine nici figurile cărților. Am copilărit însă în Fundătura Făurari, iar prin hanurile de acolo locuiau tot felul de mafalde, de vrăjitoare căutate de poliție. Ceva ajunsese și pe la urechile mele de copil.

— Iahși *), am spus, am să ghicesc...

Ina a adus un ștergar multicolor, l-a așternut pe covor. Ne-am așezat după datină în jurul „feței de masă“. Au venit și micile mele surioare. Ota nu era acasă. Dacă ar fi fost, nu m-ar fi lăsat să mă apuc de ghicit.

Mi-am luat un aer grav și într-o tăcere solemnă, am început să așez cărțile după cum mă tăia capul. Mai întii, cărțile luară forma unui dreptunghi, apoi a unui triunghi, a unei stele... Am observat că figurile mele geometrice impresionau. Ina mă urmărea cu evlavie. Numai Șarip a îndrăznit să mă întrebe neliniștit pesemne de o vagă bănuială.

— Așa se ghicește pe la voi ?

Am dat din cap. Dar nu așezatul cărților mi s-a părut să fie partea cea mai dificilă, ci ghicitul. Trebuia să spun ceva. Nu orice. Ceva care să bucure, să încînte. Știam că Ina era geloasă, știam și de ce, mai știam că-l iubea pe Ota și că absențele acestuia o nelinișteau. Atunci, m-am apucat să-i risipesc neliniștea, depănîndu-i o povestire. Arătam cu un deget cărțile întinse pe ștergar, făceam pauze... Omul de negru era Ota... Iar eu spuneam că „omul de negru“ ține la căminul lui, la femeia care i-a dăruit un băiat și două fete. „Omul de negru“ chiar dacă se află de parte se gîndește la femeia și copiii lui...

Ina era în culmea fericirii. Se uita uluită la mine cu ochii ei migdalați și frumoși.

*) Foarte bine (în limba uzbecă).

— Da' pe Șarip o să-l ia în război? m-a întrebat ea temătoare.

— Să vedem ce spun cărțile...

Știam că Șarip era prea tânăr, că uniforma militară avea s-o îmbrace peste patru-cinci ani. Până atunci, cu siguranță că războiul se va fi terminat. Așadar, mi-a fost lesne să ghicesc că Șarip — fratele meu mai mic — n-o să mai apuce războiul. Într-un cuvânt, am prezis numai lucruri frumoase.

Cînd n-am mai știut ce să spun, am adunat brusc cărțile și am zis gata.

— Katta Rahmat! mi-a mulțumit Ina. Privind-o, am zărit în ochii ei strălucirea limpede a lacrimilor. Emoția ei mi s-a transmis și mie. Apoi, m-am rușinat de fapta mea. Îmi închipuiam că Ina își va da seama că nu știu să ghicesc, dar m-am înșelat. Fusesem crezut: obrajii îmi ardeau de rușine.

M-am retras, pretextînd că mă doare capul. Acasă, i-am relatat lui Hun cele petrecute.

— Ce-ai făcut, mă, nenorocitul, m-a certat el. O să vezi acum că toată lumea o să tragă de tine. Doar n-ai să te apuci acum să răspîn-dești obscurantismul?

Lui Hun i-a fost gura aurită. Cariera mea de ghicitor în cărți a avut o evoluție vertiginoasă. Și, zău, tot fără voia mea...

A doua zi toți vecinii, toate neamurile lui Ota și Ina au aflat că știu să ghicesc și se uitau după mine cu respect. Spre seară, după lăsarea lucrului, Ina m-a chemat la dînsa și m-a întrebat:

— O cunoști pe Mariam-apa?

— O cunosc!

— Știi că i-au plecat doi băieți pe front?

— Știu!

— Te roagă să-i ghicești... Și eu te rog...

Am încercat din nou să mă apăr, am spus că nu știu să ghicesc, însă n-am fost crezut.

— Știi, știi, în felul tău, m-a încurajat Ina.

Hun care auzise, mi-a aruncat în românește o vorbă:

— Obscurantistule!

L-am trimis la toți dracii. Eu, însă, m-am dus la casa lui Mariam-apa. Nu singur, ci însoțit de Ina. Era curioasă ca orice femeie și voia să asculte tot ce aveam să prezic.

Mariam-apa pregătise totul! Era o femeie necăjită. Plecarea fiilor pe front o îmbătrînise dintr-o dată. Mi s-a făcut milă de ea și m-am apucat să-i prezic lucrurile cele mai plăcute. Mă ascultau ca pe un prooroc și mă aprobau clătînîndu-și capetele. Cînd am terminat, Mariam-apa mi-a urat:

— Allah să te aibă în grijă!

Mi-a dăruit stafide, fructe uscate, lipii dulci din făină de giugara. N-aveam voie să refuz. M-am dus spre casă încărcat cu bunătățuri, dar cu inima neîmpăcată.

— Ei, cum te-ai descurcat, mafaldă bucureșteană?

Nu i-am răspuns. Am pus pe masă bunătățile. Hun s-a repezit la stafide. Le-a mîncat uluitor de repede. Cînd a terminat, mi-a spus:

— La Bombay tu te-ai descurca destul de bine...

M-am zbuciumat mult în jurul „ghicitorului”. Ceea ce mă deruta era faptul că oamenii credeau; iar prezicerile mele, totdeauna bune, le luminau fețele, deveneau parcă mai încrezători în ziua de mîine.

Și zău, nici pînă astăzi nu știu dacă am făcut bine sau rău. Dacă am făcut rău, să fiu iertat. Dacă am făcut bine, să rămînă o amintire caldă, ca multe altele, din perioada mea de uzbek...

Ota se îmbolnăvește și-l vindec ca la mine acasă

Ota s-a îmbolnăvit. Ota suferă îngrozitor. I-au ieșit pe ceafă furuncule. Bube mici, roșii, dureroase. Merge cu ceafa înțepenită și geme de durere. Îmi arată ceafa și văd că furunculele nu s-au copt.

Seara, nevasta, copiii se string amăriți în jurul bolnavului. Ota zace pe plapumă și geme. Îl știu un om tare, aș vrea să fac ceva ca să-l vindec. Știu eu un leac, dar nu prea îndrăznesc să mă amestec. Stau într-un colț al încăperii și de acolo îl văd cum se chinuiește. Ceva mai târziu, Ina îi șoptește ceva. Bolnavul se înfurie, apoi se dă bătut. Șarip-fratele se apropie de mine și-mi spune :

— O să vină Mulla.

— Cine ?

— Mulla. Mama l-a chemat ca să-l vindece pe tata.

Înțeleg. Mulla e popă. Popă musulman. Locuiește în satul vecin. Tatkentul n-are popă. Ce ar putea să-i facă mulla lui Ota ? Cum ar putea să-l vindece ? Gemetele bolnavului devin vaiete. Deșteptătorul arată ora zece. Nimeni nu doarme. Ies în curte. Nu mai suport vaietele lui Ota. E noapte neagră, înstelată. Urletul unui șacal zgirie tristețea nopții. Mă înfior fără să vreau. Și tot fără să vreau, îmi amintesc că la cimitirul satului am văzut nu de mult un mormint răscolit de șacali. După un timp, aud tropăitul unui catîr. Tropăitul e din ce în ce mai aproape. Intru repede în casă.

— Vine mulla ! le zic.

Mă retrag curios în colțul meu. Nu m-am înșelat. E mulla. Șarip i-a ieșit în întâmpinare. Aud cum își spun tradiționalele urări de bine. Acum își priponeste catîrul. Înainte de a intra în casă, mulla se spală pe mâini, apoi intră. E un bătrîn frumos, cu o față prelungă, osoasă, încadrată de o barbă albă, stufoasă. Turbanul, barba, sprîncenele, ciftanul, toate-s albe. Își spun urările. Deodată, mulla mă vede și privirile-i devin întrebătoare : un străin, un „urus“ în casa voastră ? O întrebă pe Ina cine sînt. Mama îl liniștește. Îi explică cine sînt, de unde vin, că de fapt nu sînt „urus“, ci „musulman“. Dacă n-ar fi fost musulman, ar fi putut să învețe atît de repede uzbeca ? argumentează mama mea „adoptivă“. Mulla îi dă dreptate. Îi văd barba albă cum se înalță și coboară aprobator. Apoi mă întrebă în uzbekă :

— Știi uzbeca ?

— Bileimaiman ! răspund eu mîndru.

Îmi mai pune cîteva întrebări și eu îi răspund prompt. Pare să fie mulțumit de mine. Îmi zîmbește, apoi se așază turcește în dreptul lui Ota și începe să-i vorbească. Ota îi răspunde în silă și-mi dau seama că prezența popii la căpățiul său nu-l încîntă. Ina aduce ceainicul în fața popii. Mulla nu se arată grăbit în a-l vindeca pe Ota. Își toarnă ceai, ia cîteva înghițituri, apoi îl aud cum îl asigură pe Ota că-l vindecă. Mulla îl cheamă pe Șarip și-i spune să se ducă să taie treisprezece nuiele de aceeași mărime. Mă duc cu Șarip. Lui Șarip îi e frică de întuneric. Și mie, nu atît de întuneric, cît de urletele șacalilor flămînzi.

— Șarip, de ce mulla are nevoie de atîtea nuiele ?

— Nu știu.

Șarip e necăjit. Îi este teamă că Ota se prăpădește. Caut să-l liniștesc. E doar mai mic decât mine. Umblăm prin noapte și căutăm un copac. Nimerim o „gida“. Șarip se cațără în copac. Destul de greu se cațără. E beznă. Deasupra noastră e o grămadă de stele. Sclipeșc stelele ca niște fluturași de aur.

Să rupi pe întuneric treisprezece nuiele e o treabă destul de anevoioasă. Totuși, izbutim. Curățăm de frunze, le rînduim cu grijă și ne întoarcem în casă. Șarip e tăcut. Nu răspunde la întrebările mele.

Îl găsim pe mulla tot la căpătiul lui Ota ? Doarme ? Nu, se roagă lui Allah, cu ochii închiși. Apoi, îi deschide, ia nuielele, le cercetează, le numără, e mulțumit. Eu mă retrag în ungherul meu. Ota deschide ochii și se uită temător la ceea ce face mulla. Pe urmă, nu-i mai zăresc nici ochii, nici fața. Mulla l-a acoperit complet, așa cum se acoperă morții. Atmosfera devine brusc apăsătoare. Ne auzim răsuflările. Se mai aud vaietele stinse ale lui Ota.

Și în liniștea asta apăsătoare, izbucnește un cîntec straniu, o rugă înălțată lui Alah. Mulla șade în aceeași poziție și înalță vocea cîntînd rugăciuni. După ultima rugăciune, apucă mănunchiul de nuiele și începe să-l bată pe Ota din tălpi și pînă-n creștet. Dă în Ota cu nuielele și murmură ceva de neînțeles. Apoi îl văd cum se apleacă peste trupul acoperit al bolnavului și începe să sufle de parcă ar fi vrut în felul ăsta să îndepărteze ceva nevăzut. Deodată, înțeleg ritualul. Duhurile rele au pătruns în trupul lui Ota și Ota a făcut furunculoză. Mulla acum îl vindecă, izgonește duhurile rele. Mai întîi le bate bine cu cele treisprezece nuiele, le obligă astfel să părăsească în grabă trupul bolnavului, apoi suflînd, le îndepărtează... Ritualul cu bătutul și suflatul s-a terminat tîrziu. Nu mai țin minte cită bătaie a mincat Ota. Știu însă că mulla l-a asigurat că duhurile rele au fost risipite.

Mulla trage într-o parte plapuma și-l descoperă pe Ota. Îi zîmbește și-i spune că de-acum o să se facă bine. Ota îl privește neîncrezător și tace. Mulla își mîngîie mulțumit barba și așteaptă ceva. Știu ce așteaptă : să fie bine ospătat. Într-adevăr, Ina îi aduce de mîncare : șurbă, carne de oaie, clătite cu unt. Mîncîcă cu poftă moșul și pofta lui îmi amintește de lăcomia popilor de toate credințele și de pretutindeni. Mîncîcă chiar sub privirile aprinse de febră ale lui Ota. Bolnavul însă se preface că nu-l vede. Mulla își încheie ospățul cu un ceai, apoi își ia rămas bun și pleacă. A plecat, dar a uitat să ia cu dînsul și duhurile rele. Ota a prins din nou să se vaite. Mai abitir decât înainte. Ina e disperată. Șarip la fel. Îi spun lui Ota să-și scoată legătura de la gît și să-mi arate ceafa. Ina și Șarip se uită mirați la mine. Ce m-a apucat ?

— Dezleagă-te, Ota ! îi poruncesc eu.

Ota se supune. Ceafa îi este năpădită de bubulițe roșii, necoapte încă. Îmi amintesc de un leac de pe la noi, de prin Fundătura Făurari. Îl întreb :

— Ota, vrei să te vindec ?

— Cum ? mă întreabă bolnavul cu o voce stinsă.

— Știu eu cum.

— Bine ! se învoiește Ota.

— N-o să fie ușor.

— Orice ! Numai să-mi treacă.

Mă apuc de treabă. Lui Ina îi cer să pună la fierț un ceaun cu apă, și să-mi pregătească niște prosoape curate. Constat că sînt ascultat. De fapt, toți sînt curioși să vadă cum am de gînd să-l vindec pe Ota. Toți se mișcă în jurul meu ca într-o sală de operație. Îmi scot caftanul, îmi suflec mînecele cămășii. Îmi aduce ceaunul cu apă clocotită. Ota face niște ochi mari, îngroziți, dar nu spune nimic.

— Să suportî, să nu țipi!

Îl așez pe Ota în genunchi și-l îndemn să-și țină capul în piept ca pentru o rugă. Ceafa năpădită de bube roșii așteaptă tratamentul meu.

— Țin-te bine, îi strig lui Ota.

Bag în apa clocotită o basma albă, curată... Îmi frig degetele. Storc basmaua, apoi o aplic pe ceafa bolnavului. Ota scoate un urlet, dar rămîne neclintit locului. Aplic compresele una după alta. Le aplic fierbinți, ceasuri în șir. Bărbăția lui Ota mă entuziasmează. De la o compresă la alta văd cum bubele se coc. În zori, ele se sparg... se curată. Ota respiră ușurat... durerile l-au mai lăsat... își poate mișca ceafa.

Ina a adormit. Șarip la fel. Ota îmi spune că sînt cel mai bun doctor din raion și-mi cere să-i aplic într-una comprese.

I le aplic bucuros. Ota e acum alt om. Nu mai geme. Zimbește și laudă într-una medicina din Fundătura Făurari.

Farhad și Sirin

Am ascultat fermecat multe legende.

De multe ori, ascultîndu-le, mi s-au aburit ochii de lacrimi.

Am ascultat prin ceaîhanale pagini de istorie cîntate de acîni necunoscuți. Cîntau la dombră și sunetele strunelor purtau prin văzduh cuvinte, poezie.

Legenda lui Farhad și Sirin am ascultat-o în munți, noaptea, la flăcările focului. Povestea un bătrîn cioban. Și dragostea lui Farhad pentru Sirin a încîntat multă vreme clipele mele de visare.

Și-n mod simbolic, un canal uriaș, a cărui construcție începuse în anii aceia, fusese botezat cu numele celor doi eroi legendari, Farhad și Sirin.

Într-o zi de toamnă, mi s-a spus: „Vei pleca pe șantierul canalului!” Am plecat pe șantier laolaltă cu colhoznicii colhozului meu. Cu ei, mai bine de două luni, am împărțit bordeiul, munca, piinea, cîntecele. Din zori și pînă-n noapte le-am împărțit. Legenda lui Farhad și Sirin renăștea, de astă dată, din sudoarea oamenilor. Apele depărtărilor vor străbate canalul, vor aduce belșug, fericire, fericirea rîvnită de Farhad și Sirin. Apele canalului mai aveau să potolească setea primei uzine metalurgice din Uzbekistan.

Acolo, pe șantierul canalului Farhad și Sirin, am cunoscut și mai profund hărnicia și eroismul poporului uzbek. Văd și acum imaginea uriașă a șantierului, văd și acum brațele constructorilor ridicînd chitmanele și lovind pămîntul tare ca piatra, le văd spinările cărînd coșurile încărcate cu pămînt. Eroismul celor ce făureau canalul nu era mai prejos decît eroismul ostașilor de pe front. Flacăra acestui eroism a întreținut și flacăra entuziasmului meu tineresc. Am cerut să fiu trimis acolo unde și munca era mai grea, la o carieră de piatră. Spărgeam piatra și o așezam în cuburi. Smulgeam piatra din stîncă cu unghiile, o căram cu brațele, și încercam, laolaltă cu uzbekii, bucuria făuririi unei variante noi a minunatei legende.

1917 în România și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie

de Prof. Miron Constantinescu

In februarie 1917, proletariatul rus, unind într-un singur torent revoluționar mișcarea democratică pentru pace, lupta țăranilor pentru pământ, lupta tuturor asupriților din Rusia pentru drepturile politice le-a condus spre victoria revoluției burghezo-democratice, care a devenit gregarul unuia din cei mai crânceni dușmani ai popoarelor Europei — țarismul; acesta reprezenta încă un bastion important al forțelor imperialiste, deși la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX centrul forțelor retrograde se mutase în apus, corifeii reacțiunii mondiale fiind marile puteri occidentale; Rusia era în poziție subordonată față de aceste mari puteri¹.

¹ V. I. Lenin, **Opere**, 15, p. 451.

„Acum o jumătate de veac, Rusia își câștigase definitiv faima de jandarm internațional. În cursul secolului trecut, absolutismul nostru a făcut multe pentru a sprijini orice fel de reacțiune din Europa și chiar pentru directă înăbușire pe calea armelor a mișcărilor revoluționare din țările vecine. E destul să ne amintim de campania lui Nikolai I în Ungaria și de numeroasele răfuiele cu Polonia, pentru a înțelege de ce conducătorii proletariatului socialist internațional, începând din deceniul al 5-lea al secolului trecut, au arătat în repetate rânduri muncitorilor din Europa și democrației din Europa

Cele „zece zile care au zdruncinat lumea“ în noiembrie 1917 au adus transformări, a căror profunzime nu a atins-o și nu a putut s-o atingă nici o revoluție anterioară. Într-un termen istoricește scurt, Marea Revoluție Rusă a desființat exploatarea omului de către om. Proclamând pacea, desființarea asupririi naționale, sociale și politice, înfăptuind reforma agrară, revoluția a răspuns năzuințelor mulțimilor asuprite și exploatare nu numai din Rusia, unde exploatarea luase forme extrem de apăsătoare și sălbatice, ci și din alte țări ale lumii. În momentul când războiul imperialist mondial, intrat în al patrulea an, a accentuat la extrem suferințele maselor populare de pretutindeni și a ascuțit puternic toate contradicțiile

ca țarismul este principalul bastion al reacțiunii în întreaga lume civilizată.

Începând din ultimii treizeci de ani ai secolului al XIX-lea, mișcarea revoluționară din Rusia a schimbat încetul cu încetul această stare de lucruri. Cu cât țarismul se clătina mai tare sub loviturile revoluției crescînde din propria lui țară, cu atât devenea mai slab ca dușman al libertății din Europa. Dar în acea perioadă în Europa se formase pe deplin reacțiunea internațională a guvernelor burgheze, care văzuseră insurecțiile proletariatului, care și-au dat seama de inevitabilitatea luptei pe viață și pe moarte între muncă și capital, și care, de dragul luptei,

imperialiste, proletariatul Rusiei — tocmai datorită faptului că aci se formase un nod deosebit de dureros al tuturor contradicțiilor — a luat inițiativa revoluționară în vederea soluționării acestei situații critice.

Sub conducerea partidului lui Lenin proletariatul Rusiei a rupt lanțul imperialist, provocând un avânt revoluționar puternic — pregătit datorită cauzelor interne ale fiecărei țări — în toate verigile acestui lanț. Născută ca rezultat al întregii dezvoltări istorice anterioare, Revoluția Socialistă din Octombrie a influențat profund evoluția istorică, deschizând o epocă nouă — a destrămării capitalismului și creării unei societăți noi socialiste.

„Victoria proletariatului din Rusia, condus de Partidul Comunist făurit de Lenin, ideile lui Octombrie — șublinia secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu — au stimulat spiritul revoluționar al clasei muncitoare, al maselor largi populare de pe toate meridianele globului, răsunând ca un îndemn înflăcărat la lupta pentru realizarea aspirațiilor lor de libertate și progres, pentru eliberare socială și națională“².

Victoria revoluției și crearea primului stat socialist din lume au stimulat și au însuflețit mișcarea revoluționară din Europa, Asia și America, au contribuit la radicalizarea maselor, a căror luptă a culminat în câteva țări cu cucerirea, vremelnică în condițiile de atunci,

comune împotriva proletariatului erau gata să salute pe oricare aventurieri și bandiți aflați pe tron. Și, cînd, la începutul secolului al XX-lea, războiul japonez și revoluția din 1905, au dat foarte puternice lovituri țarismului, burghezia internațională a sărit în ajutorul lui, l-a sprijinit prin împrumuturi de miliarde, a făcut toate eforturile pentru localizarea incendiului revoluționar, pentru restabilirea „ordinii“ în Rusia. Serviciu contra serviciu“.

² Nicolae Ceaușescu, „Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România“, Editura Politică, București, 1966, p. 21—22.

a puterii politice de către proletariat. Numeroase țări ale lumii au fost cuprinse de un avînt revoluționar, la un nivel necunoscut pînă atunci în istoria lor.

În România, aflată în imediată vecinătate cu Rusia revoluționară, evenimentele din 1917 au avut un răsănit deosebit de larg. Etapele premergătoare (în special Revoluția democratică din februarie 1917) iar mai apoi Revoluția din Octombrie au influențat puternic, într-un fel sau altul toate categoriile sociale din România. Este necesar să reamintim faptul că revoluția burghezodemocratică nu fusese desăvîrșită în România, că sarcina principală istorică era tocmai desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. Evenimentele din Rusia au provocat diverse luări de atitudine, în toate clasele și păturile sociale, pe tot teritoriul țării; în Moldova — locul contactului nemijlocit între soldații revoluționari ruși și români, în teritoriul ocupat de Puterile Centrale (2/3 ale țării), precum și în Transilvania care gemea sub jugul austro-ungar.

Efectele fiecărui val revoluționar din Rusia, se resimțeau nemijlocit și puternic în Moldova. Reprezentanții guvernului român, refugiat la Iași, au privit aceste evenimente, dat fiind participarea României la război de partea Antantei, înainte de toate din punctul de vedere al efectului lor asupra desfășurării războiului. Toate clasele și toate partidele politice din România au luat poziție față de evenimentele din Rusia. În documentele ce reflectă atitudinile claselor dominante se poate însă desluși și un element de teamă față de eventualitatea răspîndirii ideilor revoluției ruse, de posibilitatea extinderii „anarhiei“ (în limbajul claselor dominante de pretutindeni — a periclitării ordinii burgheze) și asupra României. Astfel, în jurnalul generalului Al. Averescu, citim, în legătură cu vestea revoluției din februarie 1917:

„O adevărată catastrofă pentru noi: revoluția în Rusia!!

Aceasta înseamnă prelungirea războiului și dacă se produce o stare anarhică în Rusia, ceea ce nu este exclus, ori dacă Rusia, face defecțiuni, ceea ce de asemenea poate fi posibil, atunci pentru noi este o adevărată catastrofă³.

Peste câteva zile, examinând manifestările revoluționare din cadrul armatei ruse, Averescu constata: „Ideile revoluționare din Rusia se întind cu repeziune”⁴.

Nu este lipsită de interes prezența în poziția unor reprezentanți ai claselor dominante din România a unui element de apreciere lucidă a răsturnării din februarie 1917, care — cu toate că amenință să complice situația militară a guvernului român — nu a putut să nu aibă și o mare semnificație pozitivă de ordin mai larg și cu efecte ce urmau să se simtă mai târziu, prin însuși faptul prăbușirii țarismului. Astfel, organul principalului partid politic al burgheziei române — al liberalilor scria: „Se poate spune fără exagerare că revoluțiunea rusească este evenimentul cel mai însemnat al istoriei Europei din ultimele decenii. Printr-înșă se preface din temelie nu numai o împărăție de peste 180 milioane locuitori, dar se dă lumii indicația că de azi înainte omenirea nu mai poate evolua decât într-o anumită direcție”⁵.

În același sens, Take Ionescu, șeful partidului conservator-naționalist, exponentul unor cercuri burgheze și intelectuale, arăta în discursul său din Camera deputaților la 10 iunie 1917: „...am respect adânc pentru revoluțiunea rusească. Am primit-o cu o mare bucurie sufletească. Sînt prea înamorat de libertate, ca să nu fiu fericit ori de câte ori cade un absolutism și sînt prea incapabil să-mi închipuiesc relațiuni nu

bune, dar sigure și durabile cu guvernele autocrate, ca să nu fiu fericit și ca om, și ca român de revoluțiunea rusească”⁶.

Pentru aprecierea corectă a acestor declarații, trebuie să ținem seamă că ele erau legate nu atât de „adeziunea” burgheziei românești la prefacerile revoluționare din Rusia, (deși caracterul lor burghezo-democratic nu era în contradicție cu lupta pentru menținerea independenței României, iar prăbușirea țarismului era în această ordine de idei, un evident câștig), ci în mare măsură de conjunctura militară politică, de speranța că guvernul provizoriu din Rusia — conform promisiunilor sale — va duce război „pînă la victoria finală”. Mărturisirea ziarului „Mișcarea” este în acest sens în afară de orice echivoc: „...victoria finală care ne apare tot mai sigură va pune pecetea definitivă pe foile pe care evenimentele înscriu zilnic apropierea noastră politică și sufletească de democrația rusească”⁷.

Revoluția din februarie 1917 avusese o înrîurire și asupra tendinței burgheziei române — manifestată puternic încă în perioada anterioară — de a preîntîmpina sau atenua mișcările revoluționare ale maselor prin acordarea unor reforme. Deși unii reprezentanți ai claselor dominante negau categoric orice legătură între evenimentele revoluționare din Rusia și intenția de a purcede la reforme⁸, ni se pare edificator faptul că tocmai în aprilie 1917 unii deputați liberali, legați de intelectualitate, de burghezia satelor și mica burghezie au avertizat pe primul ministru că-i vor retrage sprijinul dacă în problema reformelor guvernul se va rezuma din nou la făgăduieli. Discutarea reformelor în parlament, reflecta de asemenea frământările și aspirațiile maselor populare și teama păturilor con-

³ Mareșal Al. Averescu, „Notițe zilnice din războiul (1916—1918)”, Editura „Cultura națională”, București, 1937, p. 139, Nota din 5 martie 1917.

⁴ Op. cit., p. 145, Nota din 19 martie 1917.

⁵ „Mișcarea”, anul III, nr. 73 din 1 aprilie 1917.

⁶ Take Ionescu, „Pentru o Românie mare” (Discursuri din războiul, 1915—1917), București, 1919, p. 149.

⁷ „Mișcarea”, anul III, nr. 73, din 1 aprilie 1917.

⁸ Ca de pildă Take Ionescu, vezi op. cit.

ducătoare de revoluție, evident sporită în legătură cu cele ce se petreceau în țara vecină⁹.

Puternic și sincer a fost efectul revoluției din februarie în cadrul maseilor populare din Moldova. În pofida legilor excepționale, elementele revoluționare, membrii partidului social-democrat și ai sindicatelor au organizat numeroase acțiuni revendicative și s-au solidarizat cu soldații revoluționari ruși, aflați pe teritoriul Moldovei. La 1 mai 1917, la demonstrația proletariatului român, care s-a desfășurat sub lozincile: pace, reforme democratice, republică, au participat și soldații ruși. În cadrul acestei demonstrații au fost eliberați din închisoare militanții de seamă ai mișcării muncitorești din România — G. Racovski și M. Gh. Bujor. După cum arată o dare de seamă, întocmită ulterior de către conducerea grupului comunist român, demonstrația de la 1 mai 1917 a avut o mare semnificație. „Acest eveniment revoluționar a avut o mare repercusiune în mediul muncitoresc și ca urmare în diferite orașe ale Moldovei s-au format organizații clandestine“¹⁰. Pe de altă parte, au urmat represalii împotriva intensificării mișcării revoluționare din partea guvernului.

Cu o atenție încordată au fost urmărite evenimentele revoluționare ce s-au desfășurat începând cu februarie 1917 în Rusia și în partea ocupată a țării. Șeful conservatorilor pro-germani care se afla în fruntea simulacrului de guvern rămas sub ocupației germani, Al. Marghiloman, revenea mereu asupra evenimentelor din Rusia, căutând să-și explice sensul lor¹¹. Este semnificativă sublinierea pe care o făcea Marghiloman, evidențiind legătura Revoluției din

februarie cu năzuința generală spre pace. „Mare emoție în oraș, — nota el la 17 martie 1917. — Mulți speră că pacea poate să iasă din această stare de anarhie“¹². Exprimându-și acordul cu interpretarea făcută de un ofițer al Revoluției din februarie ca având „sensul favorabil păcii“, Marghiloman remarcă: „Dealtminterea te izbește marele dor de pace pe care îl mărturisesc toți ofițerii cu care vii în contact. În timpul manifestării de deunăzi, soldații încurajau pe femei să strige «pace»“¹³.

Marghiloman își dădea seama, ca și Take Ionescu, de semnificația pentru soarta României a răsturnării țarismului tocmai în momentul când țarul era gata să semneze pacea separată cu imperialismul german și austro-ungar, ceea ce ar fi putut avea urmări din cele mai grave pentru independența și integritatea României: „Pacea era aproape semnată cu Țarul; noi plăteam cheltuielile; Moldova, Rușilor, Olenia Austrieilor, restul hinterland german... Revoluția a schimbat totul și acum nota este: fără cuceriri și libertatea naționalităților...“¹⁴. Este de evidențiat în această apreciere reflectarea lozincii leniniste — pacea fără aneмиuni — în legătură cu revendicarea libertății naționalităților. Propunând încheierea unei păci democratice fără aneмиuni, V. I. Lenin cerea de fapt renunțarea la cuceriri de teritorii străine, ceea ce nu însemna păstrarea întocmai a statu-quo-ului antebelic, întrucât unele popoare asuprite își continuau lupta de eliberare națională, de formare a statelor naționale sau de desăvârșire a unității naționale.

Aprecieri lucide în legătură cu cauzele și caracterul revoluției ruse din februarie au apărut chiar și în ziarul „Lumina“ (condus de C. Stere, șeful grupării poporaniste din partidul liberal, filo-german, apropiat în această pe-

⁹ Dezbaterile Adunării Deputaților, 1916—1918, ședința din 27 mai, 1917, p. 270.

¹⁰ Arhiva CC al PCR, dos. nr. 2, inv. 8. Darea de seamă semnată de A. Nicolau din 23 aprilie 1919.

¹¹ Al. Marghiloman, Note politice (1897—1924). Ed. Instit. de arte grafice „Eminescu“, București, 1927, vol. II, pp. 459—460, 462, 481.

¹² Loc. cit., p. 462.

¹³ Loc. cit., p. 481.

¹⁴ Loc. cit., p. 512, Nota din 22 aprilie 1917.

rioadă de Marghiloman)¹⁵. Încă în ajunul Revoluției din Octombrie, C. Stere, care înainte nu înțelesese rolul luptei clasei muncitoare și a poporului rus, își exprima stîmă pentru acțiunea partidului leninist pentru pacea, indisolubil legată de revoluție. „Maximaliștii sînt cel puțin logici — scrie el în articolul apărut în „Lumina“ la 5 septembrie — ridicînd drapelul revoluției, ei reclamă și pacea“¹⁶.

Elementele revoluționare de pe teritoriul ocupat au primit cu entuziasm știrea despre victoria revoluției burghezo-democratice în Rusia. Grupurile revoluționare din Capitală, conduse de Ecaterina Arbore, I. C. Frimu, Al. Constantinescu, Gh. Cristescu, încă înainte de revoluția rusă au îndreptat ascuțitul luptei lor împotriva cîmpitorilor germani. Sub imboldul revoluției grupurile ilegale au intensificat lupta, pronunțîndu-se pentru încheierea unei păci democratice. La 26 martie 1917, a fost organizată la București demonstrația cîtorva mii de femei, care au protestat împotriva înfometării populației de către ocupanți și au lansat lozincă păcii¹⁷.

În Transilvania, în această perioadă s-a desfășurat, ca și în alte teritorii populate de națiunile asuprite din Imperiul austro-ungar, mișcarea burghezo-democratică pentru eliberare națională, pentru alipirea la România și desăvîrșirea unității naționale. În condiții deosebit de grele, datorită terorii autorităților austro-ungare, muncitorii s-au ridicat la luptă și în această parte a țării; în primăvara anului 1916 s-a desfășurat eroica grevă a minerilor din Valea Jiului, luptă cu o profundă semnificație economică și politică. La 1 mai 1917, se organizează în Transilvania, prima dată după intrarea în război, demonstrații pentru solidaritatea internațională, pentru pîine și pace.

¹⁵ C. Stere, „Marele război și politica României“, București, Atelierele Societății Anonime „Poporul“, 1918, pp. 120—121, 123.

¹⁶ Loc. cit., p. 314.

¹⁷ La această demonstrație se referă și Marghiloman în nota citată mai sus.

Se înviorează mișcarea democratică pentru vot universal și o serie de mișcări revendicative (la Brașov, Valea Jiului, Arad, Simeria)¹⁸.

*

Vestea că evoluția evenimentelor din Rusia a culminat cu Revoluția proletară victorioasă a îngrijorat și mai mult clasele dominante românești. În Moldova generalul Averescu continua urmărirea extrem de atentă a situației, notînd la aflarea știrii despre victoria revoluției: „Situația în Rusia din ce în ce mai încurcată, și pentru noi, prin urmare, mai primejdioasă“¹⁹. Într-una din notele lui Averescu se releva caracterul nesîngeros al Revoluției din Octombrie: „S-a vorbit mult de cele ce se petrec în Rusia, — arată Averescu, referindu-se la o convorbire cu reprezentanții unor cercuri sus-puse ale României, — Prințul Carol se miră că o revoluție așa de mare s-a putut face cu atît de puține victime“²⁰.

În abitudinea lui Averescu față de Revoluția din Octombrie este interesantă opinia lui ce apare destul de consecventă împotriva amestecului României în treburile interne ale Rusiei Sovietice, pentru care pledau unele elemente reacționare. Astfel într-o ședință a Consiliului de Miniștri la care Ionel I. C. Brătianu a pus în dezbatere problema acordării de sprijin Ucrainei, care prin așa-numita „Rada Centrală“ se proclamase independentă, generalul Averescu s-a ridicat împotriva acestui amestec²¹. Vorbînd cu prințul Carol, la 13 decembrie 1917, Averescu își exprima părerea că intervenția în „luptele dintre ruși“ este o greșeală, dar nu reușește să-l convingă: „Am avut impresia că este de altă părere ca mine“²².

¹⁸ „Destrămarea Monarhiei austro-ungare (1900—1918)“, Edit. Acad. RPR, București, 1964, p. 252.

¹⁹ Mareșal Averescu, op. cit., și din 9 noiembrie 1917, p. 242.

²⁰ Loc. cit., Nota din 21 decembrie 1917.

²¹ Loc. cit., p. 261, Nota din 7 decembrie 1917.

²² Loc. cit., p. 266.

Averescu și ulterior și-a menținut poziția potrivnică amestecului în treburile interne ale Rusiei sovietice, pronunțându-se împotriva intervenției militare antisovietice și încheind cunoscutul acord de pace cu Rumcerodul la 9 martie 1918 după schimbul de scrisori din 1918 (februarie—martie). Cunoscând această atitudine a lui Averescu, socialiștii români au dus cu el, în cursul anului 1919, tratative în vederea elaborării unei **platforme comune** în timpul alegerilor și l-au determinat să intervină pe lângă guvernul român împotriva trimeriei trupelor în Rusia Sovietică²³.

Elementul dominant în atitudinea guvernului de la Iași și a cercurilor apropiate lui, față de Revoluția din Octombrie a fost, însă, cel comun pentru burghezia internațională; ura față de revoluție, frica de răspîndirea ideilor leniniste în România, dorința de a-i micșora, cel puțin în aparență, semnificația. Astfel, aliniindu-se ziarelor reacționare din întreaga lume care se întreceau cu prezicerile unui sfârșit chipurile „rapid” și „inevitabil” al revoluției, ziarul „România”, la prima veste precum că Kerenschi ar fi pus stăpînire pe Petrograd, s-a grăbit să spună că „nici n-a acordat o prea mare importanță mișcării”, după cum relatează N. Iorga²⁴, el însuși privind Revoluția ca o periculoasă stare de anarhie.

În Bucureștii ocupați, Revoluția din Octombrie, era pentru reprezentanții claselor dominante „un mister”²⁵. Marghiloman observa din analiza făcută asupra diverselor știri („chiar cele din izvor antantist”) privind situația în Rusia de după revoluție că „regimul maximalist cîștigă din ce în ce mai multă autoritate”²⁶. Amestecul în treburile interne ale Rusiei Sovietice (sprijinirea

forțelor contrarevoluționare) despre care află Marghiloman, îl considera, ca și Averescu, un „lucru nebensc”²⁷.

Cercurile apropiate de „guvernul” din București, publicînd știrea despre victoria Revoluției din Octombrie, manifestau totodată îndoieli cu privire la șansele unei „biruințe desăvîrșite”²⁸. Pe de altă parte, aceste cercuri subliniau importanța enormă a revoluției pentru soarta păcii. În articolul său din 14 noiembrie 1917, C. Stere scria: „În orice caz, dacă revoluția maximalistă nu va grăbi poate direct pacea, prin acte de guvernămînt, ea va avea însă desigur, o enormă înfrînire indirectă, — atît prin situația internă creată în Rusia, cît mai cu seamă prin faptul că ea, prin sine însăși, constituie o înfrîngere politică a Înțelegerii, care din răspuțeri susținea partidele războinice... Omenirea, obosită de măcelul zadarnic, poate nădăjdui în această privință... Am ajuns la momentul critic al războiului mondial...”²⁹.

În unele articole din „Lumina”, ca de pildă cel semnat de profesorul D. D. Pătrășcanu și intitulat „Vremuri nouă”, au apărut aprecieri despre importanța Marii Revoluții Ruse ca o inițiativă revoluționară, luată într-un moment critic al istoriei mondiale. Subliniind că nenorocirile războiului, durerile și suferințele oamenilor de pretutindeni i-au adus într-o situație critică, D. D. Pătrășcanu arăta că izbăvirea „a venit din țara pe care eram obișnuți s-o considerăm ca o temniță uniașă, în care putrezeau de vii cei mai nobili copii ai omenirii; din țara cu Siberia, din imperiul tuturor crimelor și al fărâdelelor. De aici a auzit omenirea dornică primul cuvînt de pace”³⁰. În articol se învederează în continuare că lozinca

²³ Arhiva CC al PMR, dosarul IV, filele 22—28.

²⁴ N. Iorga, *Memorii*, Insemnări zilnice (mai 1917 — martie 1920), Edit. „Națională”, S. Ciornei, vol. I, p. 160.

²⁵ Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. III, p. 221.

²⁶ Op. cit., p. 232, nota din 1 decembrie 1917.

²⁷ Op. cit., p. 265, nota din 25 decembrie 1917.

²⁸ Vezi, C. Stere, op. cit., pp. 320—321, Articolul „Noul moment în Revoluția rusă”, publicat în „Lumina” din 11 noiembrie 1917.

²⁹ Loc. cit., p. 328.

³⁰ D. D. Pătrășcanu, „Vinovații, 1916—1918”, Editor Ziarul „Lumina”, 1918, pp. 10—11.

păcii era proclamată în numele creării unei luni noi, revendicând pentru proletariat „dreptul de viață, dreptul în-treg, fără înconjur, fără ipocrizie și fără sfială”³¹.

Masele populare din România, atât din Moldova, cât și din teritoriul ocupat, proletariatul revoluționar credincios spiritului internaționalist s-au solidarizat unanim și entuziast cu Revoluția Socialistă. Imediat după izbucnirea revoluției, presa socialistă a publicat știri ample despre desfășurarea ei, rolul partidului bolșevic, cât și date despre V. I. Lenin, conducătorul revoluției³². Salutând primele acte ale puterii sovietice, un manifest al mișcării socialiste arăta că această revoluție reprezintă primul pas pe calea victoriei proletariatului mondial, deschizând în felul acesta „o nouă eră în istoria lumii”. Însuflețit de acest exemplu, manifestul chema muncitorii români la luptă, arătând că „Eliberarea noastră nu poate fi decât opera proprie”³³. Deosebit de mare răsunet a avut în această perioadă Decretul leninist asupra păcii. Retipărit în ziare și manifeste, acest decret a devenit larg cunoscut în România. În teritoriul ocupat de germani și austriei a fost de asemenea răspândit un manifest către muncitori „în care se slăvește revoluția rusă, care, pentru pace, pâine, pământ și puterea poporului, nu a crutat nici o jertfă”³⁴.

În Transilvania, vestea victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a ajuns în perioada când asuprirea socială și națională, distrugerile și pierderile provocate de război, înăsprirea tuturor contradicțiilor au dus la radicalizarea puternică a maselor populare. În aceste condiții inițiativa revoluționară a proletariatului rus a fost salutată cu un

³¹ Idem.

³² Analele Instit. de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR, nr. 4/1967, p. 45.

³³ „Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921”, Edit. politică, București, 1966, p. 72.

³⁴ Al. Marghiloman, op. cit., vol. III, p. 222.

entuziasm fierbinte, ca un imbold, ca un impuls, ca o speranță în viitorul liber, o chemare la luptă. Adresându-se muncitorilor ruși, un articol ce exprima atitudinea social-democrației române din Transilvania scria: „...prin hotărîrea voastră eroică, prin singele vostru vărsat în luptele cu dușmanii poporului, ne-ați întărit credința în puterea socialismului și ați arătat lumii calea cea dreaptă ce duce la pace și la înfrățirea popoarelor”³⁵. Referindu-se la programul ce urma să-l înfăptuiască revoluția rusă, articolul de mai sus descria tocmai acele prevederi care frământau deosebit de puternic masele din Transilvania: problema păcii și cea națională. Popularizând programul național al revoluției ruse, care coincidea cu năzuințele maselor populare române ce luptau pentru eliberare națională, în articol, se sublinia: „Voi cereți ca nici o națiune să nu țină în asuprire pe alta, nici un neam să nu fie subjugat și fiecare popor singur să aibă dreptul de a se conduce”. (Sublinierea în document — n.a.)³⁶.

Din primele zile ale lunii noiembrie 1917, în Transilvania au avut loc întruniri și puternice manifestări de solidaritate în care masele cereau acceptarea condițiilor de pace propuse de Rusia Sovietică. Se intensifică tot mai mult lupta pentru eliberarea națională, pentru aplicarea în viață a dreptului proclamat în „Declarația drepturilor popoarelor Rusiei”³⁷ a dreptului fiecărui popor la autodeterminare, pînă la separarea de statul asupritor. Sprijinite puternic de pe versantul celălalt al Carpaților, masele populare române din

³⁵ „Adevărul” din 26 noiembrie/9 decembrie 1917. Citat după „Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1920”, Edit. politică, București, 1966, p. 69.

³⁶ Loc. cit., p. 70.

³⁷ „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia” a fost primită cu satisfacție nu numai de presa socialistă din Transilvania (vezi de pildă „Adevărul” din 3 dec. 1917), ci și de presa burgheză: „Telegraful român” din Sibiu a redat conținutul Declarației în numărul său din 29 noiembrie 1917.

Transilvania își înteteau sub această lozincă lupta pentru eliberarea de sub jugul austro-ungar și unirea cu România. Masele populare, întreaga națiune, revendicau unirea Transilvaniei cu România, cerînd concomitent ca bazele unității să fie cele democratice. Apelul Sfatului central din Oradea, (apărut mai tîrziu, în aprilie 1919, dar care reflecta starea de lucruri și din perioada la care ne referim) publicat în „Foaia țaranului“, arăta astfel țelul luptei maselor din Transilvania: „Unirea cu frații de dincolo de munți, nu unirea cu boierimea și ciocoimea de dincolo, ci cu harnica și cinstita muncitorime și țărănime dezrobită, cu Republica Sfaturilor de muncitori și țărani din România“³⁸. Concomitent cu lupta maselor din Transilvania pentru eliberarea națională s-a desfășurat aci mișcarea muncitorească, în care s-a întărit aripa revoluționară, și mișcarea democratică țărănească.

În lupta pentru eliberare națională, forțele progresiste ale Transilvaniei căutau să atragă și burghezia, dată fiind situația ei de clasă socială asupra căreia se răsfrîngea aspirarea națională. Încă la sfîrșitul anului 1917, ziarul socialist „Adevărul“ adresa un apel semnat de Emil Isaac, în care Partidului Național Român i s-a cerut să părăsească atitudinea pasivă și „să intre în acțiune!“³⁹. Concomitent elementele democratice din lagărele de prizonieri români transilvăneni aflate pe teritoriul Rusiei și Ucrainei au organizat o puternică mișcare pentru Unirea Transilvaniei cu vechea Românie, în urma inițiativei comitetului de la Darnița, s-au alcătuit unități de voluntari care au plecat la Iași pentru a lupta pe frontul moldovean.

În anul 1918, acțiunile burgheziei transilvănene în vederea unirii cu România s-au intensificat simțitor, presa ajungînd, uneori, să opună programului diversionist al lui Wilson, privi-

tor la „autonomia“ popoarelor asuprite în cadrul Austro-Ungariei, ideile leniniste ale autodeterminării pînă la separația de stat. Un rol important în înțelegerea de către elementele democratice din Transilvania a soluționării problemei naționale de aici l-a jucat Mesajul lui V. I. Lenin către muncitorii și popoarele din Austro-Ungaria (3 noiembrie 1918), în care era formulată lozincă dreptului fiecărui popor din Austro-Ungaria la autodeterminare, pînă la separarea de statul asupritor. Este semnificativ faptul că V. I. Lenin nu propunea nici un fel de soluții concrete, dinainte stabilite pentru fiecare popor asuprit în parte, urmînd ca dreptul la autodeterminare să se aplice în conformitate cu interesele fiecărui popor. Îndeosebi Mesajul nu făcea recomandări acelor popoare ale Austro-Ungariei care aveau state naționale proprii în afara granițelor fostei monarhii⁴⁰.

În a doua jumătate a anului 1918, mișcarea burghezo-democratică pentru prefaceri sociale și eliberarea națională a Transilvaniei se intensifică: în orașele Timișoara, Reșița, Oradea, Arad, Petroșani, Consiliile Muncitorești au un rol determinant. Mișcări de același gen s-au desfășurat și în alte părți ale imperiului austro-ungar, avînd drept urmare începutul destrămării și a acestei temnițe a popoarelor. În aceste condiții la sfîrșitul lui octombrie 1918 s-a format Consiliul Național Român Central, unind reprezentanții partidului național român, ai Comitetului Central Român al partidului social-democrat din Ungaria, ai sindicatelor și ai altor organizații, manifestîndu-se totodată ca unic reprezentant al populației române din Transilvania. La 1 decembrie 1918, la Marea Adunare populară de la Alba Iulia, 100 000 de țărani au proclamat unirea Transilvaniei cu România, încununîndu-se astfel lupta îndelungată a poporului de pe ambele

³⁸ V. Liveanu, „1918“, Editura politică, București, 1960, p. 582.

³⁹ „Destrămarea imperiului austro-ungar“, 1964, p. 169.

⁴⁰ Miron Constantinescu și V. Liveanu, „Sur quelques problèmes d'histoire“, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1966, p. 52.

versante ale Carpaților pentru Unire, pentru desăvârșirea statului național român.



Unul din elementele necesare ale vastei teme cu privire la Marea Revoluție din Octombrie și România, îl formează participarea oamenilor muncii și a întregii opinii democratice din România la mișcarea de solidaritate ce s-a ridicat din toate colțurile globului pămîntesc în sprijinul Revoluției Socialiste victorioase, dar cu imense greutăți în față.

Avînd o tradiție de luptă de peste o jumătate de veac, manifestîndu-se ca o forță profund patriotică și fidelă totodată îndatoririlor sale internaționale, mișcarea muncitorească din România s-a solidarizat în cele mai variate forme cu Revoluția rusă. De la manifestări de simpatie în presă, — amintim aci celebrul articol al lui N. D. Cocea despre marele Lenin — de la adunări, mitinguri și greve de solidaritate ce au avut loc în toate părțile țării, această mișcare s-a dezvoltat pînă la forma sa superioară — lupta cu arma în mînă, în batalioanele revoluționare, internaționale, pentru apărarea revoluționară a Rusiei Sovietice. „O pagină vie a spiritului internaționalist al proletariatului și maselor muncitoare din țara noastră — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu — o constituie activitatea desfășurată în sprijinul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, lupta pentru apărarea cu arma în mînă a tînărului stat socialist”⁴¹.

Din rîndurile celor aproximativ 40.000 de cetățeni români care la începutul revoluției se aflau pe teritoriul Rusiei Sovietice (cei evacuați sau refugiați aici în timpul războiului, printre care se aflau muncitori, soldați, ofițeri și alte categorii sociale) și din care 500

⁴¹ Nicolae Ceaușescu, „Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român”, Editura politică, 1966, p. 74.

erau membri ai organizațiilor sindicale sau ai Partidului social-democrat, s-au recrutat cele două batalioane revoluționare românești care au luptat, cot la cot cu forțele revoluționare ruse, pentru instaurarea Puterij Sovietice în unele centre din sudul Rusiei (Odesa, Harkov) și împotriva armatelor cetro-pitoare ale puterilor centrale⁴². În toamna anului 1917, Comitetul de acțiune al PSDR din Odesa, în frunte cu vechii militanți ai mișcării socialiste din România — M. Gh. Bujor, I. Dicescu-Dic, Al. Nicolaș, Gheorghe Stroici — au desfășurat o intensă activitate pentru sprijinirea revoluției ruse, în anii următori acordînd un ajutor militar efectiv tinerei republici sovietice. Flota românească a sprijinit activ revoluția socialistă.

În luptele pentru apărarea puterii sovietice au participat activ și miile de români transilvăneni din armata austro-ungară, care au fost aduși în Rusia ca prizonieri de război încă înainte de revoluție (numărul lor total se ridica la peste 120.000). Ei au constituit unități de luptă în cadrul Armatei Roșii, participînd la acțiunile militare din Astrahan, Tarițin, Baku, Ucraina, Samara⁴³ etc.

Participanții la lupta de apărare a Rusiei Sovietice, treceau în acești ani printr-o școală de călire revoluționară, apărînd puterea sovietică ei își clarificau opiniile asupra sarcinilor ce trebuiau îndeplinite în vederea transformării revoluționare a propriei țări. Este caracteristic în această ordine de idei programul Partidului țărănesc revoluționar român (organizația prizonierilor români din Transilvania, Bucovina și Banat, ce s-a format după Revoluția din Octombrie, la Moscova), care acorda un loc de frunte prevederilor legate de rezolvarea problemei naționale, eliberarea națională fiind un punct principal al programului revoluționar în aceste părți ale țării. „Drepturi pentru minoritățile naționale” și „Dreptul

⁴² „Anale”, nr. 4/1967, pp. 46—47.

⁴³ Loc. cit., p. 47.

popoarelor de a hotărî în mod liber soarta lor" erau două puncte ale platformei acestei organizații⁴⁴.

Numeroși revoluționari români au luptat în unitățile Armatei Roșii, în detașamente de partizani, în cadrul unor detașamente internaționale pentru instaurarea și apărarea puterii sovietice în centrele siberiene — Omsk, Tomsk, Irkutsk, — ajungînd pînă la Vladivostok. Participarea oamenilor muncii români, la mișcarea de apărare a Statului sovietic a fost relevată într-o serie întregă de lucrări ale istoricilor sovietici, unele din ele publicate și în țara noastră⁴⁵.

Contribuția revoluționarilor din țara noastră la apărarea cuceririlor Marii Revoluții din Octombrie⁴⁶ — înaltă expresie a internaționalismului proletar — a intrat în cele mai bune tradiții de luptă ale Partidului Comunist Român.

În țara noastră trăiesc și lucrează unii dintre participanții români la luptele revoluționare din Rusia anilor 1917—1918 (tov. Constantin Pîrvulescu) și chiar unul dintre cei trimiși special în țară (Emil Bozdog).

★

Marea Revoluție condusă de geniul lui Lenin, ce a zguduit lumea acum 50 de ani, cu un răsunset și influență în cele mai îndepărtate colțuri ale pămîntului, a avut o directă și puternică înfrîurire în țările aflate în vecinătate, deci și într-o asemenea țară cum era România — cu un complex întreg de frământări interne, dintre care unele erau în multe privințe asemănătoare cu cele din Rusia prerevoluționară. De aici — efectele revoluției care s-au resimțit într-un fel sau altul în toate clasele și categoriile sociale, în toate partidele și formațiunile politice, chiar și în cele ostile revoluției, s-au manifestat în ascuțirea luptei în jurul desăvîrșirii unității naționale; în intensificarea luptei pentru pămînt, pentru reforma agrară democratică; în avîntul revoluționar și consolidarea resurselor revoluționare ale clasei muncitoare; în făurirea Partidului Comunist din România; în reorientarea intelectualității democratice; în reflectarea pe care au găsit-o aceste evenimente în diversele ramuri ale culturii, în literatură și publicistică.

⁴⁴ Arhiva CC al PCR, dos. nr. 2, inv. 8, I.C., filele 9—53. Din darea de seamă, semnată de A. Nicolau, din 23 aprilie 1919.

⁴⁵ Vezi N. Scerbakov, „Voluntarii români în Armata Roșie pe Frontul de est în 1919—1920“ („Anale“, nr. 5/1959); I. Matveev, „Contribuția oamenilor muncii români la luptele din Siberia pentru apărarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie“ („Anale“ nr. 5/1961); A. N. Glugovski, „Din istoria organizațiilor comuniste române și a

formațiunilor internaționaliste pe teritoriul Rusiei Sovietice“ („Novaia i noveișia istoria“, nr. 3/1957); B. A. Kondratiev, „Internaționalistul român I. O. Dik-Dicescu“ („Novaia i noveișia istoria“, nr. 3/1961), și multe altele.

⁴⁶ Tema de mare importanță privind solidaritatea oamenilor muncii români cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie va fi tratată pe larg în lucrarea lui Gheorghe Unc ce se află sub tipar la Editura Academiei, Colecția „Bibliotheca Historica Romaniae“.

Scriitorii români și Revoluția din Octombrie

de Nicolae Liu

Sînt în istoria mult milenară a omenirii zguduiri sociale care, simbolizînd trecerea la o nouă vîrstă istorică, marchează schimbarea întregului curs al dezvoltării sale ulterioare. În asemenea momente, spiritul creatorului de artă, obligat prin însăși condiția sa, cu alte cuvînte, prin raportul artă-public, la depășirea preocupărilor particulare, devine — cu voie sau fără voie — expresia conștiinței colective. Adeseori el presimte zguduirile revoluționare, le prevestește ca pe niște inevitabile tulburări seismice, participă la ele sau devine ecoul lor.

Fenomenul acesta s-a repetat cu sporită amplitudine și cu o intensitate mai mare ca oricînd cu prilejul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Convingerea că viitorul omenirii îl reprezintă înlocuirea orînduirii capitaliste prin cea socialistă, sau credința în transformarea prin revoluție a Rusiei țariste, semif feudale, într-un factor de progres pentru întreaga omenire, însuflețise încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pe numeroși artiști și scriitori. Printre ei se numără pînă în primii ani ai veacului nostru Emile Zola, Lev Tolstoi, Maxim Gorki sau Ady Endre.

Sub furtuna evenimentelor revoluționare dezlănțuite în 1917, scriitori de renume mondial ca Anatole France, sau scriitori al căror renume depășea de pe atunci hotarele țării lor ca Henri Barbusse, au trecut în mod deschis de partea noului, a forțelor care reprezintă viitorul. Vorbînd despre revoluția socialistă ca despre „cauza secolului nostru“, Romain Rolland, devenit celebru prin atitudinea sa din **Au dessus de la mêlée**, împotriva războiului imperialist, îl numea pe Lenin „cel mai mare om al acestei cauze“ și „cel mai dezinteresat“. Bernard Shaw, H. G. Wells și alți mari scriitori ai vremii au privit de asemenea transformările revoluționare din Rusia țaristă cu interes și simpatie.

Anii care au urmat au demonstrat nu numai soliditatea noilor așezări de pe pămîntul sovietic, dar și dezvoltarea mișcării comuniste pe plan mondial și victoria revoluției socialiste într-o serie de țări, printre care și țara noastră.

Noi nume prestigioase de pe toate meridianele lumii, ca Brecht, Éluard, Federigo Garcia Lorca, Rafael Alberti, Cesare Pavese, Salvatore Quasimodo, Theodore Dreiser sau Pablo Neruda s-au adăugat la cele care și-au dat adeziunea la cauza revoluției socialiste sau au cîntat victoria Revoluției din Octombrie.

Dialogul cu noile idei propulsate prin transformarea lor din 1917 în realitate social-politică a devenit o necesitate pentru orice scriitor autentic din ultima jumătate de veac.

Aspectul românesc al acestui fenomen este dintre cele mai fertile. El se încadrează în aspirația milenară a poporului nostru spre libertate, dreptate și o viață mai bună, în lupta eroică a clasei muncitoare și a comuniștilor din România, în una dintre trăsăturile fundamentale ale literaturii române, pe care Tudor Vianu o denuiea: „însușirea ei militantă, națională și socială“¹⁾.

I

Izbucnirea în februarie 1917 a revoluției în Rusia și răsturnarea țarismului au suscitât interesul claselor sociale progresiste din țara noastră.

Intellectualitatea progresistă salută aproape în unanimitate evenimentul. Desigur că nemulțumirile provocate de înfringerea militară, de situația critică internă și externă, de lipsa de pricepere în conducerea statului, de contrastul izbitor între mizeria și suferințele celor mulți și dezmățul protipendadei au contribuit substanțial la aceasta. Dar nu numai ele. Nu trebuie să uităm ecoul lăsat în inima poporului român de săgețile îndreptate încă cu 75 de ani înainte de Nicolae Bălcescu și alți conducători democrați ai Revoluției de la 1848 împotriva „jandarmului libertății popoarelor“. Sau de demascarea regimului de teroare și întuneric din Rusia țaristă, făcută de Vasile Alecsandri în *Pohod na Sibir*, de B. P. Hasdeu sau de C. Dobrogeanu-Gherea în amintirile sale din închisoarea Petropavlovsk, de C. Mille, N. D. Cocea, Tudor Arghezi, prin pamfletele și articolele lor, precum și de alți scriitori de frunte de la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea. După cum nu putem să nu amintim de tradiția celor peste 40 de ani de luptă a proletariatului și socialiștilor români.

Un moment semnificativ pentru această luare de atitudine îl reprezintă puternicul răsunet în România al izbucnirii revoluției burghezo-democratice din Rusia anilor 1905—1907, cu întemnițarea lui Maxim Gorki și ancorarea crucișătorului „Potemkin“ în rada portului Constanța.

Mergând pe linia acestor tradiții, scriitorii români de frunte se vor face — chiar în vîltoarea evenimentelor, — interpreții anului revoluționar 1917 din Rusia. Căci, dacă în chiar ziua izbucnirii Revoluției din Februarie, unii din ei, sub influența propagandei oficiale, mai vorbeau încă de credința în țar a soldatului rus, despre caracterul răbdător al poporului vecin ș.a.²⁾, nu mult după aceea, în urma contactului cu noile realități rusești, această părere s-a schimbat radical.

Unul dintre cei dintîi scriitori români care au salutată Rusia revoluționară a fost Mihail Sadoveanu. Într-un articol publicat la începutul lunii aprilie 1917, după ce narează în chip de avertisment pentru conducătorii de atunci ai statului român jalnica întîmplare a doctorului nepăsător față de pacienții săi din cunoscuta navelă a lui Cehov *Sala nr. 6*, autorul *Șoimilor* și al lui *Cosma Răcoare* vorbește cu admirație de „marele popor al stepelor“, care „s-a scuturat deodată din somnul lung și, ca printr-un farmec, a început a zvîrli în juru-i zdrențele trecutului, apărînd în fața lumii într-o nouă haină de lumină“. Exemplul vecinului de la răsărit și miazăncapte, de care ne leagă „tainica și fatala înrudire în unele privințe“ și unde „lumea se scutură din temelii și se primenește“ se cere însușit. „Ziua de mîine ne așteaptă și pe noi cu completă primenire morală. Energia și activitatea susținută în fiecare clipă devine un deziderat inexorabil al vremii“³⁾.

¹⁾ Cf. Tudor Vianu, *Asupra caracterelor specifice ale literaturii române*, în: Tudor Vianu, *Studii de literatură română*, București, 1965, p. 553—554.

²⁾ Cf. Articolul *Rușii*, de B. Delavrancea, în: *România*, Iași, 1917, februarie 26.

³⁾ Mihail Sadoveanu, *Fatalismul*, în: *România*, Iași, 1917, aprilie 6.

Două săptămâni mai târziu, în același ziar de pe lângă cartierul general al armatei române, singurul care mai apărea în teritoriul liber alături de **Neamul românesc** al lui N. Iorga, povestitorul N. N. Beldiceanu, fostul colaborator al **Semănătorului** și al **Vieții românești** și prietenul lui M. Sadoveanu și G. Topîrceanu, saluta primul congres al sovietelor de muncitori și țărani din Rusia, subliniind că „**revoluționarii cari au murit cu miile între zidurile închisorilor din Siberia, prin spinzurătorile țarismului, nu s-au jertfit în deșert**“. E drept, semănând „**griul visurilor umanitare**“ și coborînd „**în lumea obișnuțiilor să propovăduiască și să mîngie**“, mulți Gogoli, Dostoievski sau Tolstoi au pierit înainte de vreme. Dar „**i-au făcut pe robi să zărească, din întunericul vieții lor amărite, — ca pe un miraj de lumină — o viață mai bună și mai omenească**“⁴).

Dezbaterea „**înaltei funcțiuni sociale și politice**“ a scriitorilor, cărora în Rusia li se datorește în mare măsură și „**prăbușirea barierelor claselor**“ și „**republica**“ este reluată peste două luni cu mai multă vigoare de Octavian Goga, împotriva celor ce „**la noi se pierd în acel labirint al estetismului pur**“⁵). Această luare de atitudine a cîntărețului **Clăcașilor** și „**pătîmirii ardelene**“ făcea parte dintr-o suită de articole, unde Octavian Goga, care luase contact direct la Petrograd cu realitatea revoluționară, își comunica impresiile. Despre neconținutele adunări din Nevski Prospekt, la care remarcă „**oameni bine îmbrăcați, amestecați cu uvrieri, soldați și studenți**“, despre întrunirile populare, presa și broșurile în care „**sufletul poporului dezlănțuit cere cuvînt și se zbate — caută adevărul**“, despre demonstrațiile muncitoarelor, cu ochi arzînd sub basmale „**în armoniile Marsiliezei**“ și despre dărîmarea prin contribuția femeii ruse a înrădăcinatelor prejudecăți sociale privind incapacitatea politică a femeii și emanciparea ei. Concluzia era că „**omenirea trebuie să-i fie profund recunoscătoare acestui popor, care, pe socoteala lui, face experiențe cu învățăminte pentru toți**“⁶).

Dar Octavian Goga și alții ca el n-au înțeles că „**una din cele mai strălucite pagini din istoria universală**“ nu e compatibilă cu continuarea războiului imperialist⁷). Ei nu-și vor putea ascunde dezamăgirea atunci cînd vor constata că ultimele speranțe în realizarea cu ajutorul rus a eliberării teritoriului românesc ocupat de puterile centrale și a unirii cu Transilvania s-au stins.

În schimb, M. Sadoveanu și alături de el George Ranetti și alții au scos în evidență înțelesul pacific primordial al revoluției, neîncetînd să-și exprime admirația față de „**radicala prefacere politică și socială**“ în curs de înfăptuire la răsărit⁸).

Poziția specială a poporului român angajat în război nu pentru scopuri imperialiste, ci pentru realizarea unor înalte idealuri, naționale și sociale, a făcut dificilă pentru mulți din scriitorii români înțelegerea justă a evenimentelor din Rusia în chiar timpul desfășurării lor.

Se adăugau la aceasta lipsa de informații, propaganda Antantei, refugiarea unor intelectuali ruși la Iași după Revoluția din Octombrie, precum și imposibilitatea comunicării în condițiile cenzurii de război și a lipsei unor organe de presă independente.

O situație specială a avut cîtva timp presa românească din teritoriile ocupate de puterile centrale. Istoviți de război și dornici să-și asigure spatele prin

⁴) N. N. Beldiceanu, *Congresul muncitorimei din Rusia, ibidem*, 1917, aprilie 19.

⁵) Octavian Goga, *Scriitorii ruși*, în: *România*, Iași, 1917, iunie 27.

⁶) Cf. Octavian Goga, *Petrogradul revoluționar, ibidem*, 1917, mai 30; *Femeia rusă, ibidem*, 1917, iunie 19, etc.

⁷) *Vezi România*, Iași, 1919, iulie 1.

⁸) *Vezi romanul Strada Lăpușneanu*, „*cronică din 1917*“, schițată sub impresia nemijlocită a evenimentelor și articolul lui G. Ranetti *Între vis și viață*, din: *România*, Iași, 1917, august 1.

încheierea unei păci separate, ocupanții lăsau să apară aci multe din articolele și știrile interzise în Moldova.

Printre ele se remarcă articolele lui C. Stere, unul din fondatorii **Vieții românești**, acum directorul ziarului **Lumina**. Acesta, demascându-l pe Kerenski drept trădător al „felurilor socialiste“ ale Revoluției din Februarie, condamnând „goana feroce“ împotriva „maximaliștilor“ (denumire dată bolșevicilor) sub pretextul dezagregării vieții publice, aprobă poziția acestora, ca singurii care pot împiedica Rusia să nu alunece „sub călciiul vechilor ei stăpîni“ prin înscrierea păcii pe drapelul revoluționar și salută în victoria Revoluției din Octombrie la Petrograd pe aceea „a **proletariatului industrial și a reprezentantului acestuia — Lenin**“. Cu toate acestea, idealurile lui C. Stere nu treceau în fond dincolo de o Rusie burgheză, fie ea liberală sau social-democrată. Pentru el, puterea sovietică reprezenta în revoluție doar etapa necesară a dictaturii iacobine⁹.

Revelatorii pentru o epocă în care tiparul se afla la discreția cenzurii militare pot fi cercetările în arhiva personală — cîtă s-a păstrat — a scriitorilor vremii.

În acest sens, o surpriză reprezintă corespondența inedită trimisă din Kocetok — o localitate de lângă Harkov — la 22 noiembrie 1917, de criticul Mihail Dragomirescu. Scrisoarea discipolului lui Titu Maiorescu refugiat din Moldova era adresată lui Nicolae Titulescu, pe vremea aceea ministru de finanțe. Ea da în anexă, la cererea acestuia, ample informații asupra situației politice din Rusia în urma Revoluției din Octombrie, rezumînd știrile din presa rusă a timpului. Autorul scrisorii nu-și poate reține afirmații ca: „**relațiile conștiente cu Rusia ar trebui multiplicat la infinit**“, sau „**avem multe de învățat**“, mai ales, „**pentru ca să le adoptăm**“.

Intensificarea și radicalizarea mișcării muncitorești din România, datorită înrăutățirii condițiilor de viață, atît în teritoriul liber cît și în cel ocupat; numeroasele greve și demonstrații, unele sub lozinca revoluției socialiste; reconstituirea partidului socialist după eliberarea și întregirea țării și transformarea sa în partid marxist-leninist; în sfîrșit, nemulțumirile în ce privește reformele promise de partidele burgheze și sentimentele provocate de reprimarea singeroasă a unor demonstrații pașnice ca aceea din 13 decembrie 1918 — au făcut ca interesul pentru evenimentele din Rusia, unde forțele contrarevoluționare suferă eșecuri răsunătoare, și pentru cunoașterea adevăratei semnificații a Revoluției din Octombrie să crească mereu.

Presă românească și cea progresistă reinviate vor aduce o contribuție deosebită la acest efort de cunoaștere și clarificare. În acest sens, amintim articolele de directivă (unele ale lui Lenin, altele ale colaboratorilor săi ca Lunacearski), portretele conducătorilor revoluției (cum era cel al lui Gorki despre Lenin, adesea reprodus), cronicile, reportajele și alte materiale informative originale sau traduse, polemicele, manifestele etc. Printre scriitorii angajați în coloanele ei întîlnim numele unor N. D. Cocea, Gala Galaction, Emil Isac, Ion Vinea, Mihail Cruceanu, Adrian Maniu ș.a.

Ca martor ocular al evenimentelor din Petrogradul anului 1917, director de ziare cu pronunțat caracter de protest social și pamfletar neîntrecut, N. D. Cocea a adus, poate, cel mai activ aport în presa progresistă a vremii.

E bine cunoscut portretul antologic al lui Lenin din **Chemarea**, în care, într-un spațiu redus, Cocea reușea să zugrăvească în toată mărția lor evenimentele din noaptea dinspre 25/26 octombrie stil vechi și — în prim plan — pe conducătorul Revoluției din Octombrie. Se știe mai puțin despre ampla lucrare

⁹) Cf. C. Stere, *Conferința de la Moscova*, în: *Lumina*, București, 1917, septembrie, 1; *Maximaliștii și Kerenski*, *ibidem*, 1917, septembrie 5; *Noul moment în revoluția rusă*, *ibidem*, 1917, noiembrie 11.

istorică pe care o proiecta asupra revoluției ruse, intitulată *Cum se face revoluția* și interzisă după primele foiletoane de cenzură. În schimb, este aproape necunoscută sugestivă imagine pe care scriitorul român a lăsat-o despre Lenin în ziarul *Omul liber*, cu un an și jumătate înaintea portretului din *Chemarea*, în plină campanie pentru răsturnarea lui Kerenski și încetarea războiului ¹⁰⁾:

„L-am văzut pentru prima oară într-o noapte de mai, o noapte turbure ca un amurg, sub cerul decolorat de reflexul aurorii boreale — scrie Cocea. Ninsese toată ziua. Străzile largi și perspectivele infinite ale Petrogradului erau albe de zăpadă. Vântul înghețat de nord, care alungase spre seară norii, bătea încă cu furie. Dar în fața sălii de întrunire — un circ rechiziționat de revoluționari — mulțimea vocifera și fierbea în clocot. Fără să le pese de vânt și de frig, oratori improvizați perorau pe treptele de la intrare, agățați de stâlpii felinarelor, pe marginea trotuarelor și în mijlocul străzii. Muncitorii, în grupuri întimplătoare, ascultau tăcuți, răbdători, aprobând gravi din cap și aplaudind din când în când, fără prea multă convingere și mai ales fără entuziasm...

Deodată însă se făcu o mișcare neașteptată în valurile mulțimei. Oratorii improvizați tăcură. Un glas ascuțit de femeie strigă :

— Zdrasti Lenin !...

Și o mie de glasuri îi răspunseră în cor :

— Trăiască revoluția !

Adversari și partizani se îmbulzeau acum unii în alții, se înălțau în vârful picioarelor, se striveau ca să vadă trecind prin alea îngustă de capete pe Lenin.“

Dacă, prin atitudinea lui, acesta nu lăsa să se întrevadă nimic „din nimbul acela de glorie care înconjură de obicei frunțile învingătorilor și ale mîntuitorilor de oameni“, dacă el însuși a fost surprins să vadă „în omul care ridică atunci în calea lui cel mai formidabil uragan de ură și de speranță din cite a cunoscut poate vreodată istoria omenirii“, pe „un om mărunț, chel“, cu glas obișnuit și ton profesoral, această surpriză a fost numai momentană.

Fiindcă, expuse cu limpezime, ideile lui Lenin veneau în întâmpinarea celor mai arzătoare dorințe ale auditoriului. Cuvîntul pace, care revenea în cuvîntarea sa „ca leit-motivul unei simfonii“ electriza masele. „Mulțimea repeta în picioare și urla auzindu-l, și Lenin îl pronunța scurt, tăios, rece, amenințător, ca o lamă de cuțit, căzînd peste grumazul unui burjuu“.

Numeroase articole publicate în aceeași epocă de N. D. Cocea iau apărarea bolșevismului împotriva presei de dreapta, și în primul rînd a ziarului liberal *Viitorul*, îmbărbătează proletariatul și pe tovarășii săi de luptă și idei, vestesc apropierea revoluției socialiste și a „ultimului lor ceas și ultimului lor cîntec“ pentru guvernanții vremii și claselor suprapuse din România. Victoriile armatei roșii în războiul civil sînt salutate astfel în numele internaționalismului proletar : „Armatele roșii de la nord își oglindesc astăzi flămurile în valurile Mării Negre. De sfintele sărbători ale Crăciunului — sublinia Cocea — Lenin a dăruit popoarelor revoluționare ale lumii trei cetăți înfloritoare : Taganrog, Nikolaevsk și Odessa“ ¹¹⁾.

Întemnițarea pentru comunism, repetata confiscare a gazetelor sale, tăieturile nemiloase ale cenzurii, ura cercurilor de dreapta, nu-l vor împiedica să reia totul de la capăt în slujba adevărului și a viitorului social. În deceniile urmă-

¹⁰⁾ Cf. Nicoară al Jumei, *Lenin*, în : *Chemarea*, București, 1919, aprilie 20 ; N. D. Cocea, *Cum se face revoluția*, *ibidem*, 1920, ianuarie 13, februarie 9, 11, 12, 13, 14, 15 ; N. D. Cocea, *Lenin, Întîia viziune*, în : *Omul liber*, Iași, 1918, aprilie 20 și 30.

¹¹⁾ Cf. N. D. Cocea, *Răspunzătorii*, în : *Chemarea*, București, 1919, martie 27 ; *Intermezzo*, *ibidem*, 1919, aprilie 14 ; *Trăiască Regele*, *ibidem*, 1919, noiembrie 1 ; *Daruri de Crăciun*, ianuarie 7.

toare, prin editarea **Faclei**, apoi a gazetei **Reporter** sau a revistei **Era Nouă**, publicistul Cocea va fi adesea de mare ajutor Partidului Comunist Român aflat în ilegalitate.

Alături de el trebuie amintit Gala Galaction, care își adună în volum în 1919 articolele răspindite anterior în coloanele **Chemării**, **Cuvintului liber** și ale **Socialismului**, organul central al partidului socialist, sub titlul **O lume nouă**.

Pagini pline de semnificație erau închinare aceluia evenimentelor revoluționare din Rusia, victoriilor proletariatului, „puterii celor mulți”, atita „risipită și neorganizată”, sfârșitului unei „burghezii decrepite”, pe care „supremul efort anti-socialist și antiomenească” al puterilor Antantei n-o mai poate salva, apărării luate de Henri Barbusse în ziarul **L'Humanité** Revoluției din Octombrie și puterii sovietice, datoriei scriitorului român de a milita în rândurile mișcării muncitorești pentru înfăptuirea societății socialiste ¹²⁾.

Ridicându-se la rîndul său, în coloanele **Chemării**, unde-și făcea ucenicia în publicistica militantă, împotriva intervenției imperialiste, Ion Vinea se pronunță împotriva oricărui amestec al României „printre aventurierii oficializați sau nu ai contrarevoluției ruse” ¹³⁾.

Revoluția „e blestemată” numai „pentru c-a distrus fericirea vechilor trîntori” și pentru că „vechile civilizații bătrîne și capitaliste își văd moartea în viața ei” — sublinia Adrian Maniu într-un articol publicat cu prilejul Celei de a II-a aniversări a Revoluției din Octombrie. „Iată de ce vreau să o flămînzească mai rău decît pe trufașa Germanie. Iată de ce alianța Antantei, care luptă împotriva militarismului german, trebuie să lupte cu mai multă urgie împotriva pacifismului rus”. În pofida faptului că de doi ani „numai minciuna are voie să fie știre oficială asupra bolșevismului” iar „adevărurile au ajuns pericole de stat pentru care se suprimă **Gîndirea** sau **Viața**”, deasupra celor doi ani de rezistență „plutește cel mai înalt ideal pe care l-a putut zbura mintea omenească, iar una din țările cele mai înapoiate din Europa s-a transformat într-un sublim spectacol pentru toți” ¹⁴⁾.

O amplă dezbateră avea loc în presa românească din acești ani asupra utilității și posibilității revoluției socialiste și a dictaturii proletariatului în țara noastră. Scriitorii ca Emil D. Fagure lansează lozinca **Spre fericirea poporului prin evoluție nu prin revoluție** sau sfătuiesc să nu preparăm revoluțiile ¹⁵⁾. Iar C. Do brogeanu-Gherea se pronunță pentru înfăptuirea socialismului pe calea social-democrației engleze, ceea ce dă loc la o vie polemică cu F. Aderca ¹⁶⁾.

Prin înfrîngerea reformiștilor și trecerea partidului socialist în 1921 pe poziții marxist-leniniste, revoluția socialistă și dictatura proletariatului devin pentru mișcarea muncitorească din România singurele posibilități de transformare a societății. Poetul Mihail Cruceanu, unul din conducătorii mișcării, rostește în cadrul dezbaterilor primului congres al partidului comunist din România o cuvîntare prin care se manifestă ca unul dintre partizanii înflăcărați ai noii orientări leniniste și în consecință ai dictaturii proletariatului. Această luare hotărîtă de atitudine îi va atrage de altfel și întemnițarea alături de alți conducători ai partidului.

¹²⁾ Cf. Gala Galaction, *Puterea celor mulți*, în *Chemarea*, București, 1919, iulie 15; *O lume nouă*, *ibidem*, 1919, iulie 7; *Un document al vremii*, în: *Cuvîntul liber*, București, 1919, noiembrie 16; *Literatură pentru cei mulți și dornici*, în *Socialismul*, București, 1919, ianuarie 15.

¹³⁾ I. Vinea, *Denikin, Kolceak...*, în: *Chemarea*, București, 1919, mai 31.

¹⁴⁾ Adrian Maniu, *Revoluția blestemată*, în *Facla*, București, 1919, noiembrie 7.

¹⁵⁾ Vezi *Adevărul*, București, 1919, august 8; *ibidem*, 1920, iulie 4.

¹⁶⁾ Vezi *Lumea nouă*, București, 1919, noiembrie 9.

Moartea lui Lenin în 1924, apoi aniversările Revoluției din Octombrie, discutarea planurilor cincinale sau a vieții culturale și artistice sovietice, receptarea ecourilor străine ale revoluției, călătoriile întreprinse în U.R.S.S., participarea activă la luptele comuniștilor din România împotriva războiului și fascismului, vor fi după terminarea războiului civil tot atâtea ocazii pentru scriitorii români de a populariza amintirea primei revoluții socialiste.

În special deceniul al IV-lea, cu apropierea primejdiei unui nou război mondial și cu creșterea agresivității fasciste, va face să crească interesul pentru rememorarea și înțelegerea evenimentelor din 1917.

Și-au dat concursul la aceasta și posibilitățile mai largi de cunoaștere deschise în urma reluării relațiilor diplomatice dintre România și Uniunea Sovietică în 1934 și a înființării Asociației „Amicii U.R.S.S.„, al cărei act constitutiv era semnat printre alții de N. D. Cocea, G. M. Zamfirescu, Alexandru Sahia, Zaharia Stancu, Șerban Cioculescu, Radu Boureanu, Mihai Beniuc, Cicerone Teodorescu, St. Roll.

Măreția evenimentelor din noiembrie 1917 apare evocată entuziast în declarațiile și însemnările lui Panait Istrati, cu ocazia participării sale la festivitățile sărbătoririi celei de a X-a aniversări a Revoluției din Octombrie: „**Am văzut sărbătorirea celei de a X-a aniversări și am plîns de bucurie, am plîns pur și simplu**“. Iar în impresiile din Kiev, trimise lui Romain Rolland, comentează în încheiere: „**Și doar cele de mai sus nu sînt decît scurte episoade, o picătură nemăsurat de mică, din singele care i-a costat pe bolșevici așa-numita Revoluție din Octombrie. Cum să mă mai gîndesc acum la altceva decît la epopeea bolșevică ?**“¹⁷⁾.

„**Noi credem în stilul unei munci noi, în stilul de muncă al lui Lenin** — scria în 1932 Alexandru Sahia în revista sa **Bluze albastre. Credem în avîntul revoluționar rusesc**“¹⁸⁾. Iar trei ani mai tîrziu, în cartea sa de reportaje din U.R.S.S., el descria cu emoție camera lui Lenin de la Smolnii și închina un capitol întreg evocării Moscovei în preajma celei de a XVII-a aniversări a lui Octombrie¹⁹⁾.

În sfîrșit, în amintirile despre ultimele convorbiri pe care le-a avut în 1936 cu Garabet Ibrăileanu, criticul Octav Botez notează interesul acestuia pentru Rusia bolșevică „**a cărei revoluție îl preocupă îndeosebi**“²⁰⁾. De altfel, **Viața românească** publicase pînă atunci, începînd cu primele numere de după război, numeroase traduceri, recenzii sau articole reflectînd evenimente din 1917 și dezvoltarea societății sovietice, iar în 1934 închinase un întreg număr U.R.S.S.

Desigur, șirul exemplelor ar putea continua. Ne oprim aci, semnalînd că numeroși alți scriitori, dintre care unii a căror epocă de maturitate aparține perioadei de după 23 August 1944, și-au demonstrat atașamentul față de cauza comuniștilor sau admirația față de marele Octombrie încă din anii dinaintea celui de-al doilea război mondial. Amintim astfel pe Zaharia Stancu, Geo Bogza, Ion Călugăru, Mihai Beniuc, Miron Radu Paraschiyescu, Scarlat Calimachi.

„**Fericiți cei ce se nasc în revoluție**“ — exclama în 1934 Eugen Jebeleanu²¹⁾.

II

Dar scriitorii români nu s-au mulțumit să ia atitudine sau să popularizeze prin publicistica lor Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

¹⁷⁾ Cf. Al. Oprea, *Panait Istrati*, București, 1964, p. 250—251.

¹⁸⁾ Al. Sahia, *O generație false*, în: *Bluze albastre*, București, 1932, iunie, 19.

¹⁹⁾ Cf. Al. Sahia, *U.R.S.S. azi*, Craiova, 1935, p. 37 și urm.

²⁰⁾ Vezi *Adevărul literar și artistic*, București, 1936, martie, 29.

²¹⁾ E. Jebeleanu, *Falimentul poeziei de azi*, în *Catet*, R. Sărat, I (1934), nr. 2—3, p. 4.

Evenimentele revoluționare din Rusia anului 1917 și-au găsit întruchipare și în creația lor artistică.

Am amintit de îndemnul lansat de Gala Galaaction în 1919 în organul central al mișcării muncitorești pentru crearea unei literaturi care, după modelul celei de la 1848, să reflecte aspirațiile cele mai profunde ale poporului spre o lume nouă. Apelul său va fi urmat în presa muncitorească și progresistă de pînă la eliberare de numeroase apeluri similare. Ca exemple sînt reproduse pagini antologice din literatura clasică românească, din literatura închinată suferințelor și aspirațiilor clasei muncitoare de peste hotare, din tînăra literatură sovietică. Se pot cita astfel: poemele **Sciții** și **Cei doisprezece** de Alexandr Blok, apărute în 1922 și 1926—1927, **150 000 000** de Vladimir Maiakovski, în 1932, **Balada celor douăzeci și șase** de Serghei Esenin, în traducerea lui G. Lesnea, din 1935; povestiri ca **O grațiere a generalului Durov** de Lidia Seifulina, publicată în 1927, sau **Tatăl** de Mihail Șolohov, în 1929; fragmente de roman din **Așa s-a călît oțelul** de N. Ostrovski, în 1937, sau din **Pe Donul liniștit**, de M. Șolohov, în 1939—1940. Uneori asemenea pagini fac chiar obiectul unor culegeri (ca în cazul celei apărute în colecția „Lectura“ de sub conducerea lui A. Toma. **Nuvele din Rusia nouă**, 1929, al „antologiei prozatorilor ruși contemporani“ semnată de Camil Baltazar în același an, sau al traducerilor lui Zaharia Stancu din Esenin, apărute în volum, în 1934). Tot în șinul exemplurilor trebuie menționate nenumărate prezentări (cronici, recenzii, note, articole) privind personalitatea sau operele unor scriitori sovietici și străini care au făcut din fenomenul revoluționar rus obiectul creației lor.

Asemenea îndemnuri și exemple, generate de necesitățile vieții social-politice și culturale naționale, au influențat substanțial asupra oglindirii Revoluției din Octombrie în creația literară românească.

Primele lucrări de acest gen pe care le cunoaștem apar — fapt semnificativ — în presa muncitorească, puțin înainte de înființarea Partidului Comunist din România. Autorul **Odeii Rusiei socialiste**, datată „7 Noiembrie 1920“, profesor pensionar acum cîțiva ani, nu s-a arătat prea mulțumit cînd i-am amintit de versurile sale de tinerețe deficitare artistic. Dar poezia sa era expresia înflăcăării unei inimi tinere și, în același timp, a unei înțelegeri destul de clare a fenomenului revoluționar.

Stîrnit de „lumea cea veche“ — scrie poetul — „vîntul turbat“ al războiului imperialist răscolește cenușa, care ține de vreme îndelungată „focul“ încătușat. Focul acesta e de fapt un vulcan clocotînd interior. Flăcările lui se înalță pînă la cer „în bezna cea de veacuri“ și cheamă la viață toate popoarele. De aceea lumea veche, reprezentată printr-un bătrîn „gelos și nemernic“ s-a înfricoșat de moarte. De trei ani încearcă „prin Vranghel și prin mulți“ să stingă imensa făclie a lumii noi, să dărîme „templul“ și „palatul“ la care comuniștii ruși trudesec neîncetat. Zadarnic. Fiindcă „cei Roșii au focul în suflet“ și vîntul, oricît de puternic, nu-l poate stinge. Și fiindcă proletarii întregii lumi „fac zid, un zid de neînving“ în fața intervenției imperialiste. Poezia se încheia cu avertismentul revoluției mondiale: „Și dacă vîntul, crudul, nu s-o mai potoli / Făclia care arde în pieptul tuturor / Va arde și mai tare și mai spăimîntător / Despoții scrum s-or face — Pămîntul va zimbi“²²).

Imaginile par astăzi șterse, uzate de prea multă întrebuițare. Pe vremea în care s-au tipărit, încă proaspete, ele n-au rămas însă fără ecou. Versuri similare vor mai apare în presa muncitorească sau progresistă. Uneori puse pe muzică ele s-au răspîndit anonim din gură în gură. Ca în cîntecul **Volga**, dintr-o

²² C. Pajură, *Odă Rusiei socialiste*, în: *Cuvîntul socialist*, Turnu Severin, 1920, decembrie 19. Cu o lună înainte autorul expunea aceleași idei într-un articol: C. P. Pajură, *Revoluția Rusă*, în *Ottenia socialistă*, Turnu Severin, 1920, noiembrie 15.

culegere publicată cîțiva ani mai tîrziu, expunere a suferințelor proletariatului și țărănimii ruse culminînd cu victoria revoluției și cu îndemnul adresat poporului român să le urmeze exemplul: „Dunăre, mamă bătrînă, cum mai poți tu să înduri / Ca să-ți zacă fii-ți mindri, sub călcîiul unor furi / Umflă-ți apele, bătrîno, fă ca Volga, sora ta / Cîntă suflete, revolta, și-ai tăi fii te vor urma”²³).

Mesianismul a fost un fenomen frecvent în reprezentarea artistică a evenimentelor revoluționare din 1917, mai ales în primii ani de după revoluție. În finalul poemului **Cei doisprezece** de Alexandr Blok, ostașii din garda roșie au drept călăuză nevăzută pe Isus Hristos. Iar romanul închinat de Alexei Tolstoi frămîntărilor revoluției și războiului civil din Rusia se intitula **Calvarul**.

Fenomenul are ecouri și în literatura românească a vremii.

Scrise, una în închisoarea Văcărești, cealaltă în închisoarea Doftana, poeziile **Azi s-a născut Hristos** de M. Cruceanu și **Sărbătoarea muncii, Un salut** de M. Gheorghiu-Bujor, datînd din anii 1923 și respectiv 1924, prezentau imaginea impresionantă a proletariatului român care urcă pe drumul calvarului impus de „cei sături”, purtînd „a crucilor pădure” și e răstignit de „țirani uniți”. Autorii cheamă la sfîrșimarea pădurii de cruci și la înviere, căci „steagul roșu stă înfipt pe o împărăție” și „poruncește Crist, întiiul proletar”²⁴). Iar eroul romanului lui G. M. Zamfirescu, **Flamura albă**, scris în aceeași epocă, cădea în fruntea greviștilor ca „un Hristos răstignit”, cu fața spre lumina roșie de la răsărit.

Răsăritul se intitulează simbolic și poezia în care Mihai Cruceanu prezenta alegoric anul revoluționar 1917 care, arzînd „hlamida împărătească” „a aprins lumina altei zile”²⁵).

„S-a înroșit a ziuă în răsărit / Umblați ca furnicarul răscolit — scria în anul izbucnirii celui de-al doilea război mondial, Mihai Beniuc — **Ați priceput: Cu mii de cai putere / Se crapă zorii unei alte ere**”. Iar cu un an mai înainte, în poezia **Răsărit**, Octombrie vestea „culesul mare al vieții”²⁶).

O încercare de evocare în vers alb cu elemente suprarealiste a Revoluției din Octombrie, face Ion Vitner în revista **Unu**²⁷).

III

Am amintit ca lucrări de ficțiune în proză în care și-a găsit ecou Revoluția din Octombrie, cu preliminariile ei, romanele **Strada Lăpușneanu**, de Mihail Sadoveanu, și **Flamura albă**, de George Mihail Zamfirescu, apărute respectiv în 1921 și 1924.

Șocul principal în drama sufletească a lui Adrian Plopeanu, eroul principal al romanului lui M. Sadoveanu, refugiat cu familia în Moldova, îl constituie contrastul izbitor între mizeria și sentimentele celor mulți și luxuria și nepăsarea celor puțini. Unul din momentele cheie ale transformării sale spirituale îl reprezintă contactul cu linia de front, unde, după Revoluția din Februarie, soldații ruși manifestează pentru pămînt și libertate și cer grațioasă încheiere a păcii, pregătindu-se de întoarcerea acasă și de continuarea revoluției. Iar, sub aparențele liniștitoare, soldații români doreau în fond același lucru.

Prezentînd epoca de suferințe dar și de creștere a spiritului revoluționar al proletariatului român din primii ani de după război, reprimarea sîngeroasă a grevelor din Galați sau demonstrația din Piața Teatrului Național de la 30 de-

²³) Cîntece, marșuri, imnuri muncitorești, București, 1926, p. 12.

²⁴) Cf. *Socialismul*, București, 1924, ianuarie 6 și *Poezia muncii*, culegere de versuri sociale alcătuită de N. Deleanu, vol. I, București, 1931, p. 21.

²⁵) Cf. *Poezia muncii*, vol. I, București, 1931, p. 16.

²⁶) Cf. M. Beniuc, *Orașul pierdut*, cîntece noi, București, 1944, p. 43—44 și M. Beniuc, *Versuri alese*, vol. II, București, 1955, p.

²⁷) I. Wittner, *Octombrie*, (fragmente), în : *Unu*, București, V (1932), nr. 49, p. 7.

cembrie 1918, G. M. Zamfirescu în **Flamura Albă**, sau Eugen Todie în romanul **Hirdăul lui Satan**, apărut în 1923, subliniau în evoluția eroilor principali influența ideologică a Revoluției din Octombrie. „**Toți simțim că se petrece ceva**” — mărturisirea G. M. Zamfirescu zece ani mai târziu, justificându-și semnătura pe manifestul pentru înființarea Asociației „Amicii U.R.S.S.”. — „**Toți așteptam ceva — orice, dar altceva, mai apropiat de adevărul pe care luptăm din răsuputeri să-l lămurim**”²⁸).

Într-un articol intitulat **Nevroza victoriei** și publicat în ziarul lui N. D. Cocea la încheierea războiului, Cezar Petrescu își manifesta nemulțumirea față de „**perspectiva funebră a viitorului**” în toate țările învingătoare. „**Victoria au sperat-o luptătorii altfel**”, sublinia el. „**Ea trebuia să treacă peste capul vrăjmașilor din afară, să se desăvârșească înăuntrul țărilor. Praful așezat de zecile de ani pe legi care codificau raporturile dintre oameni, divizându-i în stăpîni și slugi, trebuia scuturat pentru o revizuire totală, legile refăcute ori aruncate. Biruința trebuia să cimenteze și să fie cimentată de o lume nouă. Toate enigmatice, toată admirabila rezistență a maselor pe această iluzie și-a rezimat existența**”²⁹). Romanul **Întunecare** prezenta tocmai această risipire a iluziilor. Într-un episod era dezbătută problema revoluției prin zăgrăvirea unei consfătuiri în casa birjarului din Păcurari, Vasile Mogrea. „**Revoluția e pretutindeni în aer, afirmă unul din participanți — în Rusia e numai semnalul. Ceea ce nu spun comunicatele știm cu toții. În Franța, în Germania, în Austria se desmeticește proletariatul. Temnițele gem și curțile marțiale condamnă pe capete... Să ne bucure! Cu cit represisiunile vor fi mai crude, cu atît mai repede se apropie domnia proletariatului. Popoarele vor pace. Omul e făcut pentru pace. Cine-a fost într-un spital a văzut toată mizeria războiului, mai odioasă decît e pe front. Am aci un manifest de la un prizonier german rănit. Acolo Liebknecht, Roza Luxemburg... În Franța Romain Rolland... sunt sute... deschid drumurile. Se apropie revoluția mondială... nu putem rămîne în afară de ea.**”

Un aspect al luptei de principii din aceeași epocă îl găsim înfățișat cu mijloacele artei și în romanul lui D. N. Cocea, **Fecior de slugă**, apărut în 1933. De data aceasta protagoniștii dezbaterii sînt membri sau simpatizanți ai mișcării muncitorești. Participă la discuții Nelu Azan, purtătorul de cuvînt al autorului, proaspăt convertit la socialism, doctor I. Cantacuzino, încrezător în generozitatea Franței, care va face ca neînțelegerile cu Revoluția musă să fie trecătoare, Gherea, pentru care viața popoarelor ca și aceea a indivizilor e făcută din adaptări succesive, I. C. Frimu, care contrazicîndu-l pe Gherea, cita exemplul comuniștilor ruși și al Revoluției din Octombrie. Personajul negativ al romanului, ofițerul de siguranță Tănase Bojoc, da dreptate soluției lui Gherea: „**Așa înțeleg și eu, nu mi-e teamă de evoluție. În fundul inimii, oricît de militar aș fi... admit socialismul... Dar bolșevici? Să mă ierte domnul Frimu**”...

Desigur că influența Revoluției din Octombrie în viața literară românească între cele două războaie nu trebuie căutată numai în paginile în care evenimentele din Rusia anului 1917 cu urmările lor sau ecoul lor în mișcarea muncitorească de la noi și-au găsit reprezentarea directă.

Ea s-a manifestat și în ancorarea scriitorilor în social, în încercarea de a oglindi cele mai acute probleme sociale în toată complexitatea lor, sau de a căuta căi de rezolvare.

Fenomenul poate fi urmărit, atît în lecturile viitorului autor al romanului **Răscola**, a cărui atenție, cum demonstrează biblioteca sa personală, e îndreptată în anii de după primul război mondial sau în epoca luptelor muncitorești din anii 1929—1933 asupra realității din U.R.S.S. și țelurilor comuniștilor, cit și în

²⁸) Cf. A. Mărculescu, *De vorbă cu George Mihail Zamfirescu*, în: *Clopotul*, Botoșani, 1934, septembrie 1930.

²⁹) Cezar Petrescu, *Nevroza victoriei*, în: *Chemarea*, București, 1919, aprilie 6.

publicistică a unui Nicolae Iorga, care încă în timpul războiului, în 1918, arăta că și în țara noastră revoluția e inevitabilă, deși o vedea înfăptuită pe calea reformelor³⁰⁾, iar două decenii mai târziu, pomînd de la aceeași idee, scria: „Ne găsim lingă oameni care s-au ridicat de pe urma unui regim tiranic, care, cită vreme era acest regim nu mișcau, dar, îndată ce au ieșit de sub amenințare merg. Ne găsim pe de altă parte în mijlocul unei societăți europene care întinde desperată miinile în aer privind iluzii și hrînindu-se cu iluzii“³¹⁾. E timpul ca și societatea românească să iasă din nemișcare, înfăptuind desființarea barierelor artificiale dintre oameni în slujba umanității însăși, pe o cale proprie, pașnică.

Aceeași influență indirectă poate fi urmărită și în creația literară românească. „Eu sînt un monstru pentru voi / Urzind un dor de vremuri noi“ — scria George Bacovia în *Serenada muncitorului*, punînd în gura eroului propriile sale gînduri³²⁾.



Dictatura fascistă, apoi războiul antisovietic au aruncat — timp de cîțiva ani — o imensă pată de întuneric asupra cunoașterii realităților din U.R.S.S. și a înțelegerii rolului istoric al Revoluției din Octombrie. Eforturile, în acest sens, legate de lupta comunistilor vor continua însă subteran.

Victoria insurecției naționale din august 1944, colaborarea cu Uniunea Sovietică în războiul antihitlerist, cimentarea prieteniei în perioada reconstrucției și a edificării societății socialiste în România au deschis perspective noi în ceea ce privește oglindirea în creația și preocupările scriitorilor români a Revoluției din Octombrie.

O contribuție însemnată în procesul de clarificare a acestora a adus-o înființarea Asociației române pentru legăturile cu U.R.S.S. — A.R.L.U.S. —, în conducerea căreia s-a aflat de la început Mihail Sadoveanu.

Ziarele și revistele acordă pagini și numere speciale aniversărilor Revoluției, în care materialul literar predomină.

Numeroase sînt articolele sau însemnările de călătorie și reportajele despre țara primei Revoluții socialiste, semnate de scriitori, ca: Tudor Arghezi, Cezar Petrescu, Demostene Botez, Zaharia Stancu, Geo Bogza, Ion Marin Sadoveanu, Tudor Vianu, Scarlat Calimachi, sau Ioan Grigorescu, Traian Coșovei și Victor Bîrlădeanu, în care retrăiesc evenimentele din Rusia anului 1917 și figura lui Lenin, întemeietorul Statului sovietic.

Paginile cele mai reprezentative ale literaturii sovietice și universale despre Revoluția din Octombrie văd acum lumina tiparului în numeroase versiuni și ediții.

În creația literară originală, în special poezia este chemată să cînte victoria proletariatului din octombrie 1917 și ecourile sale în țara noastră. Apar volume întregi pe această temă, ca *An viu o mie nouă sute șaptesprezece* de Nina Cassian și *În tîrg la Iași, 1917* de Marcel Breslașu, sau antologii cuprinzătoare ca *Poezii români cîntă Revoluția*, București, 1948, *Poeme pentru 7 noiembrie*, publicată un an mai târziu sau *1917, antologie lirică*, întocmită de Geo Dumitrescu, cu prilejul celei de a 40-a aniversări a Revoluției din Octombrie.

Stăruitoarea frecvență a temei izvorăște din convingerea că prin actul revoluționar din octombrie 1917 s-au deschis perspectivele „lumii celei noi“ pentru toate popoarele și că poporului român îi revine în mare măsură meritul ascensiunii omenirii „prin vîrste viitoare / în era libertății și a păcii proletare“.

³⁰⁾ cf. N. Iorga, *Revoluția inutilă*, în *Neamul românesc* și comentariul lui Gala Galaction, în *Socialismul*, București, 1919, ianuarie 15.

³¹⁾ N. Iorga, *Originea, firea și destinul neamului românesc*, în *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 41.

³²⁾ G. Bacovia, *Serenada muncitorului*, în *Omul liber*, București, I (1924), nr. 5, p.

Patru poeți sovietici

de Radu Boureanu

Încerc să evoc imaginea a patru poeți care strălucesc în paginile perene ale literaturii sovietice: Alexandr Alexandrovici Blok, Vladimir Maiakovski, Serghei Esenin și Nikolai Gribaciov. Această alegere nu este întâmplătoare, fiindu-mi sugerată de ideea unui dublu paralelism în esență poetică, în structura organică creatoare, în afinități cât de cât, în exprimare și viziune, tangente de sensibilitate, în cîmpul și mediul inspirației.

Acest dublu paralelism al conturului și destinelor poetice, în măsura în care nu greșesc, îl văd în formula: Alexandr Blok = Vladimir Maiakovski și Serghei Esenin = Nikolai Gribaciov. Primii doi de extracție și esență citadină, ceilalți doi confundîndu-se cu peisajul veșnic al Rusiei, zugrăvind realitățile, frământările și transformările mediului și sufletului țărănesc.

Acest paralelism nu exclude însă, pe lângă afinități și procedee poetice, diferențieri categorice pe unele laturi ale personalității poetice, temperamentale și o curbă despărțitoare în rotunjirea finală a operei.

După cum a spus Maiakovski la moartea lui A. Blok, că: „Opera lui poetică reprezintă o întregă epocă“, opera fiecăruia în parte, a acestor patru vîrfuri ale poeziei ruse-sovietice, reprezintă și exprimă esența unei epoci întregi. Dar mergînd pe linia di-

ferențierii și a curbelor care îi despart din drumul comun, fiecare exprimă esența epocii în care a trăit și a creat în modul care îi era propriu. Ei sînt exponenții aceleiași epoci — Gribaciov singur distanțîndu-se de cei trei prin apropierea de actualitatea noastră imediată, ceea ce nu ne-a făcut să-l scoatem din ecuație, el ducînd mai departe esența adevăratei poezii care îmbrățișează cu brațele voluptuoase ale lirismului imaginist eseninist epoca socialistă. Alexandr Blok, în savana poeziei ruse cu încilciri de curente, de lipsă de puncte cardinale în creație, racile care marcau epoca pre-revoluționară, rămîne cel mai mare poet al acestei epoci. El se detașează net cu un contur puternic de personalitate artistică pregnantă, deschis marilor fenomene transformatoare ale vieții și filozofiei sociale.

Poet de adîncă formație intelectuală, de puternică individualitate, el a avut în același timp antenele geniului care au ajuns înainte de limita la care se mai putea porni alături cu fenomenul revoluției. Biografia săi și ai revoluției consemnează faptul că Alexandr Blok, poetul Blok s-a deschis cu violență și viteză feerică la aprinderea mării făclii datorite de ideile și mișcarea revoluției, para transformatoare a acestei făclii, îl lumina arătîndu-l mai tînăr și mai animat. Atunci el a închis un capitol poetic și a deschis un altul,

trecînd de la poezia idealistă, presă-
rătă cu insule de conștiință socială
și umanistă, la poezia care vestea acea
„muzică a revoluției“. Atunci, pe ritmul
noilor viziuni asupra vieții și pe rit-
mul prins din muzica mersului trans-
formator al lumii, a scris puternicele
mănturii de participare, poemele
„Cei 12“ și „Sciții“. Sînt prea cunos-
cute aceste poeme, unul care face să
se audă pasul eroic și ferm și impetuos
al revoluției, iar celălalt care ridică
în fața Europei îmbătrînite uriașul ta-
blou al unei lumi ignorate sau dispre-
țuite de bătrîna lume veche, de se-
necta Europă, ridicînd simbolul unei
mari necunoscute, lumea sciților, lū-
mea asiatică. Prin aceste poeme și prin
altele care anunțau mai puțin cate-
goric explozia geniului său poetic în
această linie, Blok e în paralelă cu
marele poet al epocii revoluționare, cu
Vladimir Maiakovski. Popularizarea a-
cestei laturi a creației lui Blok în anii
revoluției și în epoca post-revoluționară,
a lăsat pentru o vreme în umbră celă-
lalt domeniu al operei sale poetice, rea-
lizările de mare intensitate lirică, rod
al unei sensibilități neobișnuite și al
unei simbolice fabulos exprimate. Din
colanul strălucitor al acestei laturi de
creație a lui Blok, face parte vestita :

„Sub cerul birturilor seara / E aer
înăbușitor / Spart de bețivi strigînd
sonor ; / E otrăvită primăvara. / De-
parte-n praf de ulicioare / În tristele
periferii, / Lucește-un corn de brutării /
Și plînsul unui prunc te doare /. Se-
rile peste bariere, / Galanți sub spar-
tele gambete / Se plimbă, fanți, blazați,
în cete /Cu tîrfe, nu cu flori de seră
/. Pe lac, plîng vîsle ca păunii / S-aud
femei țipînd isteric, / Absurd, indife-
rent, eteric / Se strîmbă-n slavă discul
lunii. / Și-un chip în fiecare seară /
Se clatină-n paharul meu / În acrul
vin, cu el simt iară / Cum amețit mă
clatin eu. / Albi chelneri lîngă fie-
care masă / Trec adormiți și fără
glas / Bețivi cu ochi ca iepurii de

casă / Strigă : „In vino veritas“. /
Seară de seară la aceeași oră / Sau,
poate, doar mi se năzare mie, / Strin-
să-n mătăsuri, cu ielele soră / Alu-
necă-n fereastra fumurie / Printre be-
țivi, cu mersul ei de fum / Fără scu-
tieri sau pași înaintează, / Tîrînd miros
de ceață și parfum / Lîngă fereastra
serii se așează. / Foșnesc cu șoapte
vechi din vremi uitate / Pe trupul ei
mătăsurile grele / Și penele de doliu
clătinate umbresc o mină plînsă prin
inele. / Și prins de strania-i îmbrăți-
șare / Prin vălul ei de umbră o por-
nesc, / Spre malul fermecat, care-l
zăresc / Fantastic arcut în depărtare.
/ Cu taine surde nefiresc șoptite-i răs-
frînt în mine soarele străin / Prin
albiile singelui cotite / Trecură undele
acruului vin. / Și penele-i de struț în-
covoiate, în creier mi se leagănă mo-
latec, / Privirea ei albastre mări stră-
bate / Și înflorește malul singuratic. /
În inima mea o comoară ascunsă-e /
Și cheia boltii nu mai eu o țin, / Tu
ai dreptate beată ciudățenie, / Eu știu
că adevărul e în vin/.

Sau, din aceeași epocă și familie,
pregnantul poem : „De vitejii, de
curcubeu de glorii“, în care vibrează
puternicul lirism al poetului :

De vitejii, de curcubeu de glorii /
Boltit peste pămîntul trist, uitam /
Cînd chipul tău în rama aurorii / În
fața mea pe masă îl priveam, / Cînd
ceasul te-a pornit să pleci din casă
/ Inelul sfînt în cer l-am aruncat. /
Cînd ți-a cosit destinul altă coasă
/ S-a șters din mînte chipul fermecat.
/ Treceau deasupra roi de zile rele /
Un fluviu trist de vin și de amar, / Te
răsfoiam în cartea vieții mele / Suită pe
înalt evangheliar. / Strigam ; în urmă
nu priveai, ca-n basme, / Prin plasa
plînsului eu te pierdeam, / Albastru-n-
fășurată de fantasme / Fugînd, cu ele-n
noapte te vedeam. / Trufașa umbră
unde ți-ai culcat ? / În care cuiș lin-
goarea ta se-ntinde ? / Din noaptea
udă-n care-ai lunecat / În vis, albas-
tră haină mă cuprînde. / De vitejii,
de curcubeu de glorii / De timp, de
tinerețe am uitat, / Și chipul tău în

rama aurorii // Cu mîna unui mort l-am ridicat.

Blok e un romantic revoluționar. Pe acest Blok și l-au apropiat și l-au iubit Maiakovski și Gorki, fiindcă amîndoi au văzut și au simțit în Blok palpitînd cu pulsații înalte esența veșnică a poeziei, și frămîntul inimii colective a umanității. Gorki a urmărit complexitatea personalității poetice și umane a lui Alexandr Blok. În anii așezării puterii populare în Rusia, marele părinte al realismului socialist a avut prilejul să observe drumul străbătut de poet pe făgașul vieții noi. El aprecia la cel mai înalt grad talentul poetic al lui Blok și asista în același timp la frămîntările, la lupta unui temperament, a unei personalități artistice care venea dintr-o lume și descoperea o nouă lume. Gorki i-a înțeles și a iubit chiar și laturile puțin obișnuite ale firii autorului „Celor 12” și al „Frumoasei necunoscută”. Gorki povestește în „Amintiri” un capitol aparte din viața marelui poet: „Mă aflam, spune Gorki, în restaurantul Boulanger, cînd o fată, una din acele nefericite de pe perspectiva Nevski din vechea Rusie, trecînd, văzu în mîna mea un volum de Blok.

— Cărticica pe care o aveți în mînă, e a aceluia faimos Blok? Și eu l-am cunoscut, o singură dată, de fapt. Era într-o seară de toamnă, foarte fîrziu, și știți, era noroi și ceață; ceasul Dumei arăta miezul nopții, eram obosită și mă îndreptam către casă; cînd deodată, în colțul străzii Italienilor fui chemată de un om bine îmbrăcat, frumos, cu un chip mîndru. L-am luat drept un străin. Am mers pe jos, nu departe de aci, la nr. 10 din strada Caravanaia, unde se închiriau camere. Mergînd, nu spunea nimic. Era chiar neplăcută situația. Nu-mi plac oamenii nepoliticoși...” — și mai departe fragmentul povestește cum fata obosită a adormit, în vreme ce Blok ieșise pe coridor să ceară ceai chelnerului, pentru fata pătrunsă de frig. Cînd aceasta și-a dat seama că adormise, fu ruși-

nată și temătoare, dar Blok, omul acela ciudat pentru ființa aceea naivă și oropsită de viață, o luă pe genunchi ca pe un copil și legînd-o, fata a adormit iar. Cînd se trezi, văzu că o privea cu niște ochi mari și triști și îi surise ca din adîncimi de vremi și de spații... Ea era încurcată și se scuza. Dar Blok îi puse pe colțul mesei 25 de ruble și îi sărută mîna. Cînd plecă Blok, chelnerul îi spuse fetei: — Știi cu cine ai fost? Era Blok, poetul, uite; și îi arătă chipul într-o revistă... — Doamne, ce ciudat și ce stupidă întîmplare, îi spuse fata lui Gorki, încheindu-și povestirea. „Îi dădui fetei toți banii ce-i aveam asupra-mi și de atunci am simțit că Blok îmi era mai apropiat și îl înțelegeam mai bine...” spunea Gorki. „Îl vedeam pe Blok în închipuirea mea, îmbrăcat cu alte haine decît toată lumea. Gumilev, chiar, în veșminte păroase de lapon sau eschimos, părea îmbrăcat mai curînd ca toată lumea, decît Blok, dar lui Blok i-ar trebui niște haine extraordinare. Îmi place chipul lui sever, capul lui de florentin din Renaștere.”

Această digresiune, cu notația gorkiană, completează, după mine, și pune o pensulă cu o nunță în plus colorînd portretul personalității lui Blok. Este o înrudire spirituală între Gorki și Blok, cum este o înrudire spirituală între Gorki și Maiakovski. Originalitatea și înrudirea celor doi poeți înțelegși și prețuiți de Gorki constă în aceea că opera lor, a lui Maiakovski mai mult decît a lui Blok, reflectă tema tragică a suferințelor omului; tema revoluționară care e încununată de acel nimb romantic, care caracterizează și creația gorkiană. Nu voi încerca nici decum să purced la o analiză adîncă a operei lui Maiakovski. În afara noianului de studii asupra operei maiakovskiene, a modului său de a crea și inova poezia, poetul însuși a purces la o analiză și mărturisire a modului tehnic și a structurii poeziei sale. El scrie în 1926, în eseu „Cum se scrie versuri”: „Voi vorbi despre sarcina mea, nu ca pion ci ca practician, articolul

meu nu are nici o semnificație științifică. Vorbesc despre munca mea, care, în fond, după observațiile și convingerea mea, nu se deosebește decît cu puțin de munca altor poeți profesioniști. O repet încă o dată, categoric: Nu dau nici un fel de regulă care ar face dintr-un om un poet, care ar avea ca țintă să-l determine pe acest om să se așeze să scrie versuri. Aceste reguli nu există. Tocmai omul care creează regulile poetice se numește poet. Mi se va spune că desfund uși deschise, că asta apare clar în orice chip. Absolut inexact; 80% din prostiile rimate sînt tipărite de către redactorii șefi numai din pricină că aceștia nu au o imagine clară a poeziei care exista înainte, sau pentru că nu știu la ce folosește poezia.“ În esență, acest mic studiu asupra poeziei sale și a poeziei în general, a spiritului său, al poeziei sovietice, Maiakovski, în afara unor păreri și enunțări subiective, aduce o avalanșă de aer proaspăt, vivifiind, spiritul și tehnica poeziei. El combate poezia și credințele și limbajul dulcorat al intelectualilor decadenți și combate aproape ridiculizînd pe „chirilovii“ și „zenaidele hipius“, prăbușindu-i odată cu arsenalul lor de imagini transcendente, regulile vechi cu rimele tot atît de vetuste. Dar odată cu ei, din grabă el prăbușește alexandrinul și anumite nuanțe ale poeziei de totdeauna și uitînd să despartă toată această pletoră poetică decadentă a vechii Rusii de piscurile literaturii ruse și universale, de tot ce e valabil și din care zestre, tînăra literatură sovietică și-a luat cu prisosință, creîndu-și zestrea, sudînd noul cu eternul. Apariția lui Vladimir Maiakovski, sau mai bine zis, cotitura pe care o face el în creația-i proprie, deschide o eră nouă în poezia rusă. De un secol, de la Pușkin, nu suferise o transformare atît de profundă. Maiakovski a scos-o din dantele și mucegăirile aromate ale secolului, spre un conținut și o formă nouă, după cum Pușkin a acoperit în vremea lui poezia latinizantă, cu o limbă literară limpede și firească, așa

cum straturile veacurilor în ascendență acoperă vechile vestigii ale cetăților moarte.“ În 1915, la lectura poemului „Flautul vertebrelor“, profund impresionat, Gorki a spus: „...futurismul în fond e o poveste; nu este decît Vladimir Maiakovski, un poet, un mare poet“. Iată prologul acestui poem iubit de Gorki, poem apărut în revista „Toba futuristilor“ în 1915:

„Vouă, tuturor, / Iubite și iubite încă / Icoane-adăpostite-n grota inimii,
/ Ca pe-un pocal de vin la masa unui vechi festin / Îmi ridic craniul plin de poeme. / Adesea îmi spun: / Și dacă aș pune / Propriului meu sfîrșit un punct, un glonț, / Astăzi / Fie ce-o fi, / Îmi dau concertul de adio. / Memorie adună-n sala creierului meu / Rîndurile fără număr ale dubitelor mele / Toarnă rîsul din priviri în priviri / Înveșmîntă noaptea cu nunțile duse / Toarnă bucuria din trup în trup / Nimeni să nu poată uita această noapte. / Astăzi eu voi cînta din flautul coloanei mele vertebrale“.

Tocmai el, Maiakovski, care înainte de războiul din 14, începuse prin a fi ermetic, futurist, deci un protestatar contra vechilor forme, a putut să vehiculeze mai ușor către o poezie care să fie reflexul epocii revoluționare în care intrase odată cu maturizarea talentului său de dimensiuni neobișnuite. El violentase ritmul și expresia și a găsit un ritm și o expresie nouă apropiindu-și spiritul înnoitor de toate laturile vieții, spiritul nou al revoluției. Nu voi cita ultracunoscutele sale versuri în care curge fluviul incandescent al revoluției; opera și exegeza acesteia avînd de mult o largă circulație și o mare prețuire, ci mă voi restrînge la tonul de enunțare în cadrul acestei scurte evocări pornită pe fugara desinare și subliniere a acestui dublu paralelism între poezii citați așa cum mi-am propus la început.

Subliniez din nou, că această evocare nu are scopul să analizeze opera în mod succint a nici unuia dintre cei patru poeți, ci doar încearcă pe

baza unor apropieri și diferențieri să înnoade firele de legătură poetică și să arunce încă o dată o privire pasionată de lector și iubitor de poezie asupra profilului lor poetic. Cu ani în urmă, o anumită parte a criticii sovietice judeca unilateral, când nu ignora total poezia neegalatului cîntăreț al peisajului rusesc, al cîmpiilor și vieții agreste rusești, al tristeții cîmpurilor și satelor din vechea Rusie. Dar Gorki a spus cu liniară precizie că: „Esenin e un poet complex, deși în multe privințe plin de contradicții“. Dar de unde izvorau aceste contradicții, dacă nu din ființa și din culoarea vechii Rusii. Inima lui impresionată mai mult decît conștiința de realitățile dramatice ale epocii nu putea decît să aspire dureros și să pompeze cu amară forță sîngele pe care-l învenina această realitate. (În plastică reflecția aceste imagini dureroase cunoscutul pictor Boris-Griгорiev). Esenin era, după cum spune tot Gorki: „un organ creat de natură exclusiv pentru poezie“, și acest organ sensibil a primit tot ce aspra și amara viață de la țară i-a înfățișat, transformînd totul în acea lirică în care sunau coardele balalaicilor stridente, ale armonicelor bețive pe sub gardurile de sălcii, ale dombrelor profunde pe care de veacuri își legănaseră rapsozii populari bilinele cu tristețea poporului și a pămîntului rus. S-a analizat îndeosebi cu o etică dezaprobare, capitolul tendințelor decadente, cînd Esenin, după chipul întregii vieți spirituale și artistice care se oprise în pragul revoluției, sau întrecuse în parte, și care se zbătea zăpăcită și neorientată în căutarea unei ieșiri din drumul pelerinilor mistici, sau a celor ce purcedeau din ultimele oaze veștede ale falimentului păturii putrede din burgeoisie, erou întîrziat sau abia mijit din curentele modurilor de expresie ale apusului. (Hlebnicov, Boris Lavreniev, Togadam, Ingadam și Vigadam). Dar Esenin care va subjuga permanent iubitorii poeziei dăruite nu este acela al ciclului „Moscova tavenelor“... Latura profundă, pedala gravă a armoniei ese-

niene se ridică și se așează pe corzile sale de rezonanță autentică, pe armonia iscată din cîntarea naturii ruse, pe suspinele pădurilor și holdelor din Reazan. Va trece familial cu acel convoi al eroilor fără cuvînt din fauna sălbatică sau domestică a spațiilor stepelor ruse sau a săracilor gospodării din satele presărate peste marile întinderi rusești; mica faună cuprinsă în poemele: „Vulpea, pisica, vaca sau caii mărunți țărănești cu atîtea devoțiune și dragoste, cîntați de el. Esenin umanizează conținutul care desenează siluețele vii, pașnice sau suferinde ale umilelor viețuitoare. Esenin zugrăvește cu artă și cu pensulele vechilor iconari din Paleh sau din alte vestite centre de artă populară și plînge cu armonica satelor de stepă frumusețea casei părintești și durerea despărțirii de ea. „Am părăsit casa părintească“). În trecut nu s-a pus destul accent pe o altă fațetă a liricii eseniene, pe intensitatea dragostei de patrie și apropierea de ideile revoluției, așa cum ele transpar cu adîncă vibrație și intensă culoare în poemele „Ana Sneghina“, „Noi, generația“, „Spovedania unui huligan“, „Inonia“ și altele. Acum însă, în întreaga Uniune Sovietică, editurile dăruiesc cititorilor fără număr, iubitori ai poeziei lui Esenin, opera completă în tiraje de masă. În poemul „Omul negru“, Esenin portretizîndu-se, desenează portretul unei epoci întregi. Acuzîndu-se, acuză epoca cea mai aprigă, culminarea descompunerii societății ruse din preziua revoluției, epoca și practicile imorale sociale și spirituale, ce țineau omul în friiele de fier și de sînge ale Ohranei, care izbutea să descompună, să umilească omul, mai ales pe intelectual, dar care n-a izbutit să oprească lupta poporului chinuit și lupta conducătorilor revoluției.

Poezia sovietică, în afară de Vladimir Maiakovski, în afară de Blok și Esenin, cîștigați și înflăcărați de noblețea și măreția ideii, să dea opere noi și valoroase pentru oglindirea și cîntarea revoluției, pentru zugrăvirea unei noi fresce a istoriei omului nou, înscris

în pagini antologice talente și poeme excepționale.

Sînt talentați și Tvardovski și Isakovski... O salbă de poeme neprețuite sună clinchetu-i armonic și-și joacă focurile frumosului la gîtul poeziei sovietice. Însă, după cum ne-am propus, eu îl pun în paralelă cu Esenin, pe Nikolai Gribaciov. El purcede, descinde din Parnas pe calea pe care a venit și Esenin către noi, către poezie. Poezia lui Gribaciov nu reeditează fenomenul eseninean, nu copiază tehnica poeziei eseniniene. E o poezie imagistă care atinge uneori și profunzimi demne de marele și frămîntutul Serghei. Dar poezia lui Gribaciov exclude frămîntările personale izvorîte dintr-o latură care nu se află în structura operei sale. Gribaciov este poetul altor frămîntări, al frămîntării construirii unei lumi noi, a unui om nou, cu toate mărețiile și scăderile sale. Gribaciov, ca și Esenin, iubește, cîntă satul, țăranul. Dar oglinda talentului său reflectă o imagine diferită. El vede satul în mers, în mersul către comunism. Cîntă colhozul, colhozurile „Bolșevic“ și „Pobeda“, le cîntă în paralelă arătînd ce izbuteste unul, ce îi lipsește celuilalt. Colhoznicii săi, bătrîni și tineri, înapoiți sau înaintați, deschiși visului mare al unei înnodări de brațe care să răstoarne greutatea, sînt desenați cu conture puternice și în bine și în scădere. Întîlnim însă, în „Primăvara“, în „Colhozul Pobeda“ de pildă, unele din mărturiile unui fragment de timp cînd îndrumarea și dirijarea poeziei de către pletera incompetenței, făceau să apară net, că poetul n-a avut îndestulă tărie să reziste și să respingă ceea ce nu-i aparținea, ceea ce nu se acorda cu viziunea și cu timbrul personal, naufragiind astfel în insule și banchize de locuri comune, în platitudine și în enumerarea contabilă a unor laturi și a unei recuzite proletcultiste, blamate și respinse azi ca neconforme cu ținuta și veșmîntul poeziei adevărate. El flatează, toarnă roz în cenușiu, face temenele nedorite, cade chiar în boala cultului personalității.

Nu mai încarc atenția cititorului cu citate de acest timbru fiindcă acestea, la lectura întregului poem, foarte amplu, deși supără, se topesc în trecerea fiorului poetic de mare intensitate, în grava frumusețe a multor pasaje încheiate, de adîncime și intensitate lirică.

Zernov, — eroul central al poemului, partorgul, adică organizatorul de partid, nu este numai un activist, este un portret model pentru toți activiștii din lume, desenat cu liniile unui creion gros, plin de umbre și lumini, de contraste puternice. Exceptînd destinul tragic și finalul dramatic al acestui erou tipic, el trebuie urmărit, stimat, înțeles, ca om și ca luptător, ca element transformator al noului. Prin el se reflectă toată viața, tot drumul colhozului Pobeda, de la începutul său și de mai departe, din cauzele revoluției, din prăbușirea vechiului și din izbucnirea impetuoasă a noului, care zdrobește toate opreliștile negative și umple cu vis și cu viață toate golurile existente. Citez unele fragmente ale amplului poem, fragmente în care transpar cele subliniate mai sus: imaginea, lirismul autentic și adîncimea fiorului dramatic pe care-l are și-l sună cu mare artă în poemele sale Serghei Esenin.

Partorgul și-a cheltuit viața, a pus jaloanele visului pe hectarele reale ale Pobedei și „Pobeda“, victoria, a fost a lui chiar dacă el n-a trăit-o, nu i-a auzit sunetul de goarnă albastră: „Cu vorba inimile încă le-ncălzea. / Cînd a simțit pe pleoape ceața grea. / Și cerul parcă s-a posomorît. / O pată neagră i-a țîșnit din gît. / Și ninge cu funingine și fum... / Motanul negru e pe horn acum. // Cu capu-n jos, cu ochii de văpaie, / Se uită în băltoaca după ploaie. // ... Și fulger zarea despică în două, / și norii deslegați au prins să plouă. // Furtunile apoi se-nvolburară / copacii mîini spre ceruri ridicară. // Și-nțelegînd al nopții semn în treacăt / cheia se-ntoarse singură-n lăcăt. // Și scoase urlet de turbare vîntul / de nimeni înțeles îi fu cuvîntul. // Un tunet sgudui întreaga ueză. / Grea

ploaie răpăi în geam, pe prispă. // Stejarul mort al birnelor uscate / s-a ridicat cu ramuri răsculate. // Și-a început să crească, umplînd vidul, / săltînd acoperișul, surpînd zidul. // Și foi de fier avea, tulpina: rangă. / Creangă și creangă, au crescut din creangă. // Și rădăcinile-i ținură glesna. / Fără de fund deasupra lui fu bezna. (...) / Gemu partorgul: / „apă!“ și femeia, / plîngîndu-l, l-a înțeles în clipa ceea. / Și îi aduse zeamă de broboană. / Nu zeamă, aurori erau în cană, / Dar mina-i tremură de friguri arse, / căzu din mîini paharul, și se sparse. / E totu-nvălmășit ca-ntro poveste... / Pereții unde-s? Izba unde este? / Și parcă vin cu urlete obuze / din zările flămînde și obtuze. / Tranșeea a crescut pînă la lună. / Pămîntul fierbe, zările detună. / Și pe cîmpia-ntînsă ca o coală / ostașii morți se tîrîie prin smoală, / Precum un ochi de miță, sta aprinsă / domnia nopții tulbure și-ntînsă. / Se cască neagră adîncimea humii, / În brațul lui ard focurile lumii. / În vatra sobiei, la un pas de pat, / mocnește-abia tăciunele uitat / și așteptînd ce-o să se-ntîmple / țipă partorgul cu încinse tîmple. / Se pierde-n neguri ochiul cel de miță. / Un alt fior acuma îl ațîță. / O ciocîrlie cîntă-n primăvară / Aprilie pe dîmburi ară... / Și iată locurile cunoscute, / de-atîtea ori de pașii lui bătute. / Bră-

detul... rîul și pămîntul... / De la un pod la altul fuge vîntul / și parcă norii, pîptănă cu mina — / turmă de nori și nou-rași ca lina... / și fluierul de mătuni, de răchite... / Șanțul gunoial din poteci înghite... / Și pompele de apă către cer / și-aruncă parcă șepcile de fier... // Vînt cald trecu prin crengile cu soare / și ziua de lumini fu orbitoare. // (...) Și astfel Zernov a murit în zori... / Creșteau peste Pobeda aurori / și soarele se revărsa pe cîmpuri. / Ce roșu-ardea, cum pîlpîia pe dîmburi. / Și vîntul tremura în pomi, pe frunze. / De-un cîntec zările erau pătrunse / și inima de-un cîntec bătea plină. / Era-n Pobeda primăvară și lumină. // Era pe drumul lui Zernov lumină.“

Evocarea în paralelă roșește cînd rememorează un titlu al unei opere gigantice: „viețile paralele ale lui Plutarh“. Dar paralelismul poezilor pomeniți este, într-o măsură, o realitate, iar poezia lor o realitate și mai amplă. Ea nu va fi niciodată clintită din tiparele firești. Urmașii, în sprijinul lor pentru sublinierea mării lor importanțe și valori, vor putea să-l citeze pe clasicul Cicero, care spunea că — din cauza greutateii lor — coloșii lui Triptolem și Ceres n-au putut fi clintiți și răpiți. „His pulhritudo periculo, amplitudi salutis fuit“.

Se pare că încă Gorki a intuit această relație nouă între om și istorie într-un moment al evoluției umane, când destinul istoric al omului, mai ales datorită descoperirilor marxismului, încetează a fi doar un „*fatum*“, ci devine și obiect de studiu. În orice caz în *Viața lui Klim Samghin* problematica aceasta e abordată plenar și complex. Omul nu se poate elibera de societate și de istorie negîndu-și umanitatea. De aceea, în drumul împlinirii sale, el se va ciocni întotdeauna și de obstacole *imprevizibile*. În fața imprevizibilului, însă, omul nu poate să nu se simtă neputincios. Iar sentimentul neputinței este și izvorul cel mai tulburător al suferinței. De cînd a devenit conștient de propria sa umanitate, omul n-a pregetat să se apere împotriva acestui dușman neiertător. La început, crezînd în destin. Lăsîndu-se în voia destinului, el își apăra demnitatea acceptînd cu severă mîndrie tot ce nu era în puterea lui să înlătore. Apoi, locul destinului l-a luat dumnezeu. Atotputernicia lui a fost crudă și implacabilă. Cu atît mai năprasnică a fost însă revolta omului. Titanii Renașterii au fost primii care au apostrofat cerul sfidîndu-l într-un elan de cutezanță iconoclastă. Luarea în stăpînire de către om a propriei sale condiții a continuat din izbîndă în izbîndă pînă-n epoca de înscăunare a dominației burgheze. Atît forța cît și slăbiciunea ideologiei burgheze izvorăsc deopotrivă din tendința frenetică de a *absolutiza* ideea potrivit căreia fericirea omului depinde în mod exclusiv de propriile lui însușiri. Fiecare are destinul pe care-l merită, proclamau doct privilegiații concurenței capitaliste. S-ar putea spune că *fordismul* a constituit punctul culminant al justificărilor de acest gen. Construcția s-a prăbușit totuși în urma confruntării cu realitatea. Așa a început criza ideologiei burgheze. Încercarea clasei stăpînitoare de a crea o singură ideologie acceptată de întreaga societate a dat greș. Dacă ar fi să sintetizăm concepțiile de azi cu privire la realiza-

rea personalității umane, avînd circulație în lumea burgheză, le-am putea caracteriza sumar printr-un singur cuvînt: *dezorientarea*. Practicienii științiști au fost chiar nevoiți să încheie alianțe cu dușmanii de ieri: pentru cei dezmoșteniți a fost acreditată ideea supunerii în fața providenței. La polul celălalt, minților neastîmpărate li se servește, într-un ambalaj corespunzător, consolarea agnostică. În sfîrșit, pentru cei mulți și nemulțumiți a început să fie răspîndită cu excepțională intensitate ideea zădărniciiei ce și-a găsit pe plan artistic corespondențul cel mai adecvat în așa numita literatură a absurdului.

Față de toate aceste zbateri ale căutătorilor de adevăr, tînăra literatură sovietică apare după 1917 ca dominată de un aspect nou, care, chiar dacă, într-un sens foarte general, însemna indiscutabil și reabilitatea unor valori părăsite, acredita în acelaș timp și niște soluții cu totul noi, necunoscute pînă atunci.

Pentru înțelegerea lor justă, este necesar a se porni de la un dat istoric fundamental: literatura sovietică e un vlăstar al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, ea s-a născut în atmosfera grandiosului avînt creator pe care această revoluție l-a generat.

Eșuînd în încercarea de a proclama propria ei condiție ca o condiție natural-umană, burghezia își deplasase firesc forțele ideologice în cealaltă extremă: cu mult sgomot fusese proclamată atotputernicia relativismului. Din moment ce o alcătuire ideală a societății e imposibilă (de fapt s-a dovedit că e ireală tendința de a organiza lumea în conformitate cu prefigurarea idealizată a ordinii burgheze de către iluminisții secolului al XVIII-lea), orice realizare e relativă, iar dacă e așa, atunci și orice ideal de realizare a personalității umane e relativ, totul depinde de unghiul de vedere pe care-l alegi. Totul e și satisfăcător și nesatisfăcător în același timp. Iar cui nu-i convine să accepte axioma, n-are decît să se refugieze, căutînd împlinirea, în

universul propriei sale imaginații. Din punct de vedere artistic, efectul principal al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a fost anihilarea definitivă a acestei mistificări. Uluiți, milioane de oameni își dădeau seama că la îndemâna lor se găsesec și adevăruri absolute. Pentru prima dată în istorie o revoluție a fost prezisă, pregătită și înfăptuită în mod științific. De ce să ne mire atunci că multora din marea masă a înfăptuitorilor acestei revoluții li s-a părut că și pe viitor vor putea organiza totul în conformitate cu voința lor? Poezia „cosmică” din anii războiului civil, literatura de poetizare nelimitată a forțelor stihice ale revoluției, absolutizarea voinței în chipurile de eroi monumentali cu „*arcuri de oțel în loc de inimă în piept*” (Briusov), disprețul sarcastic față de tot ce denotă o recrudescență a „slăbiciunilor sentimentale” — toate acestea și multe alte manifestări adiacente — ca să fie înțelese într-o perspectivă istorică — pot și trebuie să fie interpretate ținându-se seama de explozia titanică a încrederii omului în forța nelimitată a cutezanței sale. A vedea în aceste începuturi ale literaturii sovietice doar naivitate romantică și schematism e cel puțin ciudat. Valoarea general-umană a acestor producții cîteodată stîngace e mult mai mare decît și-o închipuie unii.

Că azi, în lumea întreagă se discută foarte mult despre literatura sovietică a „anilor 20” e cît se poate de firesc. Din punct de vedere strict artistic, fenomenul interesează cel puțin din două puncte de vedere.

În primul rînd, pentru că în el aflăm reacția cea mai imediată, cea mai spontană, cea mai nemijlocită la un eveniment istoric de o covîrșitoare însemnătate; în al doilea rînd, pentru că permite cercetarea procesului literar într-o formă mult mai „pură”. Spunînd aceasta, avem în vedere următoarea împrejurare: după cît se știe, arta, ca orice fenomen social, e un fenomen determinat, în ultima instanță, de către bază. Dar încă Marx

și Engels au atras atenția asupra caracterului mediat al acestei determinări. Dezvoltarea artei e în acelaș timp și o dezvoltare *organică*, care are și legi proprii, mai mult sau mai puțin independente de alte transformări. Totodată, cu cît o suprastructură evoluează într-o zonă mai „îndepărtată” de bază, cu atît legile acestea proprii au, în ansamblul dezvoltării, o greutate specifică mai mare. Dar de o valoare deosebită în momente deosebite ale istoriei. Cu cît o situație dată e mai stabilă, cu atît impulsurile care vin din adîncul structurii sociale leagă mai strîns de bază variatele ei suprastructuri. Dimpotrivă, cu cît orînduirea e mai slabă, cu atît se destramă legăturile interioare între structura și variatele suprastructuri componente. În 1917 s-a petrecut în Rusia cea mai spectaculoasă destrămare a unei orînduiri din cîte a cunoscut istoria. Pe dărîmăturile vechii societăți a început să fie construită o societate nouă, superioară. Dar, firesc, cimentarea ei se înfăptuia de la baza piramidei spre vîrf și nu invers. Iată de ce, cel puțin pentru o perioadă scurtă de timp, independența unora dintre suprastructuri a devenit aproape totală. De aici acumularea unui material factic imens pentru oricare cercetător care ar dori să exploreze substanțialitatea internă a dezvoltării artistice.

Propozițiile de mai sus ar părea unora paradoxale, în sensul că se exclud: pe de o parte literatura sovietică a „anilor 20” interesează pentru că exprimă foarte fidel ecourile în artă ale unei revoluții sociale, iar pe de alta — pentru că reprezintă un moment de maximă eliberare a dezvoltării artistice de complexul factorilor social-istorici determinanți. Dar contradicția e numai aparentă. Creația artistică s-a putut „elibera” în sensul definit de noi mai sus numai datorită Revoluției; de aceea a și sublimat-o frenetic în spiritul său, din unghiul său de vedere, și altfel nici nu putea s-o facă.

Discuțiile privitoare la caracterul „exemplar“ sau „neexemplar“ al dezvoltării literare în U.R.S.S. în „anii 20“ ni se pare că devin uneori oțioase și neconcludente, tocmai datorită neluării în considerație a ambelor aspecte schițate de noi mai sus. Și în cazul apologiei, dar și în cel al negării, se absolutizează o situație vremelnică, istoricește determinată, dar care nu se poate repeta. E ca și cum am deplînge mereu virtuțile adolescenței sau am blestema avatarurile ei.

Dar, literatura sovietică a „anilor 20“ prezintă interes și dintr-un alt punct de vedere. Ea a îmbogățit literatura mondială relativ cu puține „caractere“ și nici nu a adăogat ceva substanțial nou capitolului ce se intitulează de obicei „analiza psihologică“. Dimpotrivă, nu întâmplător, și nu fără teme, se poate vorbi despre schematismul personajelor din operele epice și dramatice ale acelor ani. În schimb sînt puține pagini în istoria literaturii universale în care să se fi acumulat, într-un răstimp de altfel destul de scurt, o bogăție atît de uimitoare de „destine“ umane. Și tocmai „destinele“ eroilor din operele literare apărute în U.R.S.S. în primul deceniu postrevoluționar intervin într-un mod revelator în discuția pe care noi încercăm s-o angajăm.

La prima vedere, se pare că ceea ce caracterizează destinele evocate de noi e din nou *renunțarea*. Deci, într-un sens foarte aproximativ, privind lucrurile foarte „de sus“ am asista la reîntoarcerea în perioada prerenascentistă, sau, altminteri spus, la o revenire la rigorile clasicismului. Comparațiile sînt evident foarte „forțate“ dar ele „rezistă“ totuși și, tocmai pentru că rezistă, sînt deosebit de semnificative. Am citat mai sus versurile lui Briusov, pe care orice istoric al literaturii acelor vremi le-ar putea folosi ca un motto. Autoclaustrarea sentimentală devenise o regulă de conduită. Schematizîndu-și eroii, mulți autori nu făceau decît să exprime artistic o realitate psihologică dictată de epocă. Un

comandant de oști sensibil la zbaterile propriului suflet, nu avea, pur și simplu cum să încapă în povestirea lui Malișkin despre *Căderea Dairului*. Kojuh, ca să devie erou (după propria mărturisire a lui Serafimovici), trebuia să se desindividualizeze. Unii vād în interesul lui Furmanov pentru individualitatea irepetabilă a caracterului lui Ceapaev un fel de „depășire“ a slăbiciunilor specifice ale literaturii din acel timp, dar nu-și dau seama că eforturile lui Klčikov, care în roman reprezintă spiritul vremii, se conjugă tocmai în sensul „eliberării“ caracterului lui Ceapaev de sub chingile capriciilor care îl stingheresc în îndeplinirea misiunii sale de comandant. Nu întâmplător legenda populară l-a zugrăvit pe Ceapaev schematic și monumental. Cultul „renunțării“ domină E drept, autorul introduce, în narațiunea epică, și un fel de „analiză“ a modului cum oamenii se diferențiază tocmai prin felul în care se adaptează sau nu renunțărilor cerute de luptă, dar această latură a romanului aparține unei etape mai avansate a procesului literar. În ansamblu însă, aspirația de realizare prin renunțare e și aici pe primul plan. După cum, tot prin renunțare devine eroină și Liubov Iarovaia din piesa cu acelaș titlu a lui Treniov. Comunistul Koșkin i-o spune cît se poate de explicit: ai devenit tovarășă pentru că ai reușit să-ți jertfești iubirea pe altarul cauzei populare.

Foarte pregnant se reliefează această contradicție în unele nuvele ale lui Lavreniov. În *Al patruzeci și unulea*, Mariutka își omoară iubitul, apoi plînge deznădăjduită sărutînd cadavrul. Dar dacă, printr-o minune, l-ar putea învia, iar ofițerul ar lua-o din nou la fugă către ai săi, l-ar omori fără să clipească a doua oară. Și mai dificilă e situația eroului principal din *Istoria unui fapt simplu*. El ar vrea să nu sacrifice cel mai „simplu“ principiu umanist — nu admite ca altcineva să moară în locul lui. Însă legile luptei îi

interzic pînă și această manifestare elementară. Cu nervii încordați pînă la paroxism, Bunciuk, din epopeea *Donului liniștit* a lui Șolohov, exclamă :

— Murdara treabă e să ai de curățit murdăria omenească. Să nimicești ticăloșii. Vezi, vătămător pentru sănătate și pentru suflet. Așa.. la o muncă murdară nu merg decît proștii și brutele sau fanaticii...

Grosso modo, la această problemă cu incomensurabile implicații etice și estetice, scriitorii sovietici au răspuns în trei moduri diferite : patetic, sarcastic sau tragic.

Răspunsul patetic tindea, în fond, la minimalizarea problemei prin compararea ei cu înălțimea idealului comunist. Într-un fel, de aici s-a născut hiperbola maiakovskiană, pătrunderea impetuoasă pe plan ideatic în viitorul comunist. În comparație cu imaginea acestuia, toate „mizeriile“ prezentului începeau să pară atît de insignifiante, încît a suferi de pe urma lor devenea ridicol. În numele aceluiași „mîine“, îi absolvea de răspunderi etice pe „cei doisprezece“ ai săi Aleksandr Blok. Vijelia distrugătoare a revoluției trebuie să fie salutată ca o binefacere, pentru că asigură regenerarea umanității. Dacă n-am lua în considerație decît subiectul epic, extrem de rudimentar de altfel din *Cei doisprezece*, l-am putea identifica ușor ca un fel de „motiv“ aproape din fiecare creație literară a primei etape postrevoluționare. Petika își omoară din greșală iubita, și această faptă antiumană îl face să sufere ; tovarășii însă îi cer s-o uite în numele revoluției. Dar oare nu în numele revoluției își justifică desinteresul său față de propriul copil și Dașa Ciomalova ? Nu în acelaș fel se pune problema și în *Ciocolata* lui Tarasov-Rodionov ? Și am putea înșira numeroase alte exemple. Mai mult : literatura de așa zisă poetizare a amoraliității, a cărei inspiratoare se considera a fi fost Aleksandra Kollontai, într-un fel tot de aici derivă. Din moment ce toate impulsurile personale se cer a fi subordonate imperativului cîteodată

brutal al acțiunii revoluționare, de ce să facă excepție eroticul ? În superba ei dezvoltare liberă, literatura sovietică a „anilor 20“ se caracterizează și prin aceea că a putut împinge nestincherit unele consecințe ale opțiunii pentru cauza revoluției pînă la limitele lor extreme. Dar, dincolo de toate aceste exagerări mai mult sau mai puțin explicabile, e de necontestat că în ansamblul creației literare s-a conturat cît se poate de clar tendința de a eluda contradicția pe care noi am încercat s-o definim prin hiperbolizarea și sublimizarea unilaterală a iureșului eroic. Pentru victoria revoluției, nici un sacrificiu nu părea prea mare. O variantă mai calmă a unei rezolvări estetice de acest gen o găsim și în romanele mai târzii ale lui L. Leonov : *Skutarevski*, *Drumul spre ocean*. Eroul principal al acestuia din urmă nu moare, ci se mută liniștit în *Oceanul visurilor* sale.

Reacția sarcastică, am putea spune că se află la capătul celălalt al tabloului de ansamblu. Unor scriitori mai puțin legați de practica revoluției li s-a părut că sacrificiile cerute sînt prea mari și poate, nu absolut necesare. Viziunea aceasta ar putea fi exemplificată prin opera a doi scriitori atît de diferiți ca Esenin și Ehrenburg. Autorul *Ioniei* a refuzat să accepte „socialismul programatic“ ; consacîndu-se umanității ultragiutate, el a devenit cîntărețul valorilor sacrificate de revoluție — de la satul patriarhal pînă la „dreptul“ omului de a-și înneca amarul și nostalgia în vîrtejul turbure al durerii. Poezia lui Esenin a răsunat cu atîta forță și s-a bucurat de un ecou atît de mare tocmai pentru că ea glorifica niște valori autentice umane sacrificate, pe care istoria nu putea să nu le sacrifice ; însă, oricît de îndreptățit era acest sacrificiu din punct de vedere istoric, contemporanii îl resimțeau ca pe o lovitură excepțional de dureroasă. La Ehrenburg, mai ales în *Profitorul*, problema se pune într-un mod mult mai simplu. Cei doi frați Likov par să

simbolizeze prin destinele lor cele două soluții extreme ale unei dileme inexorabile: ori apărarea „umanității“, dar atunci și angajarea pe un drum descendent — de la negarea imperativului revoluționar la cultul amoralismului cinic — ori acceptarea cerințelor riguroase ale revoluționarismului integral, dar atunci — renunțarea definitivă la tot ce este poezie. Modul acesta de a pune problema s-a accentuat sub influența NEP-ului: S-ar putea chiar vorbi despre un fel de val al unui „neoromantism nepist“, care nu l-a lăsat neatins aproape pe nici un scriitor. Baladele livrești ale lui Bagrički, *Despre artă* de Maiakovski, *Digresiunea lirică* a lui Aseev, *Boala sublimă* a lui Pasternak — sînt doar cîteva titluri care ilustrează această tendință în poezie. În domeniul prozei, de la nuvela *Orașe albastre* a lui A. N. Tolstoi și pînă la romanul *Hoțul* al lui Leonov, am putea înșira zeci de volume în care ironia romantică funcționează ca o prezentă palpabilă și fecundă: dacă revoluția a condus pînă la asemenea abjurări, atunci la ce bun toate imensele sacrificii de ieri? Ceva mai tîrziu, cînd perspectiva se va limpezi, Ilf și Petrov vor face în romanele lor un fel de satiră a satirei, ridiculizîndu-i cu voioșie pe campionii de ieri ai sarcasmului romantic.

După cum se vede, deci, și reacția patetică, dar și cea sarcastică, deși generatoare de opere remarcabile, se epuizau repede din lipsă de perspectivă. Cea mai rezistentă s-a dovedit a fi reacția tragică. Pe scurt, ea rezidă în primul rînd în luciditate. Aspectele anti umane ale luptei revoluționare nu sînt eludate, dar nici nu sînt resimțite cu un fel panică romantică. Fiînd necesare din punct de vedere istoric, ele sînt acceptate ca o expiere, ca un tribut de sînge pe care omenirea trebuie să-l plătească ca să poată cuceri dreptul la reabilitarea umanității și la realizarea deplină — pe acest drum — a fiecărei personalități umane. Deosebit de semnificative sînt din acest punct de vedere, de pildă, nuvelele lui

Babel. Scriitorul nu-și ascunde compasiunea față de oamenii tip Ghidale sau Apolek, față de toți visătorii cărora le place să se ascundă de severitatea vieții în spatele unor lungi cuvîntări despre ideala „internațională a oamenilor buni“. În acelaș timp, însă, Babel subliniază brutal că realitatea revoluționară n-are nimic comun cu asemenea visuri. În realitate, istoria o făuresc în sînge oameni de tipul comandantului de escadron Trunov sau de tipul ostașilor Balmașov, Kurdiukov și atîția alții. Urmărindu-le reacțiile, fără să vrei gîndul te duce la *Sciții* sau chiar la ceea ce spunea Marx despre șansa Europei occidentale de a fi fost regenerată într-un moment de decadență și descompunere prin sîngele proaspăt al barbarilor. Sîntem ispitiți să împingem apropierea și mai departe: păstrînd proporțiile, putem sesiza o asemănare uimitoare între mînia lui Achile care se retrage din luptă pentru că i s-a refuzat o roabă, și mînia comandantului Hlebnikov, care și el se retrage din luptă pentru că i se ia de către un superior, calul favorit. Dar, evident, esențialul constă nu în posibilitatea unor asemenea comparații, ci în vigoarea cu care unii autori sovietici au reușit să scoată în evidență *tragismul inexorabil* al destinului luptătorilor pentru victoria revoluției. Am citat mai sus cuvintele lui Bunciu, dar am putea face și alte referiri la opera lui Șolohov, începînd cu finalul sfișietor al nuvelei *Vîrtejul*, unde o lupoaică urlă îngrozită de cruzimea oamenilor. Poate că nici un alt scriitor nu a insistat mai mult ca Șolohov asupra omuciderii ca scop al *oricărui* război. Odinioară, clasicii plasau toate actele de violență în afara scenei; Șolohov descrie minuțios pînă și moartea Axiniei, ucisă și ea într-o încăierare în ultima fază a războiului. Babel, Fadeev, Șolohov, iar alături de ei și atîția alți scriitori sovietici au demonstrat un curaj civic rar în istoria literaturii universale accentuînd, chiar subliniînd că nici cea mai sublimă perspectivă istorică nu poate justi-

fica cea mai neînsemnată jertfă ome-
nească. Dar, cu aceeași luciditate au
subliniat și altceva: că nu e în pu-
terea oamenilor să împiedice aceste
jertfe. De unde rezultă că principala
dimensiune estetică a realității revo-
luționare e cea tragică. Reliefind-o,
scriitorii citați au zugrăvit tablourile
cele mai adevărate, dar și cele mai
sublime ale revoluției. Să nu uităm, în
sfârșit, că și marii poeți ai revoluției
— Esenin, Maiakovski — mergând pe
căi diferite, s-au întâlnit în cele din
urmă tot în ipostaza tragică. Despre
Esenin se poate spune chiar că a în-
cercat toate ipostazele: e patetic în
Inonia și alte poeme revoluționare ico-
noclaste, sarcastic în *Moscova circiu-
mărească*, devine tragic în atâtea poezii
scrise în ultimul an al vieții. Iar tra-
gismul acesta e cu atât mai răscolitor
cu cât eroul tragediei e poetul însuși.
Cît îl privește pe Maiakovski, strigă-
tul din *In gura mare* se înalță firesc
până la acorduri prometeice. În nu-
mele revoluției, ambii poeți au glori-
ficat până și propria înfrângere pămîn-
teană.

Deosebirea fundamentală dintre per-
spectiva existențialistă asupra relației
dintre om și istorie și perspectiva tra-
gică a literaturii sovietice constă în
aceea că, în timp ce existențialistii au
o viziune apocaliptică asupra domina-
ției inexorable a necesității, artiștii
aliniați în lupta revoluționară aprecia-
ză aceeași necesitate ca un mod nou,
specific zilelor noastre, de a *elibera*
omul din strînsoarea forțelor exterioare
care-i alienează esența. Cu alte cuvîn-
te: din momentul în care omul înce-
tează de a mai reacționa la presiunea
istoriei ca la o catastrofă personală,
el, prin chiar acest act deliberat, înce-
pe să domine istoria. Omul „modern“
se vrea stăpîn al destinului său, dar își
caută un sprijin numai în propriile
sale virtuți. Cum însă imprezizibilul nu
va putea fi niciodată înlăturat din
viață, ar însemna că omul niciodată
nu-și va putea atinge idealul. Descope-
rirea făcută de revoluție, cu ajutorul
științei marxiste dar și al realității re-

voluționare, e uimitor de simplă: omul
poate învinge dominația imprezizibilu-
lui prevăzînd factorii imprezizibili ca
pe o componență a viitorului — apro-
piat sau îndepărtat. Luînd cunoștință
de latura incognoscibilă a existenței,
omul o domină.

Citind nuvelele lui Babel, *Donul liniș-
tit*, *Infringerea*, *Calvarul*, precum și
atâtea alte opere ale literaturii sovietice,
te simți parcă introdus în forja in-
candescentă a istoriei, în cuptorul în
care se plămădesc din viața însăși *noile*
valori etice și estetice. Eliberați brusc
de respectul pios față de normele
vechi, oamenii reacționează firesc în
două chipuri, într-un fel contradictorii:
negativ — comportîndu-se diametral
opus *tuturor* normelor vechi; dar și
pozitiv — elaborînd printr-un uriaș și
spontan efort colectiv normele unei
conviețuiri de tip nou. Dreptatea e de
partea lor, pentru că eliberarea a con-
ferit comportării lor sublimul integri-
tății.

În ultimul timp, în Occident se vor-
bește din ce în ce mai mult despre
artă și literatură ca despre o creație
de mituri. Ideea ar putea fi acceptată,
dar cu condiția să se țină seamă și
de faptul că o creație de mituri noi e
posibilă numai dacă e conjugată cu
distrugerea altora vechi. Creația de mi-
turi e doar o altă față a demitizării.
De altfel, și în istorie orice mitologie-
nouă cîștiga adeziunea numai dacă se
substituia unei mitologii compromise.

Lumea de azi, oricît de civilizată ar
fi, are nevoie de mituri. Are această
nevoie din cauza uriașelor cuceriri ale
spiritului uman. Revoluția socială, re-
voluția tehnico-științifică, pătrunderea
din ce în ce mai adînc în străfundurile
sufletului, toate aceste sporuri de cu-
noaștere au relevat prin chiar amploa-
rea lor cît de întinsă e încă *necunoaș-
terea* omenească. Însă în timp ce pe-
eroii unor opere din occident, perspec-
tiva aceasta îi speria, eroii literaturii
sovietice nu sînt niciodată descurajați:
frustrat de o parte a libertății perso-
nale, omul o recîștigă împărtășindu-se
din libertatea tuturor.

Așadar, e vorba tot de o „renunțare“, dar de o factură nouă, necunoscută epocilor anterioare. Nu putea fi vorba de nici o reîntoarcere la mitul fericirii prin renunțarea totală, fapt pentru care Lenin respingea cu atîta intransigență orice compromis cu dostoevskismul sau tolstoismul. Limitarea puterilor omului e o condiție sine qua non a existenței umane, deci și sursa eternă a tragismului existenței sale. În consecință, omul poate deveni fericit, se poate realiza plenar, numai dacă nu contrazice această facultate care-i este inerentă, deci dacă limitează conștient propria sa împlinire. Nefericirea congenitală a omului în lumea burgheză nu se datorește caracterului inexorabil al limitării posibilităților sale de realizare, ci inacceptării acestei limitări, alimentată ideologic de iluzia răspîndită de burghezie cu privire la existența unor posibilități nelimitate de a parveni la o situație privilegiată. Distrugînd acest mit, revoluția socialistă a redat omului propria sa condiție. E o condiție tragică, însă tragismul ei nu mai e copleșitor pentru om, întrucît el îl cunoaște și-l acceptă. Astfel, printr-o negație a negației, lumea s-a reîntors la unele valori estetice ale antichității. Eroii literaturii sovietice sînt superbi și grandioși tocmai pentru că nu se revoltă împotriva unui tragism pe care nu-l pot eluda. Ei se realizează plenar pentru că sînt dominați de sentimentul libertății și al integrității, pentru că înving neîncrederea în propriile forțe.

În deceniile ulterioare „anilor 20“, tonalitatea literaturii sovietice a căpătat în mod firesc accente noi, mai ales sub influența procesului istoric la care scriitorii participau. Realitatea revoluționară se transforma tot mai mult într-o realitate socialistă stabilă, lupta pentru distrugerea vechiului ceda locul unei munci titanice de construire a unei lumi noi. Apoi au pășit în arenă generațiile mai tinere, pentru care

relația între vechi și nou se încărca cu un alt conținut. Dar nu e în intenția noastră să urmărim ecurile tuturor acestor transformări în literatură. Ne vom mărgini a afirma că, în ciuda modificărilor amintite, scriitorii sovietici s-au menținut pe poziția cucerită în anii vijelioși de după Octombrie 1917. Contradicțiile inevitabile dintre colectivul socialist și personalitatea omului, limitarea inexorabilă a posibilităților de realizare, deci necesitatea unor renunțări, au ieșit în evidență și mai pregnant, ceea ce reprezentanții ideologici ai burgheziei n-au întîrziat a specula: la ce bun întregul efort revoluționar, cu toate sacrificiile pe care el le-a presupus, dacă omul continuă să se simtă strîmătorat în societate? Dar pusă așa problema, de fapt se eludează esențialul. Nu este vorba de a contesta limitele inevitabile ale oricărei ascensiuni umane. Eroii cunoscutei trilogii epice a lui Fedin sînt perfect conștienți de această imposibilitate. Și totuși, conștiința aceasta nu-i face nefericiți. Cînd aspirația de parvenire a omului nu e frînată din interior ci se frînge de obstacolele exterioare individului, senzația umilinței îl copleșește și-l face nefericit; cînd însă limitarea acționează din interior, ea devine forța care-l transformă realmente pe om în stăpînul destinului său. Într-un mod cu totul original, alternativa e simbolizată cu toate implicațiile ei în *Caleașca de aur* a lui Leonov. Miezul chestiunii se cere a fi căutat aici. Pentru eroii lui Camus, să zicem, conștiința limitării propriilor puteri are dimensiunea unei catastrofe. Pentru eroii literaturii sovietice, ea înseamnă doar luarea în stăpînire a propriei condiții. Putem oare vorbi și în acest caz de un mit? Da, dar într-un alt sens. Mitul e al constructorului care știe că orice alt etaj construit reprezintă baza pentru ridicarea altuia, nou. În asta, poate, constă și măreția construcției.

Lirica lui Boris Pasternak

de Leonida Teodorescu

In viața poetică din U.R.S.S. există o prejudecată și anume că în cel de-al treilea deceniu această viață se reduce la confruntarea poetică și publicistică, mai exact publică, a doi poeți — Esenin și Maiakovski. Din punctul de vedere al acestei prejudecăți, alimentată oarecum de deficiențe editoriale, ceilalți poeți reprezintă ipostaze inferioare ale tipului de poezie esenian sau maiakovskian și nu aduc contribuții fundamentale la tabloul poetic al epocii. Din această pricină, Esenin și Maiakovski înșiși, ca și ceea ce se înțelege, subtil sau banal, prin tradiția lor, sînt raportați unul la altul ca singurele criterii de comparație reciproc valabile sau, mai frecvent, ca singurele posibilități reciproc valabile de a fi comparate prin disociere.

Între cei doi poeți exista într-adevăr o anume adversitate și, evident, o mulțime de deosebiri, pe care Maiakovski (mai des) și Esenin (mai rar) le-au proclamat mai mult sau mai puțin vehement și care capătă un sens tulburător prin comunitatea finală a destinului celor doi poeți, ceea ce și creează senzația că cei doi ar constitui laturile componente și indisolubile ale unui fenomen unic. Aceasta ar fi, probabil, una din explicațiile prejudecății de care vorbeam mai înainte că „tot restul nu-i nimic“, sau în orice caz nu prea important, sau, ca să folosim o expresie

la modă, nu ține decît de istoria literară. Bineînțeles, această prejudecată n-ar dăinui și nu s-ar transforma într-o judecată de valoare dacă n-ar avea girul autoritar al specialiștilor, adică al celor care au citit mai multe cărți în materie decît literații de o altă orientare „specială“ și la care, în consecință, selecția valorică are o mai solidă fundamentare științifică. Și astfel, treptat, prin extinderea acestei prejudecăți dincolo de hotarul celui de-al treilea deceniu au fost excluse, prin replici vehemente sau prin tăcere, din sfera marilor valori poetice Pasternak, Ahmatova și Țvetaieva. În aceste condiții recente reeditări efectuate în U.R.S.S., mai ales în ceea ce-i privește pe Pasternak și pe Țvetaieva (Anna Ahmatova a fost publicată destul de curent în ultimii ani) sînt mai mult decît salutare, întrucît sensul acestor reeditări nu se reduce doar la o punere la dispoziție a unor volume de poezii, (ci și prin asociere cu Ahmatova) la repunerea în discuție a prejudecății de care vorbeam mai înainte, la transformarea unei sfere poetice bivalente într-o sferă poetică polivalentă, la recrearea, poate încă parțială, a unui univers poetic tumultuos și bogat diferențiat. În ceea ce privește reeditările din Pasternak și Țvetaieva, poate că termenul de reeditare nu este întru totul potrivit, deoarece recente ediții au o sui-generis valoare de princip,

fiind primele ediții științifice ale poeziei lor.

A reduce sensul poeziei lui Pasternak doar la confruntarea cu Esenin și Maikovski, cu alte cuvinte a reduce opera sa doar la limitele celui de-al treilea deceniu, înseamnă a înlocui o prejudecată cu o altă prejudecată. Bineînțeles că niște asocieri și disocieri se pot face în acest caz, după cum se pot face aproape întotdeauna, dar valoarea operei lui nu rezidă în posibilitatea asocierilor și disocierilor cu criterii constituite și clasificate. Opera lui Pasternak are un pronunțat caracter de unicat, nu într-o accepție școlărească a temeiului — orice poet mare are o personalitate mare —, ci într-o accepție particularizată. Boris Pasternak ca și Marina Țvetaieva, indiferent de forța și aria unei eventuale influențe (ideea influenței lui Pasternak asupra poeziei sovietice moderne ar avea în orice caz destul temei) reprezintă un fenomen greu repetabil și, mai ales, foarte greu asociabil prin ceea ce are el esențial, punctele de tangență între opera lui Pasternak și opera altor poeți nedepășind valoarea unor trăsături general-artistice. Astfel, valoarea și semnificația poeziei lui Pasternak, ca și a poeziei Marinei Țvetaieva, depășesc strimtorile unui cadru istoric-literar redevinind ceea ce sînt, niște universuri artistice care au creat poeziei o nouă dimensiune.

*Iar versurile mele, ca vinurile scumpe,
Și-așteaptă vremea lor.*

— cum scria Marina Țvetaieva în 1913. Asocierea numelor celor doi poeți are, desigur, un caracter convențional, fiind mai curînd rîdul unui destin decît al unui efort poetic, valoarea de unicat a poeziei lui Pasternak nedizolvîndu-se într-o nouă comparație, oricine ar constitui cel de-al doilea termen.

Boris Pasternak a ajuns la poezie prin negarea succesivă a două formații — a celei de muzician și a celei de filozof. Născut în 1890 la Moscova, într-o familie de intelectuali rafinați —

tatăl un pictor cunoscut, mama pianistă —, Pasternak și-a dedicat prima tinerețe studierii mai întîi a muzicii (între 13 și 19 ani), iar mai tîrziu a filozofiei, ca după patru ani de preocupări filozofice, care includ și o specializare în Germania, la Marburg, să se dedice în exclusivitate poeziei. Ca și la Cehov, însă, înclinația naturală spre literatură a depășit o solidă formație intelectuală și profesională. Dar tot ca la Cehov, după cum vom vedea mai departe, a avut loc o inevitabilă și binevenită influență a formației asupra talentului. Din punct de vedere strict teoretic, se poate vorbi, desigur, despre o anume contradicție intimă a personalității poetului manifestată printre altele în tendința de a-și recîștiga propria condiție, înstrăinată oarecum de preocupările filozofice și muzicale făcute la o vîrstă fragedă, deci într-un moment în care ponderea lor în formarea personalității este deosebită. Importantă este însă nu atît prezența contradicției cît rezultatele ei.

După cum au remarcat și cercetătorii sovietici, locul central în lirica lui Pasternak este ocupat de natură (Boris Pasternak, *Stihotvorenia i poemî*, Moskva-Leningrad, 1956, p. 14). Natura, însă, în cazul poeziei lui Pasternak, are o funcționalitate cu totul deosebită de ceea ce se înțelege prin natură și peisaj, fie în poezia clasică, fie și în cea modernă. Pînă într-un punct, modul în care funcționează peisajul, deși este greu de vorbit despre peisaj la Pasternak, îl apropie structural de cel de-al treilea personaj din lirica Annei Ahmatova, fără însă să se constituie în final într-o interferență a proiecției „eu“-lui cu „alter-ego“. La Anna Ahmatova te izbește permanențizarea întîlnirii „eu“-lui poetic cu „alter-ego“-ul său filozofic, care cenzurează și prin aceasta dramatizează pornirile lirice ale poetei. În bună parte, lirica Annei Ahmatova reprezintă analiza sau psihanaliza acestei întîlniri, astfel că sinceritatea poetică încetează

de a mai fi la ea o calitate și se transformă într-un procedeu, într-un mod de a fi, în afara căruia poezia ei nu poate să existe.

Natura la Pasternak ocupă un loc central nu pentru că ar fi vorba de niște schițe peisajistice și nici pentru că ar fi vorba de funcționalitatea metaforică, simbolică sau alegorică. Dificultatea înțelegerii liricii pasternakiene rezidă, credem, în natura insolită a elementului ei central, a peisajului, care se constituie într-un punct al contactului dintre elementul muzical și elementul filozofic al poeziei sale.

Pasternak și-a depășit formația de muzician și filozof pentru a-și regăsi condiția de poet. Într-un anume sens, însă, Pasternak nu este un poet pur, în poezia lui făcându-se mereu simțită muzica și filozofia, nu subsidiar sau accidental, ci în structura ei intimă, conceptuală. A spune despre Pasternak că poezia lui este muzicală înseamnă a comite un paradox aparent, pentru că, morfologic vorbind, poezia lui este mult mai puțin muzicală decât a multor poeți. Nu este vorba numai de rezonanțele melodice, de preocupările pentru sunetul propriu-zis al poeziei care nu se întâlnesc decât sporadic la Pasternak, cu toată patima pe care o nutrește pentru felurile refacerii, dar nu este vorba nici măcar de o construcție muzicală, de cîntec, pe care o întâlnim la alți poeți. „Motivele persane“ ale lui Esenin, de pildă, sînt în mod evident niște cîntece, nu atît prin melodia versului, cît prin compoziția poeziei (poate mai puțin în cazul „Zarafului“). Poeziile lui Pasternak în mod evident nu sînt niște cîntece, din orice punct de vedere le-ai privi, chiar cînd se numesc balade — „Se-ntîmplă adesea, atunci cînd curierul“ (1916, 1928) sau „Garajele tremură“ (1930).

Caracterul muzical al poeziei lui Pasternak ține nu atît de modalitate, cît de condiție, de înțelegerea transfigurării poetice. În acest sens, foarte elocvent este poemul „Marburg“. La o primă lectură ai fi tentat să-l percepi ca o alegorie sau în cel mai fericit

caz ca o metaforă. Probabil că primii lectori ai poeziei lui Pasternak s-au apropiat din acest punct de vedere de el, de unde și neînțelegerea care i-a însoțit ca o umbră publicațiile.

Poetul a trecut printr-o decepție erotică — a fost respins. Criza nu se rezolvă printr-o suferință — în înțelegerea curentă a termenului —, ci printr-o renaștere, o renaștere a lui, a poetului, printr-o disociere dintre el, cel din clipa aceasta, posterioară refuzului, și dintre el, cel din clipa anterioară refuzului, Pasternak neîncercînd o sinteză între speranța trecutului și disperarea prezentului, ci o dizlocare a celui care renaște, de cel care moare. Logica în cazul acesta este inversă, sursa tragicului fiind renașterea și nu moartea clipei trecute, renașterea fiind ceva blestemat, ceva dincolo de care nu mai este nimic. Renașterea în „Marburg“ este mai mult un sfîrșit decît un început. Timpul s-a oprit, dizlocarea trecutului de prezent are ceva din durerea fizică, e aproape o curățire în carnea vie, o chiuretare. Ceea ce se curăță este viu, dar ceea ce se scoate și se aruncă este tot viu, cel puțin încă mai este viu. Această disociere a poetului care moare de poetul care renaște se petrece în afara timpului. Timpul s-a oprit sau, mai bine zis, poetul prin criza lui a fost azvîrlit în afara timpului, care se scurge pe lîngă el fără să capete personalitatea celui prin care se consumă — acum e amiază, mai tîrziu va fi noapte, cu care poetul va juca șah, iar mai tîrziu va veni dimineața, a cărei față e familiară poetului.

Universul în care a fost aruncat prin durerea lui sau care a putut fi sesizat datorită șocului își trăiește o viață a lui, și viața aceasta i se comunică poetului, care prin renaștere este un component al acestui univers, iar prin criza erotică un accident în acest univers. Universul fantastic cu care poetul intră în contact capătă glas, nu pentru că i-ar vorbi, ci pentru că are o viață de care poetul devine conștient,

care i se comunică. Vîntul, de pildă, devine viu, nu pentru că este descriptibil sau obiectiv, ci pentru că are o viață a lui și astfel devine un univers cu care se poate comunica și care comunică.

În acest context este, evident, tentant, dar, credem eronat, de a aprecia poezia lui Pasternak drept metaforică. Nu este vorba de metaforă, adică de un procedeu, de un mijloc de expresie, ci de un mod de a simți și de a gândi lumea, mai puțin frecvent, credem, în literatură, și mult mai frecvent în muzică. Senzația de tulburare pe care o provoacă poezia lui Pasternak se datorează poate tocmai acestui contact magic dintre două arte, în ceea ce au ele intim.

Prin urmare, îi este caracteristic lui Pasternak nu atât apelarea la anume procedee de expresie, ci un mod de a percepe și transfigura realitatea. Fără îndoială, transfigurarea muzicală a lumii înconjurătoare și transpunerea literară a acestei transfigurări ține nu numai de biografia poetului, ci și de temperamentul său. Adevărul este că lumea muzicii își avea locul ei în preocupările spirituale ale lui Pasternak, și cînd spunem aceasta nu ne gîndim numai la psihologia creației lui Pasternak, ci și la unele manifestări directe, chiar tematice, cum ar fi, de pildă, poezia „Improvizație“ (1915) sau „Improvizație la pian“, cum a denumit poetul o variantă publicată în 1948. Aici se descrie, după cum o spune și titlul, chiar procesul unei improvizații muzicale. Desigur, Pasternak rămîne Pasternak chiar în această poezie, sau poate mai ales în această poezie. Simptomatică în această poezie, ca și în altele, este atracția, am spune profesională, pe care o exercită muzica asupra lui Pasternak, și înțelegerea tot profesională a muzicii revărsată în versurile acestei poezii scurte, bineînțeles sub oblăduirea atentă a poetului...

*Din mîna am hrănit un stol de clape
Sub batere de-aripă și țipăt gutural.*

Natura, pentru Pasternak, încetează de a fi un obiect, indiferent dacă

prin obiect înțelegem un model pe care-l descrie, un mijloc de definire sau un spațiu de transpunere a unui univers intim. Natura capătă o valoare de subiect în poezia lui Pasternak, iarăși nu din cauza înclinației spre animism, proprie lui Pasternak, ci pentru că natura se constituie în celălalt termen al poeziei sale, celălalt în raport cu primul — poetul, ceea ce-i dă o nouă dimensiune sau, mai bine zis, ceea ce transformă poezia lui Pasternak într-un univers. În poezia „Drumul“, de pildă, scrisă în 1956—1959, sau în poezia „Vînt de noapte“, scrisă în aceeași perioadă, ca și în poeziile „Visul“ (1913, 1928), „O noapte sufocantă“, publicată pentru prima dată în 1922 etc., natura, indiferent de faptul că are o prezență materială, fiind adică drum, vînt etc., sau este doar o stare, se regăsește în poezia lui Pasternak în aceeași măsură în care poetul însuși se regăsește în întîlnirea sa intimă cu ea. Momentul șocant al poeziei lui Pasternak este cel al revelației. Uneori, revelația are o funcționalitate dramatică („Marburg“), alteori ne aflăm în fața unei lente schimbări de planuri — „Vînt de noapte“: o petrecere, un sfîrșit de petrecere, un vînt de noapte care caută împăcarea, două garduri care se ceartă, pomii care se îngrămădesc să asculte gîlceava gardurilor, și iarăși vîntul de noapte care caută împăcarea — sau, în fine, revelația este subscrisă textului propriu-zis — „Oglinda“: lumile de dincolo și de dincoace de oglindă se întîlnesc, se întretaie și se ciocnesc într-o stranie tăcere și în virtutea unor ciudate mecanisme și mișcări. Dar toate acestea reprezintă doar niște expresii ale revelației, de o importanță secundară în raport cu revelația însăși.

Poetul nu descoperă sensuri ascunse sub învelișuri mai mult sau mai puțin banale, deși aceste sensuri există, dar există nu primordial, ci în consecință. Poetul nu le caută, ele curg din buzele stors pe care poetul l-a pus în mijlocul naturii redescoperite.

Pasternak redescoperă natura nu ca pe o frumusețe și nici ca pe o vitalitate, ci ca pe un univers care există dincolo de el și care există pe o altă traiectorie. Este o lume care trăiește în virtutea unei intimități proprii și poetul trebuie să parcurgă un proces de detașare, de transfigurare, să-și creeze un moment transcendental, care să-i permită constituirea unui canal de comunicare între el și natură. Și astfel, după momentul muzical al poeziei lui Pasternak, ajungem la cel de-al doilea moment al poeziei sale — momentul filozofic.

Natura, pentru Pasternak este sau, după cum am văzut, devine un partener de dialog, cel cu care poetul comunică și, în egală măsură, cel care comunică cu poetul. Poezia lui Pasternak devine astfel o poartă spre un univers fantastic, dar nu este un fantastic creat, deci într-un fel sau altul artificial, ci un fantastic găsit, care gravitează pe o orbită a lui, care-și trăiește o viață a lui, și spre care poetul plonjează ca să ne aducă mărturii palpabile și tulburătoare.

Poezia lui Pasternak capătă așadar o tentă științifică. Poate să pară ciudată această apreciere a poeziei sale, plină de imagini de o stranie frumusețe, dar trebuie spus că frumusețea imaginii pasternakiene, ca și sensurile descoperite, nu este primordială, ci o consecință a dialogului său cu natura. Momentul științific, filozofic, al poeziei sale, ca și momentul muzical, nu este unul exterior. După cum poeziile sale nu „sună frumos“ și nici nu ne amintesc de cîntece, tot astfel ele nu dezbat în limbaj poetic sau în oricare alt limbaj o anume chestiune științifică și nici nu aduc contribuții. Momentul filozofic al poeziei lui Pasternak ca și cel muzical ține de psihologia creației sale și de sensul ei și nu de proces și de rezultate, ține, probabil, de interferența formației și a temperamentului și mai puțin de premeditare. De altfel, este și greu să ai geniu numai pentru că dorești asta cu tot dinadinsul.

Descoperirea universului fantastic a însemnat pentru Pasternak nu numai o victorie, dar și un început de drum. Exprimarea lirică a unei lumi căreia nu-i aparții decît prin accident implică și o serie de probleme de ordinul tehnicii poetice. Din acest punct de vedere, poezia lui Pasternak nu este întru totul unitară.

Mai ales în prima lui perioadă de creație, Pasternak este captivat de însuși procesul comunicării, după cum rezultă și din poezia „Primăvară“. Universul fantastic descoperit, în toată complexitatea culorilor, sensurilor și a nuanțelor, își găsea o expresie literară apropiată, aproximativ exactă în raport cu prima senzație. De aici și o imagine poetică de o evidentă dificultate și complexitate. Sînt destui care văd în poezia lui Pasternak drept dominant și caracteristic tocmai acest aspect — dificultatea imaginii poetice, un anume ermetism, fără să se aplece suficient asupra poeziei sale pentru a-și da seama că imaginea în raport cu substanța ei este de o mare simplitate. Dar, oricum ar fi, în fond nu facilitatea înțelegerii definește valoarea unei opere literare, imaginea în datele ei formale și nu genetice ține de tehnica poetică. Sub acest aspect, subsidiar, poezia lui Pasternak este pretabilă la imitație, imaginile sale putînd fi reproduse, refăcute, împrumutate etc., fără, însă, ca spiritul poeziei lui Pasternak să poată fi la rîndul său reconstituit de un alt poet. Ca și în cazul romanului polifonic dostoievskian, nu este totul să descoperi sursa artei, ci să ai suficientă forță ca s-o faci să picure pe hîrtie. Perioada dintre 1934 și 1941 este considerată de unii cercetători ai operei lui Pasternak drept un moment de criză. Într-adevăr, în acest timp Pasternak scrie puțin, chiar foarte puțin, ocupîndu-se mai ales de traduceri. Acest răstimp de șapte ani a constituit oare într-adevăr un moment de criză? Greu de spus. În fond, cine poate ști cînd anume trece artistul prin criză — atunci cînd tace sau atunci cînd vorbește... Oricum, indiferent dacă această peri-

oadă o vom defini drept criză sau drept altceva, elementul fundamental îl constituie traducerea. Dincolo de valoarea lor, traducerea efectuată în cei șapte ani ai celui de-al patrulea deceniu constituie un răspuns sui-generis la prima perioadă biografică a lui Pasternak, la formația lui ne-literară-muzicală și filozofică. Munca lui de traducător înseamnă fără îndoială relevarea transformării talentului în profesie și în formație și consecințele nu s-au lăsat prea mult așteptate.

În ultima perioadă a vieții lui, elementul muzical și filozofic al poeziei sale pătrunde mai adânc în substratul versului, care capătă, aparent, o mai mare simplitate și claritate. În poeziile scrise pînă prin 1930 dificultatea liricii pasternakiane este de o factură modernă, în sensul că disocierea planului aparent și real al poeziei, a accidentului de substanță este directă, efortul pe care-l presupune înțelegerea universului fantastic descoperit de poet este evident. După 1941, și mai ales după război, lumea pasternakiană capătă o anvergură clasică, este mai ascunsă, mai intrinsecă, este dincolo de versul ușor și aerat al poetului. Doar din cînd în cînd țîșnește cite un vers care tulbură aparentul idilism poetic.

Aparent, aici este vorba de o simplă întoarcere a bărbatului la iubita lui, o întoarcere care presupune o nouă

despărțire, probabil cea definitivă. De fapt, însă, Pasternak realizează un tulburător contact între timpul imuabil și timpul dinamic. Eroul se pare că a murit, parcă spre asta ar inclina versurile în care se vorbește despre un amurg pe care seara morții l-a răstignit în mare grabă de zidul Manejului. Aici, Pasternak realizează din nou o proiecție a logicii inverse — elementul imuabil (bărbatul) este cel care cercetează și convinge femeia de necesitatea dinamicii, a mișcării și renunțării.

Dialogul subtextual pe care-l realizează cu femeia este aceeași transcendență pe care o realizează Pasternak pe parcursul întregii sale evoluții spirituale și poetice. De data aceasta însă contactul este de o intimitate excepțională chiar pentru Pasternak, cele două universuri parcă se înșurubează unul într-altul, sîntem parcă martorii unui dialog cu eternitatea, în care totul este posibil, în care se proiectează niște orbite fascinante, devenite vizibile datorită geniului unui mare poet.

Articolul de față nu este decît ecoul unei admirații. În afara preocupărilor articolului nostru au stat cronologia, poemele, proza și traducerea lui Pasternak. Lirica nu constituie totuși decît o primă treaptă din cele care duc spre universul profund și tulburător, dramatic și insolit, omenesc și poetic al celui care a fost BORIS PASTERNAK.

Pe pământul Spaniei *)

de Valter Roman

Cînd începe războiul în Spania, mulți comuniști români sau simpatizanți aflați în emigrație în Franța își manifestă dorința de a se înrola ca voluntari în brigăzile internaționale.

Partidul, apreciind situația, ținînd seama de dificultățile legate de plecarea voluntarilor din țară, de greutățile drumului, hotărăște ca voluntarii români din Franța — fără a mai aștepta sosirea celor din țară —, să plece cît mai urgent pentru ca reprezentanții ai poporului nostru să fie cît mai repede prezenți în Spania și să alcătuiască îndată ce va fi cu putință o unitate românească.

Dintre românii aflați în emigrație în Franța, primul pleacă doctorul Andrei Tilea, încă în august 1936. În octombrie pleacă din Franța primul grup mai numeros și organizat de voluntari români, din care fac parte: țăranul bihorean Mihai Ardeleanu, fiu de țăran răscolat, la Aleșd, în 1904 și condamnat la muncă silnică pe viață, Nicolae Pop, Ilie Stoica, Mazepa Vlad, Andrei Roman, Nicolae Toma, doctor Rene Teiler și alții. Semnatarul acestor amintiri face și el parte din acest grup. Ceva mai tîrziu vin Iosif Bălan, ing. Petre Suci, Victor Stoicescu, Mihai Boicu, Gheorghe Romașcanu, Leontin Dorohoi, Lazăr Alexandru și mulți alții. Puțin timp după aceasta au sosit zeci de voluntari din țară. Pînă la sfîrșitul lui '36 am fost peste o sută de români.

Grupul nostru trece granița sub pretextul că sîntem refugiați spanioli care se reîntorc în patrie. Eu mă numeam Santiago Aroyo și plecam la Sevilla, oraș pe care n-am reușit să-l văd pînă în ziua de azi, dar pe care n-am pierdut nădejdea de a-l vedea. Ne repetam mereu numele de împrumut și anemicul nostru bagaj de cuvinte spaniole ca să nu ne dăm de gol la graniță. Cei mai uituci eram mereu bombardați cu întrebări.

— Ei, *hombre, escucha, como te llamas y a donde vas?*

— ...

— Măi Andrei, n-auzi? *Como te llamas y a donde vas?* Cum te cheamă și unde te duci?

— ...

* Materialul de față reprezintă fragmente din lucrarea memorialistică a autorului, în curs de apariție la Editura Tineretului.

— Repetă după mine : *me llamo Maximo Cabanella y voy a Murcia* ; mă cheamă Maximo Cabanella și merg la Murcia. Repetă... că altfel o pățim...

După una din aceste repetiții ațipesc. Dar curînd sînt trezit. Aud o voce disperată :

— Ia spune, cum mă cheamă pe mine... ?

Puțin buimac, mă holbez o clipă la prietenul meu, neînțelegînd rostul întrebării. Dar repede îmi dau seama despre ce e vorba și rîdem cu poftă.

La graniță ne-am jucat cu toții la perfecție rolul și am ajuns cu bine pe teritoriul Spaniei.



Sîntem în prima jumătate a lunii octombrie 1936. În Spania au început să sosească cele dintîi grupuri de voluntari antifasciști, aparținînd tuturor popoarelor lumii. Sosesc voluntarii libertății, cei despre care, doi ani mai tîrziu, Passionaria avea să spună : „*Ne-au dat totul : tineretea sau maturitatea lor, știința sau experiența lor, speranțele sau dorințele lor... Și nu ne-au cerut nimic. Mai bine-zis, ne-au cerut : au vrut un post de luptă, dorînd să aibă onoarea de a muri pentru noi*”.

Primii voluntari care trec Pirineii sînt încartiruiți pentru cîteva zile în fortăreața din Figueras. Cei sosiți pe mare debarcă la Alicante. După scurt timp sînt îndreptați toți spre Albacete, devenit centru de concentrare și pregătire militară a voluntarilor. Drumul spre Albacete se transformă într-o uriașă manifestație de simpatie ; în gările orașelor, ale satelor, pe parcurs, voluntarii sînt aclamați, sînt acoperiți cu daruri. Prezența voluntarilor pe pămîntul Spaniei arată poporului spaniol că în marea înclăstare cu forțele fasciste, popoarele întregii lumi sînt alături de el.

După un popas de trei zile la Figueras, grupul de români veniți din Franța pornește spre Albacete, împreună cu un număr mai mare de voluntari din diferite țări, pe un drum care străbate aproape întreaga Catalonie de-a lungul țărmlui Mediteranei, ajunge la Valencia și de aici o ia spre interiorul țării. Trenul se oprește în nenumărate stații, ba mai facem și cîteva popasuri, așa încît călătoria ne dă prilejul să stabilim primele contacte ceva mai îndelungi cu poporul și realitățile spaniole. Urmărim fără încetare de la fereastra vagonului peisajul atît de caracteristic, purtînd atît de vizibil amprenta unor secole de frămîntată istorie : castele-cetăți situate pe înălțimi, turnuri crenelate etc. Privim ogoarele cu solul lor roșu și chipurile cărămizii ale celor care le muncesc din greu, modelate parcă din aceeași țărînă. Pe marginea drumului se înșiră măslini cu frunză puțină și trunchiuri contorsionate de bătrînețe. Rar vezi casă nouă prin vreun sat. Doar în apropierea țărmlui, mai spre sud, splendide vile albe vorbesc despre prosperitatea unei protipendade.

Pe drumuri de țară, bărbați cu bascuri mari și femei legate la cap umblă îmbrăcați în haine în care negrul predomină (am aflat mai tîrziu că spaniolii poartă doliu cîteva ani la rînd după rude apropiate și că se poartă doliu chiar și după rubedenii mai îndepărtate, fapt care explică în bună măsură această austeritate vestimentară). Ce deosebire față de portul înflorat al celor mai multe regiuni ale patriei noastre ! Dar iată, aceste biserici vechi de prin sate, cu turnul greu, cu ferestre înguste, prelungi, ce bine seamănă cu bisericile munteneste de prin secolul XVII !

Brusc îmi revin în minte câteva din impresiile consemnate de marele cărturar *Nicolae Iorga* în notele de drum publicate după călătoria făcută în Catalonia în 1929 și în care erau subliniate înrudirile noastre cu această „mică țară latină“. Primele contacte cu populația catalonă m-au și convins de justetea afirmației sale : „*Chiar dacă nu există legături mai strînse între cataloni și noi, cînd îi auzi vorbind și mai ales cînd vezi limba aceasta scrisă, comunitatea de rasă și de spirit se impune. Noi ne mirăm, fiindcă sîntem deprinși să găsim cuvintele noastre în toate limbile romanice. Este însă interesant să se vadă plăcuta uimire a catalonilor cînd găsesc în românește cîte un cuvînt care seamănă cu acela al lor*“.

Din clipa cînd îmi încolțise în minte ideea de a mă înrola ca voluntar și pînă cînd am primit aprobarea partidului nostru și s-a terminat organizarea plecării, am folosit fiecare moment liber citind și recitînd cărți, reviste, răsfoind albume despre țara spre care mă îndreptam și pentru care nutream de mult un mare interes. În acea perioadă am recitit și cartea lui *Iorga* la care m-am referit mai sus.

Diferitele lecturi îmi făceau cunoscută, fiecare, o altă față a Spaniei. Unele îmi evocau Spania conchistadorilor, cu faimoșii săi navigatori porniți să descopere drumuri și pămînturi noi și să pună mîna pe fabuloase bogății. Altele îmi aduceau în fața ochilor Spania luptelor cu tauri, a arenelor clocotitoare, a pasionatelor *flamenco*-uri, a castanietelor și evantaielor.

Din unele răzbătea strălucirea artiștilor Spaniei, a geniilor ei care cu condeiul sau cu penelul îi immortalizează măreția sau suferințele — a unor *Cervantes*, *Valasquez*, *Goya* sau *Unamuno*. Iar cele mai recente lecturi aduceau ecoul marilor evenimente care îndreptau privirile tuturor, ale prietenilor și dușmanilor, spre Spania : marile greve ale minerilor asturieni, victoria Frontului popular, speranțele trezite, rebeliunea fascistă, reacția populară.

Acum în contact cu pămîntul Spaniei începea să mi se cristalizeze o imagine care sintetiza și topea într-un tot impresiile anterioare cu cele culese la fața locului, impresii inedite, emoții trăite nemijlocit în anii petrecuți luptînd umăr la umăr cu bravii republicani spanioli.

Trecem prin *Barcelona* — capitala Cataloniei — unde schimbăm trenul, însă nu rămînem suficient pentru a putea vizita orașul (pe care aveam să-l cunosc ulterior destul de bine), dar facem câteva popasuri mai la sud, printre care unul la *Castellon de la Plana*, în *Valencia*. Localitatea mi-a rămas întipărită în minte din două motive : aici am avut prima întîlnire cu cîntecul și dansul spaniol autentic și tot aici am mîncat pentru prima dată *calamar en su tinta* și *paella*, specialități culinare autohtone greu de uitat.

Am sosit în localitate cam pe înserat. Masa de prînz luată în tren — din pachet — fusese foarte frugală. Dar ni se anunță că pentru seară sîntem invitați la un chef... pescăresc. Timp de mai bine de o oră, pe masă s-au perindat tot felul de specialități din pește, mai mult sau mai puțin cunoscute, cărora le-am făcut onorurile cu o poftă de lup. Deodată, cu un ceremonial care anunță că sosește marea vedetă a festivalului, ni se servește *calamar en su tinta* : în farfurii lungi, un soi de caracatițe cu aspect dezgustător, plutind într-un sos negru la fel de puțin îmbietor (de unde și numele mîncării : *tinta* — cerneală).

Nu mai știu care a fost reacția celorlalți, dar pe fețele românilor consternarea era atît de vădit oglindită, că amfitrionii noștri au izbucnit în rîs. Cînd în sfîrșit am reușit să ne învingem scirba și cedînd îndemnurilor și încurajărilor să gustăm din mincare, am văzut că era într-adevăr foarte bună.

Marea surpriză a artei culinare spaniole l-a constituit însă un alt fel care ni s-a servit după această mincare, faimoasa *paella* și anume în varianta sa din Valencia, *paella valenciana*, o mincare într-adevăr delicioasă, pe bună dreptate considerată mîndria bucătăriei spaniole. E un fel de orez făcut la cuptor într-o tigaie specială cu fundul lat, amestecat cu tot soiul de pești din cei mai fini, la care se adaugă lan-gustă și raci, din compoziție nelipsind însă nici puțin cîrnat și piept de găină. Totul are o culoare galbenă-arămie, datorită șofranului folosit la prepararea *paellei*. E, fără îndoială, una din mîncărurile cele mai delicioase ale peninsulei iberice.

N-a trecut mult și aceste feluri au devenit mîncărurile noastre preferate cărora le-am dus dorul în lungile perioade cînd hrana era foarte rară și bucătarii noștri risipeau comori de inventivitate ca să transforme în mincare cele mai neașteptate alimente.

După cină, în timp ce ne plimbam prin oraș în așteptarea orei cînd trebuia să ne îmbarcăm din nou în trenuri, am auzit pe ferestrele deschise ale unei case sunete de gitară. Ne-am apropiat. Era o sală de dans în care se desfășura o mică serbare de despărțire pentru niște tineri care plecau pe front. Văzîndu-ne, ne-au invitat să intrăm. Toată lumea asculta vrăjită o fetișcană de vreo 18 ani, numai foc și patimă, care cînta un *flamenco*. Nu era o profesionistă, ci o fată simplă care învățase să cînte de la mama, de la bunica ei, de la generații de femei spaniole care și-au strigat în acordurile ghitarei dragostea și deznădejdea, dorința și speranțele. Părea să aibă muzica în sînge, își trăia sentimentele cu toată făptura. Ceea ce te fermeca în cîntecul ei nu ținea nici de ritm, nici de melodie, ci de sinceritatea interpretării, de puterea de a-ți comunica simțămintele ce-o animau, de acea perfectă îmbinare între cuvînt, muzică și sentiment.

Sfîrșitul cîntecului fu însoțit de strigăte de aprobare, de exclamații : „*Olé Maria, Que sabes cantar, olé salero, olé tu madre que te ha parido!*” * Am auzit în anii cît am stat în Spania nenumărate flamenco-uri și am admirat alături de arta a numeroși interpreți anonimi sau celebri, alături de talentul de improvizare al artiștilor (căci cîntecul spaniol este în mare măsură creat din nou de fiecare cîntăreț, adaptat sentimentului și temperamentului său), priceperea ascultătorilor care discern fără greș între arta adevărată și contrafaceri, între sentimentele autentice și cele care se afișează doar. Acest discernămînt sigur în apreciere l-am observat puțin mai tîrziu și pe arenele unde se desfășurau luptele de tauri.

După cîntăreață, o altă fată, nu mult mai răsărită, începu să danseze. La început ochiul nu vede nimic mai mult decît un gest ușor al mîinii care stîrnește un clinchet ușor de castaniete. Apoi mișcarea se precipită, sunetul începe să puncteze un ritm, un pocnet din călcîie îl însoțește și dansul începe. Nu e un dans de perechi, fata dansează singură. Înrudirea strînsă cu cîntecul auzit mai înainte e evidentă, de altfel și numele e același — *flamenco*. E ceva atît de caracteristic în acest dans ca și în cîntecul auzit înainte, o atît de sinceră și de pasionată destăi-

* Că bine cînti ! Să-ți trăiască mama care te-a născut (n.a.).

nuire, încît stimțim că ne ajută să pătrundem pînă în străfundurile inimii acestor oameni, să-i îndrăgim.



Se spune că este de ajuns să asişti la trei lupte cu tauri pentru ca dintr-un preşedinte al „societății pentru protecția animalelor“ să devii un partizan înfocat al tauromachiei. Nu sînt în măsură să certific exactitatea acestei aserțiuni, dar pot să afirm că aici am înțeles cu adevărat ce îi atrage cu atîta pasiune pe spanioli și multe alte popoare, îndeosebi latino-americane, la aceste spectacole care l-au captivat și pe genialul Hemingway. Nu senzațiile tari provocate de vederea singelui, de cruzimea și violența situațiilor — cum își închipuie cei neinițiați — ci extraordinarul curaj, singele rece, stăpînirea de sine și o atitudine demnă în fața primejdiei, un fel de sfidare a morții care caracterizează pe marii toreadori, adevărați artiști ai genului.

Mergem la prima *corrida* întovărășiți de prietenii spanioli care țin să inițieze pe cei nefamiliarizați. Spaniolii deosebesc două categorii de tauri : „*toro domestico*“ — echivalentul taurului cunoscut și la noi — este un animal puțin interesant. Taurul de luptă se numește „*toro bravo*“, taurul viteaz. Novicelui, „*el novillo*“ i se dă drumul la luptele denumite „*novilladas*“ care nu se sfîrșesc cu moartea animalului. Lupta clasică *la corrida de muerte*, are o gradatie dramatică și un sfîrșit tragic. Acestea sînt adevăratele *corride*, care numără atîția pasionați amatori. La o asemenea *corridă* am fost invitați și noi.

Unul dintre însoțitorii noștri spanioli se dovedește un adevărat erudit în materie. Ne face un istoric al *corridei*, purtîndu-ne înapoi cu cîteva secole înaintea erei noastre. De pe atunci, ne spune el, locuitorii peninsulei iberice începuseră să practice luptele cu taurii. Se desfășurau pe vremea aceea în plină natură : față în față cu taurii sălbatici, oamenii învățau să-i înfrunte și să dea acestei lupte, care nu era încă decît o vînătoare, un caracter special. Grație talentului de a mînuii taurii au izbutit străbunii catalanilor de azi să oprească invazia cartaginezilor și să-i uluiască pe romani.

Precizîndu-și forma și regulile în decursul anilor, *corrida* este pînă în secolul XV un sport aristocratic, practicat călare de marii seniori. Așa trebuie să-și fi dovedit vitejia Cidul în fața frumoasei Chimena. Pornind din acea perioadă *corrida* se transformă într-un sport popular, unul din cele mai pasionante, căci oamenii vād în el o luptă între inteligență și curaj pe de o parte, și forța brută pe de alta. De aceea i se și spune *corridei* în popor la *fiesta brava*, sărbătoarea curajului — își încheie amicul nostru savanta lui expunere.

— Mi se pare totuși un joc cam crud, cam sîngeros, îi replică unul. Animalul acesta hăituit, ațîțat nu ajunge să-ți inspire milă ?

Iubitorul *corridelor* are răspunsul gata.

— Dar nu v-ați gîndit probabil niciodată că un bou trimis la abator are mult mai puține șanse decît un taur în arenă. Și boul este un animal blînd, pe cînd taurul... ați încercat vreodată să aveți o mică conversație amicală cu el ?

Rîdem cu toții și în această atmosferă de voioșie așteptăm începerea *corridei*.

Amfiteatrul cu bănci de piatră freamătă de lume. Freamătul crește cînd începe *entrada* „actorilor“ în arenă. *Toreadorii, matadorii, banderil-*

lerii, îmbrăcați în costume multicolore și purtând fiecare uneltele respective, trec urmași de picadorii călări. Se înșiră apoi în fața *alguazilului* înveșmîntat în negru, purtător al cheii care slujește la deschiderea *torilei*, curtea în care stau închise animalele de luptă. Publicul îl aplaudă. Dar mai multe aplauze culege taurul; omul trebuie să le cucerească după o luptă grea. Un toreador fricos, laș sau neîndemînic devine ținta celor mai nemiloase ocări...

În sfîrșit, iată taurul în arenă. Animalul pare cam nedumerit de situația în care se află. Dar curînd intră în acțiune matadorii. Cu capele roșii, ei apar ba într-un loc, ba într-altul, ațîțind animalul, infuriindu-l.

Dar n-a scăpat bine de matadori, că îl și iau în primire picadorii călare. Taurul se repede asupra cailor, dar este lovit de picador care înfige lancea sa în grumazul fiarei, țîșnind din abundență sînge. După picadori intră, în acțiune banderillerii. Aceștia nu dau lupta decisivă cu taurul, dar sarcina lor este totuși destul de grea și de periculoasă. Cu dibăcie și agilitate omul înfruntă taurul, stîrnindu-l cu bețe multicolore, se apropie de el cu riscul de a primi o lovitură de coarne și îi înfige în grumaz banderilele, bețe scurte cu o țeapă ascuțită și crestată în vîrf. Animalul, căruia banderilele îi provoacă dureri la fiecare mișcare, e înnebunit de furie.

În acest timp, toreadorul, actorul principal al spectacolului la care asistăm, studiază animalul. Căci un bun toreador trebuie să fie nu numai curajos și îndemînatec, ci și un perfect cunoscător al psihologiei animalului, iar fiecare taur are felul său special de a reacționa. Acum urmează actul final, care se termină cu moartea taurului și uneori cu rănirea, chiar gravă, sau chiar cu moartea partenerului său de luptă. De felul cum se desfășoară acest ultim act, de eleganța mișcărilor toreadorului, de siguranța sa, de modul cum îi dă animalului lovitura de grație depinde succesul corridei. Uciderea animalului nu trebuie să semene cu o răfuială sau cu lovitura speriată a cuiva care se apără. Ea trebuie efectuată cu *honra*.

În după amiaza aceea s-au desfășurat trei lupte. „Eroii“ dramelor care se înfățișau înaintea noastră nu erau dintre cei mai străluciți ai genului și publicul dacă aplauda frenetic pentru a-și sublinia entuziasmul, își manifesta deschis și zgomotos nemulțumirea ori de cîte ori omul sau animalul nu erau la înălțime.

— Cum ți s-au părut luptele? — ne întrebă la plecare unul dintre amicii care ne însoțeau.

— Mi-am putut da seama — spune unul dintre noi — că *corridele* reprezintă într-adevăr un spectacol captivant, atît prin ce se întîmplă în arenă, cît și ca psihologie a maselor. Dar ca să mă refer concret la luptele la care am asistat trebuie să-ți mărturisesc că în prima și a treia luptă am admirat pe toreadori, dar taurii nu mi s-au părut prea grozavi, nu prea au fost la înălțime. Al doilea taur era în schimb un animal impresionant, însă toreadorul mi s-a părut de astă dată destul de slab.

— Din nefericire se întîmplă cam des asemenea situații. Poporul nostru a și inventat o zicală: „*Ya lo dijo Pepe Moros: cuando hay toros no hay toreros; cuando hay toreros no hay toros*“*.

— Acum, după ce am prins gustul corridelor, sper să mai am ocazia să văd una în care ambii parteneri să fie la înălțime.

* Cum spune Pepe Moros: cînd există tauri, nu există toreadori; cînd există toreadori, nu există tauri. (n.a.).

Dar în toți anii războiului din Spania „experiența“ noastră a trebuit să se mărginească la Albacete.

Mult timp și adeseori m-am mai gîndit la luptele de tauri. Mi-am pus, nu odată, întrebarea : ce este „*la corrida*“, lupta cu tauri ? — o luptă, o artă sau o tragedie — fără a putea da un răspuns definitiv și clar. Pînă la urmă am ajuns să cred că este cîte ceva din toate acestea : și o luptă crîncenă și un fel de balet și un fel de dramă sacră. În orice caz nu întîmplător a scris Goya pe vestitul său desen despre Tauromachie — „*Antiguo divertimento de España*“*.



Între voluntarii internaționali și populația civilă spaniolă s-au statornicit în timpul războiului legături strînse. În perioadele de repaus, în spatele frontului, voluntari români au avut prilejul să cunoască mai îndeaproape acest popor minunat în apărarea căruia săriseră. Femeile și bătrînii aceia plini de demnitate urau de moarte pe asupritori. Chiar și copiii strîngeau cu mînie pumnii la auzul numelui lui Franco, cel care trimitea avioanele să secere viețile unor nevinovați, care, împotriva oricăror uzanțe, tortura și ucidea prizonierii, și care adusesese jale în fiecare cămin.

Voluntarii se străduiesc să ajute, să aline pe cît pot marea suferință. Primăvara, vara dau ajutor la muncile cîmpului, la strînsul recoltei, la culesul măslinilor, se oferă să facă muncile cele mai grele — bărbații valizi se află pe front. Fiecare unitate românească aflată în repaus are această inițiativă și altele. Așa, de exemplu, voluntarii companiei „Grivița Roșie“ au împărțit hrana lor cu copiii spanioli din satul unde au fost trimiși să se odihnească. Din solda lor, voluntarii cumpără copiilor, de-ale mîncării, se străduiesc să aducă puțină bucurie în inimile lor prea de timpuriu încercate.

Atitudinea aceasta plină de grijă, de dragoste le atrage simpatia caldă a populației spaniole. Ea face să se risipească o serie întregă de zvonuri răspîndite de reacționari privitor la voluntarii din brigăzile internaționale sau atmosfera ostilă creată de comportarea anarhiștilor.

Semnificativă este în această privință o întîmplare de care își amintesc mulți dintre voluntarii regimentului român de artilerie. Întîmplarea s-a petrecut într-un sat, Calanda.

Plecasem într-acolo să ne odihnim după o perioadă îndelungată de lupte grele.

În general, pretutindeni pe unde fusesem pînă atunci populația ne întîmpinase cu multă simpatie. Aici însă, am observat destul de repede că nu prea sîntem priviți cu ochi buni. Cauzele nu le cunoșteam. Dar ne-am lămurit curînd...

Unitatea noastră avea repartizată ca hrană o mare cantitate de sardele. Altceva nimic. Atunci ne hotărîrăm într-o zi să încercăm un schimb de alimente cu populația din sat. Pornirăm cîțiva. Unul din voluntari se oprește în fața unei case, își șterge picioarele și bate la ușă. Lumea iese pe la porți și se uită la el ca la un fenomen. Se uită și el mirat, pînă cînd cineva îl întrebă :

— Cum, vă ștergeți picioarele ?

* Un vechi divertisment al Spaniei. (n.a.).

— Desigur, nu-i normal ? Dumneavoastră doar faceți curat în casă...

Atunci s-a lămurit și care-i cauza atitudinii rezervate pe care o aveau față de voluntari. Înaintea noastră fuseseră în sat niște anarhiști. Ocupau locuințele oamenilor, se trîneau în paturi încălțați cu bocancii, murdăreau totul, stricau, ba și jefuiau.

Cînd au văzut că voluntarii se comportă cu totul altfel, n-au mai știut cum să-și arate simpatia față de noi. Ne îndrăgiseră într-aiută, încît la plecarea ne-a petrecut tot satul, în frunte cu consiliul comunal.

Firește, legăturile noastre cu populația spaniolă au fost la început cam stînjinite de faptul că nu cunoșteam limba. Iar încercările noastre de a ne înțelege cu ei chiar în aceste condiții au dat naștere la nu puține întâmplări hazlii. Am să relatez aici una din ele.

Era la puțin timp după bătălia de pe Jarama. Unitatea noastră fusese trimisă într-un sat din apropiere să se refacă înainte de a se re-întoarce pe front. Aici se organizează o serbare în cinstea noastră, asistăm la un program de cîntece și dansuri, ni se oferă o mică gustare — tradițională *tortilla española* * — după care *alcadele*, primarul, rostește un mic discurs.

Careva dintre noi trebuie să răspundă gazdelor. Tovarășii se uită la mine, dar nu mă încumet. Cunoștințele mele de limba spaniolă lăsau la data aceea încă destul de mult de dorit. Văzînd că mă codesc, îmi sare repede în ajutor Pop Niculae, bunul, curajosul și mucalitul nostru Nicu : „Lăsați pe mine, răspund eu“. Nu e prea protocolar, Pop e doar subofițer, dar nu mai e timp de pierdut, și-apoi dictonul : „à la guerre comme à la guerre“ se aplică aici ad literam așa că îi spunem să-i dea drumul.

Pop înaintează cu un pas, își bombează pieptul și începe pe un glas de stentor :

— *Nosotros* ** am venit aici în Spania pentru ca să vă ajutăm pe *vosotros* ***.

Ne uităm unii la alții cam nedumeriți... Nu cumva Pop și-a supra-apreciat cunoștințele de spaniolă ? Este limpede că localnicii n-au putut pricepe nimic din fraza intercalată între cele două pronume rostite în spaniolă. Totuși zîmbesc cu înțelegere, își inchipuie că sînt obișnuitele formule de politețe cu care începe un asemenea discurs. Și oricum, cele două cuvinte spaniole, *nosotros* și *vosotros*, noi și voi, așezate în aceeași frază îi făceau să intuiască că este vorba de voluntari și de poporul spaniol, că e vorba de o apropiere între „noi“ și „voi“.

Pe fața lui Pop se vede însă că el își consideră misiunea terminată. Dar noi îi facem semn să continue neapărat. Și-atunci îl auzim :

— Acum *vosotros* trebuie să ne ajutați pe *nosotros*...

După care se așterne din nou o tăcere deplină. Asistența formată din bătrîni, femei și copii îl privește cam mirată pe orator, dar înțelegînd din nou că e vorba de aceeași apropiere, așteaptă urmarea cu încredere. Nicu dă însă vădite semne de epuizare și numai îndemnurile noastre categorice îl fac să-și adune ultimele puteri ca să sfîrșească rostind o propozițiune pe care nici unul din noi, cei prezenți, n-o va putea uita vreodată :

* O mîncare foarte gustoasă făcută din cartofi și ou (n.a.).

** Noi (n.a.).

*** Voi (n.a.).

— Așa că *vosotros* trebuie să ne dați...

Aici urmează un cuvânt care nu-mi închipui să fi văzut de multe ori lumina tiparului, desemnând o anumită parte a corpului omenesc, cuvânt care într-un sens figurat mai înseamnă în spaniolă curaj, bărbăție și pe care Pop, spirit practic, vrînd să profite de ocazie pentru a cere sătenilor să ne aprovizioneze cu ouă, îl folosise în locul cuvîntului *huevos* (ouă).

Oricît de prost știam spaniola, cunoșteam mai toți semnificația cuvîntului și ne gîndeam îngroziți ce vor înțelege spaniolii din acest talmeș-balmeș, cînd o bătrînică, ieșind din mulțime, i se adresează cu un zîmbet malițios lui Pop :

— Dacă n-aveți... atunci de ce, mă rog frumos, ați mai venit în Spania ? Că doar de ceea ce spui că vă lipsește vouă avem nevoie noi în primul rînd... !

Urmează o furtună de risete, stîrnită de cuvintele bătrînei ; oamenii ne aclamă, ne îmbrățișează, ne simțim foarte apropiați unii de alții.

„Discursul“ lui Pop n-a rămas fără roade. Nicu al nostru avea un dar neîntrecut de a se face iubit și oamenii din sat își manifestau simpatia față de el și față de ceilalți voluntari, printre altele îngrijindu-se de alimentația noastră din care n-au lipsit nici ouăle revendicate atît de *sui generis* de mucalitul nostru.



În ultimele zile ale lui februarie și începutul lui martie, pe frontul Jaramei e acalmie. Știm, desigur, că nu va fi de lungă durată. E evident că inamicul, care n-a reușit să-și atingă obiectivele, se pregătește să atace din nou. Dar pînă una-alta, după încordarea prin care am trecut, un răgaz oricît de mic este binevenit.

Într-una din acele zile, ducîndu-mă cu niște treburi la statul-major al brigăzii a XI-a trec să-l văd pe Ludwig Renn. În cele cîteva luni de cînd mă aflam în Spania ne apropiasem mult unul de altul. Extrem de slab, Renn atrăgea prin vioiciunea, dinamismul și mîntea sa ascuțită. Aveam multă stimă și afecțiune pentru scriitorul și încercatul luptător antifascist. Adeseori în momentele mai libere ne vorbea despre evenimintele prezente și trecute, despre participarea lui la primul război mondial, discutam despre cărțile pe care le scrisese (citisem în anii studenției „Krieg und Nach-krieg“, lucru pe care-l aflase cu vădită plăcere), despre proiectele lui literare.

În ziua aceea, Renn mă primește mai prietenos ca oricînd :

— Vrei să mergi cu mine mîine la Madrid ? mă întrebă.

— Desigur ; dar ce s-a întimplat ?

— M-am gîndit că poate te-ar interesa să-l cunoști pe Hemingway. E la Madrid. M-am întîlnit cu el acum cîteva zile la statul-major al lui Maté Zalka și i-am promis să-l vizitez. Așa că, dacă vrei, vino și tu.

I-am mulțumit asigurîndu-l că-mi face o mare bucurie. Știa de altfel cît de mult îmi place Hemingway. Îl apreciam pentru forța și autenticitatea care se degaja din opera sa, admiram stilul direct, dialogul necăutat, surprinzător de firesc. Deși nu atinsese 40 de ani și nu dăduse încă întreașa măsură a talentului său, Hemingway cucerise de pe atunci o mare faimă prin romanul „Adio arme“ și alte scrieri ale sale. Prin una din aceste scrieri, „Fiesta“, făcusem cunoștință pentru prima dată cu o anumită Spanie — față de care scriitorul a manifestat întot-

deauna un interes ieșit din comun — Spania coridlor, a toreadorilor. Cu puțin înainte de a pleca spre Spania, la Paris fiind, citisem o altă povestire a lui Hemingway, în care era vorba de coarnele taurului. Era descrisă acolo cu o pană de mare cunoscător măiestria unor faimoși toreadori : Belmonte, Manolo, Romero și alții. Chiar și spaniolilor, pasionați ai *corride*-lor, priceperea sa în domeniul tauromachiei li se părea uimitoare. Dar în ciuda sferei circumscrise a povestirii, răzbătea din ea o mare dragoste pentru poporul spaniol, pentru demnitatea și curajul său. Știam că Hemingway nu e marxist, dar iată, venise în Spania în zona republicană și nu dincolo. Strânsese bani, bani mulți pentru republicani, scria în favoarea lor, ceea ce dovedea că făcuse o opțiune. Și asta mă făcea să-l apreciez și mai mult.

Despre toate astea discutam cu Renn în mașina care ne ducea spre Madrid. Cu acest prilej el îmi povestî ceva mai multe despre întâlnirea avută cu Hemingway la Maté Zalka. Zalka, sau generalul Lukács cum i se spunea în Spania, cu felul lui deschis întrebase pe scriitorul american ce l-a făcut să vină în Spania republicană.

— Îmi plac revoluțiile — a răspuns el, sint ca un torent care ia din cale tot ce-i putred. Și ce fac republicanii este în fond o revoluție. Am scris acum câteva zile o schiță — „Șoferii din Madrid“. Știți, sint unii care merg cu Franco, respectiv cu Hitler și Mussolini. Eu optez pentru șoferul Ipolitto...

(Aveam să-mi amintesc de aceste cuvinte de multe ori în cursul războiului căci am avut ca șofer pe spaniolul Angel, un inegalabil Sancho Panza, șofer de taxi din Madrid, prototip al omului din popor, viteaz, devotat, plin de umor și de bun-simț).

Ajungem la Madrid. Hemingway locuia la hotelul „Florida“, aproape de clădirea centralei telefonice, pe care fasciștii o țineau în permanență sub focul artileriei și al aviației de bombardament. Hotelul fusese lovit de bombe, de schije, avea geamurile sparte și era aproape complet părăsit. Hemingway continua să locuiască acolo, să lucreze, să spere...

L-am găsit scriind la o masă trasă în dreptul ferestrei. O spirtieră cu un ibric de cafea alături, câteva sticle de whisky și portocale risipite prin cameră mărturiseau preferințele gastronomice ale autorului. Se ridică de la masă și ne ieșe în întâmpinare, înalt, slab dar vînjos, prevenind viitoarea masivitate.

Renn mă recomandă. Îi vorbește despre unitatea noastră de artilerie. Hemingway mă privește cu ochi zîmbitori și mă întreabă de naționalitate. Auzindu-mi răspunsul, spune :

— Da... Îl cunosc și-l iubesc pe Panait Istrati.

Ne oferă apoi whisky îndemnându-ne mereu cu vorba și mai ales cu fapta să bem. Renn duce simbolic paharul la gură, dar eu îl dau pe git. Gust pentru prima oară din băutura asta și-mi place. Hemingway mă privește aprobator.

— Bea, bea, e bun, dă energie. Nu tulbură niciodată mintea.

Alcoolul e tare. Mă face să-mi înving sfiala care m-a cuprins. Discuția între cei doi scriitori se desfășoară viu, interesant. Sint numai urechi.

Cînd Renn îl întreabă de ce rămîne acolo unde e mereu în primădie, referindu-se la șederea lui în hotelul „Florida“, Hemingway, care își închipuie că întrebarea se referă la prezența sa în Spania, întrebare care i-a mai fost adresată în repetate rînduri, îi replică :

— Nu mă pricep la politică, nu fac politică. Sînt însă împotriva fascismului pentru că acest sistem politic nu poate da scriitori buni. Fascismul e minciună și condamnă literatura la sterilitate. Acum fascismul a provocat acest război. Urăsc războiul, dar pentru a-l învinge nu există decît o singură modalitate : să lovești în el. Aici nu e loc pentru lașitate, pentru egoism, pentru trădare.

Toate acestea le spune pe un ton calm, obișnuit, cu adîncă convingere. Venind vorba despre „politica de neintervenție“, rostește împotriva ei cuvinte aspre de condamnare : „Mai rea decît războiul și trădarea e lașitatea de care dau dovadă democrațiile burgheze“, spune el.

Renn revine la întrebarea lui :

— Bine, dar de ce stai la „Florida“ ? Aici te expui în mod inutil. Zîmbește.

— Crezi ? Aici sînt în permanență războiul, chiar cînd nu mă aflu pe front. Am nevoie de ambianța asta pentru ce scriu acum.

Și începe să ne vorbească despre proiectele lui, despre scenariul pe care-l scrie pentru un film al lui Joris Ivens „Pămîntul spaniol“, despre o piesă la care se gîndește și ale cărei personaje începuseră să i se contureze (e vorba de piesa pe care avea s-o termine un an mai tîrziu, „Coloana a cincea“, închinată luptei împotriva fascismului). Cînd am citit cîțiva ani mai tîrziu „Pentru cine bat clopotele“, am recunoscut în roman concretizarea unor gînduri, a unor frămîntări care își croiau drum încă în perioada în care se desfășura convorbirea la care am avut norocul să asist.

Discuția a alunecat și asupra luptelor de tauri. Nici nu se putea ca Hemingway, marele *aficionado* al *corridelor* să nu atace această problemă. Ludwig Renn, care nu prea cunoștea această „artă“ și nici nu era un admirator al ei, asculta la fel ca și mine considerațiunile sale entuziaste nu cu același entuziasm.

— În primul rînd trebuie să vă mărturisesc că nu pot să înțeleg de ce guvernul republican a luat măsura aceasta pe care o consider din cale afară de drastică privind interzicerea luptelor... Sînt convins că se va reveni asupra ei.

Înterupîndu-și firul, gînditor, a adăugat :

— Desigur există aci un singur pericol... în ce privește viitorul tauromachiei... Tehnica modernă a *corride*-lor a devenit prea perfectă... Cine oare poate să întrecă pe toreadorii Cagancho, Gitanillo de Triana, Chico, Villalta, Belmonte, Joselito, Manolo?... Fiecare dintre ei e demn de un adevărat roman picaresc...

Înainte de a ne lua rămas bun de la el, Hemingway mă întrebă :

— Sînt mulți români în Brigăzile Internaționale ?

După ce îi răspund revine la Panait Istrati.

— Să știi că eu nu pot să-l condamn. Îl consider, ca și Romain Rolland, un scriitor talentat. E un poet înnăscut, îndrăgostit din tot sufletul de lucrurile cele mai simple — aventura, prietenia, revolta, carnea, sîngele — incapabil de un raționament teoretic și în consecință incapabil să cadă în capcana unui sofism oricît de bine construit.

În momentul despărțirii, Hemingway ne spune :

— Pe Jarama știu că e liniște acum. Dar cum se reaprinde focul, vin și eu pe front.

Într-adevăr, curînd aveau să înceapă luptele de la Guadalajara, front pe care scriitorul îl vizitează chiar în toiul bătăliei.

★

La vreo două săptămîni după terminarea luptelor de la Guadalajara, pe cînd mă aflam la Madrid pentru rezolvarea unor chestiuni privind reorganizarea divizionului nostru — problemă asupra căreia voi mai reveni — îl întîlnesc pe Gustav Regler, comisarul politic al brigăzii a XII-a. Îmi spune :

— Se aude că franchiștii au bombardat Escorialul. Aș vrea să mă reped pînă acolo, fiindcă avem o mulțime de răniți internați în spitalul de lîngă Escorial. Voi nu ?

— Ba da și chiar aș vrea să-i văd. Facem mult pînă acolo ?

— Nu-s decît vreo 40 de km. În cîteva ore sîntem acolo, îi vedem, și ne și întoarcem.

Stabilim o oră de plecare și pornim cu mașina într-acolo. Nu mult după ieșirea din oraș începe să se și vadă proiectîndu-se în depărtare Sierra Guadarrama cu vîrfurile înzăpezite. Pe drum, Regler, scriitor german de stînga, fugit din țară la venirea lui Hitler, lăsînd frîu liber imaginației, îmi evocă figura sumbră a lui Filip al II-lea la al cărui ordin a fost ridicat faimosul El Escorial.

— Dacă ne-ar rămîne puțin timp la dispoziție, tare aș vrea să vizităm palatul — îmi spune el. Se numără printre cele mai vestite opere arhitectonice ale Europei. Fiul lui Carol Quintul, în al cărui imperiu soarele nu apunea niciodată, a folosit din plin fabuloasele lui bogății pentru a-și crea un refugiu unic. Cea mai frumoasă marmură, lemnul cel mai rar, cei mai buni sculptori și pictori ai vremii... nimic n-a fost precupețit din ceea ce trebuia să formeze cadrul fastuos în care își plimba regele cumplăta lui plictiseală. Ei... plictiseala asta trebuie să fi pătruns pînă și în pereții palatului — dacă e să-i dăm crezare lui Théophile Gautier. Vizitîndu-l — spune el — oamenii vor înțelege ce înseamnă cu adevărat plictiseala și se vor înveseli tot restul vieții numai gîndindu-se că nu se află în Escorial. Dar pe noi nu-i nici o primejdie să ne cuprindă plictiseala — încheie el. N-avem timp de așa ceva.

La o cotitură a drumului, palatul apare privirilor, construcție monumentală, impresionantă, cu forma ei pătrată menită să reamintească martiriul sfîntului Laurențiu, ars de viu pe un grătar, întru a cărui memorie a fost ridicat. Ne apropiem. Spitalul se află cam la o sută de metri distanță de clădirile principale. Bombele au căzut pe aici făcînd cîteva victime. Palatul a scăpat neatins. Ne vizităm răniții, le dăm țigări, ziare, cîte ceva din bunătățile părăsite de italieni în fuga lor, pe care le numim „micile atenții trimise de Mussolini“. Apoi, după oarecare parlamentări cu paznicul, obținem permisiunea de a vizita palatul. În timp ce ne plimbam prin sălile uriașe, prin galeriile boltite, copleșiți de liniștea solemnă care domnește peste tot și Regler caută parcă prin unghere umbra întunecată a lui Filip, eu mi-l imaginez pe Goya, pictorul de curte, immortalizînd pe pînză, lucid și caustic, familia lui Carol al IV-lea în toată hidoșenia ei morală, așa cum mi-a apărut în tablourile din Prada.

Pe drumul de întoarcere spre Madrid, schimbăm impresii despre cele văzute.

— E tulburător Escorialul, nu? mă întreabă Regler, văzîndu-mă gînditor și tăcut.

— Trebuie să-ți mărturisesc că, cu toată măreția lui, impresia pe care ți-o lasă e sinistru.

— Parcă l-ai cita pe Giuseppe Verdi care a spus: „Escorialul e sever și sinistru ca și suveranii care l-au înălțat“.

Cuvintele lui ne fac să ne gîndim la cele patru secole de obscurantism și asuprire pe care le simbolizează atît de pregnant Escorialul și care te fac să înțelegi mai bine înverșunarea cu care își apără spaniolii republica. Seva revoltei acestui pămînt adăpat atîta amar de vreme cu lacrimi și sînge țîșnește acum cu putere. Urmașii celor care asistau neputincioși la teribilele autodaféuri organizate de Inchiziție și strănepoții împușcaților din pînzele lui Goya au luat arma în mînă și luptă pentru libertate și lumină.

Hotărît lucru, ziua aceea avea să rămînă în amintirea mea ca o zi a evocărilor. Pe drumul de întoarcere, după ce l-am lăsat pe Regler la Madrid, nu mult după ieșirea din capitală, Angel, șoferul, mă anunță:

— Și acum ne vom întoarce pe drumul dinspre La Mancha, pe drumul numit al lui Don Quijote. Trebuie să-l parcurgă orice admirator al lui Cervantes care a pășit pe pămîntul Spaniei.

În timp ce mașina mă duce spre La Mancha, mă las pradă reveriei și cînd Angel îmi arată în depărtare decupîndu-se pe cerul în amurg silueta neagră a unei *molino de viento* * am impresia că îl văd pe cavalierul tristei figuri stînd de vorbă cu Dulcinea, atît de frumoasă ochilor sufletului său.

Putere de vrajă a geniului! Cu cît farmec învăluie locurile pe care le-a îndrăgit; cu cîtă forță m-a sustras gîndurilor și frămîntărilor mele zilnice ca să mă cufunde în această atmosferă de inefabilă poezie!

Amabil, îndatoritor ca totdeauna, Angel a vrut să-mi facă o plăcere și mi-a procurat o mare bucurie. De altfel am observat la el, în relațiile cu toată lumea, această atenție, această permanentă amabilitate. I-o spun. Îmi răspunde:

— Nu pot uita un vechi proverb spaniol: „*Nimic nu costă mai puțin și nu e prețuit mai mult decît politețea, atenția*“. Cîteodată cuvîntul are o forță miraculoasă, adăugă Angel, poate lecuî, dar și răni.

N-am putut să mă rețin:

— Să știi că și pe meleagurile bihorene pe care m-am născut se spune la fel.

Minunatul meu Angel; minunat popor ai cărui fii traduc în viață ideile umaniste ale geniilor sale!



De același comandant al divizionului antitanc se leagă amintirea unei întîmplări destul de hazlii petrecute cu cîteva zile înaintea episodului relatat mai sus.

Fasciștii începuseră la un moment dat să folosească masiv artileria antitanc împotriva pozițiilor noastre. S-a dat atunci ordin ca divizionul antitanc al regimentului nostru să răspundă focului dușman ba cu o baterie, ba cu cealaltă.

* Moară de vînt (n.a.).

Duelul bateriilor antitanc începuse cam de pe la ora 11 dimineața. După vreo oră, constatăm că artileria noastră a încetat brusc să tragă. Mă aflu cu Arbousset în apropierea postului comandantului divizionului; ne repezim într-acolo să vedem ce s-a întâmplat. La întrebarea noastră de ce s-a încetat focul, din ordinul cui, primim următorul răspuns, rostit atât de firesc încît ne-a uluit :

— Dar e pauză de prînz. A venit mîncarea !

Răspunsul e atât de neașteptat, încît cîteva clipe nu știm cum să reacționăm ; sîntem gata să izbucnim în rîs pentru naivitatea motivului invocat, dar ne cuprinde și o furie grozavă în fața unei asemenea lipse de răspundere. Dar deodată, constatăm cu uimire că și inamicul a încetat să tragă. Artileriștii de dincolo suspendaseră și ei tragerea ca să mînce. Comandantul nostru avusese deci dreptate — era pauza de prînz pentru ambele tabere. Am făcut astfel cunoștință cu una dintre curiozitățile războiului spaniol, caracteristică pentru acea perioadă. Începem să înțelegem ce l-a făcut pe Unamuno ca, întrebare fiind cum ar caracteriza pe scurt Spania, să răspundă : „*Spania este țara unde anormalul e normal*“.

Radu Boureanu

Mare hipotetică

*Albastrul hipotetic al mărilor de iod
și-a lăgănat pupila, a lăcrimat în pleoape
l-a plîns pe vînătorul, pe regele Nemrod
vomat din Marea Moartă cum nu îl mai încape.*

*Făptură fabuloasă din scame de legendă
mi te filtrează marea prin roca de calcar
eu te înscriu pe scoică pe mitica agendă
ascunsă lin de mare sub țipătul solar.*

*Dă-mi mare iar meduzele oarbe sensitive
cu pipăitul formic și germenul sexual
umbrële modulate prin undele votive
sărbătorindu-mi umbra absurdă lângă mal.*

*Intenția nu-i clară, dar, mare, ce albastră
circonferința largă ascunde vechi plecări
întoarce-te la cheiuri cu fericirea noastră
corabie fantomă pe ne-ncepute mări.*

P o e m

*Eu am simțit cum suie în primăvara dusă
ființe de răcoare-nître ghizduri de fîntîni
se deschideau pupile rotunde în plămîni
și respiram viziunea telurică presusă*

*Cu oarbele adîncuri ați mai schimbat priviri
unghi drept făcînd, compasuri de carne, citadine?
absența voastră-i prinsă în irisuri confîne
cu-albastrul astronomic căzut în amintiri.*

O, dureroasă toamnă cu merele de aur
o, mare de carate cu suma de nisip!
platonice esență, savoare arhetip
tu azimă de mîine sub muget lung de taur.

Și iarna care vine ca să albească bunda
înconjurînd orașele-n albul ei hrisov
va îngheța oceanul de așteptare mov
cînd doar neprevăzutul va exploda secunda.

Viktor Sivetidis

D i a m a n t u l

O, diamantul, strălucirea lui,
pe care timpul însuși nu o stinge,
născut acolo, în străfunduri, jos,
în noaptea jilavă,
la pieptul de foc al pământului.

Cindva se mistui-n adâncuri lemnul —
a ars, dar nici nu s-a topit,
nici n-a rămas cenușă,
întreg s-a strîns acolo
sub apăsarea muntelui,
mileniilor.

Și fără milă, greutatea lor
ca un blestem a apăsat deasupra-i
și nu-l simplificară, sărăcindu-l,
ci mai strălucitor, mai dur,
se împlini.

Dar ce știi apele stătute-ale adîncului,
ce se purifică
tot străbătînd acest cărbune ?

Și iată că irumpe într-o zi
din durerile muntelui,
din cutremurul pământului,
astru al beznelor de jos,
nebănuită frumusețe
înnobilată, dură,
mîndrie strînsă îndelung,
focarul razelor solare —
el, care n-a văzut lumina niciodată.

Slăvită strălucirea lui,
ieșită la lumină,
glorie poporului — diamant !

În românește de FLORENȚA ALBU

Sfântul Gheorghe

de Damian Necula

„O viață din care lipsește fermentul răscoalei e o moarte vie și care ne amenință cu pestilența ei. Numai că pentru mulți oameni, el există chiar dacă îmbracă forma voinței de autodistrugere! Este și în acest caz o puțință de a-ți învinge soarta.“

N. D.

— Mamă, Sf. Gheorghe are aripi ?

— Într-o bună zi trebuia să se întimple. Căci era destulă vreme de când și-o căuta cu lumina și acum o și găsisse. De fapt, numai Dumnezeu știe cum de rezistase și pînă atunci. Galben și tras la față, cu trupul lui de adolescent încă neîmplinit, omul nu mai avea de mult nici o vîrstă. Ciocănea toată ziua la bacul lui, vara în magazia aia îngheșuită și fără lumină, iarna în camera în care loviturile erau amplificate de ecourile stîrnite în pivniță, cu godinul improvizat arzînd în spate și cu sufletul gol în el, îngenuncheat ori aproape îngenuncheat în fața celor patru picioare de lemn pe care își avea tot atelierul, ca în fața unui altar și plutind între mirosurile imposibile pe care el nu le mai simțea. Căci avea acolo pe bacul lui și în jur aliniată atîtea perechi de pantofi cîte putea el repara într-o săptămîină și avea și alții pe care nu-i mai repara ci doar rupea de pe ei pielea și apoi o potrivea în petice frumoase și cirpea la ceilalți ce se mai putea cirpi.

— Sf. Gheorghe are aripi ?

— Stați puțin, d-le, și mă ascultați că e o poveste foarte interesantă, da, foarte interesantă și la sfîrșit toată povestea asta și altele. toată cartea n-o să coste decît cițiva lei, și e foarte interesantă.

— Mamă, Sf. Gheorghe are aripi ?

— Și Marin, că așa-l chema, Marin, ar fi trecut și peste asta și poate aș fi putut să vi-l arăt acum dacă nu și-ar fi căutat-o cu lumina.

Omul era blînd din fire, dar prea consumat sau poate așa se născuse el, galben și consumat gata și fără vîrstă, numai că nu-și găsisse o nevastă pe măsură, ci una prea durdulie și fișneată și fără rușine. Din cînd în cînd se oprea din ciocănit, deschidea ușa și atunci se auzea ușa scîrțîind înfiorat și el ieșea afară desculț cu ligheanul în mină și

se ducea la cișmea să-și ia apă să mai înmoaie niște talpă. Și ușa scîrția înfiorat, așa într-un fel specific, că știau toți vecinii că s-a deschis ușa la Dida. Ieșea afară desculț pe zăpadă și gheață și doar bolborosea, într-un fel impersonal, cu o voce care nu era a lui, deși vedeam bine că buzele lui se mișcau și știam că nu poate spune și altcineva lucrul acela care-i era numai lui intim. Spunea doar atît : — „lua-o-ar dracu de viață că mi-a mîncat Constandina și cu Mitu zilele“, mișcînd buzele ca la o rugăciune rostită prea des, fără căldură dar și fără ură. „Lua-o-ar dracu de viață că mi-a mîncat Constandina și cu Mitu zilele“.

Își lua apă în lighean de la cișmeaua dinspre poartă și apoi se întorcea pășind impleticit îndărăt spre altarul lui. Și atunci se auzea din nou ușa aceea, a lui Dida, scîrțîind așa cum avea să mai scîrție încă zece ani de atunci încolo sau mai mult, numai că nu în urma lui, a lui Marin, ci aiurea. „Lua-o-ar dracu de viață, că mi-a mîncat Constandina și cu Mitu zilele“ — probabil că mai spunea încă o dată înăuntru așezîndu-se pe scaunelul lui, fără să se mai zgribulească ori să se mai supere pe frig și pe zăpadă, căci de la o vreme, de cînd îi mîncase Constandina și cu Mitu zilele, trăia tot într-o zgribuleală. Și apoi după ce-și muia bucățelele de talpă în lighean începea din nou ciocănitul.

— Mamă, Sf. Gheorghe are aripi ?

— Pe afară prin curte se trînteau uși, se fugăreau copiii proprietăresei, se mai auzeau voci, dar aici, dincoace de ușa cu 4 ochiuri de geam afumat și cu zdreanța asta murdară în loc de perdea, nu pătrundea nimic. Aici era numai adolescentul ăsta galben și bătrîn, cocîrjat peste calapoadele lui și poate mai era și, — „Lua-o-ar dracu de viață că mi-a mîncat Constandina și cu Mitu zilele“, spusă așa, egal, ca o poezie pe care ai fost canonizat de cine știe care dascăl afurisit să o repeți de sute de ori, ca o apă căreia îi era silă că trebuie să curgă printre niște maluri noroioase și murdare, dar care curgea totuși cu singura forță a unei resemnări totale.

— Și stai și ascultă, d-le, că n-o să-ți pară rău și să vezi că nici n-o să te coste mult pînă la urmă.

— Sf. Gheorghe are aripi ?

Știi ce înseamnă abandon?... Abandon, abandon, d-le?... Am crezut multă vreme că asist la un formidabil abandon. Am crezut că văd atunci trupul ăsta pe care ți l-am descris lăsat în voia soartei. Aruncat de fiecare pală de vînt ca o frunză căzută, pe toate cărările. Răscucit și măturat pînă la urmă de un tîrn fatal. Nici nu știi cît mă înșelasem de tare !

— Sf. Gheorghe...

— Că Marin era un cizmar bun și lucrase într-o vreme la „Gaston și Mihăilescu“, și acum ar mai fi lucrat poate și acasă, comenzi, așa cum mai făcuse într-o vreme, pantofi de comandă, din piele roșie ori verde, cum i se cereau în cartier, și ar fi întins pielea aceea cu grijă pe calapoadele lui, ar fi țintuit-o pe dedesubt în cuiele acelea de lemn și ar fi așteptat cu ele în soare să prindă formă. Numai că de multă vreme nu mai găseau decît șmecherii ceva piele și ceva talpă și el nici nu căutase și chiar de ar fi căutat ar fi fost osteneală zadarnică fiindcă el nu se descurcase niciodată dincolo de lucrul și de bacul lui.

— Fir-ar a dracului de viață că mi-a mîncat Constandina cu Mitu zilele !

— Mamă, Sf. Gheorghe are aripi ?

Nu venise de la țară ca să se mai întoarcă curînd acolo. Dar așteptase să învețe o meserie și după aia să încropească ceva parale și apoi să se poată duce, înapoi în satul lui din care plecase, unde nu mai avea tată, fiindcă nu avusese de foarte multă vreme tată și nu mai avea nici mamă, că și maică-sa murise, mai de curînd dar murise și ea și se dusese în lumea dreptilor cum credea el. Nu mai avea tată și mamă dar tot mai avea un frate din nouă ciți fuseseră, pe care ar fi vrut să-l vadă și nu-l văzuse de mult. Plecase de la 17 ani de acasă și acum mai trecuseră încă 17, ori chiar 18, și nu pierduse încă nădejdea că avea să se ducă acasă. N-o pierduse sau de fapt n-o pierduse încă acum cîteva luni, căci acum cîteva luni aflase cine și cum avea să-i mănînce zilele.

Se însurase de tînăr fiindcă o găsisse pe Dida, fată frumoșică și fără căpătîi, venită și ea de la țară.

Dida era durdulie și plină de draconi și el era rușinos și cuminte și încercase o mare bucurie de cîte ori putuse să-și arate dragostea față de ea. Cine avea pantofii cei mai cu meșteșug, înflorați și făcuți în două culori, maro cu alb și roșu cu alb și altfel, verzi ori de năbuc și cu talpă ortopedică ș.a.? Că altceva nu prea avea Dida și el nu putuse să-i facă, dar de pantofi era plină. Și lui își făcuse odată o pereche de pantofi cu meșteșug. Și-i dorise multă vreme și reușise să și-i facă chiar așa cum și-i dorise, cu scîrț, cum se purtau pe atunci și de fapt cum nu se mai purtau, dar se purtaseră mai înainte cînd el nu și-i putuse face și reușise abia acum. Aflase toate tainele scîrțului și acum pantofii lui erau cei mai grozavi că le pusese în talpă un cui uns cu gaz care scîrția în cele trei rînduri de talpă, și era talpă aceea. Scîrțiau de se auzea de la colțul străzii mai dihai decît dacă ar fi avut Marin picioarele în întregime din lemn și cu curelele protezelor neunse.

De fapt, nici nu-i purta. Nu-i purta fiindcă nu se ducea niciodată nicăieri, decît la lucru. Nu ieșea nici pînă-n parcul din colțul străzii și nici măcar la biserică nu se ducea. Decît de Paști. De Paști se ducea și la biserică și făcea și o plimbare. Atunci își punea pantofii lui speciali și costumul lui maro, fiindcă avea și un costum special, cravata cu dungi piezișe, late și piezișe și atunci o lua pe Dida de mîină și pleca la nașul“.

Dar, de fapt, adevărata plimbare o făcea înainte de Paști, de Sf. Gheorghe. Și asta era sărbătoarea lui, cînd se pornea să facă cea mai mare călătorie pe care și-o permitea într-un an și se ajungea pînă la șosea. Acolo se așeza sau nu se așeza și privea oamenii și locul și toată lumea i se părea veselă și el știa sigur că va ajunge în acel an, negreșit, la țară la frate-su. Numai că nu ajungea și nici frate-său nu avea să mai vină pe la el. Se uita la lac și la oameni și după o vreme se întorcea spre casă cu obrații lui galbeni și cu părul lui mare printre tufișurile înflorite de forsitia, călcînd cu pantofii meșteriți de el cu talpa asta ortopedică și cu înflorituri, și cu trei rînduri de talpă și cu scîrț, mîndri că îi lua lumea în seamă, și mai ales el mîndru că întorc toți capul după ei, fiindcă scîrțul ăsta îi împlinea cumva personalitatea și chiar ceva mai mult decît cele trei rînduri de talpă, statura lui firavă și toată constituția lui de om bolnav, cu care scăpase și de război. Adică nu-l luaseră pe frînt. Dar, de făcut tot îl făcuse fiindcă făcuse cizme pentru ofițeri și chiar și pentru ofițerii nemți, deci colaborase într-un fel cu dușmanul. Numai că pe el nu-l interesa asta. Și războiul i-o luase

și pe Dida, care stătuse în timpul bombardamentelor la „Nașu“, că el avea un adăpost solid în pivniță și o nevastă bătrână. Și nașul era Mitu, doar că el nu știa încă. Și când ajungeau pe Petru Maior pe unde găseau lângă toate prăvăliile cîntare împodobite cu salcie, Dida se urca pe cîntar și el era bucuros să plătească francul pe care îl cerea negustorul.

În primăvara anului în care aflase de Mitu nu mai plecase nicăieri nici măcar de Paști nu mai plecase, nici de Sf. Gheorghe. Într-o vreme voise să plece cu copiii proprietăresei. Se bărbierise și se îmbrăcase cu hainele lui speciale dar pe urmă nu mai plecase și nu mai știa de ce. Și venise apoi vara și toamna și el lucra tot mai puțin; deși se auzeau într-una bocănituri din magazia în care îl înghesuisese Dida și unde-i așternuse chiar să și doarmă. Se auzeau bocănituri, căci repara tot felul de pantofi și ghetete, și înjurăturile ei fără răspuns și numai cînd ea nu era acasă, înjurătura aceea cuminte a lui: — „Fir-ar a dracului de viață...”

Și în toamna și iarna aceea el umblase mereu desculț prin curte, chiar după ce veniseră frigul și ploile și chiar după ce începuse să ningă, căci înțelesese că viața nu mai era de el. Și de fapt pentru asta o și înjura, fiindcă se hotărîse să moară. „Fir-ar a dracului de viață, că mi-a mîncat Constandina și cu Mitu zilele!”

Și Nașu, Mitu, era un bărbat falnic, adică mare și lat în umeri, deși înnegurat și cam oacheș de felul lui. Îi plăcuse fina de la început. Și de la început se gîndise la ea cumva, așa, cum știa că nu i-ar fi convenit lui Marin și nici nevastă-si nu i-ar fi convenit. Ba, chiar, în taină încercase un fel de introducere și o bătuse pe fina pe fund și pe șolduri cînd nu-i vedea nimeni și fina rîsesse. Rîsesse și zisese doar atît, Nașule! Dacă ar fi fost o doamnă desigur fina ar mai fi spus și alteceva, ceva mai mult și în orice caz mai afectat — „Oh, nașule!” sau chiar — „Ah, nașule!”, dar atunci fina n-ar mai fi fost Dida. Și Dida fiind din lumea ei spusese doar „nașule!” și nu-și dăduse ochii peste cap, ci doar chicotise cu risul ei strident. Și Mitu înțelesese atunci că o să-i meargă. Nu chiar așa repede dar o să-i meargă. Și de altfel trebuia să-i meargă că avea Dida niște șolduri și un piept că ar fi putut ațîța chiar și un bărbat cu nevastă ca lumea dar mite pe el, care n-o avea decît pe uscata de nevastă-sa.

— Și amărîtul ăsta de Marin ce nevoie o fi avînd el de o nevastă ca Dida?, că asta nu e femeie pentru el. Să-i încălzească poate ciolanele pricăjite și ele? Dar pentru asta erau bune și cîteva sticle cu apă fiartă, ori cîteva cărămizi încinse pe sobă și înfășate în jurnal.

În fond, el nu-și făcea decît datoria, datoria lui de bărbat. Că nu era vina lui că ea era așa cum era și cu fundul și cu sîinii și cu șoldurile ei și nici că el era așa cum era, de nu-și putea păzi nevasta. Și pînă la urmă nici nu-i căutase el, ci ea, Dida îl căutase fiindcă era de fapt din satul ei și de aceea ținuse ca el să le fie naș. El își făcuse și restul de datorii, că venise și el tot de la țară. Numai că el făcuse școală, adică ceva școală și acum avea servici bun la C.F.R. unde era funcționar. Se însurase cînd trebuise să se însoare, cu o fată cu zestre, și acum avea și o casă cu grădină în față și cu globuri în araci de-o parte și de alta a aleii, ce ducea la poartă și chiar cu doi pitici de ipsos, colorați de-a dreapta și de-a stînga ușii de la intrare, numai că globurile și piticii, și chiar și banca din curte nu fuseseră înainte și fusese ideea lui. Se însurase cînd trebuise să se însoare și făcuse și un copil, un băiat care avea să ajungă cu timpul un vlăjgan la fel ca el și întunecat și oacheș

și care avea să spargă într-o bună zi cu toporul și să piseze cei doi pitici care-l miraseră și îl mîniaseră și-i păziseră intrările și ieșirile toată copilăria. Semănau cei doi pitici cu bătrînul sifilitic care vindea semințe la cinematograful Triumf și în restul zilei era paracliser și pe care îl văzuse băiatul lui Mitu odată fără să vrea, odată, acolo, lingă gardul parcului, făcînd ceva și de-atunci avea să fie cu ochii în patru și avea să știe că bătrînul paracliser era bolnav și era pervers.

Își făcuse datoria Mitu și față de stat și față de el și acum și-o făcea și față de fina, că ar fi fost păcat să lase o femeiușcă așa ca ea să se chinuie cu mucenicul ei de Marin.

— Și stai, domnule, stai, domnule, nu pleca, că să vezi că acum se termină toată povestea, că nu poate fi lungă. O poveste ca asta nu poate fi lungă că nici viața lui Marin, nici toată amărîta lui de viață n-a fost lungă.

— Sf. Gheorghe, mamă, Sf. Gheorghe are aripi ?

— Da, spune-mi, ai cunoscut mulți oameni în viața dumitale care s-au sinucis ? Ei bine, află că eu am cunoscut cîțiva. Am cunoscut unii care au încercat. Unii care n-au reușit. Am cunoscut și unii care au reușit. Dar toți cei pe care i-am cunoscut, și cei care au reușit și cărora să le fie țărîna ușoară acum și cei care n-au reușit și care trăiesc încă, erau oameni tineri. Numai Marin nu mai era tînăr. El era așa cum v-am mai spus, fără vîrstă și acum cînd îți vorbesc despre el îl văd aici, și drept și slab și galben ori galben-verde cum era, fiindcă Marin căpătase cu vremea culoarea papurilor lui de cizmărie, gelatinoase și străvezii cum erau.

— Mamă, Sf. Gheorghe are aripi ?

— Și el era singurul care se sinucisese fără să știe prea bine c-o face, adică știuse el sigur la început, cîteva zile, poate mai mult și o voise cu tot dinadinsul, de aceea i se și întimplase. să se îmbolnăvească, fiindcă mersese așa desculț prin curtea îngheațată, stătuse cu foc și mai mult fără foc în odaia aceea de care v-am spus, deasupra pivniței. Sau, poate, avusese boala mai de mult în el și îi intrase în trup încă din vremea războiului de cînd lucra la Gaston și Mihăilescu și visa fericit că-și va face pantofii lui cu scîrț și că va aduna ceva parale să se ducă acasă, cine știe ? Eu știu doar că l-am văzut desculț pe zăpadă. Umbla desculț pe zăpadă și mărunțea din buze canonul acela al lui : „Lua-o-ar dracu de viață că mi-a mîncat Constandina și cu Mitu zilele !“

În iarna aceea ninsese mult. Se pornise într-o seară mai serios și pînă să se dumirească omul nițel, zăpada acoperise tot locul. Și în zăpada aceea proaspătă și-a găsit Marin să se lungească în drumul către cișmea și să-și cîntărească suflările. Întîi scîrțise ușa lung, ușa aceea a lui Dida și apoi Marin alunecase cuminte în zăpadă și copiii proaprietăresei îl găsiseră acolo, cînd ieșiseră ei înfolfiți să se joace cu sania. Îl găsiseră acolo și nu se speriaseră de el. Se întorseseră în casă să cheme pe cineva să-l ridice pe Marin, că ninge pe el afară. Și pe locul unde stătuse Marin zăpada se aureolase cu roșu. Atîta roșu cum numai pe zăpada aceea s-a mai putut vedea.

— Mamă, Sf. Gheorghe are...

— Și, mai departe ! ?

— Mai departe ? Mai departe, pe dracu !

Mai departe a nins, domnule, a nins în noaptea aia că erau să se înzăpezească drumurile și cărările, dar nu s-au înzăpezit.

Finalul unei traiectorii literare: ultimii ani ai lui Duiliu Zamfirescu

de **Mihai Gafița**

I

La izbucnirea războiului, în 1914, Duiliu Zamfirescu a avut dintr-odată siguranța că se desfășoară unul dintre cele mai mari evenimente ale istoriei contemporane. Bătrînul diplomat, cu stagiul în profesie de peste un sfert de secol, a măsurat importanța forțelor intrate în conflict, proporțiile obiectivelor și a înțeles că nu poate fi vorba de vreo comparație între războiul balcanic, încheiat cu un an înainte, și noua conflagrație. Desigur, conștiința că trăiește vremuri memorabile e cea care l-a determinat să consemneze într-un fel de memorii și portrete — pînă acum cu totul necunoscute — bogata informație de ordin politico-social pe care o deținea din sursă directă. Că nu poate fi altfel, rezultă din solemnitatea dramatică a introducerii acestei lucrări, menită să fie, pentru România lui Carol I, ceea ce *Memoriile* ducelui de Saint-Simon sînt pentru Franța „regelui-soare“.

„Imprejurările tragice prin care trece Europa, în urma războiului universal, mă îndeamnă să scriu aceste note, din punct de vedere românesc. Ele sînt menite să nu vadă lumina decît după moartea mea, deoarece sînt hotărît să

spun lucrurile limpede, fără cruțare pentru timpul și oamenii de astăzi.

Incep a scrie la București, în august 1914. Fiind eu născut la 30 octombrie 1858, împlinesc în curînd 56 de ani, — cu alte cuvinte sînt în toată puterea trupului și sufletului meu“. Urmează enumerarea gradelor și funcțiilor, a situației literare, a averii — toate acestea constituind tot atîtea temeuri care „mă pun în poziție a cunoaște nu numai lumea de la noi, dar și lumea din Europa...“.

Inventarul personalităților politice proeminente — rege, familia regală, lista guvernului, a partidelor — declinarea atribuțiilor fiecăruia, adăugate atestărilor de autenticitate și seriozitate anterioare devin, fiecare, preparative pentru o mare operă de reconstituire documentară a unei perioade, căreia scriitorul i-a fost martor și participant direct. Se pare că gîndul acesta îl urmărea mai de mult, dar nu sub forma unor memorii, ci a unui, după spusele lui N. Petrașcu, „roman politic unde intră toate categoriile politicienilor de la noi“¹⁾.

Din păcate, împrejurările s-au coalizat să împiedice continuarea acestei

¹⁾ N. Petrașcu: *Duiliu Zamfirescu*, Ed. Cultura națională, 1929, pag. 186.

lucrări, de un interes uriaș, dacă s-ar fi realizat în limitele promise. Ea s-a oprit la un număr de cinci portrete încheiate¹⁾ — cel puțin în liniile esențiale — la un al șaselea numai început²⁾ și la prima parte a relatării intitulate *Drama de la Veneția*, despre participarea și peripețiile proprii, cu prilejul proiectului de căsătorie a lui Ferdinand cu Elena Văcărescu, din vara 1891. Toate acestea au fost redactate între august 1914 și sfârșitul războiului, ba chiar pînă prin 1920. Ca și *Memoriile* lui Saint-Simon, ele trebuiau să devină istorie instructivă, document interpretat în chip personal. Un „moralist“ se declara el însuși — desigur, tot în sens saint-simonian — în prefața noii ediții a romanului *Viața la țară*, ieșită la sfârșitul lui 1914, deci într-un moment cînd ideea portretelor era vie. Termenul suna ca o amenințare, de care se bucura deocamdată singur, sau în cerc intim, cu delicii asazine. Paginile micului album — prevăzut cu încuietoare specială, cu cheie! — se umpleau de o proză cum nu conținea nici unul din memoriile sau jurnalele celebre ale epocii, de structură social-politică — ale lui Carol I, Maiorescu, Marghiloman, Iorga, Take Ionescu — despre care se știa că se scriu. Detaliul biografic nu numai pitoresc, dar de senzație, este notat cu satisfacție, fără sentimentul delațiunii. Zvonului public, cancanului, aluziei suspendate care acuză mai mult decît înregistrarea nudă a faptului, indiscreției amuzate, menționării în treacăt a unei întîmplări capitale, ca și cum memorialistul nu-și dă seama de gravitatea ei, ignoranței și insinuării simulate cu veselă inocență — tuturor acestor arme rafinate ale genului li se face loc copios, ală-

¹⁾ D. A. Sturdza, P. P. Carp, Al. Marghiloman, I. I. C. Brătianu (*Un mitocan de bobotează*) și Vintilă Brătianu (*Un portret al lui Saint-Simon: Le père Vintilă*).

²⁾ Fragmentul de portret intitulat *Un prost* nu poartă specificația nici unui nume; faptele îl indică pe Ionaș Grădișteanu.

turi de relatarea curată a evenimentelor.

E interesant de remarcat că, deși aceste însemnări sînt destinate unei posterități neprecizate, totuși lectorul presupus cu consecvență nu e de loc unul îndepărtat în timp și nici unul neavizat, sau numai parțial avizat, asupra oamenilor și conveniențelor. Duiliu Zamfirescu pare să aibă în vedere niște cititori cunoscători ai epocii, portretele sale vorbesc, în întregimea aluziilor și destăinuirilor pe care le cuprind, unui public restrîns, trăitor alături de eroii încondeiați și alături de memorialist. Autorul face mereu o jonglerie dibace cu disponibilitățile vocabularului pe marginea realității, dar sensul acestui joc de scînteietoare satiră poate rămîne șters, plat, pentru cine nu știe de mai înainte la ce anume se referă.

Incendiara și corosiva artă portretistică a scriitorului din aceste însemnări memorialistice, cu atîtea trimiteri la fapte cunoscute de puțini, însă oricînd pasibile de o largă difuzare, se întîlnește într-o măsură cu notațiile — nevinovate acelea — din foiletoanele *Palabras*, anterioare cu trei decenii, aparținînd lui Dan Padil, ipostaza tînără și insurgentă a lui Duiliu Zamfirescu. Corespondența scriitorului încorporase într-o mică măsură procedeele acestei arte, venite din clasicism — ea fusese consacrată unor chestiuni de altă natură. Totuși, măcar cîteodată, anumite pasaje din scrisorile către Maiorescu, Petrașcu etc., reliefează această literatură potențială, situată între document și proză de scandal, care însoțește însemnările începute în 1914. (În orice caz, elemente ale portretului lui D. A. Sturdza, cel puțin, trebuie bănuite în scrisorile către Maiorescu, cu deosebire cea din 6/19 dec. 1903. În general, însă, materialul este unul inedit, și în acesta ca și în celelalte, și structura este nouă, aparținînd perioadei celei mai recente a scriitorului).

Poate speriat el însuși de direcția în care se dezvoltau portretele sale saint-simoniene, poate din intenția de a se

consacra totuși literaturii și, peste toate, din cauza evenimentelor care au năvălit asupra sa, răpindu-l scrisului, fapt e că notațiile și comentariile albumului prevăzut cu cheie au înaintat cu mare greutate și în cele din urmă s-au oprit. Dar, în toamna 1916, când părăsește Galații, refugiindu-se către Odesa, în fața invadatorilor care ocupaseră Dobrogea, scriitorul începe o nouă serie a memorialului său, mai puțin portretistic și mai mult jurnal, confesiune.

Noua serie memorialistică — intitulată *Insemnări din drumul spre Odesa* — și aceasta părăsită curînd, ne poartă de astă dată direct către un spațiu de cîteva zile din biografia scriitorului, începînd din toamna 1916, odată cu părăsirea Dobrogei, Olteniei și Munteniei, cu retragerea armatelor în Moldova și cu tot convoiul de nenorociri din prima parte a războiului.

Patriotul care scria, chiar în decembrie 1914, cu patos despre scopul romanelor sale din ciclul Comăneștenilor aceste memorabile cuvinte: „*Voiam să întorc dragostea românilor către pămîntul lor din Valea Dunării și cu ei să iau Ardealul*“¹⁾ — fusese, chiar de la începutul războiului, un hotărît adversar al participării României la operațiile militare, indiferent de care parte. Anii neutralității l-au cunoscut chiar militînd în acest sens. Disputa principală se dădea atunci nu între susținătorii neutralismului și belicoși, ci între două tabere de susținători deopotrivă ai participării active în război: „antantiști“, partizanii „triplei înțelegeri“ dintre Franța-Anglia-Rusia, de o parte, și cei ai „triplei alianțe“, devenită numai dublă (Germania-Austro-Ungaria), prin retragerea Italiei, în 1914. O vreme echilibrul s-a menținut între cele două tabere și a triumfat neutralitatea. Treptat „antantiștii“, cu ochii la Transilvania, au dobîndit preponderență, făcînd să încline către ei opinia publică. Duiliu Zamfirescu, un timp activ antirăzboinic numai în cerc re-

¹⁾ Prefața la ediția 1914 a *Vieții la țară*.

strîns, iese după cîteva luni din rezervă, în mod public, nu alături de „antantiști“, cum ar fi fost de așteptat din partea celui care-și făcea un program din „a întoarce dragostea românilor către pămîntul lor din valea Dunării, pentru ca apoi să ia cu ei Transilvania“ — cum scria chiar în acele momente, ci în rîndurile grupului celui mai puțin numeros, al adepților expectativei (confundați, nu îndestul de corect, cu neutraliștii). Actul său n-a avut ecoul discursurilor care electrizau mulțimea în sălile publice, țînute de Goga, preotul Lucaci, Delavrancea sau Nicolae Filipescu, P. P. Carp și alții. El a rostit la 7 noiembrie 1914 o savantă alocuțiune în Academie, intitulată *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*¹⁾, în care demonstrația voit-teoretică rămîne la limitele unui bun simț funciar, al opoziției oneste a omului simplu față de război și al considerațiilor realiste despre pregătirea și capacitatea practică a României de a se împotrivi armat unor forțe incomparabil superioare. Dar, în perioada grea a înfrîngerii, după retragerea tragică din toamna lui 1916, încremenind de durere pe toți românii, scriitorul putea atribui acestei comunicări o valoare disproporționată, socotînd-o drept manifestare fundamentală de perspicacitate politică. Cînd toți voiau război, „cînd șuvoiul amenința să devie Dunăre, să rupă și să dărîme totul în cale — atunci omul gîndurilor și al scrisului, eu, Duiliu Zamfirescu, am ridicat capul. România este a mea, cel puțin tot atît cît este a lui Filipescu, a lui Delavrancea, a d-rului Istrati...“²⁾ și a ținut discursul la Academie! Citatul aparține unui al treilea text — diferit și de jurnalul portretistic din 1916 și de *Insemnările din drumul spre Odesa* — intitulat de data aceasta *Pentru ce am fost contra războiului*, compus la Odesa și datat: 29 mar-

¹⁾ Publicată curînd în *Analele Academiei Române*, 1914—1915, Tom. XXXVII, *Memoriile secțiunii literare*.

²⁾ Din manuscrisul *Pentru ce am fost contra războiului*.

tie 1917. Portretistica este înlocuită în aceste noi pagini memorialistice, cu caracter de manifest solemn, printr-o amănunțită relatare a jafurilor săvârșite de politicieni și afaceriști, încât cele trei documente memoriale paralele, din 1914, din 1916 și din 1917, sînt oarecum complementare în privința descrierii cadrului general. Că scriitorul era zguduit pînă la suferință fizică de cursul evenimentelor, rezultă din numeroasele explozii, asemănătoare celor ale vechilor cronicari : „*Ah, stîrpi-tură necuviincioasă, fiu de arendaș îmbogățit, sau de ministru pehlivan, ciocoi căzut pe masa de bacara, sam-sar de vagoane, cucoană cu șapte perle și 14 amanți, care mergi la Trouville, vara, și la Nissa, iarna...*” etc., etc.

Țintele sînt lesne de identificat : fiul de arendaș îmbogățit e Marghiloman, cel de ministru pehlivan, e Brătianu, etc. — dar nu acesta e lucrul esențial, ci faptul că scriitorul patriot nu se situează în nici o tabără dintre cele care au avut o răspundere sau alta în declanșarea și ducerea războiului. Este tocmai terenul pe care se petrec apropierea sa de generalul Averescu și participarea la constituirea partidului politic al acestuia, pentru care se fac tatonări chiar de pe acum, în frumosul oraș maritim, la adăpost deocamdată de calamitățile războiului și unde se refugiase o bună parte a protipendadei izgonite de înaintarea nemților în Muntenia.

Prima fază a războiului, cu înaintarea vijelioasă în Transilvania, îi adusesese însă sentimente și raționamente cu totul contrarii celor care i-au dictat discursul despre *Sufletul războaielor* și patetica însemnare *Pentru ce am fost contra războiului*. Probabil din acest moment fericit al operațiilor militare datează două începuturi de poezii, în stil popular, în care autorul celebrează succesele, înglobîndu-se simbolic pe sine însuși între luptători :

*De la Brașov la Feldioara
Feciorul stă și stă fecioara
Ieșiți întru întîmpinare
Cu flori, cu pîine și cu sare.*

*Și pedestrași și călăreți
Privesc cu ochii lor isteți
Un general cu doi băieți*

*Cum merg în fruntea oștilor,
Pe drumul drept al foștilor
Stăpîni pe-acest așezămint
Din strămoșescul lor pămînt.*

Și aceasta, ca și cealaltă, se încheagă în principal din elementele care dăduseră în 1910, în poemul eroic *Miriță*, imaginea țării sculate la luptă : străbunicii daco-romani, legiunile avîntate peste corhane, anii de gloriei etc. Viziunea e mai mult intimă, lirică decît militantă ; poetul se consideră oarecum un deschizător de drum al oștilor, „un general“ — cu literatura sa, desigur — dar cei „doi băieți“ ai scriitorului erau realmente sub arme, pe front ; unul dintre ei — Lascăr, cel mai mic — va fi chiar rănit la 15 noiembrie 1916 în lupta de la Dragoșlavele, prilejuind îngrijoratului tată momente noi de avînt patriotic (dar și de jenă pentru a se fi îndoit, în anii neutralității, de soarta războiului)⁴. Dacă pregătirea militară, materială fusese defectuoasă — cea morală, conștiința ostașilor, avea să spună acum

⁴ Dus la Galați și operat — i s-a extras o schiță din picior — pacientul s-a însănătoșit repede, dar faptul a dobîndit semnificații simbolice în conștiința scriitorului-părinte. „*L'extraction n'a pas eu lieu sans douleur ni sans juron, mais le patient a été brave*“, îl înștiințase, la 5 decembrie, d-na Ley, soția delegatului francez la Comisiunea europeană a Dunării și soră de caritate voluntară la spitalul din Galați. Pe liniștitoarea misivă, Duiliu Zamfirescu a notat cu caligrafia lui dreaptă : „*Această scrisoare fiind istorică, pentru a dovedi eroismul fiilor noștri, aceleora mai cu seamă care credeau că nu sîntem destul de pregătiți pentru a intra în război — se va păstra în familie, împreună cu schița de obuz, ca pildă generațiilor viitoare din neamul meu*“. Scepticismul însă fusese chiar al său și eroismul propriului copil îi aducea o dorită dezmințire, pe care orgoliosul tată și om politic nu ezita s-o recunoască deschis. Îi scria, prin urmare, fiului său, la 15 decembrie același an : „*Mon cher Lascar, voici*

scriitorul, în corespondența către fiul său, era prin urmare, mai presus de orice critică și îndoială. Dar soarta războiului se răsturnase; rămas la Galați, fără legătură cu Capitala, de unde autoritățile și guvernul luaseră calea pribegiei, Duiliu Zamfirescu se vede în fața pericolului de a cădea, cu tot patrimoniul Comisiunii europene a Dunării — între care cantități importante de aur — în mâinile invadatorilor din sud. Fără să mai aștepte zadarnic instrucțiunile oficiale, el ia singura inițiativă posibilă: să transporte totul pe vasul Comisiunii, „Carolus Primus“, și să plece spre cel mai apropiat port rusesc sigur, care era Odesa. Ieșirea vasului, cu cele 40 de persoane și cu încărcătura, din portul orașului, are loc la 9/22 decembrie 1916, seara — ca totul să se petreacă neobservat de pe malul celălalt — cu direcția Marea Neagră. Întreprinderea era totuși o aventură primejdioasă, malul drept fiind controlat în cele mai multe puncte (între altele fusese ocupată și Tulcea), de armatele bulgaro-turce, care au și deschis — fără efect, însă — focul de artilerie asupra vasului.

Călătoria are loc în bune condițiuni și, la 23 decembrie 1916, ajuns la Odesa, scriitorul, care fusese dirijorul necontestat al expediției, fixa de pe bordul vasului peripețiile călătoriei, numindu-le *Insemnări din drumul spre Odesa*, care vor continua, după trei luni, cu patetica spovedanie, amintită și aceea anterior, *Pentru ce am fost contra războiului*.

Liniștit acum, cel puțin pentru o vreme, are răgazul să contemple amuzat fauna al cărei comandant fusese și era încă; un fel de arcă a lui Noe, care și-ar fi luat pasagerii de la Turnul lui Babel — oameni de cel puțin vreo opt naționalități, bărbați, femei, copii.

Portretistul se deșteaptă și în restricția refugiuului, unde nu-i parveneau de-

la boîte qui renferme l'éclat d'obus qui t'a blessé à Dragoslavele. Tu as fait ton devoir en brave, et je ne puis ne pas être fier de toi.

cît știri catastrofale din țară, dar nici un cuvânt despre ai săi, despre rude și prieteni rămași în teritoriul ocupat, sau adăpostiți precar în toată Moldova. Condeiful e însă ager în continuare, când pictează cu umor, în stil adesea telegrafic — crochiuri pentru dezvoltările ulterioare, poate — figuri și scene de pe vaporul Comisiunii.

Nici aceste *Insemnări*, inițial „*menite să formeze o bază serioasă a istoriei timpului*“, nu depășesc nivelul unui reportaj amuzat, pigmentat cu catalogul grotesc al pasagerilor. Se adaugă comentariul amar asupra vinovaților de situația dezastruoasă intervenită¹⁾, comentariu care va deveni punctul de plecare al viitorului text *Pentru ce am fost contra războiului*. Cît de mare era furtuna care-i bîntuia sufletul și teama de consecințele funeste pentru țară, în același timp cît de statornică îi era credința în rezolvarea totuși favorabilă, dar îndepărtată, a crizei, putem înțelege din finalul acestei veritabile proclamații de principii, despre sine și despre ordinea de lucruri, a acestui testament politic și cetățenesc:

„În disperarea mea am făgăduit unui amic, om politic, că dacă războiul acesta nebun, va duce România la mărire teritorială, voi merge cu un sac de cenușe în cap și mă voi prosterna la poarta sa.

Orice s-ar întâmpla însă — *partidele istorice actuale din România sînt infame și putrede. Ele trebuiesc înlăturate cu orice preț. În locul lor să vină băieții tineri de pe front, aceia ce au scăpat de urgia gloanțelor, aceia ce au învățat să sufere la un loc cu țaranul, să dea acestuia pămînt, să-l facă încă odată om, și, mîna în mîna cu el, să regenereze neamul nostru.*

Iar dacă nefericirea va voi ca țara noastră să iasă micșorată sau să fie împărțită, sper să mai trăiesc îndestul

¹⁾ „Cu toată hotărîrea mea de a rămîne obiectiv, inima sîngeră de durere, sufletul tremură de indignare, cînd mă gîndesc că sîntem bătuti, numai din cauza incapacității îndrăznețe a cîtorva oameni...“ etc.

pentru a forma un partid nou, acela al răzbunării, sau să mor în spînzurătoare, ducînd focul revoltei pe toate pămînturile locuite de români. Căci dacă un om poate fi adus la sapă de lemn de o șleahță de politicieni mizerabili; dacă el poate fi pus în țepă sau în spînzurătoare, — un popor de 14 milioane de români nu poate pieri.

Dacă nu mă voi întoarce niciodată în țară viu, las copiilor mei sarcina de a mă aduce în pămîntul nostru numai cînd va fi liber. Odesa, 20 martie 1917."

Hotărîri de acest fel urmau să-l însoțească pe scriitor în toată perioada următoare, devenind crezul său politic. Nu se poate spune, desigur, că ele reprezintă o inovație extraordinară pentru acea vreme, întrucît acest program constituia esența orientării celei mai mari părți a oamenilor neangajați formal în actele de guvernămînt ale momentului, și chiar a unora din cei angajați. Fapt e că toate punctele enumerate de Duiliu Zamfirescu: înlăturarea partidelor istorice existente, o formație politică nouă, bazată pe combatanții din război, împrăștierea țăranilor, drept de vot acordat acestora etc. — se află înscrise în programul viitoarei „Ligi a poporului“, care va avea în frunte pe generalul Averescu.

La Odesa, în viața scriitorului are loc unul din ultimele mari evenimente generatoare de impulsuri lirice. Sexagenarul, care încerca tot mai rar uneltele poeziei, cunoaște aici o tînără de nici douăzeci de ani, pentru care inima sa învață ritmuri de mult uitate. Refugiată din Moldova aici, cu familia, și lovită de asprimile războiului, tînăra nu refuză amicitia omului politic și artistului, și o face cu o inocență cochetă, care înflăcărează inima bătrînului bard cu pojarul ultimei puteri de a iubi. Duiliu Zamfirescu ia cu totul în serios, ceea ce pentru copila abia ieșită din adolescență va fi părut drept joacă. El vizitează cu regularitate familia fetei și mai ales se descarcă în

tr-o suită de poezii lirice, de o vibrație cum nu mai întîlnim asemenea decît în poezia sa erotică din tinerțe. Un număr dintre ele vor fi publicate în ziarul *Îndreptarea*¹⁾ sau în suplimentul său cultural-artistice, revista *Îndreptarea literară*²⁾. Poetul îndrăgostit simte deci nevoia confesiunii publice, ceea ce mărturisește conștiința inițială a unei zădărnicii. De altfel întregul ciclu, început la Odesa și apoi continuat la Iași, este unul apăsător nu de o tristețe dulce cum este aceea a dragostei de tinerțe, chiar în momentele ei de restriște, ci de o disperare așezată, care nu mai așteaptă nimic, deși dorește totul.

Să fi nutrit oare poetul la un moment dat chiar iluzia unui matrimoniu? N-ar fi exclus, cu toate că în fața acestei perspective se ridică o barieră de netrecut — aceea care ne obligă să păstrăm încă discreție asupra identității fetei, pe care o vom numi însă, deocamdată, cu apelativul dat de el însuși într-una din poezii: Malvina.

Malvina a încurajat juvenilul clocotul interior al poetului, și acesta i-a destinat aproximativ 15 poezii publicate, lăsînd altele cîteva uitate între manuscrise. Valoarea lor literară nu întrece pe aceea a poeziei lui de dragoste obișnuite. Sînt *lăcrămioarele* și *suvenirile* lui Alecsandri, într-o tăietură mai modernă, dar netrecînd de finele secolului. Cînd apăreau *Poemele luminii* ale lui Blaga, *Figuri de ceară* și *Salomeea* lui Adrian Maniu și romanțele minulesciene — poeziile ciclului Malvina rămîneau omagiul unui trubadur din alt veac, cum de altfel și era Duiliu Zamfirescu. Ele sînt, prin urmare, mai puțin expresia unui nou stadiu poetic, cît rămîn piesele doveditoare ale unei semnificative biografii sentimentale, în completarea furtunosului final al existenței scriitorului.

¹⁾ În *parcul de la Genzano, Îndreptarea*, din 1 august 1918; *Amurg, Adio, Unei copile la schit, Mărgărint*, Idem, din 5 septembrie 1918.

²⁾ *Malvina, Îndreptarea literară* din 21 octombrie 1918.

Atunci cînd se confesează, poetul rămîne în atmosfera familiară a romanțelor, în care nu pătrunde nimic din calamitățile momentului, atît de patetic blestemate de omul politic și de diplomat. La 60 de ani, ca și la 20, istoria de dragoste rămîne, odată mai mult, una intimă, impunînd conform canonului izolarea de lumea din afară. Totuși, în sufletul nefericitului cîntăreț, conștiința situației și răspunderilor lui lucra, de vreme ce-și chema iubita cu numele eroinei din cîntecele ossianice, căreia îndrăgostitul Oscar îi închină nu doar o simțire profundă, ci și evocarea faptelor săvîrșite de el: „Cînd voi în-văța să gem singur la malul pîriului Cona? Anii mei s-au scurs în bătălii; și durerea, vai, asaltează astăzi bătrînețea mea. Pentru ce să plîngi, fecioară a patriei mele? Lasă lacrimile fîcelor lui Lochri. Războinicii pămîntului îndepărtat cad cu mîile și sîngele înroșește fierul din mîna războinicilor noștri.

Dar eu nu sînt, vai! în rîndurile eroilor; eu sînt bătrîn și neputincios. Păstrează pentru mine, o, Malvina, păstrează pentru mine lacrimile tale; căci eu sînt înconjurat de mormintele tuturor prietenilor mei“¹⁾.

E neîndoielnic că fata a cunoscut și de ce i se spune în poezie Malvina, și sensurile unor confesiuni ca acele de mai sus, atît de apropiate de situația lui Duiliu Zamfirescu însuși în acel moment. În ciclul dedicat acestei dramatice iubiri tîrzii se cuprind adesea, după cum mărturisesc manuscrisele — și invazii directe ale conștiinței despre tragismul împrejurărilor, asupra cărora apasă „bubuitul surd de tunuri“. *Mormînte*, nepublicată, e o dovadă concludentă.

Reușitele cele mai remarcabile sînt însă în latura madrigalescă, omagială a ciclului, iar în cadrul acesteia, poezia *Malvina* realizează desigur treapta ei cea mai înaltă. Viziunea este hieratică, pură, cu linii de iconă bizantină, exprimată în versuri, ritm și cuvinte extatice: „Ești naltă și subțire

ca un crin, / Cu glasul mișcător ca un suspin / Cu ochii de mireasă, visători, / Și gura ca potirul unei flori. /// Din ce necunoscută lume vii / Cu gene rourate și tîrzii / Cu mersul plin de farmecul încet / Al tînăr-visătorului-poet?“

Uimirile desăvîrșite, cu sunet eminescian, poartă mai departe chipul fetei în lumea inefabilului („Ești scrisă numă-n grații și păreri“), care dau fiori metafizici („Și ce mister e-n toată, fîrea ta / de nu te poate nimenea uita?“).

Totuși, copila, ea însăși copleșită de chemările pătimașe ale îndrăgostitului, a trebuit să părăsească nu numai iluziile pe care poate și le făcuse (la șazece de ani Duiliu Zamfirescu arăta ca un Adonis, deși cu părul alb), dar și pămîntul țării, pentru a pune o distanță cit mai mare între ea și poet. (S-a stins în Italia, în toamna 1966). Ultimele acte ale dramei sînt apariția volumului *Pe Marea Neagră* — dedicat ei, precum se și înțelege din titlu⁴⁾ — a nuvelei *O muză*²⁾ și a poeziei *Ce-a mai fost*³⁾, închiderea de cortină peste o dramă autentică.

O muză, cu prima ei parte, se înscrie în ciclul *Amintirilor din cariera diplomatică*, inaugurată chiar în prefața din 1914 a *Vieții la țară* și continuată înainte de război cu schița *John James*⁴⁾. De data aceasta ne aflăm în fața unei veritabile nuvele, cu introducere de tip memorialistic, care are drept pretext al subiectului întîmplările aceluiași diplomat-artist american, din schița anterioară⁵⁾. Latura memorialistică este însă numai un decor, o justificare a istorisirii pe care o va face Ugo della Ròvere, poet ca și Duiliu

¹⁾ Manuscrisul acestui volum, pierdut acum, a fost transcris pentru tipar chiar de ea.

²⁾ *Convorbiri literare*, 11, noiembrie 1919.

³⁾ *Viața românească*, 1, martie 1920.

⁴⁾ *Convorbiri literare*, 9, septembrie 1915.

⁵⁾ O a treia, cu turnură boccacciană. *O partidă în trei*, apărută în 1919 în almanahul: „*Cetății-mă*“, îl are drept erou principal pe același John James.

¹⁾ Ossian, *Fingal*, cîntul IV.

liu Zamfirescu și de-o vîrstă apropiată. Este, cum spune frumoasa Donna Nicoletta Grazioli aflată în auditoriu, o istorioară „*din auzite sau din pătîmîle*”.

Personajul își atribuie sie-și întîmplarea, mutînd-o oportun în cadrul mirific pe care-l pot da Alpii elvețieni. Coordonatele episodului sînt însă aidoma, în esență, cu ale dragostei tîrzii a scriitorului nostru. Della Ròvere se îndrăgostește de Mariana d'Astuni, o tînără cu care-și recită împreună din poezii favoriți și căreia îi închină el însuși versuri proprii. Meditațiile în chestiune ale italianului împrumută termeni din poeziile corespunzătoare ale lui Duiliu Zamfirescu despre întîmplarea sa și o justifică, pentru el și pentru alții. Aceasta sfîrșește pură, cum a început — ca și la Duiliu Zamfirescu — și cei doi se despart, de data aceasta la stăruința lui della Ròvere, care-i închinase eroinei, cu puțin înainte, patru strofe de un lirism aidoma celui din „*ciclul Malvina*”, dar sugerînd o despărțire aidoma cu o moarte. Dragostea lui era sortită, ca și cea a poetului nostru, zădărnicii: „*Natură, stranie putere / Eroică înfăptuire / Ce pui speranță în durere / Și farmec în nefericire, // De ce ascuți atît simțirea, / Și gîndul ce se înfioară / Acelora ce au puterea / De-a suferi fără să moară ?*”.

„*Ei, ce-ai cîștigat tu, della Ròvere, că te-ai purtat atît de frumos ?*” întrebă brutal unul dintre ascultători, cu insinuarea că episodul ar fi trebuit să se consume într-alt chip.

„*Nimic — răspunde personajul, cu cuvînte aparținînd vădit lui Duiliu Zamfirescu însuși. Atît numai, că o doarese în continuu, de cite ori mă simt singur, sau cînd lumea mă rănește, sau cînd sînt nedrept — din fundul sufletului ostenit, răsare domnișoara d'Astuni*”

Ce-a mai fost, este o transcriptie posibilă a unor scene asemănătoare, de data aceasta declarate direct drept autentice, o mică bijuterie intimă în versuri, alcătuită coșbucian, ca pentru teatru, cu dialoguri și multe explicații

de regie, decor, costume și cu un monolog romantic care dezvăluie mișcarea interioară a eroului.

Întîmplarea are loc pe malul mării, sau, dacă îndrăznim să traducem stilizările poetice în scene reale, poate chiar pe puntea vasului „*Carolus Primus*”. Cum totul se desfășoară epic, poezia poate fi povestită, ca o schiță. Prima scenă e tulburată de așteptarea emoționată a ambilor; momentul critic e umplut cu lecturi de circumstanță, binecuvîntate și în același timp urite de amîndoi, însă explozia nu poate întîrzia și, spre deosebire de poetul della Ròvere din schița *O muză*, aici inițiativa mărturisirilor îi aparține eroului, nu eroinei, în versuri extrase din poeziile anterioare dedicate Malvinei. Un sărut neașteptat, curmat de spaima ucigător de dulce a gestului, săvîrșit fără încuviințarea fetei, declanșează și mărturisirea ei, într-o parabolă ușor desuetă, de cromolitografie, amintind scenele din nuvelele primei perioade a poetului, însă de o grațioasă și sinceră feminitate.

Episodul Malvina încheie viața intimă, pasională a poetului, la fel de tragic și cu insatisfacții de aceeași natură, încredințate versului și prozei, cum ea începuse, patru decenii mai înainte, cu episodul Eliza. Atunci naufragiul se datorase discreției îndrăgostitului care întîrziase să-și dezvăluie sentimentele — și fata se căsătorise cu altul. Drama, consumată în toamna 1880, smulsese scriitorului mai multe poezii tragice și cîteva nuvele, cu adresă evidentă. Sexagenarul se confesa și el mai ales literaturii. Furtuna aceasta, însă, nu era singura care bîntuia acum sufletul poetului. Dimpotrivă, viața sa cunoaște, după 1916, o perioadă de excepționale combustii și cutremure.

La Odesa, Duiliu Zamfirescu a fost martorul celor două revoluții ruse din 1917, salutînd numaidecît, cu admirație și uimire, începutul marilor mișcări declanșate în februarie. „*Asist la cea mai formidabilă transformare politică ce s-a văzut vreodată sub soare: de-tronarea țarismului și instalarea unei*

forme de guvernământ parlamentarorepublicană". Perspectivele revoluției îl sperie însă și, odată întors în țară, chestiunea aceasta va fi una din temele combativității sale în ziarul *Indreptarea*. Este neîndoios că ceea ce a determinat alarma scriitorului a fost și convoiul de fapte la care a fost martor la Odesa, începând din februarie 1917 pînă la plecarea de acolo: conflictele între bolșevici și fracțiunile politice adverse, execuțiile operate de oamenii guvernului provizoriu, represaliile și răscoalele celor vînați de aceștia, scenele dure care aveau loc cu aceste prilejuri — toate sugerate de Duiliu Zamfirescu în noi începuturi de jurnal, care nu depășeau cîteva pagini fiecare. Dorita revărsare epică nu-și afla încă albia convenabilă, ci tălăzuia la întîmplare, concretizîndu-se în scene și portrete, foarte expresive, în așteptarea unei prelucrări ulterioare — a unui memorial sau poate a unui roman.

În mintea patriotului, zgduit în continuare de icoana tragică a propriei țări cotropită de invadatori, imaginea acelei forțe politice a Rusiei revoluționare, care avea să joace cel mai mare rol istoric în epoca inaugurată de octombrie, a fost una deformată. Condițiile în care se manifesta aceasta nu erau dintre cele mai prielnice pentru conștiințele încălzite de idei conservatoare! Duiliu Zamfirescu a stat deci, din capul locului, de cealaltă parte a baricadei și anume deloc inactiv. Cu toate acestea, ca membru în al doilea cabinet averescan în intervalul 12 martie — 20 iunie 1920, el avea să fie unul dintre pușinii, dacă nu singurul ministru de externe european, care declara că va începe discuții cu guvernul bolșevic, pînă atunci nerecunoscut de nici o țară; a duce tratative însemna primul pas către a recunoaște forma de guvernământ a marii țări din răsărit, ceea ce a provocat opoziția violentă a guvernelor apusene, și realizarea acestei acțiuni a fost împiedicată. Au avut rol activ în paralizarea ei Take Ionescu, dar și I. I. C. Brătianu, consultați de rege în problemă. Fapt e

că scriitorul, cu bine cunoscuta-i impetuozitate, declara drept poziție guvernamentală propriul său punct de vedere.

Plecarea din Odesa a avut loc tot atît de neașteptat ca și cea din Galați, la 18 ianuarie 1918. Acostat în marele port, vasul se afla sub pavilion internațional, ca unul ce aparținea Comisiunii europene a Dunării, la care participa și Rusia. În împrejurări normale, nimic n-ar fi periclitat securitatea lui. Însă, în condițiile cînd orașul întreg, sau numai cartiere ale lui, treceau alternativ sub dominația forțelor politice în luptă, un vas, oricui ar fi aparținut, se afla în evident pericol de a fi sechestrat. Cu atît mai mult unul cum era „Carolus Primus“, care adăpostea și o încărcătură prețioasă.

Pentru a doua oară, diplomatul trebuie să ia comanda unei acțiuni, fără să aștepte instrucțiuni de la guvernul său, el însuși aflat în pragul prăbușirii, după ce se ajunsese la situația dezastruoasă care avea să se reflecte în pacea grea de la Buftea. Cînd a devenit iminentă posibilitatea unei sechestrări a vasului, acesta a ridicat ancora pe neașteptate, într-o noapte, avînd la bord o mare parte a foștilor pasageri și, în frunte, din nou, pe Duiliu Zamfirescu. Strecurîndu-se cu abilitate printre navele aflate în rada portului, care bombardau de trei zile orașul, și navigînd orbește, fără luminile de poziție, pentru a fi descoperit cît mai tîrziu, vasul a luat largul, nu fără să fie „salutat“ din urmă de mai multe salve trase la întîmplare, după fugari.

Scriitorul nu a mai descris peripeciile acestui nou drum maritim, — între altele căutarea îndelungată a brațului Sulina — ci numai a semnalat începuturile lui, rezervîndu-și poate să o facă într-un răgaz ulterior. Preocupat cu deosebire de coborișurile și sușurile uluitoare ale vieții politice, de soarta războiului, de grija alor săi, împrăstiați în toată Moldova, — îi vizitase pe fugă în aprilie 1917, la Huși, terorizat de teama exantematicului — ajunge mai întîi la Galați, în a doua

parte a lui ianuarie 1918, de unde pleacă numaidecât la Iași, bolnav și îmbătrinit cu câțiva ani. Aici locuiește în casa familiei Sculy, în strada Toma Cosma nr. 7, unde se restabilește curînd și-și face intrarea în politica de partid, întîia oară efectiv, după tatonările din perioada 1882—1884 și apoi din 1906—1908. Angajamentul pe care și-l luase la Odesa în manifestul intim *Pentru ce am fost contra războiului*, de a se situa în opoziție cu partidele istorice existente și în legătură cu foștii combatanți de pe front, se realizează în mare parte. Chiar din textul amintit, el își exprimase încrederea în generalul Averescu; în consfătuirile unor fruntași politici și personalități ale vieții publice, refugiate în frumosul oraș maritim, se zămislise încă de acolo ideea unei formații politice deosebite de tipul partidelor existente. Ideea unei „ligi populare“ constituită din oameni care fuseseră împotriva războiului, sau aveau răfuielei cu politicienii compromiși, apare în 1917 la Odesa și la Iași, concomitent, și confesiunea *Pentru ce am fost contra războiului* trebuie socotită unul dintre documentele ei preliminare. În articolele de presă ale scriitorului, publicate ulterior în ziarul *Indreptarea*, vor apare numeroase idei conținute aici. Inițiativa este legată încă de pe acum de numele generalului Averescu, a cărui popularitate creștea tot mai amenințător pentru fruntașii politici și pentru rege chiar, după succesele sale pe frontul din Transilvania și apoi după scurta oprire a ofensivei bulgaro-turce, în urma dezastrelor de la Turtucaia.

Denumirea formației politice aversescane era ea însăși semnul unei strategii politice cu priză în mase: nu „partid“ ci „ligă“, adică uniune populară, organizație diferită de politicianismul curent, erijîndu-se în mișcare națională pentru salvarea țării, reunind oameni izolați ca și grupări politice, asociații de orice fel, chiar cu respectul opiniei proprii în probleme social-economice. Sub raportul propagandei, lucrul nu era deloc rău gândit,

pentru că atrăgea în jurul unui om „nou“, neuzat în guvernări anterioare și împodobit cu aureola de erou, pe mulți din cei care verificaseră demagogia partidelor politice.

Că Duiliu Zamfirescu a crezut cu sinceritate în toate acestea, nu rămîne îndoielă. El însuși fusese un astfel de om, necompromis în guvernări anterioare, ba chiar încălzindu-se la gîndul că prevăzuse nenorocirile și că fusese ostil războiului. La alcătuirea întregii ideologii politice a grupării a lucrat desigur mult, și chiar numele ziarului ei, *Indreptarea*, este dat de el, după titlul romanului anterior cu 17 ani (inițial ziarul trebuia să se numească *Gazeta poporului*). Ceea ce el nu vedea la începutul noii sale acțiuni și avea să vadă abia foarte tîrziu în chip clar, era caracterul hibrid al înjgheberii, navigarea ei nebuloasă între programe politice extrem de diverse. „Liga“ avea tentații republicane certe, dar nemărturisite, afirma un democratism țărănesc însă nu îndrăznea să pășească în chestiunea împrumutării mult dincolo de sonoritățile manifestelor electorale, lua apărarea muncitorilor în timpul repressiunii din 13 decembrie 1918, realizînd și o coaliție cu partidul socialist și făcînd un imens zgomot în jurul morții lui I. C. Frimu, însă prilejuind în timpul guvernării proprii declanșarea grevei generale etc. Tactician iscusit în chestiuni politice de amănunt, ca și în bătăliile de pe front, generalul se dovedea strateg mediocru cînd era vorba de marile probleme ale momentului, de perspectivă, și mai ales șovăitor, nesigur. Steaua sa avea să apună o dată cu prima sa guvernare propriu-zis politică, aceea dintre 12 martie 1920 — 13 decembrie 1921. Inerția „ligii“ — devenită la 16 aprilie 1920 „partidul poporului“, prin fuziunea cu fracțiunea Goga a partidului „național“ din Transilvania — unită cu sabotajul liberal neîntrerupt, cu abținerea țărăniștilor la votarea împrumutării (pe care voiau s-o legitimizeze ei, pentru a-și atrage voturile sătești) și cu subminarea interioară, lucrată cu o admirabilă

adresă de Take Ionescu, ministrul de externe, aveau să ducă la prăbușirea formației averescane.

În 1918 însă, un idealist cum era Duiliu Zamfirescu, el însuși cu o capacitate redusă de a vedea mai multe mutări înainte în complicatul joc de șah al vieții politice, putea fi sedus de faimosul comandant militar, acum conducător de partid și, la rîndul său, îl fermeca pe acesta, mai mult prin patosul său de artist, decît prin iscusința de politician. Dintre toți fruntașii grupării și dintre conducătorii ziarului *Indreptarea*, Duiliu Zamfirescu este cel cu o mai mare activitate gazetărească, adesea în chestiunile de principiu ale „ligii” și ale politicii momentului.

Esența articolelor sale era un atac fără scrupule împotriva foștilor politicieni; chiar de la început ele sînt violente înspre liberali și domoale în direcția conservatorilor, alături de care se simțise el însuși înainte de război. În majoritatea acestei publicistici, în care eleganța proverbială a academicianului lasă adesea loc larg polemistului, sînt abordate chestiunile la ordinea zilei, se combat redevetele adverse, fără să putem vorbi de o concepție încheată social-economică, de o filozofie proprie a sa în materie de organizare a vieții publice¹⁾. Primele luni sînt consacrate

¹⁾ Cel mai interesant, sub acest aspect, singurul cu o mai pronunțată preocupare de sinteză a opiniilor și programului cu care venea în cadrul „ligii”, e articolul *Sfînta nevoie (Indreptarea* din 29 sept. 1918) — o expunere contradictorie despre rolul necesității sociale în determinarea civilizațiilor și orînduirilor, în formarea claselor, în dezvoltarea elitelor etc. Conservatorul vorbește aici din plin, dar în același timp democratul prin vocație, etică și estetică omăgiază poporul de rînd care, supus la „corvezi”, a construit totul, de la piramidele Egiptului pînă la operele moderne. Poporul român, încheie el, care a făcut „toate sacrificiile, care ne-a dat tot, copilul, viața, *buleandra*, pînă și *ce-nușa din vatră*”, merită să fie chemat la exercițiul treburilor publice. „*Un om care știe să moară pentru țara lui, are dreptul s-o și guverneze, sau cel puțin să fie consultat de cei ce o guver-*

cu destulă regularitate dezbaterii unor probleme literare¹⁾ și chiar îi apar, în două numere cinci poezii din „ciclul Malvina”. Însă principalul îl constituie publicistica politică. Scriitorul fusese, la 20 februarie 1918, numit trimis special la Chișinău al guvernului din Iași („comisar civil”) în prima și scurta guvernare averescană care a încheiat armistițiul — nu și pacea — de la Buftea; e rechemat însă după cîteva săptămîni, odată cu schimbările determinate de situația creată de pacea de la Buftea. Activitatea sa acolo este socotită de Iorga — și desigur nu numai de el — drept prea personală, diferită de ceea ce se preconiza la Iași. Cauza întoarcerii sale pripite poate fi aceasta. Dar și generalul avea nevoie ca oamenii săi de credință, cu care se forma „liga”, să-i fie aproape. O serie de articole ale lui Duiliu Zamfirescu, mai mult reportericești, dar și dezvoltînd tezele de bază ale „ligii”, apar în coloanele ziarului, presărate cu anecdote, cu chestiuni de politică generală agrară etc. Poziția în obiectivul politic esențial care adunase pe corifeii „ligii” laolaltă — înlăturarea vechilor politicieni — scriitorul și-o formulase chiar

nează”. De aici concluzia necesității votului universal, a împrumutării, etc.

¹⁾ Începînd cu 16 august 1918, începe să publice o rubrică, *Literatura*, continuată mai multe numere. Cîteva principii teoretice enunțate în primul articol, *Poezii și în următoarele două (Poezii și politica*, 23 și 30 august) sînt urmate de apeluri patetice adresate artiștilor în vederea unor acțiuni civice. Poeții, spune el, au în genere misiunea „să cînte” nu să lucreze sau să facă politică — dar în acele momente ei aveau datoria să facă orice — „*orice mijloc e bun*” — ca „să-și salveze țara”. Al patrulea articol al ciclului (*Expresiunea poetică*, 2 sept. 1918) e un veritabil curs popular de teorie literară, cu aplicații la Eminescu și Leopardi. Alte articole evocă momente ale contactelor cu Maiorescu (*Apeluri la unire. Din corespondența mea cu Titu Maiorescu. Indreptarea* din 25 și 26 august 1919) sau conțin opinii asupra unor cărți, reviste, etc.

din primele numere ale ziarului ¹⁾, ne-rezistînd nici tentației de a se ocupa de domeniul preferat, acela al diplomației. Concluzia era una singură: legitimitatea istorică a unui conducător ca Averescu! Chestiunea va reveni cu regularitate apoi în scrisul său, din care nu vor lipsi aprecierile despre propria opinie politică, anterioară, aidoma celei a generalului.

În toată această activitate gazetă-rească, recunoaștem fără greș revăr-sarea unei conștiințe prea mult timp comprimate, simțind nevoia să se pronunțe în cele mai diverse chestiuni, lucru la care era acum chiar obligat, ca om politic. Ea nu depășește însă prin nimic nivelul ziaristicii mijlocii de epocă. Scriitorul nu are preocupări deosebite pentru a-și crea un gen publicistic propriu; de o stilistică întru-cîtva originală a articolelor nu poate fi vorba. Dacă totuși se poate remarca un element propriu acestor articole, în comparație cu ale altora din ziar, este o oarecare solemnitate, un anumit exclusivism în proclamarea punctelor

de vedere, tendința de a exclude din principiu opinia contrarie posibilă. De aici aerul aceleiași superiorități care va fi zgîndărit multe orgolii, aducîndu-i numeroase replici iritate.

Însă în toate, sau în cea mai mare parte, o bogată referire la fapte de cultură, lecturi, exemplificări din artă, literatură, întărite cu specificația adausă la semnătură: „membru al Academiei române“.

Poziția sa este a unui intelectual cu o gîndire adesea liberă față de programul „ligii“, față de cerințele politicii active; articolele sale nu prezentau totdeauna certificatele de garanție ale politicii averescane ortodoxe (cum se va fi întîmplat și cu publicistica altor intelectuali aflați în puncte de răspundere ale grupării averescane: P. P. Negulescu, Ion Petrovici, etc.).

Toate acestea nu sînt decît sinuozitățile firești ale unei cariere politice obișnuite. Alte preocupări au făcut ca numele său să reziste timpului. Ele dezvăluie o pagină biografică extrem de agitată, cum puțini scriitori au cunoscut.

— va urma în numărul viitor —

¹⁾ După *Mărășești, Indreptarea*, din 15 aprilie 1918.

Sub semnul cunoașterii de sine

Nichita Stănescu: Marginalii la „11 elegii”

de Dumitru Bălăeș

Dintre multiplele aspecte ale fenomenului literar românesc de astăzi, desigur poezia este aceea care oferă materia unor teoretizări fructuoase, prin ideile sale îndrăznețe și prin noutatea formei. Cea mai mare cantitate de energie intelectuală în domeniul literaturii noastre se absoarbe aici în planul unor realizări concrete, demne de a fi cercetate cu toată seriozitatea. Ambiția de a da o replică nouă marilor modele ale artei din totdeauna este aici mai puternică. Probabil că ea fuzionează undeva, în zonele adânci ale sensibilității, cu o trăsătură esențială a structurii etnice a poporului nostru.

Aridă și dificilă la un prim contact, poezia lui Nichita Stănescu oferă, în partea cea mai valoroasă a ei, terenul unor ample generalizări. Pe această linie am dori să stăruim mai mult asupra ultimului ciclu al celor „11 elegii”. Discuțiile care s-au purtat de curînd în presa noastră literară în jurul acestui volum sînt încă departe de a fi elucidat problematica sa bogată, esența mesajului său artistic.

Poetul a trecut cu bine examenul începuturilor. De la primul său volum „Sensul iubirii” (1960), la ultima plachetă a celor „11 elegii” (1966), se poate recunoaște o traiectorie lăuntrică tot mai profundă de decantare

a ideilor și rafinare a mijloacelor expresive. Dacă primul volum avea aspectul unui mozaic tematic obișnuit, cel de-al doilea, „O viziune a sentimentelor”, aducea o primă fixare unitară, generată mai mult de atmosfera cărții și mai puțin de firul unei idei centrale. Cu „Dreptul la timp”, gîndirii poetului i se adaugă experiența socială majoră, pentru a-l regăsi în ultima sa apariție editorială, deplin edificat filozofic asupra condiției creatoare a omului. Experiența predominant intimă din „O viziune a sentimentelor” și cea socială din „Dreptul la timp” fuzionează în cele „11 elegii”, se subsumează unei idei centrale unice, dezvoltată cu măiestrie într-o compoziție simfonică armonios proporționată, cu tainice rezonanțe intelectual-afective.

Anticipăm această concluzie a cercetării noastre pentru a da posibilitate cititorului să urmărească mai ușor firul unei dezbateri destul de dificile în multe privințe.

Criticii de prestigiu care au discutat apariția primelor cărți ale lui Nichita Stănescu, nu și-au spus cuvîntul în legătură cu ultima. Se pare că ștafeta critică a fost trecută în mîini tinere, mai apropiate vîrstei poetului. De unde și efervescența unor discuții contradictorii, pendulînd cu oarecare ușurință între cele două extreme. Poezia lui Ni-

chita Stănescu, așa cum apare ea în ultimul volum, este o poezie mult mai dificilă decât ne-a obișnuit însuși autorul ei până acum. Sensurile ei nu se dezvăluie de la început, și nici ușor. Este acesta un argument pentru a o respinge ca valoare? Desigur, nu! Dar nici de o acceptare la modul superlativ și nebulos, cum se întâmplă în unele cronici literare. E un adevărat abuz de „spații-mit“, de „transcendente“, de „regresiuni“ și „idei platonice“ în critica noastră despre poezie. Despre toate acestea se vorbește în termeni echivoci și cu lux de cuvinte, dar se trec cu vederea unele probleme esențiale semnificând legătura poetului cu locul și timpul în care trăiește. Evident, nu în favoarea unei analize critice mai adânci, vizînd lucruri imposibil de înțeles de către toată lumea, așa cum se pretinde adesea, ci din dorința unor critici de a concura misterioasa practică a oracolelor antice, într-un veac așa de pozitiv cum este cel în care trăim.

Încercăm să ne fixăm aceste gînduri cu sentimentul că ceea ce ar trebui să se cunoască în esență despre ultima carte a lui Nichita Stănescu nu a fost spus. Această observație ni se pare valabilă și pentru alte volume de poezii ale colegilor săi de generație. Dificultățile sînt multiple. În cazul de față cercetarea analitică trebuie să ia în considerație toate acele fapte de expresie care ne pun, cît de cît, pe urmele ideii centrale a poemului, idee care-și dezvăluie conturul precis în unele părți, în altele se arată învăluită în mistere, greu accesibilă chiar la o lectură repetată. Succesiunea de imagini este însă singurul lucru pe care ni-l oferă poetul. Cercetarea structurii lor de ansamblu, a corelațiilor ce se realizează între ele, constituie drumul firesc al oricărei judecăți critice, obiective.

În comentarea ultimei cărți a lui Nichita Stănescu au fost omise, de obicei alternant, din discuții prima și ultima elegie. Prima prezintă în adevăr greutăți excesive de interpretare și

dacă nu e raportată la ideea centrală care străbate întregul poem, pare un joc gratuit de cuvinte-noțiuni, descărnate de imagini. Ultima elegie e considerată de un critic „superfluă în economia și structura cărții“, deoarece acestuia îi place să discute poezia doar ca „moment de criză autentică“ (Șerban Foarță, *Orizont*, nr. 1, ianuarie 1967, pag. 69). Asemenea amputări ciudate sînt contrare unei judecăți obiective a intențiilor poetului.

Fără luarea în considerare a primei și ultimei elegii, poemul pierde mult din înțelesurile sale, dacă nu chiar unitatea sa structurală. O privire de ansamblu asupra întregii construcții ne scoate în lumină o linie unitară de evoluție a dezbaterei lirice, de la planul celei mai pure abstracțiuni, care se refuză oricărei expresii în imagini (Elegia întâi), la planul ultim, al ancorării deliberate în concret (Elegia a 11-a). Întreaga tensiune de idei a poemului se realizează între cei doi poli opuși: abstract-concret. Toate celelalte elegii sînt doar trepte intermediare ale unei drame de idei în care simbolul abstract devine în mod necesar realitate concretă, una din multiplele sale virtualități spațiale și temporale. Către această înțelegere a poemului ne îndrumă și unele destăinuiri ale lui Nichita Stănescu care se înscriu în zona preocupărilor sale din ultima vreme: „...Dar ce este concretul (din punct de vedere al zonei estetice), ce face el, cine este și de ce ne tulbură? Este o longevitate plecînd de la abstract spre concret, adică plecînd din depărtare către sine însuși. Copacul este mult mai puțin concret decât ideea de copac. Ba, am putea spune că el este propria sa depărtare față de ideea de sine. *Ideea de sine este principalul act existențial uman. În rest, totul nu este decât o tendință către ideea de sine.*“ (*Gazeta literară*, 16 martie 1967).

Deci nu întâmplător ne întîlnim în prima elegie cu imaginea „acelui înălăuntrul desăvîrșit“, care se refuză percepției simțurilor, iar în ultima elegie cu simbolul atît de palpabil al semin-

țelor germinative și al intrării în muncile de primăvară. Între acești poli opuși și unitari în același timp trebuie căutate sensurile ideologice ale poemului, valoarea sa artistică.

În citatul de mai sus găsim și o afirmație care ne apropie foarte mult de sugestiile poemului: „ideea de sine este principalul act existențial uman“. Deci existența umană implică în mod esențial cunoașterea lucidă, ridicarea la un asemenea nivel de înțelegere, unde individul se confundă cu ideea de OM, cu înțelesurile profunde ale trecerii sale pe pământ. Poetul e purtătorul acestei misiuni. Nu întâmplător prima elegie este închinată lui Dedal, „întemeietorul vestitului neam de artiști, al dedalizilor“.

În mitologia greco-latină, Dedal e făuritorul vestitului palat al Labirintului în care a fost închis împreună cu fiul său Icar, de către regele Minos al Cretei. Pentru a se elibera, el inventează aripile cu ajutorul cărora zboară deasupra mării. Poemul lui Nichita Stănescu a purtat într-o primă versiune titlul „Zbor peste ape“, după cum ne-o dovedește consultarea buletinului editorial pe 1966. Simbolul zborului revine aproape în toate părțile poemului, dându-i o remarcabilă unitate artistică. Dar e necesar să observăm că nu e vorba de un zbor oarecare, ci de acela al unui dedalid, care știe să evite pericolele unei prea mari îndepărtări de pământ. Simbolul trebuie înțeles prin opoziție cu acela al neliniștitului romantic, care se autodistruge prin îndepărtarea prea mare de pământ. Acesta din urmă a fost excelent intuit de Goethe în poemul dramatic „Faust“, construind după tiparul icaric, pe neliniștitul Euphorion.

Înscris în aceste coordonate simbolice, poemul lui Nichita Stănescu devine o amplă dezbatere etică cu privire la existența creatoare a omului contemporan. Eliberându-se din labirintul propriului său destin interior prin cunoașterea de sine, omul devine capabil de creație conștientă, ciclică, în-tocmai cum semințele germinează per-

petufându-și forțele la infinit. În ciuda atîtor insistențe ale unor critici ai noștri pe ideea de transcendere a realității, zborul de-a lungul celor „11 elegii“ este mult mai apropiat de realitățile noastre social-ideologice decît și-au putut-o închipui. Dacă ar fi să luăm în considerație numai traiectoria viguroasă a zborului dedalic care își atinge ținta finală prin ancorarea pe un sol generos, tot ar fi suficient pentru a sesiza elementul nou pe care îl aduce poetul în concepția despre omul creator și misiunea sa în lume. Această nu poate fi înțeleasă decît în consensul întregului efort pe care îl face socialismul în vederea regenerării condiției umane.

Dar sugestiile unei legături cu problematica lumii contemporane sînt multiple. Zborul dedalic din virtualitatea abstractă către cunoașterea deplină a potențelor umane creatoare în limitele existenței, este cîntat în poemul lui Nichita Stănescu nu ca un zbor lin, ci dîmpotrivă, un zbor zbuciumat, pîndit de numeroase primejdii. Infuzia de dramatism specific vieții contemporane este astfel prezentă. În consensul poeziei moderne, autorul rupe firul desfășurării epice, sincopează înaintarea pe firul ideii principale, potențînd atenția în jurul unor momente de mare intensitate, în dialectica înțelegerii de sine. Poetul e torturat de zbuciumul cunoașterii. Poate striga împreună cu Camil Petrescu: „eu am văzut idei!“ Efortul pătrunderii esențelor ultime, alternează mereu cu planurile multiple ale limitelor umane. De aici nostalgia absolutului care justifică titlul, fericit ales, al volumului.

În „Elegia întîi“ efortul poetului se îndreaptă către sugerarea rădăcinilor gnoseologice ale creației. Coborîrea în zona abstractă a „mumelor“ goetheene, acolo unde apare în stare pură principiul creator care „începe cu sine și se sfîrșește cu sine“, se face printr-o negare continuă a trăsăturilor concrete, ajungîndu-se la o opoziție de noțiuni descărnate de orice înveliș sensibil. Imaginea se realizează astfel printr-o

sugestivă nonimagine : „El este înlăuntrul-desăvârșit, / și, deși fără margini, e profund / limitat. Dar de văzut nu se vede.“

Procedeul nu e nou, își are un precedent magistral în „Lucefărul“ : „Nu e nimic, și totuși e, / O sete care-l soarbe“... De fapt influența eminesciană asupra poeziei lui Nichita Stănescu, aflat de diferită ca formă, e poate dintre cele mai fecunde în prezent.

Ideea de creație e în concepția poetului nostru despărțită de ideea de divinitate. Principiul creator, inerent materiei, „nu-l vestește nici o aură, / nu-l urmează nici o coadă de cometă.“ El capătă o determinare sensibilă abia pe scară biologică umană, când conștiința creației se regăsește pe sine în efortul istoric acumulat al generațiilor anterioare : „Și nu dorm numai eu aici, / ci întregul șir de bărbați, / al căror nume îl port.“ Acum are loc făurirea uriașelor aripi ale zborului dedalic : „Șirul de bărbați îmi populează / un umăr. Șirul de femei / alt umăr. Și nici n-au loc. Ei sînt / penele care nu se văd...“

În „Elegia a doua“ mulți comentatori au crezut că e vorba de o evocare a unui presupus „spațiu mit“ arhaic. De fapt o analiză sumară a structurii elegiei ne scoate în evidență cu totul altceva. La un moment dat, în text aparențelor unui decor arhaic li se suprapun cele ale vieții specific moderne, cu șosele asfaltate. Memoria afectivă, de origine onirică, nu explică nimic în acest caz, deoarece în continuare tonul evocării capătă o imperceptibilă nuanță de ironie : „O, nu te tăia la mână sau la picior, / din greșeală sau dinadins ! / De îndată vor pune în rană un zeu / ...ca să ne închinăm lui, pentru că el / — apără tot ce se desparte de sine.“ Și, în final, poetul devine deodată prevenitor, pe un ton de avertisment sever, care nu mai lasă nici un dubiu asupra sensurilor adînci și actuale pe care le conține elegia : „Ai grijă, luptătorule, nu-ți pierde / ochiul, pentru că vor aduce

și-ți vor așeza / în orbită un zeu / și el va sta acolo împierit, iar noi / ne vom mișca sufletele slăvindu-l / ...Și chiar și tu îți vei urni sufletul / slăvindu-l ca pe străini.“

Apare evident astfel că raportul creației cu divinitatea, prezent în planul abstract al primei elegii, este reluat de data aceasta pe un plan moral cu implicații social-istorice. Elegia ne prezintă invazia unei mentalități primitive într-un cadru specific modern. Adresarea „ai grijă, luptătorule“, conține în sine întreaga bogăție de semnificații pe care a adus-o lupta pentru socialism acestui cuvînt. În sensurile adînci ale elegiei el se contopește și cu noțiunea de creator, iar creația, în multiplele ei planuri sociale, se dovedește a fi incompatibilă cu mentalitatea divinatorie, care „apără tot ce se desparte de sine“, duce la împietrire, la înstrăinarea omului de propria sa esență creatoare. Fapte istorice cunoscute nouă, tuturor, au servit poetului la realizarea acestei excelente generalizări lirico-filozofice.

A treia elegie mută problema creației pe un plan strict individual, unde participăm la o alternanță de stări creatoare și crize în procesul de cunoaștere artistică a lumii. Alternanța e dialectică în sensul că are o rezultantă. De la starea demiurgică de bucurie creatoare sugerată prin „albastrul“ privirii treze care contemplă „peisajele curgătoare ale somnului“, din prima contemplare, se ajunge prin lupta pentru a stăpîni viziunea lumilor într-o continuă primenire, la conștiința dramatică a condiției creatoare umane, din ultima contemplare : „astfel mă încordam să-mi aduc amînte / lumea pe care am înțeles-o fulgerător, / și care m-a pedepsit zvîrlindu-mă în trupul / acesta, lent vorbitor“. Interesant este că în cuprinsul celei de-a treia elegii capătă un contur și mai precis ideea existentă în elegia anterioară, de luptător. De data aceasta la nivelul creației artistice, unde dinamica lumilor refuză închistarea, dogma-

tizarea formelor de reflectare. Creatorul poate deveni robul propriilor sale prejudecăți: „*Dar mai degrabă / ea, privirea, ne ține / la un capăt al ei, fructificați. / Suge din noi cât poate, părind a ne arăta...*” Inversarea raporturilor între simțuri și posesorul lor e sugestivă în acest sens. Creația, pentru Nichita Stănescu, este expresia încordării lucide maxime a simțurilor, încordare care face posibilă cunoașterea artistică, închegarea viziunii realității în mișcare: „*Mă amestec cu obiectele pînă la sînge, / ca să le opresc din pornire / dar ele izbesc pervazurile și curg mai departe / spre o altă orînduire.*” În acest sens victoria în lupta pentru creație devine un suprem act de conștiință: „*...Unul cite unul / ochii din frunte, din tîmplă, din degete / mi se deschid.*”

A patra elegie e a sondării adîncurilor instinctelor umane, simbolizate printr-un „*ev mediu învins în afară*” (cunoscut), dar „*retras în chiliile roșii și albe ale singelui meu*”. Aici are loc o scindare a personalității creatoare, între planul extern („real”) al lumii și cel interior („visceral”), învăluit în taine, mișcîndu-se după alte legi absurde ale instinctelor, „*noaptea, cînd ochii lumii dorm / și numai dinții celor care vorbesc prin somn / se zăresc în întuneric asemenea unei ploii de meteoriți...*”

Această scindare ia forma unei diviziuni între simțuri, a impresiilor lumii, a impresiilor care nu se mai refac decît cu greu în interior, în planul creației, privită ca o „*potrivire de jumătăți, aidoma / îmbrățișării bărbatului cu femeia sa / ...izbire solemnă / a jumătăților rupte / cu flacără înceată, atît de înceată, / încît ține aproape o viață / ridicarea ei / aprinderea rugurilor, așteptata / prevestita, salvatoarea / aprindere a rugurilor*”.

În „A cincea elegie”, creația e privită ca o pedeapsă dată artistului de lumea frumosului obiectiv, a „*merelor, frunzelor, păsărilor, sîmburilor*”, care-l condamnă, în sens simbolic „*...pentru neștiință / pentru plictiseală, pentru*

neliniște, / pentru nemișcare.” Altfel spus, este vorba de sfînta nemulțumire de sine a artistului care-l determină: „*la o încordare a înțelesurilor în ele însele / pînă iau forma merelor, frunzelor, / umbrelor, păsărilor.*”

A șasea elegie este expresia unei alte stări sufletești, a neputinței de a opta între două chemări contrarii. Alternativele, prefigurate în a patra elegie, lipsite de opțiunea umană, se degradează. Această degradare ia proporții apocaliptice. Pe fundalul unei ploii bacoviene, poetul stă neputincios între doi idoli care devin două bucați de lemn, apoi două schelete de cal, apoi două gropi. Sînt efectele dezastruoase ale unei ipostaze psihologice de tip oblo-movist, de stingere treptată a voinței de acțiune.

În opoziție cu această stare, apare și mai puternic conturată necesitatea opțiunii pentru real, cîntată în „A șaptea elegie”. Textul e o jubilație a gîndului eliberat din tortura îndoielilor, o jubilație în numele vieții plene, trăită intens, pînă la uitare de sine, în numele tuturor viitorurilor, dar mai ales în numele viitorului: „*totul / pentru a rezema ceea ce se află / de ceea ce va fi.*” Aici apar reliefate puternic două idei majore care formează temelia poemului. Simbolul zborului asociat noțiunii de viitor, și setea de cunoaștere a lumii, văzută ca o proliferare a mîinii în univers: „*Intind o mînă, care în loc de degete / are cinci mîini, care în loc de degete / au cinci mîini, care / în loc de degete au cinci mîini... pentru a îmbrățișa amănunțit totul, / pentru a pipăi nenăscutele priveliști / și a le zgîria / pînă la sînge cu o prezentă.*”

Dar opțiunea deliberată pentru îmbrățișarea realității conține în sine premisele unor alte drame și contradicții ale cunoașterii. O realitate infinită și în mișcare nu poate fi cuprinsă cu puterile unui trup limitat („*lucrurile fixe ale alcătuirii mele*”). Și atunci poetul e fascinat de dorința transcenderii lumii într-o zonă cristalină, translucidă a ideilor abstracte, atotcuprinzătoare

(Elegia a opta Hiperboreana). Imaginea se realizează într-un nord imens de viziune cosmică : „*Aș vrea să fugim în Hiperboreea, / și să te nasc viu / asemenea cerboaiței, pe zăpadă, / în timp ce aleargă și urlă / cu sunete lungi atîrnate de stelele nopții.*“

În desfășurarea celor trei părți ale elegiei a opta se interferează însă două planuri simbolice care nu fac corp comun și tulbură prin aceasta mult din transparența necesară a imaginii de ansamblu. Un plan este acela al regresivului în anorganic, în regnul mineral, celălalt al înălțării în geometria ideilor universale, către idealul rotunjirii perfecte pe care-l simbolizează sfera.

În primul plan, mișcarea se face către un ocean nordic în care moleculele se dilată monstruos, sub legile unei puteri creatoare inconștiente și dezordonate. Contopirea cu asemenea „browniene privești“ se face „într-o mișcare de spor, disperată (...) numai zig-zag și zig-zag și zig-zag“. Pe această linie, așa-zisul spațiu mit al hiperboreei, devine terenul unor contradicții de nerezolvat : „*Hiperboreea, alb-negru, / aur-argint, / revelație, nerevelație, / alergînd și orbecînd.*“

Cu totul alte sensuri ne sugerează celălalt plan. Hiperboreea e descrisă de data aceasta ca o „*zonă mortală / a mării marilor mîntuii, / loc al nașterilor de copii de piatră, / din care sculptați sînt doar sfinții.*“ Imaginea ne apropie de idealul perfecțiunii, reprezentată de simbolul sferei, unde zborul spiritului ia sfîrșit : „*Se arată o sferă cu întunecimi ca munții, / pe care păsările stînd înfipte în ciocuri, / cu pocnet greu de aripi o rotesc, ... „putem vedea vulturi imenși, cu capul îngropat în pietre, / bătînd asurzător din aripi, și putem vedea / o pasăre mai mare decît toate, cu ciocul ca o osie albastre, / în jurul căreia se-nvîrte cu patru anotimpuri sfera.*“

Evident, după părerea noastră, între cele două planuri există o incongruență structurală. Mișcarea disperată de spor „*alergînd și orbecînd*“ nu poate

sta în același context cu mișcarea de armonizare sferică, fără ca prin aceasta perceperea sensului de ansamblu să nu fie astfel grav tulburată de neclaritatea simbolului. Confuzia imaginii din această parte a poemului a mai fost observată și de alți critici (Matei Călinescu, I. Lungu), dar o încercare de explicare a ei nu s-a făcut încă.

În continuarea zborului creator în abstracțiune, din elegia a opta, se realizează și poemul despre „*Omul-fantă*“. Acesta pare construit pe ideea hegeliană a întoarcerii spiritului la sine în procesul de cunoaștere umană a lumii, cu care, de fapt, se contopește printr-un fel de genialitate creatoare : „*Retina omului-fantă e lipită / de retina lucrurilor (...) el adulmecă existența / și ia naștere lăsîndu-se / devorat de ea (...) întîlnește sfera / și are vederea aerului și a simunurilor.*“ Lăsînd la o parte unele expresii nu îndeajuns de sugestive, cît și ușoara tentă idealist-hegeliană, viziunea omului-fantă poate fi situată într-un viitor fabulos pe care îl aproximează încă de pe acum dezvoltarea științei.

Cu „Elegia a zecea“, poetul revine de pe tărîmul abstracțiunii, în realitatea condiției umane creatoare și ne apare chinuit de neputința organelor de percepție de a reda întreaga frumusețe și plenitudine a lumii în mișcare : „*Sînt bolnav. Mă doare o rană / călcată în copite de cai fugind.*“ Este interesant de observat natura acestei îmbolnăviri. Între simțuri există un organ uman fără nume care printr-un sistem de sinestezii trăiește prin toate celelalte, dar care are față de acestea o nepotrivire structurală. Aparența lui e sensibilă, dar conținutul îl formează ideile : „*Organ ascuns în idei, / ca razele umile în sferă (...) Organ fluturat în afară / de trupul strict marmorean / și obișnuit doar să moară.*“

Acesta este organul uman al frumosului, al setei de perfecțiune, care se află într-o opoziție dramatică față de datele imediate ale simțurilor. Prin el poetul se leagă cu absolutul. De

aceea el „*suferă de întreg universul*“, de foamea abstractă și setea previziunii. Zborul în spațiul hiperboreean n-a fost zadarnic, acesta i-a fundamentat poetului conștiința caracterului abstract al creației artistice. În cuprinsul acestui capitol al poemului este reluat teribilul motiv eminescian din finalul Scrisorii IV. Elegia a zecea, cea mai muzicală dintre toate, este o tînguire după idealul perfecțiunii, un zbucium al conștiinței lucide, că acesta nu poate fi realizat în granițele condiției umane supuse morții.

Salvarea nu există decît în conștiința devenirii. Aceasta este de fapt ideea centrală din „Elegia a 11-a“.

Construită din opt părți și subintulată semnificativ „Intrare în muncile de primăvară“, elegia aceasta este deznodămîntul necesar al întregii debateri de idei anterioare, cheia de boltă care armonizează întreaga construcție în lumina concepției noastre despre lume. Poetul ajunge, în sfîrșit, la limanul cunoașterii de sine, la înțelegerea misiunii sale: „*Inima, mai mare decît trupul... tu conștinut, mai mare decît forma, iată / cunoașterea de sine, iată / de ce materia-n dureri ia naștere din ea însăși / ca să poată muri.*“

Creatorul este deci purtătorul unui conștinut de viață care-l depășește, nu-i numai al lui, ci al întregii umanități. Pentru a-l realiza, el trebuie să ancoreze în adîncimi: „*Va trebui mai întii / să-mi întorc sufletul / spre nemișcătorii mei strămoși, / retrași în turnurile propriilor oase.*“ Drumul duce deci într-un sens, spre trecut, dar este vorba de un trecut interior care trăiește în elementele sale esențiale, în noi, în sîmburele inimii „*cel în el însuși nemișcat, aidoma sîmburelui pămîntului.*“ În trecutul acesta interior stau deci virtualitățile dezvoltării, germenii creației, ca o „*infinitate de brațe ale gravitației.*“

Cealaltă latură a cunoașterii de sine o constituie înțelegerea mișcării în timp, spre viitor. Aceasta vine în întîmpinarea curgerii obiective a lucru-

rilor în infinit: „*Voi alerger pînă cînd înaintarea, goana, / ea însăși mă va întrece / și se va îndepărta de mine / aidoma cojii fructului de sîmînță.*“ Nu-mai în acest fel, conștinutul uman creator din subiect poate fi deplin eliberat de forma spațială și temporală care îl posedă, pentru a intra în constituția altor forme: „*Mă vor azvirli înapoi, după ce tot ce era în mine lucru / va fi trecut, de mult în lucruri.*“ În felul acesta creatorul se obiectivează cosmic, dăruind „*Cerului-stele, / Pămîntului-aer, Umbrelor-ramuri cu frunze pe ele.*“

Simbolul semințelor germinative vine în final să pecetuiască definitiv conștința istorică și spațială a poetului nostru despre destinul creator: „*Noi sîntem semințele și ne pregătăm / din noi înșine să ne azvirlim în altceva / cu mult mai înalt, în altceva, / care poartă numele primăverii.*“ Sugerînd eternitatea devenirii, simbolul semințelor îi arată creatorului și calea deplinei sale realizări în prezent: „*A fi în-lăuntru fenomenelor, mereu / în-lăuntru fenomenelor. A fi sîmînță și a te sprijini pe propriul tău pămînt.*“ Sînt consecințele ultime ale unei debateri de idei îndelungate în jurul problemei cunoașterii de sine a creatorului.

În urma analizei sumare a elegiilor, ne putem da mai bine seama că avem în față o arhitectură poetică de amploare, în care detaliile nu-și luminează sensurile fără cuprinderea întregului, iar ansamblul trăiește și se dezvoltă din acumularea detaliilor. Greutatea constă în a găsi unghiul de privire cel mai potrivit pentru a avea în față întreaga perspectivă a poemului. Acest unghi, ni se pare a fi cunoașterea de sine a condiției umane creatoare. Dar nu este vorba, după cum se vede și din analiză, de o autocunoaștere tinzînd spre zone metafizice, ruptă de realitățile social-istorice, ci dimpotrivă, împlîntată adînc în ele. Nu tensiunea platoniciană este caracteristică poemului, ci dialectica materialistă aplicată cu mult succes cunoașterii artistice. A nu sesiza acest

lucru, sub învelișul formei pe care a ales-o poetul, înseamnă a-i deturna căutările, a-l îndepărta de la mobilurile esențiale ale legăturilor sale cu realitatea. Confuzia crește și mai mult în rîndul cititorilor care pot fi orientați în acest fel pe căi lăturalnice. Ori, sarcina criticii este de a folosi toate mijloacele pentru a ajunge la sensurile imanente ale operei, evitînd plutirea prea mult în vag, fixîndu-se pe un teren asupra căruia lucrarea artistică aruncă lumini de la mari depărtări metaforice.

Cercetarea atentă a operelor literare noi nu poate evita formularea unor judecăți axiologice. O condiție importantă a aproximărilor de valoare o constituie raportarea la creațiile trecutului, pentru a stabili, fie și sumar, filiații, asemănări și deosebiri. „Nici un poet, observă în acest sens T. S. Elliot, nici un artist de nici un fel nu poate fi înțeles singur. Semnificația sa, felul în care este apreciat, stau în raportarea sa la poezii și artiștii din trecut... Consider că acest principiu ține și de critica estetică, nu numai de cea istorică.“ (Pater, Chesterton, Elliot: „Eseuri literare“, București, 1966, pag. 223).

Raportarea poemului lui Nichita Stănescu la unele opere ale trecutului ne scoate în lumină o seamă de aspecte interesante de ordin valoric. Putem observa că poetul dă dovadă de o mare libertate față de mijloacele de expresie, folosindu-le însă cu maximă economie la nevoile conținutului. Versul se frînge, devine joc de noțiuni, atunci cînd imaginea se abstractizează, dimpotrivă, e muzical și învăluitoare, cînd se aplică unui conținut sentimental. Uneori planurile se întretaie, expresia devine sincopată, cuvintele se asociază derutant. În general, această libertate de expresie transpusă în planul limbajului poetic, îl situează pe Nichita Stănescu în linia de evoluție a poeziei noastre din ultima vreme, care valorifică într-o mult mai mare măsură, decît o făcea cu ani în urmă, cuceririle moderne în domeniul expresivității.

Tonalitatea elegiilor, cu nostalgia lor după absolut și perfecțiune, atît de voalată totuși sentimental, de cerebralizată, amintește de „Elegiile duineze“ ale lui Rilke. Atmosfera de tristețe senină și de împăcare cu sine care domină finalul poemului este expresia unui echilibru ale cărui izvoare literare pot fi căutate în cultura clasică a poetului. Motivul zborului provine din mitologia greco-latină, ca și acela al spațiului nordic (hiperboreean). Desigur, asemenea motive sînt filtrate printr-o decantare a sugestiilor multiple pe care le oferă tradiția lor în lirica modernă, de la romantism pînă azi.

Pot fi sesizate și roadele unei culturi filozofice speciale, uneori mărturisită direct (Hegel), alteori implicită. Aici își află originile, aplicația de care dă dovadă poetul în mînuirea dialecticii ideilor, acea pasiune atît de caracteristică a contemplării esențelor abstracte, dar mai ales sentimentul acut al curgerii materiei, de origine heracliteană, care străbate cele 11 elegii.

Desigur că izvoarele interne sînt acelea care predomină. Motivul zborului dedalic care se apropie de lume, avînd o traiectorie coborîtoare, trebuie privit în replică față de zborul romantic de îndepărtare și de izolare de lume, căruia Eminescu i-a dat o expresie atît de strălucită în „Luceafărul“.

Motivul semînței germinative își găsește corespondență în bogata tradiție a liricii noastre misionare, ilustrat între alții de Al. Vlahuță și Lucian Blaga. Motivul zborului îl regăsim într-o formă foarte apropiată de esențialitatea către care aspiră Nichita Stănescu în sculptura lui Brâncuși. În sfîrșit, o îndepărtată undă mioritică a împăcării senine cu datele ultime, existențiale, ale condiției umane plutește peste finalul poemului. Evident, asemenea elemente deductibile din cuprinsul lucrării se află topite, într-o structură nouă, încărcată cu o gândire artistică proprie, rod al unor meditații mature și fecunde asupra destinului personalității creatoare, în care recunoaștem în esen-

ță, amprenta filozofică a realităților noastre, adeziunea la o luptă socială de proporții vaste, vizînd ameliorarea condiției umane: „*Totul pentru zbor, totul pentru a rezema ceea ce se află / de ceea ce va fi.*“

Nu putem împărtăși părerea lui Matei Călinescu despre caracterul predominant oniric al poemului de față, ca și al poeziei lui Nichita Stănescu în general, deși în multe privințe analizele făcute de el elegiilor se dovedesc extrem de ingenioase („Poezie și profunzime“, „Gazeta literară“, 8 octombrie 1966). Ni se pare că Nichita Stănescu nu merge pe linia sondării inconștientului cu ajutorul visului, care descompune lumea impresiilor reale și o reface apoi după alte tipare, scăpate de sub controlul rațiunii. De fapt, e discutabil dacă suprarealiștii, în practică nu în teorie, se situează pe latura descendentă, abisală a romantismului. Halucinația lor e prea lucidă, ruperea firului rațional al discursului liric prea calculată, pentru a convinge în această privință. Credem că situația specifică a contribuției lirice a lui Nichita Stănescu se află tocmai la polul opus, în descendența poeziei de înaltă intelectualitate, cultivată la noi cu predilecție de către Ion Barbu și Camil Petrescu (Transcendentalia), avînd și alte corespondente ilustre în lirica universală (Mallarmé, Valery). Asemenea poezie nu exclude fondul afectiv, ci îl situează pe un plan secund, mai puțin sesizabil. Sugestia poetică funcționează pentru a crea așa-numita emoție intelectuală, generată de strălucirea ideilor. Asemenea poezie nu se poate să nu se impună atenției cu toată seriozitatea, deoarece este legată de dezvoltarea cunoașterii raționale a lumii care face în zilele noastre progrese excepționale.

Dacă înțelegem „jocul secund“ barbian ca o trecere de la rațional la afectiv, la o sinteză umanizată a acestora, cum propune pe bună dreptate Basarab Nicolescu („Luceafărul“, 3 iunie 1967), vedem că acest mod de poezie, pe care-l practică și Nichita Stănescu, este

de o mare complexitate. Putem înainta pînă la un anumit punct al înțelegerii poeziei pe un fir rațional, așa cum am încercat și noi în cazul de față, luînd în considerare intențiile poetului sugerate în limbajul poeziei. De aici însă ne învăluie inefabilul liric, marea tulburare afectivă care însoțește orice cunoaștere lirică autentică. Aceasta din urmă are în vedere mereu drama limitelor omenești, zvîcnirea ideală dincolo de ele în fluidul universal, care dă unitatea structurală a lumii. Acest element există în poemul lui Nichita Stănescu. El e de origine evident afectivă și dă acea impresie de multiplu, de ineputabil. Există deci și aici o zonă a inefabilului, care nu poate fi cuprinsă cu mijloacele analizei raționale, unde operează mai bine sugestia, ca în fața unui ghețar plutitor pe care îl vezi conturat precis la suprafață, dar numai îl presupui în adîncuri pe baza unui anumit raport dimensional. Preocuparea mărturisită pentru „logos“ a lui Nichita Stănescu ca element suprem al creației, „*locul unde materia se desparte definitiv de vid*“, este o trăsătură aparte definitorie. Fascinația ideilor abstracte este atît de puternică, încît se creează și o dramă cu totul specifică a limbajului în creația sa. Dacă, la Ion Alexandru, de exemplu, întîlnim o neîncredere în limbaj („Infernul discutabil“), din cauza unei prea mari abundențe a imaginilor, ca într-un pămînt mocirlos, gîl-gîind de ape, puțînd să te scufunzi la orice pas, la Nichita Stănescu întîlnim dimpotrivă o ariditate a limbajului, o neputință a acestuia de a acoperi în întregime profunzimea ideilor. Și încercarea de a ieși din această dilemă se face în mod diferit la cei doi poeți. La Ion Alexandru printr-o îngrămădire barocă de material imagistic, la Nichita Stănescu, dimpotrivă, printr-o continuă esențializare a expresiei, tinzînd spre imaterialitatea ideilor, pentru care simțurile nu sînt încă îndeajuns de capabile: „*Ne-apărate mi-au lăsat / suave organele sferei / între vîz și auz, între gust și miros /*

întinzînd ziduri ale tăcerii. / Sînt bolnav de zid dărîmat, / de ochi-timpan, de pupilă mirositoare. / M-au călcat aerian abstractele animale, / fugînd speriate de abstracți vinători / speriați de o foame abstractă."

Drama, după cum se vede, este de o luciditate maximă. Creatorul își dă seama de insuficiența mijloacelor sale poetice și întregul efort se îndreaptă în mod conștient către cucerirea acestora, către adecvarea lor conținutului, printr-o luptă dramatică ce străbate întregul poem: „*Mă amestec cu obiectele pînă la sînge ca să le opresc din pornire...*" „*Se arăta fulgerător o lume / mai repede decît timpul literei A.*" Versul apare din această cauză neîn-căpător, chinuit de o ariditate exasperantă pentru cititorul care, obișnuit cu o poezie muzicală, egală cu sine, nu sesizează strălucirea de gheață a ideilor. Iată deci că greutatea apropierei afective de poezia lui Nichita Stănescu are o explicație structurală în ariditatea limbajului său poetic, de un fel particular.

Frumusețea trebuie căutată însă aici, în primul rînd în idei și în sentimentul cunoașterii care le însoțește. În poemul celor „11 elegii“ expresia se dovedește, cu mici excepții, suficientă, în economia ei extremă, pentru a transmite integral mesajul artistic. Și acest lucru este foarte important. Pledoaria poetului pentru cunoașterea de sine a condiției umane creatoare e însoțită permanent de patosul lucidității și al adevărului, care trebuie să stea la temelie vieții: „*Ai grijă, luptătorule, nu-ți pierde ochiul.*"

Construit pe o stăruitoare idee de cunoaștere, privită în ipostaze felurite, într-o evoluție antitetică, de o arhitectură complexă dar severă, poemul lui Nichita Stănescu constituie un succes de seamă al poeziei noastre ciclice, printre puținele de altfel în ultima vreme, alături de „Cîntare omului“ al lui Tudor Arghezi și „Lupta cu inerția“ a lui Nicolae Labiș. O replică ambițioasă dată de poezia noastră nouă unei probleme de valoare universală.

„Moromeții”, vol. II (roman) de Marin Preda

de **Ov. S. Crohmălniceanu**

Deși nu s-ar crede, în istoria literaturii se numără puține romane, cărora autorii respectivi să le fi scris ulterior o continuare. Impresia contrară e înșelătoare și se risipește repede când privim lucrurile de aproape. Dintr-o dată, cad construcțiile epice, concepute inițial în mai multe părți, ca tetralogia lui Thomas Mann, „Iosif și frații săi”, de pildă. Dacă vrem să fim riguroși, trebuie să eliminăm apoi și romanele ciclice, pentru că ele nu continuă o istorie ci țintesc să urmărească un șir de destine omenești în succesiunea generațiilor. Practic, să povestească, propriu zis, ce se mai întâmplă cu personajul principal dintr-o carte, după încheierea acesteia, nu obișnuiesc să o facă decât genurile picaresc și de aventuri. Eroii lor însă (Simplicissimus, Pickwick, D'Artagnan, Tartarin) nu cunosc o evoluție, nu străbat crize interioare, nu îmbătrânesc niciodată și, mereu egali cu ei înșiși, își înmulțesc la nesfârșit isprăvile care le compun existența. Aici, iarăși, de fapt, nu întâlnim o continuare, ci o proliferare polipieră. Acțiunile trăiesc paralel într-un timp înghețat. Exemplele de continuări efective, trebuie, cum se vede, căutate cu lumânarea. Gogol scrisese o urmare a „Sufletelor moarte”, dar a aruncat-o în foc. Flaubert avea intenția să-i reia pe Bouvard și Pecuchet, dar nu și-a realizat acest proiect. La noi, doar G.

Călinescu poate fi citat cu „Scrinul Negru”, după „Bietul Ioanide”.

Continuarea pe care o publică azi Marin Preda la cunoscutul său roman „Moromeții” constituie, deci, o experiență literară dificilă, cu puține precedente și mari riscuri. Acestea din urmă sporesc considerabil atunci când, cum e cazul, avem de-a face cu o operă majoră, împlinită perfect sub raport artistic și intrată adânc în conștiința publică. Cine nu s-ar teme să adauge încă o aripă unei construcții arhitectonice fără cusur?

E paradoxal că cititorii n-au conștiința acestor explicabile ezitări. Dimpotrivă, cu cât le place mai mult un roman, ei ar dori să găsească și o urmare a lui. Prima reacție la o lectură, care ne cucerește, e regretul că ea se termină.

De aceea n-au lipsit îndemnulile ca Marin Preda să continue istoria „Moromeților”, mai ales că o astfel de urmare l-ar fi adus pe erou în actualitatea arzătoare a zilelor noastre. Au apărut în comentariile critice, chiar și anumite sugestii directe cu acest caracter, ba și anticipări care tindeau să substituie viziunii originale a romancierului niște scheme simpliste, menite să „ilustreze” procesele istorice și să furnizeze argumente suplimentare unor interpretări înguste și sărăcitoare. Eroul, participând la întemeierea gospodăriei agricole socialiste din

Siliștea-Gumești, ar fi dovedit că drama sa, descrisă în primul volum, n-a făcut decît să-l pregătească pentru această soluție izbăvitoare. Pe lângă fatalele dificultăți pe care le implica în ordinea creației continuarea unui roman ca „Moromeții“, se iveau așa dar, și niște piedici extraliterare, nu mai ușor de biruit.

Țin să spun de la început că, spre cînstea sa, autorul nu s-a lăsat intimidat de toate aceste obstacole și le-a făcut față cu o artă și o îndrăzneală exemplare.

Ce înseamnă să continui cu adevărat un roman? Să descoperi ce n-a fost epuizat încă în personajele sale principale și în raporturile lor, să valorifici aceste resurse pentru o nouă suită de imagini revelatorii ale universului pe care l-ai creat, să scoți din determinările lui intime o acțiune inedită și totuși obligată, cerută de logica adîncă a situațiilor, să spui ceva nou, dar care face corp comun cu lucrurile arătate anterior, convergînd spre o viziune generală, spre o modulare semnificativă și o aprofundare necesară a temei centrale. Volumul al doilea din „Moromeții“ alcătuiește tocmai o astfel de completare originală și organică adusă romanului cunoscut. În existența eroului principal, autorul ne înfățișează un moment nou de o mare intensitate tragică și care merită a fi descris pe larg. E istoria omului condamnat la un moment dat să nu mai poată ieși din orizontul lumii sale, să rămînă, cum spune Marin Preda, „prizonier parcă fără scăpare al elementelor și al lui însuși“.

Eșecul ingenioasei și dramaticei diplomații familiale pe care Ilie Moromete a desfășurat-o atîta vreme și cu care se încheia volumul întîi, l-a marcat sufletește. Dar această criză a adus doar o modificare de umoare, o închidere în sine. Eroul își regăsește un echilibru tranzitoriu, încît vremurile, devenite brusc nerăbdătoare cu oameții (anii războiului, secetei, prefacerilor sociale din sat) par să treacă peste el, fără să-i atingă. Moromete prinde gust

pentru comerț, bate drumurile în căutare de cîștiguri suplimentare, de „beneficii“ cum obișnuiește să zică, pe Niculae îl oprește să mai meargă la școală, strînge bani, reușește să-și cumpere înapoi unul din pogoanele vîndute. Situația lui economică dă impresia a se fi restabilit complet, dar morbul care macină această existență nu încetează să lucreze în secret. Deodată, cînd nimeni nu se aștepta, se răspîndește știrea că Moromete a făcut ceva grav. Plecat la București să-și vadă fecioții care-i fugiseră și cu care între timp se împăcase, el le propune să le treacă pămîntul pe numele lor și să le dea banii adunați, numai să se întoarcă acasă. E refuzat, dar gestul său, greu de apărut în ordine morală pentru că-i nedreptătea flagrant pe ceilalți copii, trădează o derută interioară și marchează în viața eroului începutul unei epoci de diminuție umană ireversibilă, dramatică și dureroasă. Aceasta e de fapt tema volumului doi al romanului: intrarea lui Moromete — cum spune Catrina — în „anul morții“. Nu e vorba de dispariția fizică (ea va surveni mult mai tîrziu), ci de un declin general, prevestitor al sfîrșitului, imperceptibil, poate, la prima vedere, dar sugerat printr-o modificare adîncă existențială a raporturilor personajului cu lumea înconjurătoare. Trecerea aceasta a lui Moromete într-o zonă de umbră crepusculară se petrece pe fondul unor violente convulsii sociale. Satul își caută o nouă așezare prin frămîntări intense, nescutite de erori tragice și experiențe amare. Procesul lui de transformare structurală, istorică, afectează întreg ansamblul existenței și reclamă o mare putere de adaptabilitate vitală. Spre deosebire de fiul său Niculae, care, în ciuda vicisitudinilor soartei, o posedă sub o formă elementară, Moromete a pierdut-o. Contrastul accentuează drama. Marin Preda a găsit o formă foarte subtilă pentru a comunica senzația aceasta, dincolo de situațiile prezentate. Romanul are o țesătură ingenioasă, destinată să dea o expresivitate spo-

rită, simbolică temei. Lumina vie, în care stă mereu Niculae, umbra, care îl cuprinde treptat pe Moromete sînt complimentare. Astfel, sentimentul fatalității istorice se insinuează cu o neobișnuită forță și aureolează personajele centrale. Moromete e oarecum același, își joacă mai departe comedia, scoate dintr-un fond inepuizabil de înțelepciune seculară țărânească, replicile lui derutante, desfășoară înaintea ascultătorilor vechea-i dialectică sucită, își susține cu bine știuta-i ironie ascunsă părerile, dar ceva esențial s-a schimbat. Eroul pierde orice priză asupra acțiunilor, ele se decid ignorîndu-l. Romanul sugerează admirabil o lunecare a vieții pe lângă Moromete. El devine din ce în ce mai mult un soi de comentator al ei gratuit. Excluderea aceasta din cîmpul actelor hotărîtoare începe chiar în sînul familiei. Autoritatea tatălui s-a surpat definitiv. Băieții au scăpat de sub tutela lui. Paraschiv, Achim și Nilă, care și-au făcut rosturile lor la București, nu arată nici o tresărire la propunerea de a se întoarce acasă. Niculae, ajuns activist rațional, a căpătat el un ascendent asupra lui Moromete, cu atît mai mult cu cît îi trimite și bani. În discuțiile lor interminabile nu-și ascunde enervările și-i retează adesea bătrînelului, fără menajamente, gustul la flecăreală. Cînd deschide gura, fetele nu ezită să-i aplice formula lui ironică: „vorbim Dumincă“. Pînă și supusa Catrina, după ce a aflat ce s-a petrecut la București, se revoltă și îl tratează cu o ură neascunsă și o desconsiderare absolută. Îmbrobodindu-se la oglindă, se izmenește imitîndu-i vocea topită cu care a încercat zadarnic să-și convingă feciorii: „măi copiiiilor! Măi copiiiilor!“.

Apoi, neajungîndu-i atît, pleacă de acasă „la ailaltă în vale“, la „Alboai-ca“, o fată din prima ei căsătorie, ca să-l lase să moară singur, așa cum îi făgăduise. Și mai edificatoare, această împingere a eroului într-un con de umbră apare din felul cum reacționează acum oamenii la remarcile sale. Prezența lui Moromete în viața publică se

estetizează, golindu-se de orice interes practic.

Unii se amuză să-l asculte — dar atît. La el în tindă, se adună foștii „liberali“ din sat, Nae Cismaru, Costache al Joachii, Matei Dimir și Giugudel. Nu mai sînt însă întrunirile de altădată din curtea fierăriei lui Iocan. Amintirea lor trezește acum zîmbete, ca orice obicei dintr-o epocă revolută, pe jumătate uitată. Cînd un vecin spune, glumind, că eroul a intrat la Iocan, întrebarea lui Niculae: „Iocan, care Iocan?“ stîrnește risul. Numai sfiosul Cîrstache, dintre cei adunați la taifas în tindă la Moromete, îi păstrează o vagă admirație. Nimeni altcineva nu mai pune preț pe vorbele lui. Nae Cismaru se și miră cum de Moromete a trecut atîta vreme drept un om foarte deștept. Există în carte o scenă semnificativă pentru ineficiența practică pe care o au acum reacțiile, altădată atît de comentate, ale eroului. Somat să-și plătească „foncierea“, fiindcă dobînzile ei cresc cu fiecare zi întîrziată, Moromete încearcă să reia o veche tactică: „Mă, Zdroncane, zice el, ducîndu-se la sfat cu hîrtiile, — eu degeaba plătesc acum în fața ta!... fiindcă pînă îmi faci tu chitanța suma s-a și majorat și așa mai departe...“ Dar toată această comedie nu mai are nici un efect. Zdroncane înregistrează cuvintele lui Moromete absent, nu zîmbește măcar auzindu-le și răspunde sec: „Nu-mi plătești mie, du-te la referentul încasator principal“. Acesta se uită la el iarăși fără să-l vadă, însă vîră nasul în hîrtii, le verifică, apoi îi face un semn cu capul către ușa. Pînă și faptul dacă omul din fața lui are de gînd să plătească sau nu îl lasă indiferent. Simptom iarăși revelator, pe măsură ce participă tot mai puțin la acțiunea propriu zisă a romanului, Moromete devine tot mai vorbăreț. Altădată, reflecțiile sale erau criptice. Eroul nu-și arăta gîndurile, ele se lăsau ghicite doar din sublinieri cu un sens secret și din aluzii indirecte. Acum, Moromete ține lungi discursuri, imaginare dialoguri ale sale cu autoritățile, cu

apărătorii noii ordini, cu preopinienți virtuali. Acestea își păstrează farmecul indicibil al raționamentelor lui surprinzătoare, aduc observații critice ascuțite, concretizate în formule de un humor ucigător („de la bogat ia tot, iar săracului nu-i da nimic“, „mie îmi trebuie calul, nu pot să mă mișc fără el, degaba îmi spui că dacă mă pui pe mine călare pe tractor și pe orășean în automobil, ai făcut socialism“; „începe coala de la capul unde e rău, nu de la capul unde e bine, dacă zici că asta ar fi scopul...“ „Eu nu zic să-mi dai, că nu sînt nebun să-ți cer dacă nici tu n-ai de unde, dar măcar nu-mi lua...“), dar nu mai converg către nici o concluzie practică. Moromete are un gest rezumativ pentru această nouă situație a sa: își ridică brațele în sus a neputință și rămîne așa ca și cum ar fi țintuit pe o cruce nevăzută.

Ideia principală a romanului capătă o ingenioasă reliefare prin cuplul special pe care îl realizează eroul cu fiul său Niculae. Acesta îi seamănă foarte mult bătrînului, are mîndriile lui secrete, curiozitatea-i vie pentru misterul naturii umane, o înclinație pronunțată spre interiorizare și reflexivitate. Cu o personalitate nu atît de puternică, el e în schimb mai puțin sceptic și simte nevoia unei devoțiuni înalte sufletești. Cînd Moromete îl întrebă ce-l frămîntă, Niculae îi răspunde că-și caută „eul“. La moartea cumnatului său începe să-i descoase pe cei patru preoți care e rostul vieții și ideia fatalității îi stîrnește o naivă dar violentă revoltă. Aderarea lui la comunism se face pe fondul acestei căutări, la început cu vagi dispoziții mistice. Niculae nu e un fanatic; simțul său practic țărănesc refuză orbirile doctrinare iar instinctul pe care i l-a transmis Moromete, de a nu-și da ușor în vileag adevăratele gînduri, îl face prudent. Dar respingînd excesele și mutilările dogmatice, credința sa în socialism rămîne neclintită, chiar cînd se lovește de obtuziuni și deformări descurajante. Lui Niculae îi place munca politică și pentru el a o părăsi, fie și temporar,

fiindcă elementele stîngiste ajung să-l îndepărteze din activul comitetului rațional și se pregătesc chiar să-l excludă din partid, constituie o grea lovitură.

Tulburător e că deși nu posedă farmecul tatălui său, practic, el cîștigă principalul relief în desfășurarea romanului. Pe măsură ce Moromete intră în umbră, figura lui Niculae crește și tînde să ocupe primul plan. E de observat că pe fiu, spre deosebire de tată, acțiunea îl solicită, cu un fel de forță magnetică, adesea chiar împotriva dorinței sale. Niculae nu vrea să se amestece în conflictul dintre părinți, evită să dea pe acasă. E trimis însă în campania agricolă la Siliștea-Gumești, iar aici constată că de prezența și intervenția lui își leagă soră-sa toată nădejdea împăcării bătrînilor și-l vedem încercînd să realizeze această complicată acțiune diplomatică. Niculae nu s-a prea ținut de fete, a avut o intrigă erotică, sfîrșită repede și cam penibil cu fiica unui bogătan, a rămas holtei, n-are nici o legătură și se ferește să intre în complicații sentimentale. Dar a aprins, fără să vrea, inima Mărioarei lui Fîntîna. Aceasta nu s-a mai măritat, e mereu cu gîndul la el, cînd sosește în sat îi aține mereu drumul și-l asaltează cu o insistență disperată. Pe lîngă toate, fosta lui iubită, acum măritată cu un preot, nemulțumită în căsnicie, sosește și ea și-i trimite vorbă că vrea să-l vadă. Niculae stîrnește astfel pasiuni tardive, gelozii, suferințe și reproșuri cărora trebuie să le facă față. În plus, campania agricolă nu se desfășoară ca de obicei. Din incuria organelor superioare se creează o situație gravă în sat. Țăranilor care au împrumutat grîu cu neghină, li se cere acum la predatul cotelor să-l dea înapoi curat. Mulți sînt amenințați să rămînă fără nimic, dacă execută această dispoziție, alții excedați de sistemul achizițiilor forțate încearcă să speculeze situația și să se sustragă unei obligații detestate. Autoritățile locale, alcătuite din elemente incapabile sau dubioase sînt prinse în obscure lupte intestinale,

de la Raion activiștilor li se transmit indicații lozincarde care ignoră senin realitățile: „**ascuțiți vigilența; mobilitați membrii de partid conștienți și combateți zvonurile nesănătoase; duceți muncă de lămurire; cotele sînt o datorie și nu e nici o situație specială; acționați cu răspundere și evitați orice neînțelegere și, acolo unde există, lămuriiți cu tenacitate specifică comunistului că așa se pune problema și nu cum îi trăznește cine știe cui prin cap; dați-i drumul, mergeți pe arie și rezolvați...** La semnalările alarmante, Regiunea răspunde invariabil: „...**Țineți legătura cu raionul!**”.

Izbucnesc tulburări, o parte din țărani alungă paznicii, încarcă grîul și o ia peste cîmp spre case, alta îndemnată de Nae Cismaru, pornește spre primărie să-i dea jos pe comuniști, intervine miliția și deschide focul. Oricît caută Niculae, conștient de absurditatea unor hotărîri, să-și îndeplinească sarcina, fără a forța însă prea mult lucrurile, pentru a nu plăti apoi el oalele sparte, nu poate rămîne în afara frămîntărilor, e silit să ia măsuri urgente, să-și asume răspunderi primejdioase, să acționeze spre a împiedica o adevărată catastrofă. Și în această direcție evenimentele îl împing în primul plan al romanului.

De fapt, prin umbra care îl înghite treptat pe Moromete și lumina tot mai intensă în care e atras Niculae, ni se inculcă pe o cale foarte subtilă sentimentul copleșitor că asistăm, nu la un simplu episod din procesul construirii socialismului, ci la o dramă istorică de o adîncă și amplă rezonanță umană. Cu Moromete pierе o formă de civilizație țăranească, trăgînd după ea în mormînt întregul sistem al valorilor morale pe care s-a clădit. Prin Niculae, alta încă neînchegată, se frămîntă căutîndu-și cristalizarea. Convulsia tragică în această succesiune este căutarea unei transmisiuni, care fără a putea înlătura fatalitatea istoriei și inerentele ei cruzimi, să-și exercite dialectica, răspunzînd criticii și umplînd

cu noi valori autentice dimensiunile omenescului.

Există în roman două imagini, care dobîndesc o valoare simbolică și se întregesc reciproc printr-o a treia.

Una e aceea cînd Niculae, pe treptele primăriei, încearcă să-și convingă consătenii, în timpul secetei, să-și vîndă produsele la prețul oficial, renunțînd să le speculeze, pentru că si pe ei li poate lovi o egală calamitate. Între ideea altruistă, profesată de proaspătul propagandist și mentalitatea ascultătorilor apare un divorț complet.

— „**N-o să dăm!**” urlă țărani înțărîtați de îndemnurile acestui mucos care venea să-i învețe pe ei cum să trăiască.

— **Ba o să dați! strigă Niculae cu vocea ca o lamă sclipitoare.**

— **N-o să dăm!**

— **Ba o să dați!**”

Oratorul e înhățat, tras pe scări, înghionțit, pleznit peste cap. „**Ba o să dați! — repeta el încăpăținat, sub ploaia de lovituri, cu chipul ca piatra albă, „cu privirea lucind” și cu un suris înțepenit pe figură, „prevestitor și sarcastic — „Uite că dăm” — răspunde mulțimea izbîndu-l furioasă.**

Aici, dorința de schimbare a vieții cunoaște prin Niculae expresia ei cea mai pură și totodată cea mai utopică. Conștiința care aspiră la o altă așezare a existenței se exercită doar sub forme de voință îndîrjită, sfidînd rezistența realității. Subiectul revoluționar și obiectul său își interzic dialogul. Inerția ultimului îi stărnește primului o minie neiertătoare. „**În loc ca mințea lor să fie la înălțimea puterii cu care sînt dotați — îi spune despre consătenii săi Niculae notarului — și să sece ca într-o clipită noroaietele astea nenorocite —, să pietruiască drumurile, să-și sape grădinile și să le umple de pomi... în loc să scoată din pămîntul care e al lor toate darurile și cînd te apropii de un sat să zici că e grădina paradisului, ei zac vara sub umbra salcîmului în timp ce soarele le arde miriștea... iar iarna după sobă... lăsînd vita în grajd lihnită... Ai, să vezi că**

o să vie timpul cind n-or să mai aibă ce să mănince și o să pornească în haite asupra orașelor cu țapoaiete în mină“... Justificarea morală a binelui făcut silnic încolțește pe un astfel de teren psihologic înăsprit. Altă imagine memorabilă ne întâmpină către sfârșitul romanului, fixîndu-l în centrul ei de astă dată pe Moromete. În timp ce la școală se desfășoară o ședință furtunoasă care va decide soarta satului pe mulți ani, ieșit din timp, sub ploaie, bătrînul își caută de lucru în ogradă, vorbindu-și singur, cum avea obiceiul. Scena e antologică. Sub apa care cade, grumazul omului arată roșu ca arama. Gesturile lui ascultă parcă de o poruncă tainică și, trebăluind prin curte, nepăsător la dezlănțuirea elementelor în mijlocul cărora are rolul său bine statonnic de cînd e lumea, Moromete dă impresia a împlini un adevărat ritual al muncii gospodărești. Monologul, pe care-l susține, reflectă însă o amărăciune adîncă și compune o litanie gravă, de neuitat, pe motivul bilanțului încheiat definitiv: „Și socoteala ciobanului?“ „Socoteala ciobanului e achitată!“

„Moromete se apropie de gard și luă de lîngă el o sapă răzîmată cu tăiușul înăuntru. Incepu să facă în pămîntul moale al grădinii un mic șanț spre viroagă. Nu mai zise nimic și părea că nici nu se mai gîndește la nimic. Avea aerul să spună că din moment ce socoteala ciobanului e achitată, totul era în regulă, nu avea la ce se mai gîndi. Sau în orice caz, dacă era ceva, să se gîndească ăia care i-au achitat-o, el avea acuma treabă. «Uite, dacă nu făceam eu șanțulețul ăsta — o nimica toată — apa asta care s-a făcut baltă în grădină ar fi intrat sub paie și mi le-ar fi putrezit. Ori, mie paiele îmi trebuiesc; ce aștern iarna la cai în grajd și cu ce fac focul să încălzesc soba în casă? Fiindcă orice-ai spune tu, bolborosî Moromete mai departe, în timp ce mîinile lui spălate de izbiturile ploii minuiiau cu atîta pricepere sapa încît ai fi putut crede, uitîndu-te la el, că braț, trup, sapă și pămînt

se înțeleseseră să se miște în așa fel încît toată apa din jur să alerge spre locul acela și s-o ia apoi veselă la vale, într-o casă tot trebuie să stai și focul în ea tot trebuie să-l faci, indiferent că tu vîi să strici rostul... Fiindcă dacă o să ajungi să nu mai ai nici casa ta, o să fie vai de capul tău și dacă nici cu ce să faci focul în ea n-o să ai, o să fie vai de copiii ăia ai tăi, pe care o să ți-i nască muierea, fiindcă tu aci mai bine ca nimeni altul poți să arănești și să ai grijă de vite și de casă, în timp ce pe mîinile altuia o să alergi ca un nenorocit cu căciula în mină pentru orice fleac... Și o să ajungi să fii și mulțumit după una și-alta, nici n-o să-ți mai dai seama ce rău ai ajuns și o să ți se pară că ți se face o mare cinste, dacă o să primești cu chiu cu vai ce ți se cuvine pe drept...

...Că vîi tu și-mi spui că noi sîntem ultimii țărani de pe lume și că trebuie să dispărem... Și de ce crezi că n-ai fi tu ultimul prost de pe lume și că mai degrabă tu ar trebui să dispări, nu eu ?

...Așa că vezi, eu te las pe tine să trăiești!... Dar rău fac, că tu vîi pe urmă și-mi spui mie că nu mai am nici un rost pe lumea asta... Și ce-o să mîninci, mă, Biznae ? Ce-o să mîninci, mă, timpitule, exclamă Moromete, apăsînd cu un fel de milă nesfîrșită, aproape părintească pe ultimul cuvînt, contemplant parcă cu jale mizeria mintală a celui Biznae care îi spusese lui asemenea lucruri despre soarta care le era rezervată în viitor țărănilor...“

Imaginea îl surprinde admirabil pe erou, închis fără scăpare într-un timp și o lume a sa. Aici, întîlnim iarăși o izolare fatală, de astă dată nu în proiecția utopică, ci dîmpotrivă, în concretul existenței, devenit însă anacronic prin neputința sa de a ieși din făgașele tradiționale, de a se adapta altor timpuri. Cele două imagini, cu o valoare simbolică, la începutul și la sfîrșitul romanului, închipuie extremele tragice ale faptelor narate. Între ele se desfășoară o tentativă dramatică de

concoiere, cu apropieri și îndepărtări, cu înduioșări și înăspriri sufletești. Când vine în vizită acasă, Niculae nici nu apucă să se trezească dimineața, că Moromete se înființează lângă el: „**În tăcerea odăii auzea un foșnet reținut de ziar jupuit de o mână liniștită; deschidea ochii și alături de căpățîiul său, uneori pe un scăunel, răsucindu-și țigara, gata îmbrăcat, stătea tatăl. «Ce vrei?» îngăima fiul. «Eu?! se miră Moromete. Nimic». «Atunci ce te-ai sculat și ai venit pe capul meu?» «Și dacă am venit, ce? Nu poți să dormi?» «Cum o să dorm dacă stai aici și-ți faci țigare?» «Mă auzi tu pe mine că zic ceva? Uitați-vă la asta!» «Ce vrei de la mine? zicea Niculae cu o voce îngroșată, care abia se stăpînea. De ce nu mă lași să dorm?» «Păi cum, domnule, să suprimi dumneata comerțul liber?!» izbucnea atunci Moromete, ridicindu-se imediat de pe scaun și ieșind cu pași mari afară, cu țigara în gură. Niculae arunca pătura de pe el și înjura cu acea expresie stoarsă a tinerilor pentru care somnul e ca o naștere din nou dimineața și trezirea silită din el ca un chin ascuțit: „mama lui de comerț că vîi aici și mă scoli la patru dimineața după ce ți-am spus aseară toată noaptea și cu pilnia în urechi“... „Bine, înțeleg, se întorcea tatăl blind și se așeza iar pe scăunel și în mod ciudat îl apuca veselia...“ „așa e, cum spunei voi, reincepea el, continuînd să suridă ca de o mare năzdrăvănie, dar dacă dumneata, cu mijloacele de care dispui care le ai acuma în mîinile tale, căi ferate, uzine, mine de sare, nu așa, mine de cărbuni, ai aurul, domnule, ai argintul, ai fierul... De ce te legi de căruța mea cînd mă duc și eu pînă colea să vînd niște porumb la mocani...“**

Astfel încep acele interminabile discuții, în care tatăl și fiul, o lume veche și alta nouă, încearcă să se înțeleagă. Moromete nu reușește să-și înfrîngă obsesiile individualiste, Niculae nu izbutește totdeauna să găsească argumentele cele mai convingătoare spre a-și pleda credințele și, enervat, re-

curge la pura lor afirmare, cu încă-pățînarea din scena cînd fusese bătut pe treptele primăriei. Dar multe observații ale bătrînului ating probleme într-adevăr nerezolvate încă așa cum trebuie, relevă situații efectiv deplorabile, după cum numeroase replici ale tînărului străpung o opacitate seculară și nu rămîn fără ecou. Cu încordări, iritări, ironii sau mîhniri, comunicarea are loc și o transmisiune de experiență se produce, în sensul că voința, care a pornit să prefacă satul, devine mai realistă, părăsește rigiditatea utopică inițială și, învățînd din eroare, umanizîndu-se, începe să îmbrățișeze varietatea și complexitatea concretului.

O a treia imagine-cheie, la fel de bogată în sensuri, se încheagă astfel între cele două. Neintimidat de enervările lui Niculae, Moromete continuă să-l trezească și să-l scoată la discuție... Îi dă cu întrebările și remarcile sale. Băiatul stă lângă el jos pe pămînt cu genunchii la gură și îl ascultă: „**Și totul părea așa cum trebuie să fie, tatăl cu fiul alături acolo în ograda pămîntească, dimineața în zori, cum se scoală oamenii de cînd sînt ei pe pămînt“...**

Dincolo de magistrala creație a figurilor centrale, romanul realizează și o fascinantă frescă socială. Satul răscolit de nemaiîntîlnite schimbări (printr-o spărtură în orizontul vieții tradiționale — spune autorul — ele inundă existența), trăiește sub ochii noștri sub o multitudine imensă de aspecte revelatoare.

Întîi, parcă, înainte de a se stinge, cu o ultimă sclipire, cutumele lui particulare țîșnesc la tot pasul, cu o frecvență mult mai mare decît în primul volum. La Rusalii, gospodinele spală picioarele conșătenilor care le trec pe dinaintea porții și-i invită la un praznic cu grăunțe de porumb și lapte îndulcit. Băieții joacă **bobicul** pe islaz. Flăcăii și fetele se duc la **clic** și sînt scoși acolo, perechi, perechi, în tindă. Alt obicei e ghicitoarea-n poezie. Unul zice: „mă, cutare, știi că alde cutare mi-e frate?“ „Unde l-ai

găsit?" zice cel întrebat și atunci primul îi răspunde în versuri batjocoritoare cam în felul următor: „I-am găsit sub podul de aramă, îl făcea dracii pastramă“, sau și mai rău. Nimic nu e în toate acestea idilic sau muzeologic. Aspectele etnografice se insinuează fatal în economia cotidiană a vieții surprinsă cu o mare autenticitate. Momentele crude nu lipsesc. Copiii se distrează omorînd minjii bolnavi. Ghicitoarea în poezie se leagă de partea feminină a familiei participanților cu o inventivitate jignitoare inepuizabilă.

Dar uimitoare e mai ales varietatea de tipuri care constituie acum personajele notorii ale satului și în atitudinile cărora se lasă descifrată harta celor mai nuanțate reacții politico-sociale: Isosică, secretarul organizației, tacticianul abil, capabil să se descotorosească la momentul oportun de amicițiile compromițătoare și să încheie alte alianțe avantajoase; Zdroncan, secretarul sfatului, omul care joacă mereu pe două tablouri și rămîne inamovibil, personaj pitoresc cu un debit de înjurături neoprit și tandru, Vasile, fostul „utemist“ stăpînit de o ură grea împotriva rudelor sale bogate, suflet umilit pus pe vindictă și partizan ca și Mantaroșie al unei linii dure, care abia urmează a se face simțită, lipoveanul Adam Fîntînă, deprins să se trateze cu „spirt medicinal“, responsabilul morii, fire deschisă, bine intenționată, dar cam naivă, gata să dea în vileag la prima ocazie manoperele actualului birou al organizației, incapabil totuși să ducă o luptă susținută, Bilă, cu creioanele colorate înfipte în piept, maniacul formulilor jurnalistice („**Domnilor, urlă el, agîtîndu-și bastonul, ați auzit, domnilor, ce a zis acest spion anticomunist luînd în deridere lagărul. Ești arestat, te arestez în numele comitetului executiv**“), Valache, circiumarul, jignit mortal în afabilitatea lui civică, refuzînd să mai vorbească după ce se întoarce de la pușcărie, ș.a.

Compunerea și opoziția tendințelor și intereselor lor alcătuiesc un angrenaj complicat, nicăieri simplificat ar-

bitrar, de o izbitoare veridicitate. Pic-tura ambianței respiră o viață atît de intensă, încît o adevărată sociologie a satului contemporan s-ar putea întocmi pornind de la datele romanului. Modul în care acesta e construit face inițial impresia că nu se îndepărtează de formula tradițională. Examinat mai îndeaproape trădează însă o îmbinare fericită de mijloace narative foarte suple. Arta romancierului e de a le fi întrebuițat strict în funcție de necesitățile expresive, astfel încît nimic nu izbește, ci totul pare firesc, unitar, organic. În relatarea rece, obiectivă, comportamentistă, se încrustează notația psihologică sfredelitoare și reflecția morală substanțială. Un plan oniric trăiește alături de descripția precisă, realistă. El e prilejuit de visele lui Niculae care își re trăiește sub această formă intimă și nudă întîmplările cu ecou adînc din viață, îngăduindu-ne să-i surprindem o dimensiune interioară absolut necesară pentru a-l explica. Perioade de timp întinse, cu un efect istoric egalizator asupra destinelor, alcătuind mari drame colective, ca războiul sau seceta, sînt rezumate prin originale recitative impersonale. Voci din mulțime fac reflecții, istorisesc tragedii asemănătoare, totul dă rapide tablouri sintetice de o mare forță generalizatoare și o vie culoare. Dacă aproape regreti că momente cu o deosebită putere de a puncta destinele nu sînt lăsate să iradieze mai intens din cauza desimii pe care o are țesătura epică, constăți însă cu surprindere că sublinierile poetice inspirate și tulburătoare abundă, ascunse sub fluxul narativ. O fată începe să cînte în înserare, farmecul vocii ei subțiri și pătimașe suspendă scurgerea timpului; la secerat Moromete și Niculae se opresc brusc din lucru spre a căuta între spice un ouib de prepelițe. El apare sub ochii lor „ca o mică minune“, „împletit din frunze fine de paie de grîu, descoperit și fără apărare, în această lume înaltă, în care firele de grîu semănau cu o pădure și cei doi oameni, cu două animale uriașe“. În încremenirea amiezii

de vară și al liniștii nefirești, unor femei li se năzare că aud dintr-o odaie goală mașina de cusut lucrînd singură : „Rămaseră amîndouă tăcute, absorbite, ascultînd. Din salcîmul de alături zbură o vrabie și în urma ei, legănîndu-se, o frunză pluti lent spre pămînt. Printre scaieții care umpleau locul din spatele casei apăru o cloșcă cu puii împrăștiați și rătăciți, cîrînd nervoasă, singuratică și nemulțumită. Văzînd cele două femei se opri o clipă cu un picior în aer, cîrîi neliniștită de tăcerea și nemișcarea lor, apoi puse piciorul jos și trecu mai departe. Deodată, din depărtare, parcă din cer, răeni o voce cumplită aruncînd torrente de înjurături, imprecății și amenințări.

— ...Undele paștele mă-tii ești fă ?
Vino încoace și urcă-te în căruță să mergem la arie, că toată lumea fuge cu griul...”

Operă de largă respirație epică, de îndrăzneată contemplație reflexivă a istoriei ultimelor decenii, așa cum „Ion” al lui Rebreanu a scos din circulație o întreagă proză idilică despre lumea satului, demonstrîndu-i prin comparație inautenticitatea, „Moromeții”, cu completarea magistrală pe care Marin Preda i-a adus-o primului volum, alcătuiește o carte de răscruce. Ea pune o lespede grea peste o întinsă literatură „fabricată”, conformistă și elementară despre realitățile contemporane, inaugurînd o înfățișare a lor vie, adevărată, și cu răspunderea mării sincerități artistice.

Dispare și gândirea?

de **Henri Wald**

Materia „dispăruse“ la sfârșitul veacului trecut, în urma descoperirii electro-magnetismului și radio-activității. Lenin explicase atunci că nu dispăruse însăși materia, ci doar limita pînă la care cunoscusem materia; cunoașterea noastră pătrunde mai adînc; dispar unele însușiri ale materiei care păreau pînă acum imuabile, absolute, primordiale (impenetrabilitatea, inerția, masa etc.) și care apar acum ca fiind relative, inerente numai unor anumite stări ale materiei. Căci *unica* „însușire“ a materiei... este aceea că *ea există ca realitate obiectivă*, că ea există în afara conștiinței noastre¹.

Positivismul a continuat, totuși, să reducă obiectul material la un ansamblu de operații sensibile ale subiectului, lăsînd gîndirii doar menirea de a organiza, în mod coerent, relațiile dintre diferitele fapte de experiență. Și astfel, încetul cu încetul, ontologia a fost absorbită de gnoseologie, gnoseologia de logică și, în cele din urmă, n-a mai rămas din logică decît o sintaxă a limbajului științific. Dacă se contestă existența obiectivă a proprietăților esențiale, gîndirea se atrofiază și nu mai lasă în urma ei decît semnele sensibile cu ajutorul cărora s-a desfășurat. Lipsit

¹ V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism*, 1948, p. 293.

de esențialitate, obiectul se dezobiectivază, se subiectivază și nu mai trebuie să fie *gîndit*, ci doar *numit*. Fără proprietățile lui esențiale, obiectul încetează să mai fie obiect și se dizolvă în senzațiile subiectului, iar gîndirea încetează să mai fie gîndire și se pierde în sistemul de semne în care și prin care a funcționat. O lume lipsită de dimensiunea esențialității poate fi stăpînită de om fără gîndire, doar cu ajutorul uneltelor și al sistemelor de semne.

Convins că semnificația nu este nimic altceva decît „o fizionomie“², Ludwig Wittgenstein scria că „a înțelege o frază înseamnă a înțelege un limbaj; a înțelege un limbaj înseamnă a fi stăpîn pe o tehnică“³. Pentru el, nu există nici identitate obiectivă și nici vreun semn care să obiectiveze reflectarea subiectivă a acestei identități. „Identitatea obiectului o voi exprima prin identitatea semnului și nu cu ajutorul unui semn de identitate“⁴. În concepția sa despre lume, teologia devine o gramatică deoarece „gramatica este aceea care spune ce gen de obiect este ceva“⁵.

² Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Paris, Gallimard, 1961, p. 282.

³ Ibidem, p. 282.

⁴ Ibidem, p. 80.

⁵ Ibidem, p. 243.

Gîndirea apare, astfel, ca o iluzie naivă, care se ivește în decursul operațiilor cu semne. Gîndirea începe să fie socotită ca o prejudecată a veacurilor trecute. Roland Barthes crede că „istoria științelor umane ar fi astfel, într-un anume sens, o diacronie de metalimbaje...”⁶, iar Abraham Moles cere ca legile cunoașterii științifice „să fie supuse de către epistemologie unei analize semantice și frecvențiale, asemănătoare aceleia a oricărui alt tip de mesaj, dînd naștere unei epistemologii statistice”⁷.

Într-un asemenea climat intelectual, chiar și unul din cei mai de seamă lingviști contemporani — Emile Benveniste — este de părere că „a gîndi înseamnă a mînuie semnele limbii”⁸.

Avînd proprietatea de a se face uitată, vorbirea a atras atenția asupra ei în mult mai mică măsură decît gîndirea. Pînă acum o sută de ani, vorbirea era considerată, în general, doar ca un instrument cu ajutorul căruia oamenii își comunică unii altora gînduri deja formate. Upanisadele afirmaseră de mult că dacă nu ar exista vorbirea nu ar fi cunoscute nici binele, nici răul, nici adevărul și nici minciuna, nici satisfacția și nici decepția, dar de atunci încoace puțini au fost acei care s-au oprit asupra rolului pe care îl joacă vorbirea în însăși formarea gîndurilor.

În vremea din urmă însă, descoperirea faptului că vorbirea nu este numai un mijloc de comunicare, ci și un mijloc de formare a ideilor, că limbajul este unitatea dintre vorbire și gîndire, a dus la transformarea gîndirii într-un efect secundar al vorbirii. De vreme ce „limba, departe de a fi doar un instrument al gîndirii noastre, este substanța și esența ei”⁹, se pot construi

mașini care să combine semne fără să mai fie tulburate de gîndire. O mașină cibernetică se dispensează de gîndire. Tocmai prin faptul că a scăpat de gîndire, creierul electronic este superior celui uman. Eliberată de gîndire, mașina este mai precisă, mai rapidă și mai supusă.

Într-adevăr, o asemenea lume, în care n-ar exista nimic altceva decît diverse sisteme de organizare a materiei, care ar emite și ar recepționa mesaje, ar fi inevitabil sortită unei „morți informaționale”.

Presa, radio-ul, televiziunea, cinematograful ar duce, în cele din urmă, la o nivelare perfectă a informației. Oamenii ar sta față în față fără să mai aibă ce să-și comunice unii altora. Banalizarea ar duce la o tăcere absolută. Fără gîndire, nimic nou nu ar mai fi posibil, acolo unde dezordinea a învins ordinea, unde uniformizarea a distrus diferențierea, unde nivelarea a șters reliefulile.

Gîndirea s-a ivit însă tocmai din opoziția omului față de tendințele ruinate ale naturii. Gîndirea este, înainte de toate, un refuz: refuzul haosului și al risipei. Inventînd unealta și vorbirea, omul a început să gîndească, să depășească oglindirea senzorială a fenomenului, reflectînd esențe din ce în ce mai adînci, să treacă dincolo de prezent, fandînd într-un viitor din ce în ce mai îndepărtat, să se distanțeze de concret, făurînd abstracții din ce în ce mai înalte. Ed. Morot-Sir remarca și el că „gîndirea nu poate gîndi astfel decît prin opoziție și în aceasta constă obligația intelectuală prin excelență”¹⁰.

Prin gîndire, omul refuză să rămînă la oglindirea senzorială a individualului, a concretului, a prezentului, refuză să se supună forțelor spontane ale naturii, refuză să se oprească la cunoștințele dobîndite și la realizările obținute. Acceptarea, ori nici nu este precedată de gîndire, ori marchează încetarea ei. Gîndirea este un act de împotrivire,

⁶ Roland Barthes, *Le degré zéro de l'écriture*, Utrecht, 1965, p. 167.

⁷ Abraham Moles, *Théorie informationnelle de la perception*, în „Le concept d'information dans la science contemporaine”, Paris, 1965, p. 221.

⁸ E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1966, p. 74.

⁹ Pierre Souyris, *Langue et réification*, în *Esprit*, 1967, Février, p. 336.

¹⁰ Ed. Morot-Sir, *La pensée négative*, Paris, Aubier, 1947, p. 119.

Gîndind, cu ajutorul uneltelor și al vorbirii, a izbutit omul să devină singura ființă în stare să se opună mediului său înconjurător.

Ceea ce caracterizează gîndirea nu sînt formele ei logice — noțiunea, judecata, raționamentul — general-umane și de maximă stabilitate, ci procesul care se desfășoară în și prin ele. După cum *stabilitatea* relativă a lucrurilor nu anulează *mișcarea* lor absolută, tot așa *formele logice* ale gîndirii nu împiedică *activitatea* gîndirii. Mișcarea absolută a lucrurilor este condiționată totmai de relativă lor stabilitate. Există totdeauna *ceva* care se află în mișcare. Formele logice fac posibilă gîndirea tocmai prin extrema lor stabilitate. Cum ar fi putut gîndirea, în ciuda prăbușirii Turnului lui Babel, să reflecte proprietățile stabile ale lucrurilor fără stabilitatea formelor ei logice. Mișcîndu-se, gîndirea caută mereu ceea ce este stabil, constanțe din ce în ce mai adînci.

Gîndirea este prin însăși originea și esența ei un act polemic, eretic, negator. Însă gîndirea nu neagă niciodată în mod absolut, ci numai relativ: negînd, afirmă. Dacă non-existența gîndirii este posibilă, gîndirea non-existenței este imposibilă. Gîndirea nu poate gîndi neantul, ci numai depășirea. Înainte de a conchide că negația este consacrarea rațiunii¹¹, Jean Trouillard precizează că este vorba de „o negare care nu e niciodată îndeplinită odată pentru totdeauna, ci trebuie *fără întrerupere reînnoită*, căci negarea rațiunii nu înseamnă respingerea ei, ci depășirea ei“¹².

Gîndirea este cea mai înaltă formă de manifestare a permanentei nemulțumiri umane față de ceea ce s-a și realizat.

Practica este demersul pozitiv al acestei nemulțumiri.

¹¹ Jean Trouillard, *Raison et négation*, în „Crise de la raison dans la pensée contemporaine“, Bruges, 1960, p. 38.

¹² Ibidem, p. 30.

Primejdia degradării spiritului în litera lui a provocat multiple reacțiuni. Indignat de „cultul literei-imagină“, de „tirania literei“, de despotismul scrierii, Ferdinand de Saussure îi chema pe lingviști să se opună acestei noi căderi a spiritului sub dominația materiei, să lupte împotriva răsturnării raporturilor ierarhice dintre vorbire și scriere. Mai recent, Giorgio de Santillana spunea că „din momentul în care se crează scrierea, începe administrația și încetează gîndirea...“¹³. Dar riposta cea mai violentă împotriva „dispariției gîndirii“ a venit din partea lui Martin Heidegger. Fiind de părere că „esența tehnicii n-are nimic uman“¹⁴ și că „a vorbi limba este cu totul deosebit de: a utiliza limba“¹⁵, el atrage atenția că „cine începe să scrie cînd iese la iveală gîndirea seamănă cu acei oameni care se refugiază într-un adăpost împotriva vîntului cînd acesta suflă prea tare“¹⁶.

Subordonată vorbirii și gîndirii, scrierea nu împiedică desfășurarea rațiunii mai mult decît stingherește aerul zborului păsărilor. Principala realizare a scrierii nu constă în „alienarea“ gîndirii de ea însăși, ci în sprijinirea ei.

Solidificarea gîndirii este un rezultat secundar al scrierii. Menirea ei principală a fost să sporească ritmul de generalizare și abstractizare, să teaurizeze și să colectivizeze amintirea succeselor. Mortificarea gîndirii este un deșeu al scrierii tot așa după cum absurditatea este un deșeu al rațiunii. Scrierea a desăvîrșit caracterul *mediat* al legăturii omului cu mediul său ambiant. „Nu există altă apropiere a lumii decît aceea care trece prin medierea semnelor“¹⁷, scrie Lucien Sebag. El are perfectă dreptate cînd sublinia-

¹³ Giorgio de Santillana, în *Le concept d'information dans la science contemporaine*, Paris, 1965, p. 32.

¹⁴ M. Heidegger, *Qu'appelle-t-on penser?* P.U.F., 1959, p. 93.

¹⁵ Ibidem, p. 139.

¹⁶ Ibidem, p. 91.

¹⁷ Lucien Sebag, *Le mythe: code et message*, în *Les temps modernes*, Mars, 1965, p. 1 609.

ză că „puterea umană veritabilă rezidă în simbolizare“¹⁸.

De altfel, însăși unealta este și un simbol. Ea este un fragment de natură care începe să simbolizeze anumite proprietăți asemănătoare ale unor lucruri. Însemnătatea unei unelte constă în faptul că se referă la altceva decît la ea însăși.

În sensul cel mai larg, scrierea a început odată cu desăvîrșirea trecerii de la antropoid la om. „Intimitatea, la nivelul cerebral, a celor două manifestări ale inteligenței umane este de așa natură încît, în ciuda absenței unor mărturii fosile ești constrîns să admiti, de la origine, realitatea unui limbaj diferit ca natură de acela al animalelor, ieșit din reflecția între cele două oglinzi: a gestului tehnic și a simbolismului fonc“¹⁹. Se pare că omul a simțit de la început nevoia să-și sprijine vorbirea și gîndirea nu numai pe unica dimensiune a timpului, ci și pe cele trei dimensiuni ale spațiului. Față de simbolismul fonc, simbolismul grafic are avantajul unei mai mari stabilități și a unei mai întinse accesibilități. La om, văzul este un simț superior auzului. A. Leroi-Gourhan observă „că cele mai vechi figuri cunoscute nu reprezintă vînători, animale sau emoționante scene de familie, ci sînt țărșuri grafice fără legătură descriptivă, suporturi ale unui context oral iremediabil pierdut“²⁰. Arta figurativă este, la originea ei, mult mai aproape de scriere decît de artă. Ea este în mult mai mare măsură transcriere simbolică a limbajului decît descripție a naturii. „Dacă există un punct asupra căruia avem astăzi toată certitudinea este că grafismul începe nu prin reprezentarea naivă a realului, ci prin abstract“²¹. Autorul citat insistă, nu odată, că „abstractul se află, într-adevăr la izvorul expresiei grafice“²².

¹⁸ Ibidem, p. 1 609.

¹⁹ André Leroi-Gourhan, *Le geste et la parole*, I, Paris, Albin Michel, 1964, p. 298.

²⁰ Ibidem, p. 266.

²¹ Ibidem, p. 263.

²² Ibidem, p. 269.

Împreună cu vorbirea, scrierea alcătuiește principalul instrument cu ajutorul căruia se construiesc abstracțiile. Funcția principală a scrierii nu este oglindirea senzorială a fenomenalității lucrurilor, ci fundamentarea reflecției raționale a esenței lor. Legătura scrierii cu realitatea trece prin vorbire și gîndire. Omul desprinde din natură fragmente pe care le folosește, ca unelte împotriva restului naturii și ca simboluri, pentru a pătrunde dincolo de sensibil, pînă la inteligibil. Materialitatea scrierii servește spiritualitatea gîndurilor. De aceea, istoria scrierii este procesul prin care materialitatea semnelor devine din ce în ce mai transparentă: desenul, pictograma, ideograma, hieroglifa, litera înseamnă din ce în ce mai puțin prin ele însele. Omul este om nu prin faptul că îl interesează lucrurile pentru materialitatea lor, ci fiindcă îl interesează lucrurile pentru semnificația lor. Numai în lumina semnificației lor poate omul să le schimbe materialitatea. Fiind constructor de semnificații, poate omul să transforme lumea. Prin nelimitata sa capacitate de a făuri semnificații este omul calitativ deosebit de toate celelalte ființe. Antropoidul a devenit om din momentul în care a reușit să utilizeze lucrurile nu numai pentru materialitatea lor, ci și pentru semnificația lor. Prin intermediul semnificațiilor, omul a izbutit să depășească natura și să creeze cultură, să adauge biosferei o noosferă. Un lung șir de „eliberări“ a pregătît marea emancipare a omului de sub dominația naturii. „Într-adevăr — scrie A. Leroi-Gourhan — într-o perspectivă care merge de la peștele erei primare la omul erei cuaternare, se crede a se asista la o serie de eliberări succesive: aceea a corpului întreg față de elementul lichid, aceea a capului față de sol, aceea a mîinii față de locomoție, și în sfîrșit, aceea a creierului față de masca facială“²³. Însă omul este produsul celei mai mari răzvrătiri din istoria materiei, deoarece, inventînd unealta și vorbirea, a deve-

²³ Ibidem, p. 40—41.

nit singura ființă gînditoare. Numai gîndind a izbutit omul să parcurgă, cu aceeași structură biologică, drumul care duce de la piatra necioplită la navele cosmice. Acest uriaș progres social a fost realizat de „același om fizic și intelectual care pîndea mamutul, și cultura noastră electronică abia de cincizeci de ani are ca suport un aparat fiziologic care datează de patruzeci de mii de ani”²⁴. Capacitatea spirituală și nu puterea biologică i-a permis omului să îmblînzească forțele naturii. Omul a depășit adaptarea la natură și a început înfruntarea ei nu mînuind pur și simplu semne, ci gîndind cu ajutorul lor. Gîndirea nu este un reziduu inutil rezultat din operațiile cu semne. Exagerează E. Benveniste cînd presupune că „gîndirea se reduce dacă nu chiar la nimic, în orice caz, la ceva atît de vag și atît de nediferențiat încît nu avem nici un mijloc de a o surprinde ca „conținut” deosebit de forma pe care i-o conferă limba”²⁵.

Tocmai existența gîndirii este aceea care diferențiază radical contactul *mediat* al omului cu natura de legătura *imediată* a animalului cu natura. De aici și modul nemijlocit și nelingvistic prin care comunică între ele animalele și modul mijlocit și lingvistic prin care oamenii comunică între ei. Mi se pare profund justă observația lui Georges Mounin potrivit căreia „absența unităților discrete și absența dublei *articulații* (care singură permite infinita varietate de mesaje posibile cu un număr extrem de redus de unități distinctive...) este suficientă pentru a ne împiedica să vorbim de un limbaj al albinelor și de un limbaj al corbilor”²⁶. Numai comunicarea nelingvistică dintre animale se propagă direct; comunicarea lingvistică dintre oameni se realizează indirect, prin intermediul gîndirii. Lipsite de gîndire,

²⁴ Ibidem, p. 259, vol. II.

²⁵ E. Benveniste, *op. cit.*, p. 64.

²⁶ Georges Mounin, *Communication linguistique humaine et communication non-linguistique animale*, în *Les Temps modernes*, Avril-Mai, 1960, p. 1700.

mijloacele nelingvistice de comunicare nu sînt altceva decît acte de desemnare și apel, nemijlocit legate de o anume situație concretă și prezentă, fără putere de generalizare. Dimpotrivă, limbajul uman, propriu singurei ființe în stare să se împotrivescă naturii, exprimă abstracții care reflectă ceea ce nu este accesibil simțurilor. De aceea, el „șterge materialitatea semnificativului și pe aceea a semnificativului, în favoarea corespondenței dintre ordinea semnificanților și ordinea semnificațiilor”²⁷. Fără gîndire, limbajul s-ar reduce, într-adevăr, la un complex de senzații auditive, vizuale și, în vremea din urmă, tactile și din nou gestuale.

Oboseala de a gîndi este din ce în ce mai alarmantă, de cînd ilustrațiile invadează textele, cinematograful ecranizează literatura și televiziunea înlocuiește lectura cu imagini. Mașinile de calcul sporesc și ele primejdia atrofierii gîndirii. Se accentuează tendința de a ne reîntoarce, cu ajutorul celor mai moderne mijloace tehnice, la epoca în care gîndirea naviga lipită de coastele faptelor. Numai citirea și convorbirea pot contracara această discreditare a gîndirii. Numai scrierea, lectura și conversația permit distanțarea semnificativului de semnificat, diafanizarea primului și abstractizarea celui-lalt, tensiunea lor și prin urmare intensificarea gîndirii. Sensibilizarea artistică a semnificativului este un produs tardiv al gîndirii.

De altfel, vorbirea transformă în gînd nu numai *reflectarea* de către subiect a obiectului, ci și *reacțiile* subiectului față de obiect. Gîndirea nu poate fi înlăturată și din pricină că o alimentează mereu adversitatea umană față de tot ceea ce stîngherește înaintarea istoriei. Fără gîndire, mașinile ar funcționa pînă la completa istorie a capacității lor informaționale și apoi s-ar năruia ca tot ceea ce nu este animat de lup!a oamenilor.

²⁷ Noël Mouloud, *Signification, langage et structure*, în *Revue philos.*, no. 3, 1966, p. 296.

Inedite în literatura sovietică de război

Cele două povestiri inedite ale Galinei Nikolaeva — „La bucătărie“ și „Alvik“ — datind din jurul anului 1948, prefigurează tematic evoluția ulterioară a scriitoarei, care a culminat cu romanul „Bătălie în marș“. Sensibilitatea ei militantă față de conflictele de ordin etic, ce se manifestă în comportamentul cotidian al oamenilor, apropie, într-un anumit sens, aceste povestiri de literatura genului scurt de la începutul deceniului nostru. Ambele povestiri sînt autobiografice, arată revista „Znamia“ (nr. 9/1967) în nota introductivă. În prima povestire, conflictul se naște în urma descoperirii unui furt de alimente destinate răniților dintr-un spital militar și e legat de un fapt autentic, de care autoarea — medic militar în timpul războiului — aflase. A doua povestire reconstituie primii ani de școală, întâmplări dintr-o vacanță petrecută într-o tabără de pionieri.

Atmosfera senină, bogată în elanuri a copilăriei, este brusc tulburată de un eveniment brutal: tatăl o părăsește pe mama ei și pe ea pentru o altă femeie. Vestea o rănește ca un trăsnet, pentru că acest tată — comunist — era iubitor, bun și devotat. Prietenii din colectivul pionieresc reacționează cu o demnă și caldă camaraderie, dar traumatismul s-a produs, profund și dureros, în psihicul sensibil al copilului. Povestirea toată e un reținut, dar violent protest împotriva unor asemenea acte nesăbuite, cu consecințe neprevăzute, ale unor egoiști. În construirea fabulației și a personajelor, în ambele povestiri se pot descifra sinceritatea și curajul cu care a ridicat mai târziu problematica etică în contextul complex al evoluției societății sovietice din deceniul trecut.

Povestirile lui N. Evdokimov „O întâmplare într-o vară“ și „Marea și pămîntul ei“, ca și amintirile aviatoarei Natalia Kravțova „Din amurg și pînă în zori“, aparțin literaturii de război a celui „de al doilea val“, după expresia curentă în critica sovietică. În prima povestire a lui Evdokimov un soldat e trimis să curețe o vilă dărîmată de niște trăgători hitleriști. El nu găsește decît un singur dușman, pe care-l ucide. Întîlnirea cu moartea nu durează decît cîteva clipe și toată tensiunea prin care trece ostașul se consumă ca un act oarecare, ca un fapt divers, neînsemnat, în marea dramă a războiului, pe care o reflectă din interiorul trăirilor și reacțiilor unui soldat ca atîția alții. În povestirea a doua această dramă se consumă după război. Un marinăr (anonim) se evacuează din Sevastopol unde rămîne o fată (de asemenea anonimă) de care abia se îndrăgostise. După război el revine în oraș, o întîlnește, rămîne la ea peste noapte și apoi se despart. Războiul le pustiise elanurile și pasiunea iubirii.

Natalia Kravțova își consacră amintirile sale regimentului de aviație compus exclusiv din femei. E un fel de jurnal de război care consemnează eroismul,

spiritul de abnegație, patriotismul acestor fete-aviatoare, a căror tinerețe (și chiar adolescență) a fost brusc și crud întreruptă în acel sfârșit de iunie 1941, suferind o mutație ireversibilă. Jurnalul Nataliei Kravțova 'e un omagiu adus femeilor sovietice, jertfei lor nepieritoare în războiul împotriva fascismului.

I. P.

Scriitorul Mihai Carp

Cei care cunosc istorica fotografie a grupului fondator al „Vieții românești” din 1906, aceea în care, din rîndul înfii, privesc spre obiectivul aparatului, reprezentanții unei ilustre generații de intelectuali ai vrenii (Garabet Ibrăileanu, C. Stere, Al. Philippide, N. Gane, P. Bujor), au remarcat, poate, în planul al treilea, stînd în picioare (al doilea din stînga), un tînar înalt, drept și chipeș : Mihai Carp.

Mihai Carp ne-a părăsit pentru totdeauna la vîrsta de 93 de ani, în ziua de 16 aprilie a.c. Colaboratorul nostru I. Crețu a amintit, în paginile revistei noastre, de eminentul profesor de limba latină și română, atît de iubit și de prețuit de foștii săi elevi.

În dubla mea calitate de fost elev al profesorului Carp, dar, mai ales, de credincios — și aproape tot de la începuturile ei — al „Vieții românești”, aș vrea să amintesc, aici, și de o altă latură a activității sale, aceea de colaborator al revistei pe care a servit-o cu conștiinciozitate și modestie.

Ani de-a rîndul, profesorul, după orele de clasă, la liceu, își ducea munca de administrator al revistei. Muncă fără mirajul gloriei, muncă migăloasă, pe care o făcea zi de zi. Colaboratorii obișnuiți și prietenii „Vieții românești” îl găseau în fiecare după-amiază stînd în picioare, drept, în fața unui pupîtru îngust și înalt, cu multe sertare suprapuse și deasupra cu un capac înclinat pe care era deschis un ceaslov imens ferecat în pînză, cu apărători de tablă pe la colțuri : registrul de abonați la care lucra Mihai Carp. Pe filele lui, în afara numelor abonaților, adresa, sumele încasate, abonamentele restante... ô întreagă contabilitate.

Făcea această muncă, în mod gratuit. Din dragoste și atașament pentru revistă, pentru ideile pe care le promova. O muncă fără glorie și fără satisfacții de amor propriu, care nu se putea înfăptui cu atîta rîvnă decît animat de un mare ideal, decît cu o mare abnegație. Puțini știu însă că Mihai Carp a avut și un frumos condei scriitoricesc.

În bibliografia revistei „Viața românească”, Mihai Sevastos vorbește de trei nuvele publicate de Carp, fără nici o semnătură în această revistă : „În drum”, „Eugenița” și „Domnul și doamna”. De ce fără semnătură ? Din aceeași excesivă sensibilitate și modestie. Aceste nuvele au, totuși, o deosebită valoare literară, o adîncă pătrundere psihologică și un ascuțit simț de observație. După șaizeci de ani de la apariția lor, ele ne apar tot atît de proaspete și de actuale prin realismul lor. Aceste trei nuvele au fost semnalate de Vlahuță, care le-a publicat în Editura Socec, în colecția populară „Scriitori români”. Reeditarea, astăzi, a acestor nuvele ne-ar releva un scriitor care, deși necunoscut, se impune printr-o sensibilă înțelegere a sufletului omenesc. Această activitate literară însă a fost, din păcate, de scurtă durată.

Fiind cumnat cu Ibrăileanu, care conducea de fapt revista, Carp s-a gândit să nu fie bănuț, cumva, a fi beneficiarul unui act de favoritism din partea criticului și, din scrupul, n-a mai scris. Ca scriitor, Mihai Carp a comis o sinucidere. Conștiința că are de îndeplinit un mesaj social, ca și a îndatoririlor sale didactice, care nu se limitau numai la orele de clasă, a contribuit și ea la această dezertare de la literatură.

Fără să părăsească cercul „Vieții românești“ în prima lui formație și fără să neglijeze colaborarea sa multilaterală, Mihai Carp și-a împărțit activitatea în acțiuni politice și de luptă pentru revendicările corpului didactic care se zbătea într-o imposibilă stare materială. A fost un răzvrătit activ împotriva a tot ce i s-a părut nedrept, ceea ce i-a adus multe neplăceri. Trăiesc probabil încă mulți profesori din acea epocă, ce l-au cunoscut și l-au prețuit întotdeauna.

Mihai Carp a fost unul dintre inițiatorii și promotorii întiiului partid muncitoresc din țara noastră. A activat politicește alături de Grigore Junian. A fost din puținii oameni politici care nu a înțeles să tragă niciodată nici cel mai neînsemnat beneficiu din activitatea lui politică, deși era printre conducători.

Dar nici activitatea lui politică și socială nu a fost fără legătură cu revista și grupul „Vieții românești“ din anii începutului ei, căci ea a fost orientată spre stînga, determinată de climatul social-politic, de ideile pentru care milita revista și oamenii din jurul ei.

Cu cîțiva ani în urmă s-a mutat în București. Nu sînt decît 3—4 ani de cînd mai putea fi văzut, în preajma celor 90 de ani ai săi, în fiecare zi, pe Calea Victoriei, ducîndu-se sau venînd acasă în strada Frumoasă. Cei care au avut drum zilnic prin calea lui, nu se poate să nu-l fi remarcat, chiar dacă nu știau cine e. Își păstrase prea puțin atinsă de neiertarea vremii, silueta și distincția chipului. Doar bărbița lui, odinioară neagră ca pana corbului, înălbise. În ultimii doi ani însă Carp dispăruse parcă; nu mai putea părăsi casa. Cînd a dispărut Mihai Ralea, și el fost elev al lui Mihai Carp, i-am cerut acestuia cîteva rînduri, vreo amintire, vreo apreciere. Știam cît de mult îl prețuia. N-a mai avut puterea să le scrie!

Totuși, încă acum cîțiva ani, concretizînd lupta lui aprigă de eminent profesor de română și păzitor vajnic al tradițiilor limbii noastre împotriva noii ortografii, a publicat în „Viața românească“ o serie de articole prin care-i aducea critici severe, și în cea mai mare parte perfect justificate. Punctul lui de vedere, pentru care era intransigent, l-a apărat odată și de la tribuna Academiei, nu fără a stîrni apriga adversitate a lingviștilor, ceea ce, de altfel, nu l-a zdruncinat deloc în argumentele sale. Odată și odată, reluarea discuției asupra acestei ortografii va readuce la justa ei valoare contribuția lui la apărarea limbii românești în toată puritatea ei. Acoperită de adversități și privită de sus, și această cuvîntare de apărător al limbii, oricît de criticată, constituie un aport prețios la cultura noastră.

Figura lui Mihai Carp s-a constituit zi de zi, de-a lungul întregii sale vieți, din activitatea sa onestă dăruită democrației și eliberării sociale, cu bună credință, modestie și caracter.

Omenirea merge înainte spre desăvîrșire morală nu numai prin înboldul dat de eroi ci, mai ales, prin activitatea onestă a mulțimii celor ce au atins un înalt nivel moral, și care luptă pentru o lume mai bună și mai dreaptă.

Mihai Carp a fost printre cei mai distinși dintre aceștia.

Revista noastră, și noi, sîntem conștienți de tot ce-i datorăm și cit va dăinui, cine știe în ce bibliotecă și raft colecția „Vieții românești“, numele lui va răzbate din uitare.

DEMOSTENE BOTEZ

O pată pe chipul unui oraș frumos

Tirgu-Mureș a fost și rămîne unul din orașele cele mai frumoase ale țării. Dacă aș afirma-o doar eu, care m-am născut, am crescut și mi-am petrecut acolo anii primei tinereți, poate că lumea nu m-ar crede, o afirmă însă toți cei care-l vizitează și n-am motive să-i contrazic... Eu însumi, de cîte ori revin pe-acasă, încă din momentul cînd deosebesc din depărtare turnul înalt cu ceas din centru și țiglele smălțuite de pe acoperișul Palatului Culturii, încerc mereu aceleași emoții pe care ți le trezește revederea casei părintești. E un lucru firesc, desigur. Și firești sînt și satisfacțiile pe care le cunosc ori de cîte ori, revenind, descopăr frumuseți noi adăugate celor mai de demult știute. Îi felicit în sinea mea pe constructorii care au găsit o soluție originală și proprie pentru desăvîrșirea edilitară a „centrului“, păstrîndu-i caracterul specific; îi felicit, de asemenea, pe arhitecții care au imaginat și au realizat noul cartier de pe malul Mureșului, Aleea Carpați. Găsesc fericite și soluțiile arhitecturale concretizate în cartierul din vecinătatea Facultății de medicină. Peste tot, chiar și în cartierele mai vechi, mi se pare că descopăr un gust sigur și mult bun-simț din partea edililor și e firesc să mă bucur că în orașul meu natal, cu puține excepții, șablonul a putut să fie evitat, că blocurile noi și moderne s-au încadrat firesc în stilul specific orașului, că imaginea generală e armonioasă.

Tocmai de aceea, fiindcă și personal țin la frumusețea acestui oraș, mă simt nevoit să-mi exprim nedumerirea care m-a izbit în momentul cînd am văzut așa-numitul monument Eminescu, ridicat în apropierea liceului Papiu Harian. M-am simțit rușinat privindu-l. Nu știu cine l-a cioplit, nu știu cine a aprobat așezarea lui în văzul lumii, nu știu dacă acești edili au citit vreun vers de-al lui Eminescu. Oricum ar fi, cine vrea să vadă o statuie urită, meschină, mergînd acolo, i se oferă din plin acest prilej. E și greu de descris: un cap absolut inexpressiv, lipit de-un stîlp scund de piatră, așezat sub zidul cetății. E foarte greu să-ți dai seama ce-o fi vrînd să exprime sculptorul — care nici nu și-a semnat „opera“.

Și e păcat!

Un oraș frumos, care se dezvoltă încîntîndu-ți privirile, în care statuile — din păcate — nu abundă, ar fi meritat un „Eminescu“ măcar mai reprezentativ. Există doar destule statui valoroase inspirate de geniul poeziei noastre, realizate de cei mai talentați dintre sculptorii noștri — mai vîrstnici sau mai tineri — lucrări care încă nu și-au găsit un loc prin vreun parc și zăbovesc nevăzute prin ateliere sau magazii de muzeu; ar fi fost de unde să se aleagă. Ar fi fost mai bine și pentru memoria lui Eminescu, și pentru frumusețea orașului meu natal, înfloritul Tirgu-Mureș.

REMUS LUCA

Un început de drum

Un experiment meritoriu: spectacolul „Rit străbun“ (sunet și lumină) de la Muzeul Național de Antichități din București.

„Scena“ e grădina muzeului; eroii — piatra și marmura în care, mai mult decît dalta, a cioplit timpul; pămîntul, focul și apa. Permanențele vieții, duratei. De fapt, nu un „rit străbun“, cum au avut curajul să numească acest

spectacol, realizatorii lui, ci un omagiu timid adus tocmai acestor permanențe, prin care se leagă, dincolo de chipuri și înscrisuri, rădăcinile unui popor. Viața, luptele, credința și aspirațiile.

Dialogul marmurei cu lumina poate fi cutremurător; mesajul milenilor se-aude solemn, într-un coral de oameni și codri, de buciume și fluiere, de bocete și chiote.

Coloanele sfărâmate sus, cărora timpul le-a dăruit astfel nesfârșirea, conduc în fața „Gînditorului”, proiectat imens, deasupra zeităților decapitate de vreme. Amforele în care par să se mai păstreze încă semințele, dogoresc de un foc sau de-un duh — viul acestui pămînt. Cavalerul Trac — eroul Danubiului, Thanatos, zeul morții și semnul soarelui sub care stau aceste permanențe omenești. Gesturile șterse în piatră, primesc o nouă împlinire în lumină; guri omenești, deschise-n măști de rit, își aud risul și plînsul; cuvîntă, de milenii și secole, clipa ome-nească-ntipărită-n frauda de acant și-n ochii pietrei căutîndu-ne privirea...

Și n-ar fi fost nevoie-n această procesiune printre pietre de cuvîntul unui Cicerone modern; de-acest poem cu multe prețiozități, trezindu-ne în ficțiune.

Numînd iarba, rădăcina, dorul, bărbatul, moartea, lupta, pămîntul și soarele, încercîndu-le de epitete pretențioase — la ce bun, cînd toate erau acolo-n piatră, sunînd la fel și însemnînd la fel, de totdeauna? Trebuia lăsat numai degetul luminii, dumnezeiește să le dea cuvîntul; numai vibrarea-naltă, elegiacă — voci, buciume și bocet, vuiet de luptă și pași apropiîndu-se prin pămînt, prin văzduh, peste ape, prin vreme.

În locul poemului pletos-retoric, să fi întîrziat mai mult lumina în nervii pietrei care înviau; sub fruntea marmurei în care stăteau adîncite circumvoluțiile timpului.

Și de ce „rit străbun”? Ideea s-a pierdut adeseori pe drum; proiecțiile n-au mers pe simbolurile necesare unei sinteze; părea că se caută tot timpul o coloană vertebrală a spectacolului. Un experiment, deci, dar nu încă o reușită.

Oricum, inițiativa Muzeului Național de Antichități și a Teatrului Giulești (a lui Dinu Negreanu care semnează regia, a lui Titi Constantinescu și a lui Lucian Ionescu, creatorii dialogului lumină-sunet, cărora le trebuie alături studenții George Teodorescu și Doru Ilieșiu de la Institutul de Arhitectură), trebuie salutată ca un început demn de urmat. Sînt încă atîtea asemenea „scene” pretutîndeni, în țară; atîtea vestigii care pot învia sub bagheta, într-adevăr magică, a sunetului și a luminii!...

Un început de drum și o posibilitate de progres pentru anul viitor.

FLORENȚA ALBU

Întîlniri internaționale de poezie

Conducerea „Bienalelor Internaționale de Poezie” care se țin la Knokke Le Zoute — din 1951, fondate de „Întîlnirile europene de poezie” anunță că a VIII-a Bienală Internațională de poezie a fost amînată pentru septembrie 1968.

Amînarea e motivată prin faptul că în această toamnă întîlnirea mondială de poezie a avut loc în cadrul Expoziției Universale de la Montreal de la 6 la 10 septembrie.

Tema colocviului acestei întîlniri a treizeci de poeți de renume mondial a fost „Le poète et la terre des hommes”.

Trebuie menționat cititorului român că Bienalele de la Knokke-Le-Zoute își propun cu prilejul fiecărei întâlniri o tematică pe mai multe puncte care urmează să fie dezbătută în cuprinsul ședințelor de lucru cât durează Bienala.

Ultima întâlnire, cea de acum doi ani, care a durat de la 2 la 6 septembrie 1965, a avut ca temă: „Le poète et son monde”, cu patru diviziune subteme:

- Le poète et le monde matériel;
- Le poète et le monde des sentiments;
- Le poète et le monde social;
- Le poète et le monde imaginaire.

În cuprinsul Bienalei, la anumite ore au avut loc lucrările Comisiilor de studii care, după afiniteți, au prilejuit noi luări de contact și discuții, pe subiecte stabilite, și anume a „Tehnicilor noi”: — Poezie et enfance — Poezie et roman — Poezie et humour — Poezie et traduction.

Aceste „Bienale Internaționale de poezie”, fondate de către publicația cunoscută „Le journal des Poètes” din 1951, au reunit la Knokke-Le Zoute, cu fiecare Bienală, poezii de seamă din întreaga lume. Ei au schimbat păreri, au discutat temele esențiale artistice, cum au fost: „La Poésie du Demi-Siècle”, „La Poésie et le langage”, „Les Sources populaires de la Poésie”, „La Poésie et les Hommes de demain”, „La Poésie et le Mythe”, „Jeunesse de la Poésie”.

În această toamnă, la Montréal, s-au întrunit 30 de poeți din întreaga lume: Miguel Angel Asturias, Jorge Carrera Andrade, Jean Cassou, George Barker, Eugène Guillevic, Hans Egon Holtusen, Simeon Kirsanov, Gabriel Okara, Murilo Mendes, Nischiwaki, Ezra Pound, Salvatore Quasimodo și alții.

Această „Întâlnire mondială de poezie” nu afectează, nu face corp cu o Bienală, ce avea să se țină la Knokke în această toamnă, și care a fost împinsă în anul viitor, toamna.

Am dat pe larg programul, sau mai bine zis tematica și subdiviziunile Bienalelor trecute, fiindcă în presa noastră literară nu a apărut din păcate nimic despre acest fenomen de cultură universală. Fiindcă este vorba de un adevărat fenomen, de un act de cultură.

În lumea noastră socialistă, interesul pentru poezie, climatul propice dezvoltării talentelor, condițiile firești pentru întreținerea atît a spiritului poeziei cît și dezbaterea problemelor estetice, de poezie, mijloacele materiale de publicare, editare, de manifestări în marginea și pentru răspîndirea poeziei și a sentimentului de adaptare a neofiților și a lectorilor încă nepregătiți sînt de mult lucruri firești.

Ceea ce pune într-o lumină favorabilă ginta poetică din Belgia este pasiunea, consecvența pentru fenomenul poetic, acolo unde arta versului nu află sprijinul oficial, în sensul și la scara în care este susținută la noi.

E drept că și acolo sînt instituite foarte multe premii literare de către publicații, asociații de cultură, de către Ministerul Culturii, dar mai știm că majoritatea poezilor se autoeditează, pe cont propriu, că unii sînt pe lîngă aceasta și distribuitorii, colportorii propriilor opere.

Este deci lăudabil și mișcător marele elan, neobosita rîvnă de a aplica, de a dezbate teme aferente fenomenului de structură a poeziei, că apar publicații pe speze proprii sau prin abonamente, prin participarea unor amatori de artă la răspîndirea în țară și peste hotare a producției poetice, marcînd pe lîngă dovada unui sens organic de înțelegere a fenomenului liric, a scrisului, prezența în lume a valorilor artistice lirice ale poporului din Belgia.

În aceste zile, la Liège, un grup de poeți tineri au inițiat o altă întâlnire între poeți din întreaga lume, cu tema „Ruperea cu tradiția”. Curios este că doi din acești poeți, înșiși inițiatorii, scriu o poezie care nu rupe nicicum legătura

cu canoanele permanente ale unei poezii aproape clasicizante. Există undeva, în structura naturii umane, un abur de neliniște, o impulsie către mereu altceva. Depinde cum se canalizează și cum se concretizează pînă în cele din urmă aceste impulsii și intenții.

Noi am mărturisit, cu prilejul ultimei Bienale de la Knokke, că am izbutit după lungi ocoluri într-un dedal estetic la un creator echilibru între aspectele lumii și lumea sensibilă și imaginară a poetului, care ne îngăduie să concepem, să simțim, să închipuim și să exprimăm după modul și conștiința noastră estetică, în echilibru interior cu datele imediate nu numai ale conștiinței, ci și cu actele, cu realitățile vieții noastre sociale și naționale.

Bienala ne-a prilejuit să arătăm că poezia noastră glorifică formele vieții, atît sociale, imaginare sau materiale, fără didacticism filozofic, etic, urmînd liniile directoare ale realităților de structură națională, socială. Este dominantă poeziei noastre, pe o largă măsură de timp, pînă azi, și singura cale, singurul sens al creației noastre lirice, urmînd liniile directoare, cum am spus, ale realităților structurii noastre naționale, istorice.

R. B.

**TEOHAR MIHADAȘ: „ȚĂRÎNA
SERILOR“ *)**

Poet dintr-o serie mai veche, de o existență literară discretă și sobră, apropiat grupului *Kalendelor* animat în trecut de Vladimir Streinu, Teohar Mihadaș a ocolit debutul editorial facil și întâmplător. Dacă s-a decis destul de târziu să apară, explicația pentru cei ce-l cunosc este una singură: poetul s-a convins că are — efectiv — ceva de spus, dincolo de fluxul și refluxul vieții literare, care poate întârzia sau grăbi o „apariție“. De unde și curiozitatea volumului, construit cu totul altfel decât s-ar aștepta cititorul actual de poezie modernă curentă.

Teohar Mihadaș are voluptatea și tăria de a fi el însuși, de a se dezinteresa de „experiențe“, de a nu face lecturi și pastişe snobe. Sensibilitatea sa este nu numai tradițională, ci și „tradiționalistă“, într-un sens superior, și asupra acestui aspect trebuie insistat în primul rând. Poetul este exponentul unui ethos străvechi, ancestral, „trac“ (surpriză!), cu nostalgia mitului și a legendei, agitat de „daimonul țărîinii“, de „chemări“ profunde și dure-roase. Iată un conținut sufletesc foarte puțin curent în poezia noastră actuală, elementar și autentic, direct autobiografic, eroic, mesianic și agitat.

De unde vin toate aceste note? Poetul — de origine macedoneană — se simte în același timp integrat în peisaj (*Imanență*), și răscolit de

„vîntul de foc“ al amintirilor îndepărtate, înclinat să-și transfigureze legendar toate nostalgiile desrădăcinării și toate bucuriile reîntegrării (*Vînt autohton*). De aici o permanentă oscilație (și dacă noțiunea nu s-ar fi uzat prin repetiție) o continuă „dialectică“ a reîntoarcerii în timp și a regăsirii, a consonanțelor sufletești produse de pașii uriași ai istoriei. *Amintiri pe Someș* traduce tocmai această înfiorare și bucurie a trăsăturii de unire și a „nunții“ simbolice, la un deget de prăbușire în sentimental și convențional. Din fericire, totul este salvat prin gravitatea emoției și a confesiunii și, mai ales, prin tendința poetului de a interfera mereu două registre, pe un fundal de basm, în timp mitic:

„Sub pasul meu răspunde un alt pas,
„De dincolo de margini, din uitare“.

Tracul venit pe Someș „cu a V-a Macedonica“, iată ceva și foarte riscat și foarte imaginativ. A evoca pe tracul romanizat Aëtiu, învingătorul Hunilor, cu care Teohar Mihadaș se simte solidar (e doar „compatriotul“ său, se înțelege de la sine că noi nu definim acum decât un univers moral inedit), ca proiecție a singelui trac (*In Scitia Minor*), înseamnă a desfide orice convenție, a trece cu nepăsare poetică pe lângă cele mai aventuroase teme. Poezia are vibrație, însă „frumoasă“ — în sensul curent al termenului — nu este. De altfel, poetul are versul încordat, pe alocuri abrupt, elaborat în tensiune, cerînd o adeziune totală la regimul

*) Editura Tineretului, 1967.

lecturii. Dar poet Teohar Mihadaş incontestabil este, de n-ar fi să cităm decât fragmentele în care transfigurarea capătă aspecte enigmatice, sibiline, hieratice, de oracol confidenţial, tulburător. Ne-a plăcut în această zonă în-deosebi *Festin*, care închide în două strofe o întreagă dramă a obsesiilor străvechi, nestinse :

„Zăpezi, insomnii ale ochilor mei!

„O, nunţi, lunecînd în slăvite

vestminte!

„Spre albe neţărmuri mă fură tiptil

„Ce caste aduceri aminte?

„Să cadă zăvoarele-n porţi! Arborazi,

„Pe zidul cetăţii funestele semne...

„Fantasmele-n turnuri, arama trezînd,

„Vestirea uitării să-nsemne.“

Că avem de-a face cu un temperament poetic real se vede şi din faptul că Teohar Mihadaş cultivă expresia concentrată, fugind de discursivitate, boala mortală a poeziei. În două-trei strofe poetul spune tot şi dacă impresia, uneori, poate fi de repetiţie, explicaţia este doar aceasta : sufletul său s-a tipizat în câteva atitudini fundamentale. Din câteva mişcări sufleteşti profunde el nu poate ieşi. Am semnalat apăsările sale iliro-trace. Ele sînt asociate unui fond viril, eroic, de toată candoaarea. Apar atunci *Incrustări pe-o spadă*, evocările de cruciaţi, de nordici crînceni şi viteji (*Balada bradului*), impulsul interior fiind mereu acelaşi : „În sufletul trecutului mă caut“. Poet cu viziune istorică, el nu ocoleşte nici momentul mesianic. Atunci, el elaborează pentru ţara întreagă un *Proiect festiv*, o „gigantică statuie vorbind eternităţii“.

Impresia finală este că peisajul. în care a debarcat pare a fi prea strîmt. Şi atunci poetul începe să dilate totul, să reconstruiască în imaginaţie un alt peisaj, pe alte dimesiuni, „infinite“, „neţărmurite“, „înalte“, să proiecteze într-un cadru uriaş întregul său vis arhaic şi vizionar. Se simte la Teohar Mihadaş obsesia unui alt „spaţiu“, a unor „alte „discuri“ şi „ţinuturi“, a

unor „margini ascunse“, sfredelite dureros cu privirea. Pentru cine trece de la producţia curentă la aceste versuri atît de „clasice“, într-un sens, dar şi atît de noi prin retrăire, satisfacţia este evidentă şi continuă, căci poetul are acest tact superior de a-şi strangula efuziunile, notîndu-le doar în grabă.

Suflet încă nesudat pe deplin, ascunzînd o dramă, mereu sugerată, mereu ascunsă, Teohar Mihadaş face eforturi mari de a-şi comprima înfiorările, rănilile, neliniştile subterane. Dar din această comprimare şi concentrare, lirismul poeziei sale cîştigă într-o mare măsură. Ce poate fi, în definitiv, mai curent în poezie decât „chemarea“? Cînd însă această chemare vine dintr-un alt tărîm (mitic, legendar, chiar transcendent) ea tulbură, aşa cum ea tulbură şi pe poet, profund zbcuciumat interior, pe aiocuri chiar destrămat. Uneori, cutureiat de terori sumbre, Teohar Mihadaş izbucneşte în accente de-a dreptul tragice, precum în *Recviem*, piesa care deschide volumul şi care-i fixează, de fapt, întreaga tonalitate. Poetul este adesea copleşit de „spaime“ şi „năluci“, de tresăriri funebre, de reminiscenţe ale participării la rituri străvechi, copleşitoare, care strivesc întreaga fiinţă :

„Era spre seară, mi-aduc amînte,

„Şi-o teamă ciudată cuprinse deodată

„Plantele, oamenii, dobitoacele,

„Pe noi amîndoi,

„Şi suia cu mult înainte,

„Din mormînte...“.

Numai puţin profundă este nevoia continuă de ofrandă şi dăruire, care-i străbate poezia în zonele sale exultante, euforice. Dar nici atunci pe deplin împăcată cu existenţa, despre care Teohar Mihadaş are o viziune gravă, agitată (cuvîntul *daimon* nu este aruncat la împlinare), tulburată mai totdeauna pînă la paroxism de umbra şi duhul unor alte spaţii, medii originare şi evrii solidare cu propria sa „istorie“.

ADRIAN MARINO

ION PASCADI: „IDEALUL ȘI VALOAREA ESTETICĂ“*)

A bordînd un domeniu în care contribuțiile românești de după Eliberare au fost foarte puține, Ion Pascadi este în situația de a expune pe de o parte probleme de bază ale axiologiei marxiste și de a fixa, pe de alta, stadiul actual avansat al cercetărilor în studiul teoriei valorilor. Lucrarea, împărțită în trei părți, se ocupă în primul rînd de „Idealuri și valori“, apoi de „Coordonate axiologice ale esteticului“ și se încheie cu o trecere în revistă a istoriei dezvoltării valorii estetice și controverșele în jurul ei.

Contrar unei tendințe de popularizare care ducea adesea la vulgarizare și simplism deformativ, autorul se străduiește să prezinte aspectele diverse și complexe ale temei și să le supună discuției fără teama de a înfrunta dificultăți, dileme, chestiuni abia în curs de elucidare. El are de asemenea meritul ca printr-o judicioasă sistematizare, printr-o argumentare limpede și explicită, prin precizie stilistică, să ofere acces publicului larg în înțelegerea cărții.

Pornind de la bazele puse de Marx în lămurirea formării valorilor, Ion Pascadi respinge combativ interpretările idealiste ca și pe cele materialist-vulgare, urmărind în mod nuanțat raportul între ideal și valoarea estetică.

Ca primă constatare, el se referă la unitatea dintre logic și istoric, insistînd asupra relației dintre ideal și valoare ca produs istoric indisolubil legat de dezvoltarea practicii umane. În ce privește această relație, autorul pune în lumină aportul școlii estetice românești, aport menționat de altfel convîngător pe tot parcursul lucrării. Contribuțiile lui Tudor Vianu, George Călinescu și Lucian Blaga sînt evidențiate cu căldură, firește păstrîndu-se cuvenitele rezerve față de anume poziții idealiste. Trebuie subliniată o astfel de valorificare a gândirii estetice a marilor

personalități culturale din țara noastră din perioada ultimelor decenii, mai ales, ținînd seama că, în genere, activitatea lor a fost privită pînă acum mai mult sub aspectul beletristicii și istoriei și criticii literare.

Succinta prezentare a etapelor istorice în care se cristalizează relația dintre ideal și valoarea estetică duce la o analiză a relativei autonomii a valorilor estetice în lumea modernă, fără a nega determinarea lor socială inițială. Autorul ilustrează acest punct de vedere cu un număr de exemple, reluînd în deosebi dezbateri actuale referitoare la pictura abstractă, existențialism, teatrul absurdului, etc.; el se ridică împotriva unui facil negativism în considerarea raportului între ideal și valoarea estetică, trezită, nu o dată, de producții artistice de acest fel. Pe drept cuvînt ostil unor verdicte dogmatice și pleddînd pentru o judecată subtilă, personală, întemeiată pe criterii marxiste, autorul nu împinge însă întotdeauna discuția pînă la ultimele consecințe.

Capitole interesante ni s-au părut cele intitulate „Progresul estetic“ și „Concret istoric și general-uman“. Vorbînd despre existența unui progres estetic, Ion Pascadi subliniază cu grijă că trebuie luată în considerație specificitatea fenomenului pentru a nu aplica acestui proces criterii supraestetice. Enumerînd o serie de criterii în consemnarea progresului estetic, autorul ajunge la concluzia că, deși legat de progresul social-general, în care se încadrează, e nevoie ca progresul estetic să fie înțeles mult mai complex, iar criteriile să nu fie absolutizate.

În capitolul „Concret istoric și general-uman“ se arată că „simțitoarea creștere a ponderei general-umanului în substanța valorilor în genere este determinată de însuși nivelul atins în dezvoltarea societății omenești pe întregul glob, de dispariția, în mare măsură, a închistărilor și izolării colectivităților umane, de accentuarea caracterului social al forțelor de producție și dezvoltarea nemaiîntîlnită a mijloacelor de comunicare între oameni. Noi-

*) Editura politică, 1967.

le condiții stimulează extrem de mult circulația universală a valorilor, duc la o interinfluență selectivă, al cărei rezultat îl reprezintă generalizarea, acceptarea acelor bunuri și sensuri axiologice ce răspund necesităților unui grup mai mare de oameni, înscriindu-se în perspectiva ascendentă a evoluției istorice“. *Discutînd problema circulației în timp și spațiu a valorilor estetice, n-ar fi fost de prisos, poate, să se amintească „teoria selecției“ prin care G. Ibrăileanu dădea dovadă de o intuiție deosebită, de o valoroasă orientare în teoria literară.*

În cartea sa, Ion Pascadi pune de multe ori în lumină condițiile noi pe care le creează societatea socialistă în raporturile idealului cu valoarea estetică. Dar, dacă pe plan teoretic sînt combătute tendințe vulgarizatoare, dogmatice, pe tărîmul creației autorul nu aprofundează problemele ce s-au ivit, mulțumindu-se cu generalități.

Încercînd să evidențieze elementele specifice aduse de socialism în privința general-umanului în artă, Ion Pascadi conchide judicios că este vorba nu numai de o creștere a ponderei sale în substanța valorilor, ci și de o modificare a naturii lui, fiindcă eliberarea de exploatare și dispariția înstrăinării omului permite manifestarea liberă a forțelor esențiale umane.

Bogată ca înformare, echilibrat construită, concisă fără a omite date sau elemente necesare argumentării, lucrarea lui Ion Pascadi „Idealul și valoarea estetică“ își dovedește utilitatea în câmpul axiologiei marxiste românești.

SANDA RADIAN

STEFAN IUREȘ: „NUMAI UN FLAUT“ *)

Sînt două tendințe și e o anumită nehotărîre în acest volum de sonete, subțire și elegant. Amîndouă tendințele continuă direcții mai vechi în poezia lui Ștefan Iureș. Prima, etică ori eticizantă, altă-

dată făcînd să răsune orchestre bogate în suflători de alamă, e servită astăzi de un flaut delicat. Se aud cîntece — adesea frumoase — închinată, cu nobilă convingere, omului cu „coloana vertebrală dreaptă“, și care vorbesc despre un ideal demn de respect. Din păcate, uneori, tonul minor le răpește forța de convingere; altădată se întîmplă ca indignarea împotriva lipsei de rectitudine morală să-l ducă pe poet prea departe: „Tot omenească ți-e și îndoiala, / Dar om devii de-abia cînd o răpui.“

Există și altfel de poezie în „Numai un flaut“, destăinuind și de astă dată o preocupare mai veche: aceea pentru descrierea cotidianului, a vieții de interior. În odăi luminoase, cu aer curat, flautul sună limpede și grav. E o poezie a jocurilor și a jucăriilor, a eroilor frumoși din filme și a dimineților de duminică, a momentelor de farmec și de discreție. Confesiuni pline de emoție, construite cu meșteșug, sonetele din această a doua categorie — să le spunem intime sau chiar intimiste (în sensul lipsit de nuanțe peiorative pe care-l acorda cuvîntului G. Călinescu) — fac parte dintre versurile cele mai frumoase ale poetului. Sînt teme melodice senine și calme. Conștient de sine, poetul trece cu o vioașie umbră de tristețe prin dimineți mozartiene. El e „micul prinț“, e Charlot, e năzdrăvanul Cherubino. „Azi de cu zori s-au tras salve de tun / În cinstea unor greieri pierde-vară; / Miniștrii-au învâțat pe dinafară / Un lung mesaj primit de pe Neptun; // De trei ori, trei furtuni de primăvară / Le-a declanșat greșit un biet nebun / De dragoste; o creangă de alun / S-a frînt azi sub a norilor povară. / Imberb dar bărbătuș, candid, viclean, / Bun la nimic și totuși năzdrăvan, / Fugit din timp visează Cherubino // Că gloria floretei l-a condus / Din stea în stea, din floare-n floare, sus. / Herr Wolfgang Amadeus Mozart, vino!“

Evident, eroul principal e fie poetul, „copilărindu-se“, fie chiar copilul. Dispar în aceste sonete rezerva medita-

* Editura pentru literatură, 1967.

livă și solemnitatea cu care autorul spune, altele, lucruri nu atât de grave pe cât ar vrea să pară. Le iau locul proștețimea, delicatețea, bucuria jocului: „A se afla: în cele trei panere / Cîte căpșuni rămîn. (Le scazi? Le-aduni?) / Ochi de copil, ochi de sălbăticiuni, / Și fruntea cade oblic pe-o tăcere // Roz-aromată, dulce, cu minuni / De semincioare negre — și nu pierе / Din cerul gurii mici deși părere, / Deliciul problemei cu căpșuni.“ Umorul este la el acasă, iar foșnetul cârților răsfoite în grabă de copii se aude melodios (într-un fel, copilăria este, mai mult decît s-ar crede, o vîrstă a livrescului: pentru copil, Don Quijote e mai real, mai viu, decît pentru bătrînul șoarece de bibliotecă).

Poezie de interior, împlinită și clară, vizite într-o lume prietenoasă, deznădejdi convertite în nostalgii trecătoare... Dar ambițiile poetului sînt mari. E firesc. Nu numai frescele, ci și miniaturile pot fi capodopere. Cu condiția ca pictorul miniaturist să se consacre indeletnicirii sale cu tot talentul și cu toată convingerea, renunțînd la pendularea derutantă între o manieră și alta.

M. FLOREA

HARALAMBIE ȚUGUI: „POEZII“ *

Primul dintre cele patru cicluri ale acestui volum de Poezii se întitulează Retrospectivă literică și reprezintă o selecție — destul de parcimonioasă pentru un poet cu atîtea nostalgii — din versurile mai vechi ale lui Haralambie Țugui. Poetul debuta în urmă cu peste trei decenii (volumul Liane crude, Dorohoi, 1935, urmat de Prohod pentru zi, București, 1939) și lipsa lui de vocație pentru gestul zgomotos putea fi luată atunci și ca o dovadă în minus de originalitate, dar și ca orgoliu al unei poezii așezate în matca ei clară. Desigur, influența unor lecturi, mai mult sau mai

puțin „la zi“, era firească pentru tîndărul, pe atunci, poet moldovean, însă reținerile sale și în această privință se observă. Fiindcă marea plăcere a lui H. Țugui, indiferent de „mijloacele“ abordate, e de a se abandona fără efort unei stări sufletești generoase și oarecum perene prin care poezia se însinuează indiferent de profunzimea emoției. Cu alte cuvinte, poetul e un sentimental, dar cu discreție, și acest fel de a fi va colora multe din versurile sale ulterioare.

Deocamdată, H. Țugui descoperă universul în mijlocul unei naturi suave, muzicale, în care crengile copacilor sînt „încărcate cu pojar de lună“, sălcii se pleacă sub „troieniri de aur“, iar mestecenii au „coapse sidefate“ (Pădure). E în aceste versuri grația ușor vîntată a argintăriilor filigramate sau (ca în Moment muzical) a voalurilor nupțiale trecute în amintire: „Volburi de floare / Suavă de-arin, / Voal de ninsoare / Fulguie lin“. În general, însă, peisajul acestor poezii nu are „mister“, deși uneori apar și culorile bolnave ale simbolistilor (Moment muzical, Moartea poetului). Totul pare a veni mai ales dintr-o înclinație spre plastic și muzical, spre reverie și colocvii cu natura: „Aici te-ai aduna la sfat cu-alunii, / Izvoarele să-ți cînte tremurat, / Și, împletind cu vis beteala lunii, / În basm te-ai dăru purificat“. Inchipuind o lume de „basm“ și de „vis“, peisajul ocrotește astfel ipostaza de Făt-Frumos a poetului înfășurat în „zale“ pentru nenumite „lupte vîitoare“. De fapt, plutește aici sugestia unei anume nostalgii după alte orizonturi, dar și a singurătății, căci la un moment dat natura nu mai oferă satisfacții depline poetului: „Nici o floare nu mai crește lîngă inimă, lin, / Plînge tezaurul anotimpului pe viorile nimănu!“ (Poem de toamnă).

Se poate spune că, deși derivă dintr-o reală natură afectivă, poezia lui Țugui nu suportă marile temperaturi ale lirei. „Mai bine că s-a dus arșița verii, grea“ — va mărturisi el cu matură înțelepciune mai tîrziu. Există, de

*) E.P.L., 1967.

altfel, în majoritatea poeziilor din ciclul Lauri o curioasă teamă de contactul direct cu lucrurile concrete din jur. Din această cauză, o mulțime de gesturi incerte, naive sau retorice vin să se interpună între poet și suprafața lor, rareori atinsă: „De mai văd încă-n aer, sprințar înotînd, / Zboruri de pescăruși mistriile, ce-i de mirat? / Sînt oamenii prezenți în memoria orașului nou. / Le strîng mîinile pline cu margarete de var, / Le-ascult glasul privirilor vîslind din aripi: / Mai sus, mai sus!” (Revedere). Sigur, exemple de acest fel se pot da destule și e regretabil că ele compromit prin retorism o temă generoasă a volumului. Trecerea din peisajul selenar sau vesperal al primului ciclu în cel solar din Lauri, se face sub zodia unui entuziasm facil, cel puțin neconvîngător (Mîini aspre și brune, La Petrila, Gravorul, Sus în turnul Golia etc.). Și nu e lipsită de interes observația că aici chiar poetul simte nevoia unor mijloace stilistice, ușor trădate altfel și la îndemînă, căci o aliterație ca „se-nvolvoră volbura vîntului vînată-n pufoaica udă”, lipsită măcar de suplețea aceluși „prin vîrfuri vîntul viu vuia”, ar trebui să nemulțumească orice idee mai serioasă de poezie. Ar fi totuși inexact dacă aș afirma că H. Țuguî nu e în stare „să vadă” lucrurile. Dar, pentru a-și converti emoția în poezie, el are nevoie de durată, de memorie, care să ascundă contururile prea dure sub cețuri învăluitoare. Un ciclu se numește Pinza de aur a toamnei (metaforă a acestor cețuri străvezii) și el aparține nostalgurilor calme ale poetului, alăturate ideii de timp: „Din vesperalul nopții policandru / Mă arde-n piept o boare de lumini / Cu gust amar și tare de oleandru. // Și-un cîntec vechi mă cheamă din tulpini, / Cîntec de umbre, cînd sever, cînd tandru: / Să nu-l oprești! / Sînt anii peregrini” (Daltă silvestră). Alcătuit din versuri de dragoste, ciclul evocă „iubita adolescenței” (Reflux) sau cheamă o „iubire ce mă însoțește pe ale vieții / Tot mai adînci și-nfricoșate

ape” (Ecou de toamnă). Oricum, tonul elegiac rămîne cel mai adesea firesc, dar și aici, cînd poetul nu se intuiește exact pe sine, recurge la gesturi riscante („aș sparge spațiul prefăcut în timp”). Însă în totul e o atitudine mai senină, mai degajată, indicînd chiar cîteva reflexe de umor: „Că și-a tors firul pe fus / Vara, hoța ce s-a dus / Spărgîndu-și lăutele / Tot pe neștiutele” (Cîntec tîrziu).

Deși s-ar părea, ciclul Remember, inspirat de o experiență directă de viață, nu e un jurnal de război. El reconstituie de fapt, momente trecute, de o intensitate afectivă în cîteva locuri adevărată. Lucrurile sînt văzute, de data aceasta, de foarte aproape, cu senzațiile în dezordine: „Somn, din mers.. / De ce nu dormi, / Cînd șoseaua întreagă-i un leagăn / Greoi balansat / La stînga, la dreapta, / Înapoi, înainte? / Cînd pușca și ranița și lopata și masca / S-au întins de mult pe pămînt, / Și nu mai apasă / Nu mai strîng? // ...Ce mult am dormit! / Și tot mai departe-s zorile, soarele / Pleacă din nou la drum nesfîrșit / Noaptea, picioarele; / Noaptea, picioarele; / Noaptea, picioarele...” (Marș de noapte).

Distanța între aceste versuri și cele din Doină (1942) sau Memento (1945), inspirate de același eveniment și incluse în Retrospectiva cărții lui H. Țuguî, trădează un registru poetic larg, dar cu multe interstiiții.

ION BUDESCU

MARIA ROVAN: „SUITĂ” *)

U ltimul volum al Mariei Rován înmănunchează cîteva nuvele care aduc în dezbatere unele crize de conștiință (*Gelozie altruistă*, *Piruet*) sau se opresc cu precădere asupra universului atît de atrăgător — prin contradictoria lui alcătuire — al celor mici. „Dolores” este — în ciuda

*) E.P.L., 1967.

unui final cam lacrimogen — nararea atentă a modului cum se-ncheagă o prietenie adevărată între două adolescente, năpăstuite de soartă. „Ce-nseamnă *fericirea*“, cu toate că spre final e cam didactică și dînd o rezolvare trandafirică, surprinde amărăciunea din sufletul unui copil, singur cu lumea lui de spaime și de întrebări, căuțînd să recîștige dragostea paternă. Dacă „*Gelozie altruistă*“ e o bucată care n-a izbutit să ne convingă nici de gravitatea nici de autenticul unei atari situații (prietenul foarte tînăr al unui savant renumit încearcă — din pur altruism — o gelozie acerbă cînd constată că nevasta acestuia îl înșeală) — gelozia lui avînd de fapt alte mobiluri psihologice, bucată „*Jurnal*“ ne readuce în lumea copiilor, mai precis a adolescenților, izbutînd să capteze atenția atît prin firescul situațiilor, cît și prin tonul eroului povestitor — un copil bun care caută să braveze printr-un limbaj șmecheresc. Confesiunea tînărului e sinceră, iar actele sale cele mai năstrușnice, pornite dintr-o reală bună intenție. Îndrăgostit de colega lui de bancă, caută zadarnic s-o ferească de o întîmplare nefericită — o cursă pe care i-o întind niște huligani — colegi de școală. Sentimentul pur, care-l apropie de Jana, îi dictează acea forță delicată de la sfîrșitul bucății, capabilă s-o încurajeze pe fata care a trecut printr-o situație dureroasă și umiltoare.

Povestirile și nuvelele din ultima carte a Mariei Rován se parcurg cu real interes, cu plăcere, autoarea narînd atent, vioi, întîmplări obișnuite din viața de fiecare zi, — dar știînd să pigmenteze narațiunea cu acel suflu de autentic elan și vibrantă poezie a vîrstei adolescente, surprinzînd cu finețe meandrele unei psihologii în formare, chiar dacă nu întotdeauna știe să ocolească unele întorsături melodramatice, diminuînd efectul scontat.

EUGENIA TUDOR

GH. BUZOIANU : „O SEARĂ PENTRU MAI TÎRZIU“ *)

Gheorghe Buzoianu e unul dintre acei „jurnaliști“ deghezizați în scriitori care exasperau cîndva pe Călinescu prin „mistica excesivă a evenimentului“, adică prin neputința lor de a domina realitatea. Fiîndcă, la fel cu aceștia, Buzoianu nu „re-crează“ un nou adevăr ci se mulțumește a-l reproduce pe cel vechi. La urma urmei, însă, să nu uităm că ne aflăm totuși în fața unui volum de debut căruia nu-i putem pretinde să facă ceea ce atîtea volume înaintea lui nu au făcut. În limitele genului său, Buzoianu scrie bine, și se vede că oarecare exercițiu în maniera aceasta nu-î lipsește.

Și totuși volumul e inegal. Pe de o parte se pot nota bucăți care au depășit faza simplelor notații, reușînd — în felul lor — să contureze personalitatea autorului, dar pe de alta — încă exerciții de digitație literară, nehotărîte, care ar fi putut lipsi. Așa de pildă, bucată sa de debut, „Se vede cît de cît“, dacă ar fi fost citită într-o revistă umoristică, ar fi avut oarecare șanse. Personajul, Nicolae N. Nicu e un funcționar banal cu atribuții modeste, disimulînd sub masca stupidității (pe care numele, cam prea căutat, ar vrea să o sublinieze) „ambii mari“. El și-a propus să ajungă șef și pentru asta are o întreață strategie, vorbește demagogic în ședințe și (mai ales!) așteaptă clipe ca „să facă ceva“. Pînă la urmă, se pare că a venit momentul : postul de contabil șef e vacant, omul face agitație, perorează, în fine, face tot ce se poate pentru a se impune noului șef. Iar cînd vede că acesta nu-î decît Pîrvan de la financiar, îl tacează, „cu un fel de minie prost mascată“, drept carierist.

Schița, cu tot comicul ei de situații, rămîne doar o încercare. Totul este la nivelul simplelor notații, hazlii, desigur, dar de literatură nu poate fi vorba. „Surpriza“ este — de departe — cea

*) Col. „Luceafărul“ 1966, E.P.L.

mai bună piesă a volumului. Acțiunea se desfășoară în 1951 pe un șantier și totul nu e decît o notație (deloc superficială) a sosirii unui nou tovarăș printre muncitori. Tabloul, astfel obținut, are consistență, iar eroii, nici-cum schematici, sînt prezențe autentice.

Ceea ce e semnificativ în „Surpriza“ e un anume realism, presimțit ori intenționat în alte locuri din carte, dar aici izbutit pe deplin. Sînt sigur că viitoarele reușite ale autorului vor pleca — într-un fel sau altul — tot de aici.

O lucrare izbutită e, pînă la un punct, și „O seară pentru mai tîrziu“, povestea bătrînului ospătar Costea, căruia colegii îi oferă o masă de adio, în pragul pensionării. Buzoianu nu știe să-și domine lirismul (pe care, de altfel, bucata îl reclamă) și după cîteva reușite creionări (planurile viitorului pensionar) finalul cu un Costea „cherchelit“ venind acasă în zori și cu un avion în mînă, scontat ca liric, e numai desuet. Și tot la fel, „Acasă“, povestea dramatică a unei întoarceri din război, deși trădează pe alocuri talentul autorului, păcătuiește prin faptul că toate eforturile converg spre reliefarea a ceva ce s-ar fi convenit doar sugerat.

În fine, „Domnișoara Cici“ nu ni s-a părut a fi un portret de „relief“ (cum ne indică anonimă prezentare de pe copertă), ci numai o povestire lungă, monotonă.

„O seară pentru mai tîrziu“ impune, în ciuda inegalităților sale, un prozator care în urma unei confruntări mai severe cu sine însuși, s-ar putea realiza, în maniera sa.

ȘERBAN CIONOFF

ALEXANDRU D. LUNGU :

„CRISTAL“ *)

Volumul de povestiri al lui Al. D. Lungu („Cristal“) are prea puține din performanțele stilistice sau de ordinul inspirației din proza tinerilor săi confracți. Din el rezultă, în schimb, o încăpățînată plăcere

*) Ed. Tineretului, 1967.

de a povesti într-un mod depășit, de a se limita la subiecte „limpezi“ sau, mai exact, a căror schemă este mult prea transparentă, așadar, în cele din urmă, neinteresante.

Notabilă rămîne însă chiar de la prima vedere strădania de a învia chipuri și obiceiuri mai puțin cunoscute, de a prezenta aspecte din anii foametei și ai lipsurilor („Calul“, „Stîncă de săpun“), din vremea insurecției („O zi se naște din alta“), din necazurile celor ce se iubesc („Infruntarea n-a avut loc...“, „Ploaie curată“), din viața unui șantier socialist („Cristal“).

Povestirea care dă titlul volumului („Cristal“), narează în mare măsură atractiv viața plină de neprevăzut, de greutate și de bucurii alese a unei echipe de montatori, căreia i se alătură de la un moment dat, Adrian Firu, natură funciar optimistă, căutînd stăruitor, în ciuda dezamăgirii care-l încercase, un tovarăș căruia să i se poată destăinui fără teama de a nu-i fi înțeleasă marea lui pasiune, singura lui rațiune de a trăi — cristalul. De la eșecul de care nu a fost vinovat pînă la descoperirea întîmplătoare a nisipului necesar fabricării cristalului, de la pierderea încrederii în cei apropiați pînă la recuștigarea ei, Adrian Firu traversează o viață nestatornică și inegală, în care frumusețea gesturilor înțelepte și tandre de care dă deseori dovadă e anulată de abandonarea în beție, provizorie și insuficientă împăcare cu sine și încercare de a uita. În acest sens, paginile povestirii cuprind o excelentă caracterizare: „Închipuiți-vă că Firu n-ar fi firu, ar fi o monedă. Bun... Acum închipuiți-vă că aruncăm moneda, adică pe Firu, în sus... Fiecare s-așteaptă să cadă pe-o parte ori pe alta; marca ori banul... nu? Ei, bine, ea cade pe cant... Asta-i Firu...“

Descoperirea nisipului poartă în ea tot ceea ce n-au putut să facă un colectiv de muncitori și o fată devotată și îndrăgostită — aducerea lui Adrian Firu la o consecvență purtare demnă, lipsită de scăderile morale de mai

Înainte. În plafonul metaforei vorbind, Adrian Firu este tipul căutătorului, al creatorului, care nu are odihnă, nu are liniște, nu are somn pînă în clipa cînd nu și-a împăcat propriile aspirații, propriile visuri cu realitatea imediată, palpabilă. Păcat că autorul nu a făcut o selecție mai riguroasă în materialul de viață cunoscut, nenumăratele pagini în plus îngreunînd lectura și, implicit, claritatea mesajului.

Dintre celelalte povestiri, „*Stîncă de săpun*“ este cea mai izbutită. Ne aflăm în anii grei de după cel de-al doilea război mondial cînd „*ospățul morții era în toi*“. Lipsa hranei era însoțită de aceea a săpunului.

Auzind de existența unei stînci de săpun lîngă Mitoc, pe malul Prutului, Petruț al țatei Lionița, împreună cu Domnica lui Vanghele, se hotărîsc să pornească într-acolo.

Paginile care urmează dau adevărata măsură a talentului de scriitor al lui Al. D. Lungu. În copiii aceștia flămînzii și osteniți de drum, temători și temuți la fiecare pas, autorul reușește să sugereze existența latentă a viitorilor oameni maturi, bărbat și femeie, fiecare cu înclinațiile lui, cu obiceiurile lui.

Insuccesul trudei lor (rufele spălate cu săpunul adus rămîn în continuare negre) naște în noi regretul; regretul, îndemnîndu-ne la rememorarea drumului și a strădaniei celor doi, ne relevă adevăratul înțeles al acestei povestiri: drumul lui Petruț și al Dominicăi în căutarea săpunului e drumul maturizării înainte de vreme a copiilor apăsați de greutateți mai mari decît puterile lor. În cazul de față, trecerea prematură în altă vîrstă are loc sub zodia bunei înțelegeri și a unei prietenii trainice și frumoase.

Am fi nedrepti dacă n-am remarca în fiecare povestire a volumului o virtute sau alta, dar, și lipsa de exigență nu folosește nimănui atunci cînd ne aflăm în fața unui talent autentic. Avînd în vedere nivelul artistic atins de proza noastră contemporană, trebuie

să-i cerem autorului mai multă putere de cenzurare și mai mult credit inteligenței cititorului.

Nicolae BULIGA

AUREL DEBOVEANU: „MISS'65“ *)

O scurtă notă înserată pe post-coperta volumului oferă cîteva date biografice despre autor, suficiente pentru a sesiza că, absolvent universitar acum patrușprezece ani și ajuns la o vîrstă matură, scriitorul, deși debutant, a avut răgazul documentării. Precizarea mi se pare necesară fiindcă am întîlnit cazuri, în aceeași colecție, cînd autori fără experiență de viață, se dedau la exerciții absconse, de o întristătoare artificialitate, tocmai fiindcă neavînd mai nimic de spus încercă să mimeze prea plinul sufletesc mizînd pe efectele salvatoare ale firavei lor fantezii.

Dar dacă Aurel Deboveanu nu este dintre aceștia, preferința sa fiind clară și situîndu-se la polul opus poncifului modernist, el nu este nici un constructor atras de tiparele clasice, ispitit de edificări epice minuțioase și solid înălțate. Proza sa e mai de grabă foiletonistică, în tot cazul alertă și transparentă.

Autorul, preocupat să-și definească personajele cît mai exact (deși nu reușește întotdeauna), implică în actul caracterizării lor o rigidă rigoare etică. O asemenea rigiditate nu e însă de bun augur pentru îndeplinirea sarcinilor artistice pe care nuvelistul și le-a asumat. Adesea ele duc la o impresie de monotonie, de știut, în ciuda ritmului narativ realizat pe parcurs.

Povestirea „Miss '65“, cea mai întinsă și mai promițătoare, evidențiază această înclinație, după cum îngăduie să întrezărim și calitățile expositive ale autorului. Dacă ideea concursului care confruntă două trusturi și prin ele pe conducătorii lor îmi pare a fi fericit

*) E.P.L. (Colecția „Luceafărul“), 1967.

găsită, rezolvarea dezamăgește și permite să depistăm ușor limitele unei îndemnări încă neformate.

Cea dintâi suspiciune se ivește în clipa cînd Magercu și Oancea apar schițați pe un tipar șablonard: tipul integru și tipul carierist. Apoi, deși A. Deboveanu își cunoaște mediul și problematica specifică, irosirea unor bune pretexte de disecție caracterologică îl împiedică să explice implicațiile unor comportamente. Urmarea — ușor de întrevăzut. Protagonistii acțiunează previzibil, alît de previzibil încît finalul facil și convențional nu mai deranjează. Admițînd singur să recurgă la linia minimei rezistențe cît privește rezolvarea conflictului abia schițat, el își asumă și un alt risc. Acela de a compune personaje fără strictă identitate, simple prezențe, mai exact apariții de „regie“. Marcu, Minecuță și Stela, ca de altfel și Bădănoiu sau Făgărășanu sînt onomastici lesne confundabile, deoarece nu fac nimic altceva decît să miște în spatele eroilor principali pinza pe care aceștia se profilează. Chestiune de tehnică, se va zice; poate, dar și de viziune, cît timp autorul consideră că revelarea unor reacții personale și a unor profiluri morale poate fi soluționată numai prin expuneri de motive nu și prin angajare epică obiectivă.

În alte lucrări din volum delimitarea dintre bine și rău, dintre exponenții celor două extreme, deși colorată de adeziuni la cauza întrecerii socialiste, a progresului tehnic sau, dimpotrivă, a căpătuirii egoiste, nu are mai multă consistență. Eroii curați aspiră spre puritate și spre un soi de omoare a datoriei dar pierd repede din relief cînd confruntarea cu ceilalți nu poate să mai întîrzie (vezi de pildă situația lui Falcan față de „amicul“ Virgil Delculescu).

Cred că nu e vorba la Aurel Deboveanu alît de superficialitate, cît de o nesiguranță, portretistică, de neîntuire a firii propriilor plămîni ce-și pune amprenta pe întreg ansamblul relatării.

Am greși totuși dacă ne-am opri aici, intrucît am nesocoti ceea ce este pozitiv în nuvelele lui Aurel Deboveanu, de la ancorarea decisă în actualitatea problematică cea mai directă și pînă la cursivitatea simplă, naturală a istorisirilor sale.

De vreme ce el însuși în nuvela „Iarna și alte anotimpuri“ își cere să experimenteze problematica regenerării, a restructurării provocate de conflictul dintre probitate și eroare morală (conflict banalizat de repetate abordări stereotipe, totuși alît de revelator cînd fețele multiple ale umanului nu sînt reduse la un numitor comun), îi putem pretinde să depășească stadiul enunțării distanțelor morale, stadiu îndeobște evocat liniar, apoi părăsit pentru simple incriminări și fugitive introspecții. În nuvela amintită se întrevede promițător efortul organizării spațiului narativ din perspectiva optimizării valorilor universului intelectual, în coordonatele căruia un erou ca eferescentul Mircea Daneș se „trezește blocat de niște mediocri cu pretenții și aplecări jalnice spre oportunism“. Însă, tot în aceeași nuvelă, excelentă ca atmosferă — reacțiile morale individuale păcătuiesc prin izolarea lor de mișcarea sufletetască și existențială a colectivității.

Din această înțelegere a rostului său, Deboveanu a dedus și credința că sondarea universului etic este recomandabilă și chiar necesară. Ceea ce face ca o proză cum este cea intitulată: „Ita, unde-ți sînt aripile?“ să fie citită cu interes. Întrebării din titlu, autorul îi dă un răspuns trist. Fata care visa să-și clădească o viață împlinită pe temeiul adevărului liber de presiunea conveniențelor, a eșuat tocmai fiindcă și-a părăsit, pe drum, idealul. În câteva pagini realizate cu bună economie de mijloace, fără patetisme, sobru (în linia unei sobrietăți stilistice pe care o aplaud în comparație cu exagerările calofile ale unor confrăți), asistăm la o dramă punctată de notații perfect edificatoare.

H. ZALIS

Titul cărții îl amintește pe Debussy. Muzicalitatea și rafinamentul îi asigură un loc aparte printre plachetele colecției „Lu-ceafărul“, iar ideile și mai ales atmosfera îi asigură unitatea. Poetul este preocupat de un fel de veghe asupra cuvântului solemn („pace fie, lume oaselor mele izvor — „Rugă“), asupra vechimii nude („Din stepa tătară vin vânturi sure / În Europa bat ca-ntr-un copac, / Începe toamna continentală. / Cad mari frunzare peste pământul dac“ — „Valuri tănuite“), asupra peisajului în timp („Pe un galben de ape domnesc / cu chipul soarelui bătut pe o parte, / pe cealaltă luceafăr crăiesc — „Tărîm“).

O întregire a gravității prin obsesie coincide cu poemele cele mai izbutite, poeme în care tentația filozofică se învâluie cu acoperișuri poetice sigure. În poemul „Jocul“, se concretizează pluralitatea umbrelor ca și replica posibilă pentru mitul pământului străveziu: „Am început să ne jucăm / cu umbra cuțitului / aruncînd-o în pământ... / ...Dar din greșală / umbra cuțitului / a intrat în pieptul mezinului / și mezinul a intrat în umbră. / Apoi a venit o umbră de părinți, / au luat umbra în brațe, / au plîns-o / au așezat-o într-o groapă de umbră, / și de atunci cresc deasupra lui / crini de umbră!“

Desfășurarea poeziei „Dormi, dar ochiul...“ este pe rînd eminesciană, barbiană („mitul oglinzii“ de la Ion Barbu persistă și relativă excludere a eliziunilor). Sinteza intenționată aici, conștient modernă, se prelungește, prin aerul fals medieval și mai degrabă metafizic, cu motivele reci sau misterioase din „Oaspetele“, „Lac mort“, „Rugă“, „Pământ posibil“, „Transcendență“. Doritor de geometrii, Nicolae Ioana pare adeptul unui apriorism în poezie, lucru care i se potrivește. „Nunta posibilă“, poezie a ninsorilor nuptiale respinse de destin, se vrea continuarea cărții integrale a

nunții: „Dar ce ai soră de nu pleci? / Se face ziuă și vecinii pleacă, / Capul greu le atîrnă pe masă, / bărbatul tău tot așteptînd, / l-a acoperit zăpada la capătul porții / și nările cailor de-abia se mai aud...“

Hieratismul unor versuri: „Urc treptele tale în armură, / de pe cal trec spada în mîna dreaptă / și te caută ochiul sulii deschis“ („Tort“), e al dedublării cuvîntului, după cum explicația poetizează ceea ce s-a spus și poartă încă aparența valabilității: „Ce albă-i lumea și ce vis!“ („Rugă“). Vorbirea aproape fără „cuvinte“ a descîntecului: „o cale duce în sat / alta duce-ntr-un împărat“ („Calea dreaptă“), alcătuirea de situații poetice pure: „cu oastea pînă la umeri intru în mare / de lună săbiile șterg“ („Vas“) proiectează sporit perspectivele poetului. Căci „Templu sub apă“ cere o continuare, sau, mai exact, o împlinire pe plan superior.

GH. ANCA

GEORGE MAGHERU: „POEZII ANTIPOETICE“*)

Poeziile antipoetice ale lui George Magheru descoperă o perspectivă nouă a creației interbelice. Conglomerat savant de livresc, filozofic, vis ori realitate observată cu minuție de miniaturist; explozie de glumă, calambur, — mai rar dar pregnant, — de încruntare și ură incandescentă, — elegantul volum scos de Editura pentru literatură e fructul imaginației, geniului întrutotul particular al unuia din cei mai caracteristici poeți români. Limitarea între rigori regionale e impusă de izul levantului balcanic al multor stanțe și imagini.

Descendent, de rafinată cultură și severă instrucție, a două familii reverențios notate de istoria și cultura noastră modernă (generalul patruzecioptist George Magheru i-a fost bunic patern iar Ion Ghica — matern) — George

*) Col. „Lucafărul“, Ed. pentru lit., 1967.

*) E.P.L., 1967.

Magheru va încarna ideea unei modestii ireale, a unui har poetic precis și a unei exemplare rîvne de savant.

Asemeni abstractului alpinist de teritorii algebrice Dan Barbilian ori scrupulosului medic de plasă Vasile Voiculescu, biologul de notorietate supranațională George Magheru e dublat de un meditativ spirit poetic. Observația rece a fenomenului exterior duce la reflecția laminată filozofic pe care ingenuitatea formei o refuză lectorului superficial.

Inteligența strălucește savant alambicată în joc de cuvinte ori calambur absorbind atenția labilă spre artificii formale dincolo de ale căror falduri descoperim adevăratele sensuri.

Dacă la George Magheru se poate vorbi de ermetism considerăm a fi unul de nuanță precumpănitor formală. Acest discutabil ermetism îngreunează doar aparent înțelegerea materiei poetice de esență, poezia descoperindu-se plină de voluptăți și meandre neașteptate.

Originea acestei maniere poetice individuale considerăm a fi fost o obsesivă teamă de banal, o perpetuă tentativă de a ieși din calea facilei devieri în domeniul sentinței ieftine. Ajudat aprioric de uneltele unei inteligențe ce vehicula umor și ironie de multe carate, George Magheru, — fără a putea fi considerat tîrziu și definitiv ca strălucire de primă dimensiune în grădina poeziei noastre moderne, rămîne o plantă a cărei sevă de extracție național-balcanică aduce luminii o stranie floare mlădiată de zefirul nostru, de sirocco ca și de alizeu.

Observația are gustul amarelor ironii, gravura fiind adeseori concidentă opticii vreunui călător din veacul trecut precum Lancelot ori Del Chiaro.

Perspectiva arhitecturală a conglomerărilor urbane haotice e notată cu minuție olfactivă și rafinat simț al culorii: „În pridvor atîrnă ceapa: casă cu cercei; / în jurul gîtului — o salbă de ardei, / sub pălăria de șindrila gîr-găuni în roși, / și casa e păzită de un cățel de usturoi /.../ Casa aceasta doarme dusă ca un mac... / Casa aceas-

ta e un țăran cu ghețele de lac... / Casa aceasta e orgolioasă, casa asta minte... / Casa aceasta e cîrpită ca antereul lui Arvinte“. („Oraș balcanic“).

„Savant balcanic“ e poemul unui tip umanist receptat ca loc geometric între liniștea superioară a buchinelului din Anatole France și cugetarea toropită în vis și somnolență a sensibilului Saadi: „Pe masa de sîdef fumează calm o narghilea / Și fumul aromat duce clipele în confunzime / lîngă un cronometru Watson de mare precizie... / Un iatagan, pictat cu sîngele unui rubin maledic zace, / pe un volum cu titlul: Religione și Pace“.

Poezia e spiritual și abil încîntată cu dicteuri ale ideilor asociate — în maniera paranoiei controlate. („Glasul tembelului“).

Geometria unor poeme e calculată în forme concentric ordonate; simplitatea tangentă banalului e îndepărtată grațios prin strălucirea cuvintelor alăturate și savantlicul antitetic: „Serenadă dublă“.

Imaginația se dovedește inepuizabilă la modul variațiilor pe temă dată, în ciclul „Oglinzi pasionate“ unde, încorsetate lapidarului extrem, sentințele fișnesc în arleziene colorate de spirit. Iubirea sau meditația macro- și microcosmică duce la metafora îmbibată de poezie.

Între „Meditațiuni și proverbe“ descoperim unele care, cu toată nuanța de carte de citire pentru clase inferioare, — plac: „Pîrîul fin și piatra morii / transformă în fîină sorii“ sau: „Într-un fes de mac, sub paravan, / Visuri de bondar morfinoman“.

Fruct al imaginației și harului unui fantezist modern, poezia lui George Magheru cimentează prin aportul ei aria de nuanță balcanică a liricii noastre.

Inventiv și artist în maniera unui Ieronimus Bosch al Levantului, poetul „Poeziilor antipoetice“ își construiește un rang bine stabilit în lirica noastră interbelică.

LIVIU H. OPRESCU

— DIN ȚARA —

„GAZETA LITERARĂ”, nr. 679/1967

Reținem din acest număr 679 comentariile lui Ștefan Augustin Doinaș la volumul lui Al. Philippide „Monolog în Babilon”. Autorul articolului consideră volumul drept apexul creației poetice a lui Philippide și demonstrează cu observații pătrunzătoare această afirmație.

„Romantic prin descrierea dinamică a lumii fenomenale (Natura), prin percepția spațială, poetul e clasic prin contemplarea lumii ideale a Legendei (Cultura), prin emoția — filtrată — în fața Timpului”. Caracterizare excelentă.

Ceea ce declanșează mai ales admirația lui Ștefan Augustin Doinaș este modul în care coordonatele spațiu-timp sînt integrate și meditate în poezia lui Philippide. „Rareori am întîlnit o mai împletită reflecție asupra celor două noțiuni — timp și spațiu — ca în acest volum unde, continuu, un plan trimite la celălalt, unde elementele spațiale sînt mereu repere ale fluxului temporal”. De altfel, am impresia că între acești doi poeți, Al. Philippide și Ștefan Aug. Doinaș, neliniștiți și contemplativi, există puternice afinități electice.

De asemenea, ne oprește articolul erudit și analitic al lui Alexandru Piru, intitulat „Seraphita”. Autorul articolului stabilește legături între romanul lui Balzac și poemul lui Eliade, opere care purtînd același titlu, cuprind — arată criticul — o semnificație asemănătoare. Al. Piru reabilitează poemul considerat pînă acum de o extravagantă barocă:

„Deși ironizată de contemporani, erotica lui Eliade nu e lipsită de idealitate și aspirația sa angelică este una din temele fundamentale ale liricii sale”.

Urmează exegeza în acest sens — convingătoare — a poemului, iar concluzia arată că: „Eliade înfelegea așadar dragostea ca pe un principiu activ, capabil să dezlănțuie în om puterea

creației prin care concurează divinitatea.

Articolul semnat de Eugen Simion și intitulat „Mutația valorilor estetice” este primul dintr-o interesantă serie, ce se va ocupa — după cum reiese din paginile apărute — de concepția estetică a lui Lovinescu.

„Observațiile teoretice ale lui Lovinescu nu depășesc o anumită limită de evidență și de bun simț. A traduce, din ele, o estetică originală, e o exagerare. Meritul incontestabil al criticului e de a fi reactualizat cîteva noțiuni estetice fundamentale într-o epocă de delirantă confuzie.”

„Prin aceasta, el ia o poziție critică singulară ce se va dovedi mai tîrziu, cînd viața literară va evolua în sensul intelectualizării și al obiectivării artei, a fi fost cea mai rodnică” — scrie Eugen Simion. Și urmează o observație foarte justă și foarte prețioasă: „Om al echilibrului, Lovinescu va respinge nu numai confuzia semănătoristă în domeniul artei dar și absolutizarea, dogmatizarea autonomiei esteticului, așa cum se putea deduce din știința literaturii a lui Mihail Dragomirescu.”

Eugen Simion subliniază faptul că la criticul „Zburătorului”, conceptul estetic este un principiu mobil, în funcție de timp.

Apoi autorul articolului se ocupă îndelung de ideea pe care o consideră — pe drept cuvînt — esențială în opera lui Lovinescu, cea „a mutației valorilor”.

Așteptăm cu interes următoarele exegeze.

P. G.

„CONTEMPORANUL”, nr. 1086/1967

Mi s-a părut deosebit de interesant articolul lui George Munteanu intitulat „Structuri eminesciene”, apărut în acest număr al revistei.

Autorul articolului pornește de la ideea, după care exegezele declanșate

de o „percepție sectorială” a unei opere și edificate pe această percepție au, desigur, valoare, dar una limitată. Aceste percepții pot să „se ridice doar pînă la intuiția fulgurantă a unor structuri de arie și semnificație relativ restrînse, neintegrate.”

George Munteanu afirmă că interpretărilor întemeiate pe percepții fragmentare li se refuză tocmai „coerența integrală” a operei. „Și se întîmplă astfel pentru că, implicit, unor astfel de interpretări le lipsește elementul nodal al integrării, saltul, acel discontinuum dialectic al trecerii de la structurile mai restrînse la cele mai cuprinzătoare”.

Criticul arată că este necesară o perspectivă consecventă asupra operei, pe care o numește „metastructură”. „O astfel de perspectivă impune prin ea însăși efortul de a surprinde structurile mai ample, superior integratoare ale ontologiei și gnoseologiei lirice eminesciene, de a tinde nu spre „ruptura” dintre antume și postume ci spre descoperirea acelei coerențe integrale care e reperul ideal pentru progresul sau regresul cercetării.”

Adoptînd o asemenea perspectivă, George Munteanu descoperă cu acuitate sintetică trei structuri fundamentale ale operei eminesciene.

„Există, astfel, o structură a realului trăit cu o intensitate fără egal în literatura română, în sensul că e palpat, receptat, descifrat cu o acuitate și prospețime senzorială care e mereu echivalentă cu a copilului sau... a primului om, adamică.”

Cea de a doua structură este cea a realului gândit. Ea se raportează la prima, la „planul explicit” al operei, „suprapunîndu-i un „au de-lă” care există la Eminescu ontologic și estetic”.

Autorul „Lucașfărului” este un „mare exponent al poeziei filozofice”... „în înțelesul de poet puternic dotat prin natura geniului său cu un Weltanschauung existențial, cu un înclinare de a problematiza statornic datele realului trăit.”

Principiul unificator al celor două structuri, și care în același timp le valorifică, le potențează, rezidă în cea de a treia structură, cea „a realului imaginat și dorit, a himericului”. „Însă nici planul fizic al viziunii artistice eminesciene, nici cel metafizic nu ar fi atît de puternic structurat și nu s-ar potența reciproc într-un atare grad, dacă le-ar lipsi supremul principiu unificator, cea de a treia structură care e în raport cu primele două ca spinoziana natura naturans față de natura naturată.”

Structura realului imaginat și dorit este la Eminescu „însemnul cel mai important al permanenței și universalității pe deasupra oricăror variații ale problematicii existențiale specifice unei generații sau alteia a evoluției curentelor literare și de idei, a gusturilor” etc.

George Munteanu arată mai departe, cu spirit pătrunzător, că „dimensiunea himericului subsumează totul în creația eminesciană, este cea mai cuprinzătoare structură a acesteia și implicit, principalul factor de integrare artistică a celorlalte structuri.”

G. P.

„IGAZ SZO”, iulie 1967

Continuîndu-și merituosă activitate în domeniul popularizării literaturii române în rîndul cititorilor maghiari, revista tîrgumureșeană publică în numărul ei din iulie, alături de articolul lui Titu Maiorescu: „Literatura română și străinătatea” în traducerea lui David Gyula, care semnează în același număr și un excelent medalion Maiorescu. Fără a-și propune să aducă deosebite contribuții la fixarea posterității maioresciene, autorul creionează cu deosebit simț al măsurii importanța operei criticului în dezvoltarea culturii noastre, subliniind meritele sale, indicînd și explicînd succint momentele contradictorii ale vastei sale activități. Dorim să subliniem calitățile unui astfel de micro-studiu care face un bun serviciu în domeniul răs-pîndirii cunoștințelor despre cultura noastră.

În același număr, în preîntîmpinarea aniversării a 50 de ani de la luptele de la Mărășești-Mărăști-Oituz, revista reproduce în traducerea lui Tolvai Gyorgy, cunoscutul reportaj al lui Mihail Sadoveanu: „Bătălia de la Mărășți”.

Mai remarcăm, la rubrica de cronici, bogată și prezentă în actualitatea literară, articolul lui Lőrinczi Laszlo despre volumul bilingv, Jozsef Atilla, tălmăcirea românească aparținînd lui Mihai Beniuc. În articol — care depășește caracterul unei simple cronici — sînt subliniate calitățile deosebite ale textului românesc, care se ridică în cea mai mare parte la nivelul originalului, găsind mai ales în poeziile așa-numite „grele” ale poetului maghiar — unul din cei mai străluciți ai literaturii universale — echivalențe de mare ingeniozitate.

R. L.

Magazin istoric“, aflat la cel de al 4-lea număr al apariției sale (în momentul cînd redactăm această recenzie) este, fără îndoială, una dintre cele mai așteptate și mai citite publicații lunare, izbutind să intereseze deopotrivă pe specialiști ca și masele de cititori, dornici să afle noutăți despre mersul evenimentelor în lume sau despre trecutul istoric și cultural al patriei noastre precum și al altor popoare.

Profilul revistei e alcătuit cu grijă; se distribuie în mod egal paginile celor mai diverse probleme de istoriografie veche și modernă; se informează pe larg, prin articole documentate, asupra unor chestiuni controversate ori mai puțin cunoscute de interes mondial, sau sînt readuse în fața cititorului, prin pana unor memorialiști inspirați, file din cronica secolului nostru, — atît din istoria patriei noastre cît și din istoria altor popoare, — creindu-se astfel o imagine elocventă a evenimentelor prezentate, aptă să pună în lumină aportul luptei dusă de poporul nostru și de conducătorii săi luminați pentru dezvoltarea societății românești, cît și ponderea ei în dezvoltarea istoriei europene.

Într-adevăr „Magazin istoric“, prin articolele, studiile, evocările, documentele, memoriile, portretele prezentate pînă acum, a urmărit cu consecvență țelul propus în „Cuvîntul către cititori“ și anume „*înfățișarea obiectivă, conform adevărului, a evenimentelor și faptelor, în interpretarea lor justă, astfel ca ea să constituie o oglindă a conștiinței de sine a poporului, să înmănuncheze experiența de viață și de luptă a maselor*“ (nr. 1).

Momentele eroice din istoria patriei — cum sînt luptele din 1877 (nr. 1) sau din 1917 de la Mărăști, Mărășești, Oituz, s-au bucurat în paginile „Magazinului istoric“, așa cum era și firesc, de o oglindire adecvată prin amintiri, evocări calde ale foștilor combatanți (nr. 4) completate de prezentarea și comentarea sobră a unor documente, scrisori, — mișcătoare, pilduitoare prin eroismul lor, prin patriotism.

Raza de acțiune a „Magazinului istoric“ este deosebit de cuprinzătoare — cel puțin în aceste numere, — oferind deopotrivă satisfacție iubitorilor de fapte eroice din trecutul mai apropiat al istoriei sau celor ce se interesează de probleme de istorie veche ori de arheologie. „Un prinț valah pe drumurile Europei“ de prof. univ. Ion Ionașcu evocă figura stranie și tragică totodată

a unui iluminist român, Petru Cercel, după cum un articol intitulat „Pe urmele lui M. Sadoveanu la Hanu-Ancuței“ reface drumul dintre legendă și document, dintre mit și realitate. În paginile „Magazinului istoric“ sînt dezbătute probleme privind întemeierea Țării Moldovei sau a Țării Românești — paralel cu altele privitoare la istoria Dacilor (nr. 1) sau a Romanilor (nr. 3) pe meleagurile noastre (prof. Pippidi, și, respectiv, Nicolae Lascu). Legitima curiozitate a cititorului și dorința de a se informa exact asupra unor evenimente mai apropiate, am putea zice trăite, este pe deplin satisfăcută prin tipărirea și comentarea riguroasă a unor documente, atît la rubrica „Enigme ale istoriei“ unde se publică un articol asupra sfîrșitului tragic al celor patru președinți americani asasinați (nr. 1) sau altul referitor la complotul lui Killinger împotriva lui Hitler (nr. 2). Sînt apoi relateate date asupra „Spionajului hitlerist în România“ (nr. 1) sau asupra neînțelegerilor dintre Antonescu și legionari, amănunte asupra unor evenimente tragice — cum ar fi asasinarea lui I. G. Duca —, se publică articole sau memorii ale unor foști luptători români în Spania (Walter Roman, „Sub cerul Spaniei“, nr. 3) și altele.

Documentelor, mărturiilor, memorialisticii i se acordă, cum era și firesc, un loc de seamă în „Magazinul istoric“. Acestea sînt însoțite, bine înțelese, de prezentări, de adnotări sau explicații atunci cînd este cazul. Astfel, documentele asupra istoriei ultimelor decenii ale secolului nostru, abundă. Așa, de pildă, se publică stenograma integrală a *Conferinței de la Ialta*, la rubrica, pînă acum, permanentă, intitulată „Documente ale secolului XX“, urmărîte cu deosebit interes de cititori, ca și fragmente din memoriile generallui Charles de Gaulle, martor atent la evenimentele trăite în deceniile al 3-lea și al 4-lea (nr. 4). În aceeași ordine de idei remarcăm publicarea fragmentelor din *Jurnalul intim* al lui Const. Argetoianu, politician apropiat al lui Carol al 2-lea, om de casă al familiei regale, martor ocular la scandaluoasa comportare a membrilor casei domnitoare din România, el însuși obligat să consemneze defavorabil, uneori cu scîrbă, isprăvile mai-marilor săi. „Memoriile“ comunică, într-un stil ne-reținut, adevăruri revoltătoare, pigmentate de o ironie acidă.

„Magazin istoric“ informează competent pe cititorii săi asupra istoriografiei românești, prin articole sau evocări dedicate unor figuri proeminente

de istorici români ca Vasile Pîrvan (prof. univ. Radu Vulpe) sau Dimitrie Onciul (prof. univ. A. Sacerdoțeanu). Nu lipsesc nici notele de călătorie (în nr. 4), nici file din istoria altor țări (Franța, Anglia, Rusia), după cum sînt prezente și numele unor colaboratori de peste hotare în nr. 4, Basil Davidson (Marea Britanie) cu un interesant articol de istoria civilizației: „Mali, un străvechi imperiu african“.

Remarcăm, de asemenea, pe lângă studiile de istorie, de sociologie sau istoria civilizației, unele articole scrise de Cristian Popișteanu pe diverse probleme de istorie și cultură: în ultimul număr o evocare, bazată pe o documentare multiplă, a lui Rasputin („Un aventurier la curtea țarului“).

E. T.

„TRIBUNA“, iulie 1967

Sub titlul „Romanul lui Camil Petrescu — premise estetice“, revista clujeană publică în numărul din 20 iulie un interesant foileton semnat de Liviu Petrescu. Eseul cercetătorului ardelean pare a fi un fragment dintr-un studiu mai cuprinzător. Autorul a abordat o zonă a personalității lui Camil Petrescu prea puțin studiată în mod serios pînă acum: gîndirea estetică și fundamentele doctrinare ale operei literare. Liviu Petrescu se mișcă cu îndeminare printre scrierile lui Camil Petrescu: critica noțiunii de „caracter“ în diversele eseuri sau articole ale autorului „Tezelor și antitezelor“ (în mod surprinzător este însă ignorat un text esențial ca „Adenda la Falsul Tratat“), valoarea exemplară a cultului „concretului“ profesoat de Camil Petrescu, rolul decisiv pe care-l joacă ideea de „semnificație“ ca și cea de „structură“ în gîndirea substanțialistă, sînt bine puse în lumină de autorul textului din „Tribuna“. Raportările la Bergson, Husserl sau Proust, cu citate în general bine alese, demonstrează seriozitatea cu care autorul înțelege să abordeze tema studiului său. Impresia favorabilă pe care o creează suita raționamentelor din foiletonul lui Liviu Petrescu apare însă sensibil diminuată de o serie de afirmații echivoce sau cu totul surprinzătoare, lăsate să plutească printre cele cu totul valabile. Autorul arată la un moment dat că a scris studiul său pornind de la „necesitatea de a indica tocmai caracterul eterogen și contradictoriu al operei și ideilor literare ale lui Camil Petrescu“. Din context se desprinde ideea că „eterogenitatea“

ar consta în aspirația lui Camil Petrescu de a integra gîndirii sale deopotrivă cuceririle bergsonianismului și cele ale fenomenologiei, concepții — după cum subliniază Liviu Petrescu — „atît de diferite în orientarea lor generală“. Nimeni nu va contesta justetea acestei din urmă observații, dar autorul textului din „Tribuna“ nu demonstrează cituși de puțin că **asimilarea unor teze ale lui Bergson și Husserl ar fi fost efectuată de Camil Petrescu într-un mod eclectic, eterogen sau neorganic**. Adevărul este că ideea bergsoniană a „duratei psihologice“ a fost utilizată de Camil Petrescu pentru a pune în valoare **concretul** vieții psihologice în opoziție cu concepțiile tradiționale despre „tip“ și „caracter“. Concretul devenirii interioare a unei personalități nu-i apărea însă lui Camil Petrescu ca o durată amorfă, nestructurată și ideile de „esență“, „semnificație“ și „ierarhie a semnificațiilor“, tributare pînă la un punct gîndirii fenomenologice, i-au slujit definirii mai adecvate a ideii de personalitate (să amintim aci faptul că autorul **Patului lui Procust** repudia categoric simpla transcriere a **continuum-ului** vieții interioare, fără „preocupări de semnificativ“ și respingea în acest sens un roman ca **Ulysse** de Joyce; simpatia sa necondiționată mergea către opera proustiană, din care nu lipseau „preocupări de semnificativ și perenitate“). Acuzația adusă astfel lui Camil Petrescu de a-și fi formulat ideile literare într-un spirit „eterogen“ sau „contradictoriu“ nu poate fi reținută (cel puțin la nivelul argumentelor aduse pînă acum de Liviu Petrescu): „substanțialismul“ lui Camil Petrescu tindea tocmai către o „reintegrare a esenței în concret“ urmărind să depășească astfel dificultățile tezelor bergsoniene sau fenomenologice. (v. polemica dusă cu G. Călinescu și Petru Comarnescu în jurul problemei „scriitorilor mari în țările mici“ din „Revista Fundațiilor“, nov.-dec. 1947).

De loc întemeiată este și afirmația că „**în descrierea erorilor prilejuite de amestecul în cunoaștere al subiectivului, în special al spiritului practic, interesat... Camil Petrescu nu s-a simțit tocmai în largul său**“. Adevărul este exact contrariu: întreaga doctrină „noocratică“ a lui Camil Petrescu s-a constituit ca o polemică perpetuă cu ideea inteligenței „aservite“ diverselor interese și ca o tentativă de afirmare a valorii „inteligenței pure“. Aspirația centrală a lui Camil Petrescu era de a impune ideea că nu „jocul intereselor trebuie să dicteze inteligenței, ci

dinipotrivă aceasta trebuie să-și impună hegemonia asupra tuturor celorlalte funcții sufletești. Subiectivismului celor care adoptă prima atitudine, autorul **Ultimei nopți...** îi opunea obiectivitatea superioară a personajelor sale favorite, la care intelectualitatea este factorul generator al întregii vieți afective.

Concluzia articolului lui Liviu Petrescu: „Contradictorie în conținutul ei, gândirea lui Camil Petrescu își găsește un factor de unitate în persoana

(!) acestei aspirații generale spre autenticitate; **din păcate prea puțin pentru un creator de primă mărime** (s.n.)“. Ni s-a părut atât de abruptă și atât de nemotivată în tonul ei condescendent față de scrisul teoretic al lui Camil Petrescu, încât așteptăm cu interes și curiozitate celelalte capitole ale studiului spre a ne putea forma o judecată mai completă asupra punctului de vedere al eseistului ardelean.

N. T.